

IZPISKI IZ SKRIPTE

ZGODOVINA JV EVROPE –

20. ST.

Doc. dr. Mitja Ferenc

ZGODOVINA JUGOSLAVIJE DO 1941 – Jugoslovanska ideja, programi in akcije do 1914

V pojmovanju jugoslovanske ideje je vsak narod vnašal svoj narodni program, zato se je Jugoslavija lahko realizirala le na osnovi enakopravnih interesov vseh narodov. Istočasno je omogočala, da se vsak mali narod odpre navzven in širi svoje gospodarske možnosti, kljub temu pa ni ukinila obstoj posameznega naroda in njihove zavesti.

Na začetku 19. st. so skoraj vsi jugoslovanski narodi živeli pod okriljem dveh velikih imperijev – Otomanskega in Habsburškega. Čeprav je bila Črna Gora formalno še vedno v Otomanskem cesarstvu, je bila svobodna; v Habsburški monarhiji pa je poseben status (teritorialno – politična avtonomija) imela Banska Hrvatska (Hrvatska in Slavonija brez Vojne krajine).

Veliki pomen za srbsko vstajo v Turčiji je imel Beograjski pašaluk, ki je 1804 postal glavno žarišče prve srbske vstaje, prve nacionalne in društvene revolucije na Balkanu, ki je pripeljala do ustanovitve Kneževine Srbije. Po drugi strani je bila pomembna tudi cerkvena in kulturna avtonomija Srbov v južni Madžarski, ki se je zasnovovala na personalni pripadnosti srbski pravoslavni cerkvi in preko katere so Srbi težili k uresničitvi teritorialno-političnega karakterja (kar je deloma uresničeno z osnovanjem Srbske Vojvodine 1848 – 1861).

V administrativni ureditvi Otomanskega cesarstva Makedonija ni bila priznana. Posebnost BiH je šele v 20. st. postala osnova za avtomomne težnje in posredno za nacionalno formiranje njenega islamskega južnoslovanskega prebivalstva – današnjih Muslimanov. Avstrijske kronske dežele so upravno-politično pripadale slovenskemu etničnemu ozemlju. Tako so 2/3 Slovencev živele v Koroški, Štajerski, Goriški, Trstu, SZ Istri kot politična manjšina nasproti nemški ali italijanski večini. Razen na Kranjskem, ki je bila skoraj v celoti slovenska, je avtonomija pokrajin zavirala nacionalno formiranje Slovencev.

Do 1914 se je takšna državnopravna slika spremenila le na teritoriju Otomanskega cesarstva. Tu v 19. st. nastaneta dve posebni državi – teritorialno povečani in povsem samostojni do 1878 - Srbija in Črna Gora. Z Berlinsko pogodbo 1878 je Makedonija obravnavana kot posebna politična celina, ki naj bi v Otomaskem cesarstvu dobila avtonomijo, vendar brez mednarodnega zančaja. Srbija in Črna Gora dosežeta 1913 skupno mejo po zmagi nad Turki v prvi balkanski vojni in si razdelita ozemlje Kosova, Metohije in Sandžaka. Od razdeljene Makedonije je Srbiji pripadla Vardarska Makedonija. BiH je po 1878 upravljala Avstro-Ogrska (AO), ki jo je leta 1908 tudi aneksirala.

Z nastankom dvojne AO monarhije po 1878 je njena notranja državna meja razdvajala ne samo Slovence od Hrvatov, ampak tudi same Hrvate (Dalmacija in Istra pripadajo Avstriji). S Hrvaško-ogrsko nagodbo 1868 je potrjena avtonomija Hrvaške in Slavonije, kateri je nato vmjena Vojna krajina 1881.

Splet nacionalnih vprašanj jugoslovanskih narodov je iskal rešitve, kakršnih do tedaj ni poznala ne Z ne centralna Evropa. Že revolucionarnega leta 1848 se je srbska Majska skupščina v Sremskih Karlovcih odločila za zvezo Vojvodine s Kraljevino Hrvaško-Slavonijo-Dalmacijo. Za to se odloči tudi hrvaški sabor, ki istočasno nakaže željo po

povezovanju s Slovenijo. Za to se zavzemajo tudi pristaši Zedinjene Slovenije. To je bil prvi poskus državnopravnega povezovanja južnih Slovanov v mejah Habsburške Monarhije (HM).

Leta 1848 se inzistira tudi na nujnost sporazuma med Hrvati in Srbi v HM, Srbija pa podpira združitev Dalmacije s Hrvaško-Slavonijo, torej afirmacijo hrvaške državnosti. Še več, ona podpira združitev Srbov v Ogrski (Vojvodina) s »trojno kraljevino« in njeno borbo proti madžarski nadvladi. Na podoben način postopa Črna Gora. Na tej osnovi se zahteva podpora Hrvatov in Srbov v HM pri osvoboditvi Slovencev izpod turške oblasti. V času revolucije v HM se pričakuje njen razpad, ki bi omogočil osnove jugoslovanskega kraljestva pod srbsko dinastijo, v katero bi, z izjemo Istre in Slovenije, prišle: Srbija, Bosna, Bolgarija, Hrvaška, Slavonija, Dalmacija in J Ogrska. Prostovoljci iz Srbije, pod poveljstvom S. Petrovića Knićanina, se 1848 borijo s Srbi v J Ogrski za potrditev srbskih nacionalnih zahtev, proti fevdalizmu, proti madžarski vladi, ki zavrača priznanje Vojvodine. Od 1848 se srbska vstaja v Vojvodini skupaj s Hrvati bana Jelačića in Srbi bori proti silam madžarske revolucionarne vlade, ki za Srbe pomeni tudi nacionalno vojno.

Dogodki 1848 še nimajo značaja skupne politike vseh južnoslovanskih narodov s perspektivo konkretnih skupnih rešitev. Takšna politika se pojavi v 1860 in med 1903 in 1SV. V prvi vrsti gre za reševanje V vprašanja, pri čemer je za narode Balkana pomembna likvidacija Turčije, po drugi strani pa tudi razpad HM.

Uspešnost srbske revolucije v začetku 19. st. je ustvarila prvi realni družbeni in politični temelj za širše povezovanje jugoslovanskih narodov. Težišče srbskega vprašanja se je preneslo na državnopravno področje kot vprašanje državne združitve srbskega naroda, pri čemer naj bi Kneževina Srbija postala naravno središče tudi za Črno Goro. Takšna koncepcija je vplivala tudi na osvoboditev drugih narodov – Hrvatov, Muslimanov, Albancev. V teh deželah so Srbi predstavljali le del prebivalstva, ki je bil velikokrat pomešan z drugimi. Nosilci državne moči so si prizadevali, da je treba te zemlje priključiti in na njih razširiti politični sistem Srbije, ne glede na enakopravnost ostalih narodov. To koncepcijo je Svetozar Marković poimenoval velikosrbska, programsko pa jo je dodelal I. Grašanin 1844. Vzporedno s to koncepcijo obstaja od 1872 v Srbiji še demokrasko-revolucionarna koncepcija, ki jo je formuliral Svetozar Marković in jo kasneje prevzel srbsko socialistično gibanje, ki zahteva osvoboditev Srbov s skupno revolucionarno borbo vseh balkanskih narodov in priznava njihovo enakopravnost.

Hrvaška politika se zavzema za združitev vseh Hrvatov z avtonomno Hrvaško in Slavonijo, vključivši BiH in pri tem se spopada s problemom svojega odnosa do dela srbskega naroda, ki živi na hrvaškem teritoriju. Ilirsko gibanje (1835 – 48) je skušalo najti rešitev s predlagano jezikovno, a postopno tudi politično združitve južnih Slovanov s priznanjem skupnega ilirskega imena. politično prvič formulirana jugoslovanska ideja, čeprav ne še pod tem imenom. Ta ideja ni imela večjega odmeva v Srbiji. Tudi v 19. st. so Srbi odbijali, da sprejmejo ilirski unitarizem kot tudi idejo o povezavi hrvatstva in srbstva. Ilirizem je računal tudi na Slovence, vendar se Slovenci niso hoteli odreči svojega knjižnega jezika, ki je bil narodni in na katerega so se naslanjali v svoji borbi za obstanek. Ilirizem je tako ostal dominantno hrvaško gibanje.

BiH je bila področje nasprotja velikosrbskih in velikohrvaških političnih programov. V BiH se postopoma, na osnovi zgodovinskega razvoja, razvija zavest o posebnem političnem mestu v sklopu južnoslovanskih nacionalnih gibanj. Pravi problem je predstavljal svobodni razvoj vseh treh verskih oz. nacionalnih elementov, ko so te zemlje 1878 prišle pod sfero habsburške državne moči. To je sredina, kjer jugoslovanska edinost dobi specifično vlogo že v samem začetku.

Državnost **Črne Gore** je bila čvrsta podlaga za nacionalno formiranje. Zavest črnogorcev je bila srbska v tradicionalnem smislu, kot zavest o istem narodu, skupni srednjeveški srbski državi in njeni borbi proti Turkom, pripadnost isti veri in cerkvi. No, v 20. st., v skupni državi, se je vse bolj kazalo, da ta zavest ni identična s tisto, ki se je razvijala v Srbiji. Obe zavesti so nosile še vedno isti ime, imele so enak tradicionalni in patriotski značaj, razlika pa se je kazala v trenutkih, ko bi ena morala odstopiti mesto drugi.

V 19. st. se v **Makedoniji** začne gibanje za cerkveno-prosvetni preporod, ki zahteva obnovo Ohridske nadškofije in vpeljavo makedonskega jezika v šole. Vstajo v Kresni 1878 je definirala državopolitične cilje makedonskega gibanja. Tega leta Makedonija pride pod Otomansko cesarstvo in začne se boj sosednjih narodov za prisvajanje makedonske zemlje. Makedonsko revolucionarno gibanje pod vodstvom VMRO (vnatrešnja makedonska revolucionarna organizacija) vodi boj proti sistema Otomanov in proti intervenciji sosednjih držav. Vrhunec te borbe je Ilindenska vstaja 1903 in razglasitev Kruševske republike.

V 18. st. **Slovenci**, naslonjeni na kulturno tradicijo reformacije, formirajo nacionalni kulturni program, zasnovan na spoznanju, da so oni in njihov jezik posebna enota ne samo nasproti neslovenskim sosedom pač pa tudi med slovanskimi jeziki in narodi. Za časa revolucije 1848 oblikujejo program »Zedinjena Slovenija«, ki je posebna enota, odvojena od Nemčije in v tesni povezavi s Hrvaško. Slovencem ni grozila le germanizacija in italijanizacija, pač pa tudi možnost, da jih hrvaško-srbska politika državne združitve pusti izven svoje sfere; pretila jim je tudi teritorialna razkisanost med Italijo in Nemčijo v primeru razpada HM.

Vse do balkanske vojne 1912, je politika Srbije naperjena proti Otomanskem cesarstvu, možnost razbijanja Avstrije pa prepušča mednarodnim okoliščinam. Srbija Mihaila Obrenovića (1860-68) je prišla v zgodovino s svojim poskusom oblikovanja balkanske zveze držav in osvobodilnih gibanj za osvoboditev izpod Turkov. V tem času se uporabi prva državnopravna uporaba jugoslovanskega imena oz »jugoslovansko carstvo«, ki podrazumeva načrt nastanka srbsko-bolgarske dualistične države. Kneževina Srbija teži k povezavi s Črno Goro, Grčijo in Romunijo, a Beograd je nekaj časa središče delovanja bolgarske emigracije. Sporazum 1867 o »jugoslovanskem carstvu« vključuje Makedonijo kot del bolgarske državne polovice. Politično akcijo Srbov dopolnjujejo tudi kontakti s hrvaško politiko in sporazum z Narodno stranko v Banski Hrvaški v marcu 1867 o skupni akciji za osvoboditev BiH in oblikovanje jugoslovanske (srbsko-hrvaške) zvezne države. Važno vlogo pri tem sporazumevanju je imela **Združena omladina srbska**, katere glavni cilj je bil dvig protiturške vstaje za osvoboditev Srbov. Združena omladina je pri tem prvenstveno računala s srbsko državo, njeno vojsko in politično podporo kneza. Najpomembnejši projekt Združene omladine je bila vstaja v BiH 1871 in zač. 1872, ki pa se ni spremenila v akcijo, ker ni imela podpore srbske vlade, ki se je z rusko vlado sporazumela, da Združena omladina preneha z vstajo.

Avstro-ogrška nagodba iz leta 1867 je Hrvaško (brez Dalmacije, ki je pripadala Avstriji) prepustila Ogrski polovici in to brez vnaprej dogovorjenega statusa. Dualizem je pomenil konec zamisli o preoblikovanju HM v federacijo zgodovinskih individualnosti, med njimi in Hrvaško. Hrvaški narodni politiki je preostalo ali da svoj položaj v Ogrski reši s sporazumom s Pešto, v okviru dualizma, ali pa da poišče radikalnejše rešitve. Na tem mestu

se pojavi protiaavstrijska varianta. Kmalu po pruski zmagi nad Avstrijo pri Sadovi 1866 in po nastanku Združene omladine Srbske, se predsednik srbske vlade Garašanin in škof Strossmayer kot predstavnik hrvaške Narodne stranke (vključeni tudi Srbi v Banski Hrvški) pogovarjata o sodelovanju. Konec marca 1867 Strossmayerju je predlagan sporazum o skupni akciji – načrt govori o skupni akciji za osvoboditev hriščana izpod turške oblasti. Ta ožja osvoboditev bo kasneje privedla do združenja vseh jugoslovanskih plemen v zvezno državo. Formulacija o zvezni državi je pomemben kazalec, da Garašanin združitev Hrvaške in Srbije ne gleda več kot prosto širjenje Srbije. V sporazumu je nakazan dualizem političnih centrov jugoslovanske akcije, Beograda in Zagreba, pri čemer se je Garašanin izmikal, da bi Zagreb postal tudi politični center za politične stike s Slovenijo. Beograd je imel vlogo diplomatskega in vojnega centra, ker je Srbija imela svojo vlado in vojsko. Garašanin se je pri tem izmikal, da obveže srbsko vlado, da se bo vedno sporazumevala z Zagrebom, katerega vloga je prevedena v dolžnost pomoči akcije v Srbiji. Garašanin je pristajal na formulacijo A. Oreškovića o narodni istovetnosti Srbov in Hrvatov, pri čemer se edinstvena narodnost imenuje jugoslovanska. V to niso bili vključeni niti Slovenci niti Bolgari. Konkretni domet sporazuma je bila akcija v BiH. Obstajajo dokazi, da je Strossmayer sprejel osnovno zamisel o priključitvi BiH Srbiji, z namenom kasnejšega združenja jugoslovanskih pokrajin v neodvisno državo. V maju 1867 je v Zagrebu organiziran, s sporazumom predviden, **Glavni odbor**, katerega predsednik je bil M. Mrazović, vendar je srbska vlada odločila, brez posvetovanja s Hrvati, vsekakor pod vplivom Rusije, da od akcije odstopi in se osredotoči na delovanje z diplomatskimi sredstvi. Plani so izključevali iz združenja Slovence.

V novembru je prišlo do spremembe v Mihailovi politiki, ki od takrat interes Srbije v BiH skuša doseči po diplomatski poti. Ta obrat je naletel na ogorčenje in razočaranje hrvaških narodnih politikov. Hrvaška se mora obrniti na Pešto, da bi sklenila Hrvaško-ogrsko pogodbo 1868, a hrvaška politika vidi svoj cilj in nalogo v reviziji dualizma ali vsaj Hrvaško-ogrske pogodbe, brez upanja na pomoč neke močnejše sile. Revizijo pa je bilo možno doseči le s koncentracijo sil v mejah države, v kateri se je živelo. Takšen je bil tudi karakter politične akcije Narodne stranke, ki je prvič v zgodovini, pripeljala do skupne politične izjave hrvaških, srbskih in slovenskih politikov pod jugoslovanskim imenom. Po zmagi Prusije nad Francijo 1871 se pojavi bojazen, da bi Velika Nemčija postala neposreden sosed Ogrske in Hrvaške, zato v prvi plan pride zamisel o ustanovitvi Hrvaškega sabora, ki bi dosegel novo zavezo z Ogrsko, in misel, da se Hrvaški v državnopravnem smislu priključijo slovenske dežele oz. da se tudi one odvojijo od Avstrije in s tem posledično tudi iz teritorija Velike Nemčije. Zahteva po pripojitvi Slovenije negirala je dvojnost zgodovinskega prava. Misel o državni zvezi

Slovenije in Hrvaške je v južnoslovansko politiko vnesla demokratično načelo, ki je problematiziralo tudi samo hrvaško zgodovinsko pravo kot izključni temelj nacionalne politike Hrvatov.

1. 12. – 3. 12. 1870 v Ljubljani Jugoslovanski kongres

- sestanek slovenskih, hrvaških in srbskih politikov (iz Vojvodine)
- Svetozar Miletič (vodja vojvodinske srbske liberalne stranke) pravi, da se je treba osredotočiti na srbsko-hrvaško politiko in da se ni treba obremenjevati z vključevanjem Slovencev, da je treba vprašanje Slovencev in Čehov reševati na nekem drugem srečanju med Rusijo in Nemčijo.
- kongres se je zavzemal za enotnost južnih Slovanov v celoti, a omejuje se na tiste, ki živijo v AO monarhiji.
- Vojvodinski predstavnik L. Kostić je očital, da so se v Lj sestali rodoljubi z namenom, da obdržijo HM
- Mrazović (prvak Narodne stranke v Hrvaški-Slavoniji) se sprašuje kako bi se lahko Rusija, v primeru spora z Veliko Nemčijo, zavzela za Slovenijo
- J. Jurčić je izrazil svoje mnenje, da je ljubljanski program odgovor na vprašanje, kako bi se orientirali Slovenci, če pride do katastrofe HM.

V Avstriji je 1871 vlado pravzela nemška Liberalna stranka, ki je bila priti vojni s Bismarckovo Nemčijo. 1872 vsi balkanski narodi odgodijo akcijo vstaje v BiH in se zavzamejo za akcijo proti Turkom. Šele dogodki 1913 v posameznih jugoslovanskih deželah menjajo situacijo. Na plano pride »Narodno gibanje« v Banski Hrvaški, ki ni bilo samo zank odpora proti madžarizaciji, temveč tudi znak prodora novih idej in socialnih moči (napredna omladina in hrvaško selo). Predstavniki jugoslovanskih dežel v dunajskem parlamentu so proti dualizmu. Na dnevni red obravnav AO je postavljeno tudi »jugoslovansko vprašanje«, nato tudi »Majski prevrat« v Srbiji. To je odprlo vrata demokratizaciji zemlje, ustavnemu življenju in tudi izmik politiki izpod jarma AO. Zopet se na političnem področju dvigne Srbija, ki postavi novo možnost jugoslovanski politični akciji.

Ilindenska vstaja v Makedoniji

Makedonci se v tem času še niso smeli povezati v samostojen subjekt, vendar pa sta bili Ilindenska vstaja in Kruševska republika dokaz, da je še mogoče računati na revolucionarno energijo v borbi za nacionalno svobodo v tem delu Evrope.

Srbsko nacionalno vprašanje se ne rešuje samo kot vprašanje kulturne edinosti. Neposredni cilji so dopolnjevanje združevanja Srbov, akcija proti Turčiji in združenje s Črno Goro. Aneksija BiH 1908 je samo potrdila to, da vprašanje BiH ni več turško, ampak gre za vprašanje odnosa do AO. Proti Turčiji je ustanovljena Balkanska zveza in prva balkanska vojna 1912. Kraljevina Srbija – čeprav razširjena na Staro Srbijo in Makedonijo, ter v teritorialnem spoju s Črno Goro in preko nje z Jadranom – ni mogla rešiti nacionalno vprašanje Srbov.

Z drugo balkansko vojno se drastično povečuje že prej postavljeno makedonsko vprašanje 1913. odprtje tega vprašanja je delovalo negativno na jugoslovanske duhove. Makedonski emigranti v Rusiji so 1913 pošiljali londonski mirovni konferenci memorandum, v katerih so želeli, da se Makedonija ne deli, in da naj dobi status državne jedinice v balkanski federaciji. Ravno v tem trenutku vodilna sila Srbije Radikalna stranka sprejme orientacijo na zahod.

Na Hrvaškem se od 1905 uveljavlja politika – politično povezovanje z madžarsko opozicijo na bazi skupnega odpora proti nemškemu *Drang nach Süden* (proti Jadranu) kot glavni nevarnosti – ki je pravzaprav pomenila opredelitev proti Dunaju. Najpomembnejše je formiranje pozitivnega odnosa srbskih strank v Banski Hrvaški in Dalmaciji. Njihova Zadarska resolucija priznava Hrvaško – novo priznanje vrednosti avtonomije (načelno državnosti) Hrvaške kot tudi za Srbe v Hrvaški. Konec 1909 Hrvat in Srbi v Dalmatinskem saboru složno zahtevajo združitev Dalmacije s Srbijo in pravico naroda BiH, da se o tem sam opredeli v sporazumu z ostalimi Srbi in Hrvati v HM. Čutiti je bilo potrebo po vzpostavitvi jugoslovnske države. Pobudo za to so prevzeli **pravaši** – 1911 uspejo združiti v 1 stranko prištaše iz vseh hrvaških dežel in iz BiH. **Hrvatska stranka prava (HSP)** je bila obremenjena s težkimi političnimi hipotekami: negativni poziciji do političnega priznanja Srbov in iluzijo, da bo mogoče na svojo stran pridobila kralja na Dunaju. Tako se je HSP povezala s klerikalno **SLS (Slovenska ljudska stranka)**, za katero se je predvidevalo, da »služi« Dunaju. HSP se je zavzemala za 3. enoto, poleg avstrijske in ogrske – TRIALIZEM. Zedinjenje hrvaške z BiH, kasneje 20. 10. 1912 razširjeno tudi zedinjenje Hrvatov s Slovenci. Temu so nasprotovali v Makedoniji. V dunajskem parlamentu je bil osnovan **Hrvaško-slovenski klub**, ki je bil aktiven v antidualističnem smislu proti režimu komisariata v Banski Hrvaški. Pod vplivom zmag balkanskih zaveznikov, posebno Srbije in Črne Gore, trialistična akcija dobiva radikalnejše razsežnosti in akcije, kar se je potrdilo konec marca 1913 v debatah

med HSP in SLS v Opatiji. Proglašen je hrvaški državni program s priznanjem Srbov v nacionalnem in ne zgolj v verskem smislu, a na temelju njihovega priznanja hrvaške državnosti in v pozitivnem odnosu do Srbije in Črne Gore. HSP se v Banski Hrvaški razbije na frankovski in starčevski tabor. V znak nezadovoljstva z vsem se v Banski Hrvaški od 1911 razvija nacionalno-revolucionarno gibanje meščanske mladine orientiran proti jugoslovanskem (unitarističnem) nacionalizmu. V njem se združujejo tudi pripadniki iz kroga Koalicije in pravaši. Njihov cilj je združena neodvisna Jugoslavija, povezani pa so tudi s podobnimi organizacijami mladih v BiH, Dalmaciji in Sloveniji. Pričakujejo revolucijo, vojno, tudi s predhodnimi organizacijami, ki so verjele v večvrednost »malega dela«. Pod vplivom ruskih socialističnih revolucionarjev se več nagibajo k individualnem terorju kot pa gibanju množice. Dalmacija ostaja vse do vojne iniciativna v borbi proti dualizmu in za hrvaško-srbsko solidarnost kot neposreden cilj. Predstavlja eno od žarišč jugoslovanskega nacionalno-revolucionarnega gibanja in gibanja intelektualne mladine kot tudi eno glavnih področij manifestacij.

Pritisk imperializma se v **slovenskih deželah** izraža najprej z germanizacijo, največ na Koroškem in Štajerskem, pa tudi v represiji nad dogodki v Lj 1908. drugi imperializem je tisti iz Italije, ki se poslužuje z gesli risorgimenta za prodor na V obalo Jadrana, na Balkan, posebno interesiran za delitev slovenskih dežel. V tekmi z bolj razvitimi sosedi Slovenci niso imeli upanja v uspeh za uspešno osamosvojitve, zato so se morali nasloniti na ostale J Slované v okviru HM. Vendar pa so se pri tem srečevali s številnimi ovirami – največja je bila dualizem, po katerem je tudi Zg bil tuje mesto. To se je kazalo tudi pri novi politiki 1905 in 1906, ki Slovence izključuje iz kombinacije in skuša mimo njih, a na njihov račun, dogovoriti z kompromis z namestniki v Italiji. To je zadalo velik udarec slovenskim liberalcem. Imperializem je vodil Slovence v konflikt z vladajočimi faktorji v Avstriji in na koncu tudi z dinastijo, vendar pa oni od te ideje niso odstopali.

Socialisti v Srbiji se že od 1875 – 1912 nahajajo v dilemi glede taktike do iniciativ meščanske politike glede nacionalnega vprašanja. Meščanska politika Srbije ima po letu 1903 cilj vojaško okrepitev ozemlja, naslon na Rusijo, Italijo, Francijo, vse to zaradi končnega vojnega obračuna s Turčijo. **Srbska socialdemokratska partija (SSDP)** je močno odločena, da obdrži samostojno neodvisno klasno prebivalstvo in nima niti namero, da odstopi od nacionalnega interesa proletariata in naroda. Teži na nacionalni združitvi, vendar ne v Veliki Srbiji, ki »davi« svoje sosede, ampak v balkanski federaciji enakopravnih svobodnih narodov. Uresničitev tega cilja ne vidi v vojni, ampak v demokratični revolucionarni akciji prizadetih narodov, v kateri oni tvorijo svojo svobodno zvezo. SSDP računa na možnost notranje

revolucije same Turčije, pa tudi na Internacionalo, katere član je, kar dokazujejo nastopi njenega predstavnika 1910 na kongresu v Kopenhagenu. 1912 se SSDP dvigne proti vojni balkanske zveze.

Na ustanovnem zboru **JSDS (Jugoslovanska socialdemokratska stranka)**, v Lj 1896, na katerem iniciativno sodelujejo delegati **Socialdemokratske stranke Hrvaške in Slavonije (SDSHiS)**, so kot osnova politike jugoslovanskega proletariata postavljeni »ljubezen in bratstvo vseh jugoslovanskih narodov« in Skupna borba vseh jugoslovanskih »revežev«. Namen je bil ustvariti, ne glede na dualistično ureditev področij, enotno socialdemokratsko stranko jugoslovanskih socialistov. Novoustanovljena socialdemokratska stranka slovenskega proletariata je vnaprej imenovana jugoslovanska. Sprejeta je odločitev kongresa Internacionale v Londonu, o pravici vseh narodov do samoopredelitve, govorilo pa se je tudi o stanju socialističnih gibanj v Srbiji in Bolgariji; sprejeli so tudi predlog, da naslednji jugoslovanski strankarski zbor v Zg razreši vprašanje, kako bi bilo mogoče osnovati jugoslovanski literarni list, v katerem bi bili vključeni slovenski, hrvaški, srbski in bolgarski članki. Te sile na J HM niso mogle preko ovire dualizma, zato so se obdržale na eni strani stranke, ki so samostojno delale – SDSHiS, na drugi strani pa JSDS v avstrijski državni polovici, ki je povezovala Dalmacijo in hrvaško Istro s slovenskim delavstvom. Socialisti so bili prva politična skupina na Hrvaškem, ki so odvrčali stare zgodovinske nacionalne programe – hrvaške in srbske. Program zedinjenja in osamosvojitve Hrvaške, zasnovan na naravnem narodnem pravu (nacionalno enotni Hrvati in Srbi v Hrvaški), hrvaški in srbski socialisti povezujejo z vprašanjem družbene preobrazbe. Oni ne sprejemajo, niti v enem delu Hrvaške, vodstvo meščanstva v nacionalnem gibanju.

Nemško-avstrijska socialdemokratska stranka je 1899 – 1908 stala na stališču »male Avstrije«, torej je računala na odpravo dualizma (odcepitev Avstrije od Ogrske). Takšno stališče so sprejele vse socialdemokratske stranke Avstrije na kongresu 1903. kako bi odcepitev in popolna neodvisnost Ogrske pomenili popolno ločitev Slovencev od jugoslovanskega kompleksa, je predstavnik JSDS Etbin Kristan pred glasovanjem opozoril, da bi to pomenilo ločitev in deljenje Jugoslovanov in predstavil svoj koncept, ki je temeljil na narodih in njihovi svobodni opredelitvi, povezani s perspektivo o združeni Jugoslaviji, brez obveznosti, da se to uresniči v Avstriji. V nadaljnjih pogajanjih je prevladal koncept Karla Rennerja o celovitosti AO in reševanju nacionalnega vprašanja z zavajanjem nacionalno-kulturne avtonomije, ki ne bi bila zasnovana na teritorialnem principu, ampak na opredelitvi posameznikov (personalni princip).

Aneksija BiH 1908 je pokazala, da AO ne odstopa od imperialističnih ciljev in možnosti vojne na Balkanu. Vodilni AO socialdemokrati izražajo zamisel, da naj bi se jugoslovanske narode v AO naredilo srečne. D. Tucović zavrača idejo balkanske konfederacije, če le ta prihaja od socialdemokratov na Dunaju kot tolažba za izvršeno aneksijo BiH. Aneksija je uničila možnosti za enotnost socialdemokratov v Sloveniji, Hrvaški-Slavoniji, BiH in SSDP o reševanju jugoslovanskega vprašanja. SSDP aneksije formalno niso odobraval, vendar pa so jo sprejeli ne le kot končno točko, ampak tudi kot logično za socializem v BiH in koristno. Zato se srbski socialisti niso hoteli udeležiti konference o jugoslovanskem vprašanju s SDSHiS, JSDS in SDSBiH novembra 1909 v Lj. Rezultat te konference je bil **Tivolska resolucija** > utrjen poseben interes proletariata za reševanje jugoslovanskega vprašanja

> vprašanje enotne nacije Jugoslovanov v kulturnem smislu (ne političnem)

> cilj AO Jugoslovanov je oblikovanje kulturno-avtonomne enote v popolni demokratični konfederaciji narodov

> vsem sedanjim jugoslovanskim narodom je potreben enoten kulturni in politični program, predpogoj za njihov popolnoma enotno narodno življenje je doseči sporazum o skupnem narodnem jeziku in slovnici

Konferenca je bila sklicana kljub nasprotovanju avstrijsko-nemškega socialdemokratskega vodstva. Njen neposredni cilj je bil, da se oblikuje program, ki bi se postavil nasproti imperialističnim zahtevam jugoslovanske meščanske politike.

SSDP se je na konferenci v Beogradu januarja 1910 zavzemala, da se omeji na probleme Balkana. Izmikala se je tako pritisku, da sprejema aneksijo BiH. Konferenca poziva socialno demokracijo, da omili atagonizme med narodi na JV Evrope in da dela na njihovem zbliževanju, da pomaga pri težnjah o popolnem demokratskem samoupravljanju in neodvisnosti naroda.

Jugoslovanska državotvorna politika 1914 – 1918

Povod za 1. WW je bilo tudi nerešeno jugoslovansko vprašanje. Edini nosilci jugoslovanskega gibanja so bili sami narodi današnje Jugoslavije, ki so edini postavljali to vprašanje kot samostojno in edini zahtevali njegovo rešitev v celoti. Ker se je Kraljevina Srbija uspešno upirala AO napadalcem, je oblikovala možnost, da ona v reševanju tega vprašanja prevzame vodilno vlogo. Vlada Srbije je **7. 12. 1914** v Nišu izjavila, da je boj za obrambo Srbije že od prvega trenutka postal boj za »osvoboditev in zedinjenje vseh

svobodnih bratov Srbov, Hrvatov in Slovencev« > **Niška deklaracija** > v deklaraciji ni bilo nič rečeno o notranji ureditvi bodoče države, kar je pri hrvaških emigrantskih politikih izzvalo bojazen, da gre za enostransko aneksijo jugoslovanskih ozemelj v AO, po vzoru s postopkom o Vardarski Makedoniji. Za Srbijo je ta program predstavljal optimalno razširjeno varianto tradicionalnega programa priključitve BiH in i+eventualno obmejnih področij AO, z večjim ali manjšim delom srbskega prebivalstva. Niški program je predpostavljala tudi povezavo s Črno Goro. Jugoslovanski program v Niški deklaraciji je presegal vojne cilje ne samo AO, pač pa tudi Italije, ki je 25. 5. 1915 stopila v vojno na strani antante. Jugoslavija ni bila vključena niti na strani antantnih, centralnih niti na strani evropske revolucije.

Južnoslovanske stranke so za časa vojne prekinile s svojim delovanjem. Hrvaško-srbska koalicija, ki ima absolutno večino v hrvaškem saboru, sodeluje z ogrsko vlado, da bi obdržala ustavne možnosti in preprečila realizacijo ambicij Frankove Čiste stranke prava.

Vloga formiranja drugega centra jugoslovanskega gibanja je pripadla politični emigraciji, ki je prevzela vlogo, da predstavlja voljo J Slovanov v AO. Emigracijo so sestavljali politiki iz Dalmacije (Franjo Supilo, Ante Trumbić). Emigranti so iskali podporo na strani antante, drugače pa se obračajo k srbski vladi. Srbska vlada je konec oktobra 1914 sama osnovala svoj emigrantski odbor. Odločitev hrvaških emigrantov za jugoslovansko pravo je potrdila njihov zaključek, da je treba vključiti tudi Slovence. Slovenija je bila nujni pogoj za združitev Hrvaške s Srbijo. Supilo in Trumbić sta se sklicevala na to, da večina Hrvatov brez Slovencev ne bo hotela pod srbskega kralja. To je razlog, da oni sedaj prestavijo etnično mejo na Soči. Trumbić celo svetuje slovenskim in hrvaškim politikom, naj se odločijo za oborožen odpor proti Italijanom. Realizacijo te ideje je preprečila intervencija tajne diplomatske carske Rusije, ki je skupaj s francosko in britansko vlado sklenila **Londonski sporazum** z Italijo. > v slučaju zmage antante je to pomenilo izgubo možnosti, da bi ostali celi v neokrnjeni Avstriji. Srbija se je temu paktu uprla in je zahtevala rešitev tega vprašanja izven AO.

JO (Jugoslovanski odbor)

- ustanovljen 30. 4. 1915
- predsednik A. Trumbić
- oblikuje svoj program v skladu s srbskimi željami
- izmika se imenu Jugoslavija kot imenu za bodočo državo
- Supilo se odvoji iz tega kluba, zaradi straha pred podrejenostjo

Po jeseni 1925 je bila Srbija odvisna od dogajanja v Antanti. Zmaga antante bi v vsakem primeru pomenila ne samo obnovo Srbije in Črne Gore pač pa tudi delno realizacijo srbskega

programa – razširitev Srbije, po drugi strani pa to še nikakor ni pomenilo, da bo realiziran tudi jugoslovanski koncept združitve. Ni bilo rešeno tudi vprašanje o prihodnosti AO oz. ni bil definiran vojni cilj antante v pogledu oblikovanja celovite Jugoslavije. Moralo se je tudi razmišljati o posebnem vplivu italijanske politike, ki hoče oblikovati močno slovensko državo na V obali Jadrana, kar jim nikakor ni bilo v interesu. Tajni Londonski sporazum je Italiji zagotavljal razširitev na račun slovenskega ozemlja na Soči in na račun ozemlja na Hrvaškem, na katere so oboji računali v času krize (Trst, Gorica, velik del Dalmacije z otoki).

1. 6. 1918 je Italija na konferenci zaveznikov v Versaillesu odrekala pravico Čehoslovakom in Jugoslovanom do neodvisnosti, kar je pomenilo obrambo želja AO. Ko je bilo o usodi AO že odločeno, je Italija izkoristila priliko podpisa premirja in s tem sebi omogočila pravico, da okupira dele Slovenije in Hrvaške do linije dogovorjene z Londonskim sporazumom, z izgovorom, da okupacija teritorija sovražnikove države AO. Italijanska vlada je v 1/2 1918 vodila t. i. *politiko narodnosti* → hoče olajšati zmago nad AO. Levi demokrati v Italiji so postopoma sprejeli etnično načelo kot temelj oblikovanja meje (razlika z Londonskim sporazumom). Najvidnejši uspeh te politike je bil sporazum z JO (**Torre – Trumbić 7. 3. 1918**) in organizacija Kongresa podjarmljenih narodov AO (8. – 10. 4. 1918) v Rimu.

V odnosih med srbsko vlado in JO so ostale razlike tudi po okupaciji Srbije. Veliki cerkveni centri, Vatikan in Rusija, so nasprotovali ustanovitvi jugoslovanske države. Vatikan je podpiral AO, a rusko pravoslavje je bilo povezano s politiko na Balkanu, ki je predvidevala razdelitev interesnih sfer in se v tem smislu tudi omejila na pravoslavno področje. Globoka povezanost srbske vlade z Rusijo, ki ni želela preveliko širjenje Srbije proti Z, je tudi ogrožala idejo o integralni povezanosti Jugoslovanov. Ruska februarska revolucija 1917 je vnesla v ta odnos važno spremembo. Kar se tiče katoliške sfere je velik del klerikov v Sloveniji in na Hrvaškem imel značaj nacionalnega gibanja. Drugi dogodek je vstop ZDA v vojno 6. 4. 1917, ki odpira možnost kompromisnega miru ali pa vsaj separacijskega miru z AO. V AO je v tem času tudi oživelo ustavno življenje. Obnovljeno je bilo delovanje jugoslovanskih strank v Sloveniji in na Hrvaškem. Vse to je pripravilo JO, da je sprejel poziv srbske vlade, da se sestane na Krfu --→

KRFSKA DEKLARACIJA 20. 7. 1917

- z njo sta se srbska vlada in JO sporazumeli o jugoslovanskem programu in se javno obvezali k izpolnitvi le-te
- bila je temelj za oblikovanje jugoslovanske države, ki bo nastala na temelju samoopredelitve in nacionalnega načela (ne aneksije); bila bo monarhija pod dinastijo

Karađorđevićev; bila bo tudi ustavno urejena in v njej bodo enakopravni tako Srbi, Hrvati kot tudi Slovenci, enakopravne bodo tudi pisave in vere

- sprejet je bil unitarizem
- ustava bo sprejeta v izbrani skupščini s kvalificirano večino glasov (brez nacionalnega predglasovanja)
- opredeljuje teritorialni obseg Jugoslavije po etničnem kriteriju (nepriznavanje Londonskega sporazuma)
- večina politikov je sprejela deklaracijo kot realni temelj za oblikovanja skupne jugoslovanske države.

Važen člen v jugoslovanskem gibanju izven domovine so bili prostovoljci za boj proti Centralnim silam. JO je podpiral politiko, da se te enote oblikujejo v okviru srbske vojske (sam ni imel vojske) – to je zmanjšalo možnost, da JO postane mednarodno priznan. Srbska vlada si je prizadevala, da se te enote čim bolj podredijo interesom Srbije. Jeseni 1916 je srbska Vrhovna komanda uporabila prostovoljce na fronti v Dobrudži. Jedro prostovoljnega korpusa se je kasneje angažiralo na solunsko fronto kot Jugoslovanska divizija. Dobrovoljci so imeli velik moralno-politični značaj za srbsko vojsko kot tudi za širšo afirmacijo jugoslovanskega razpoloženja.

Vsa vprašanja v zvezi s prihodnjim položajem posameznih držav (Makedonija) je srbska vlada tretirala kot interno vprašanje Srbije. Enak odnos je imela tudi glede unije s Črno Goro, ki jo je ločevala od delovanja JO.

Makedonski revolucionarni komite (D. Čupovski) je računal na Makedonsko republiko kot enakopravne članice Balkanske federativne republike (junij 1917). Nato je julija 1917 Grigorije Hadži Tašković julija 1917 podprl Krfsko deklaracijo pod pogojem, da obsega celotno Makedonijo in vse Makedonce, ter da JO sprejme 1 predstavnika Makedonije zunaj meje Srbije. Začasno predstavništvo VMRO(federalisti D. Hadži Dimov, Đ. Petrov) pa tudi makedonska emigrantska organizacija v Švici (A. Kocarev), so se zavzemali, na koncu vojne, za neodvisno in združeno Makedonijo, po ustanovitvi jugoslovanske države pa so v njej zahtevali status »modus vivendi«.

Ker je **Črna gora** stopila v vojno kot zaveznik napadene Srbije, je vprašanje njihove unije dobilo novo dinamiko. Vprašanje dinastije je neposredno vplivalo na problem, kaj bo z državnostjo Črne Gore po uniji s Srbijo. Za to situacijo se črnogorski prestolonaslednik Danilo osnoval rešitev v maju 1915 ->zvezna država po nemškem vzoru z zadrževanjem

obeh dinastij; Črna Gora bi imela položaj podoben položaju Bavarske, a Srbija podoben položaj kot Prusija. Srbska vlada se je hotela na vsak način izmuzniti temu sistemu in je delala na prikjučitvi Črne Gore v strogem centralističnem smislu. Po tem, ko je kralj Nikola razpustil vojsko, prepustil zemljo okupaciji in odšel skupaj s predsednikom črnogorske vlade v emigracijo, je načelno sprejel misel o uniji, vendar je zagovarjal stališče, da je treba o tem odločati samo na domačih tleh, po njegovi vrnitvi. Srbska vlada je med tem delala na tem, da se kralj Nikola ne vrne v domovino in da se ne obnovi črnogorska vojska v emigraciji, kar ji je celo uspelo s pomočjo francoske vlade in **Črnogorskega odbora za narodno združitev (ustanovljen 4. 3. 1917, predsednik Andrija Radović)**. Črnogorski odbor je uspešno združeval emigracijo, povezoval idejo združenja Črne Gore in Srbije z gibanjem za jugoslovansko združitev. V političnem smislu je niti črnogorskega gibanja držala v svojih rokah tudi Pašićeva vlada → Pašić je imel načrt, kako naj se srbska vojska, še pred vrnitvijo kralja Nikole, organizira skupaj z narodom Črne Gore, ki bi priznala edinstvo s Srbijo. V oktobru in novembru 1918 se je okrepilo unionistično gibanje v Črni Gori, a delegat srbske vlade je pospešil osnove Centralnega izvršnega odbora, ki je izvedel izbore za črnogorsko skupščino, ki je sebe imenovala **Velika narodna skupščina srbskega naroda v Črni Gori**.

Antanta 10. 1. 1917 ni priznavala enotnosti jugoslovanskega vprašanja in ga na eni strani delila na obnavljanje Srbije in Črne Gore, na drugi strani pa na problem Hrvatov in Slovencev, ker se Čehoslovaki in Poljaki razglašajo posebej. 20. 1. 1917 je amer. predsednik **Wilson** predlagal sklenitev miru brez zmagovalca, kar se je v AO razumelo kot zavzemanje za obstoj AO. Izjava Wilsona je vsebovala tudi stališče, da se je treba na mirovni konferenci pogovoriti tudi o notranji preureditvi AO.

30. 5. 1917 Majniška deklaracija

- združitev vseh J Slovanov v 1 državo pod HM
- prebere jo dr. Anton Korošec (predsednik JK) v dunajskem parlamentu
- nasprotuje dualizmu
- predpostavlja kompromisni mir z AO
- v Banski Hrvški jo je sprejela SSP na zasedanju sabora junija 1917 → pokliče Srbe v Hrvški, naj se pridružijo Hrvatom in Slovincem
- S. Radić je pohvalil Majnsko deklaracijo

- jeseni 1917 v Sloveniji močno »deklaracijsko gibanje« v podporo Majniški deklaraciji za nacionalno samoopredelitev Slovencev, Hrvatov in Srbov

Jugoslovanski klub (JK) je 31. 1. 1918 poslal memorandum mirovni konferenci v Brest-Litovsku, kjer je zahteval mednarodno garancijo popolno svobodnega in neomejenega državnega samoopredeljevanja Slovencev, Hrvatov in Srbov v AO.

V začetku marca 1918 se v ZG sestanejo politiki iz vseh jugoslovanskih držav – hrvaško-srbska koalicija se ne udeleži.

Zavezniški preboj solunske fronte sredi septembra 1918, kapitulacija Bolgarije 29. 9. in Turčije 30. 9. so pospešili razpad AO. Vseeno pa je pretekel cel mesec, preden je bila Srbija v celoti osvobojena. V toku leta 1918 so v jugoslovanskih državah ustanovljeni **narodni sveti** (politična predstavništva in zametki nove državne oblasti), pa tudi **Narodni svet Slovencev, Hrvatov in Srbov v Zg 6. 10. 1918. (Narodno vijeće)** → centralni organ oblasti, kateremu se je sedaj priključila tudi hrvaško-srbska koalicija, pa tudi socialisti Slovenije in Hrvaške. Svet 19. 10. 1918 izbere svoje predstavništvo. Za predsednika izbran dr. Anton Korošec (prvak SLS), za podpredsednike pa Ante Pavelić (predstavnik SSP) in Svetozar Pribičević (predstavnik hrvaško-srbske koalicije). Istega dne Narodni svet zanika manifest kralja Karla, ki se ne odreka dualizmu in za Avstrijo predlaga ustanovitev federacije samostojnih posameznih državic. Narodni svet se zavzema za združitev vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov na temelju samoopredelitve in demokratičnosti, brez obzira na pokrajinske ali državne meje. Odcepitev od AO je realizirano **29. 10. 1918, ko je ustanovljena Država Slovencev, Hrvatov in Srbov**, ki je pripravljena stopiti v skupno državo s Srbijo in Črno Goro. Predsedstvo Sredinskega odbora Narodnega sveta v ZG je izvrševalo dolžnost kolektivnega predsednika Države SHS. Imenuje tudi skupno vlado z 11 poverjeniki in 4 pokrajinske vlade za Slovenijo, Hrvaško in Slavonijo, Dalmacijo, BiH. Do 1. 12. 1918 je Država SHS imela vse elemente državnosti:

- teritorij
- narod
- suverena organizacija oblasti

Ženevski sporazum 9. 11. 1918

- skliče Pašić
- sklene ga srbska vlada s predstavniki Narodnega sveta (A. Korošec in M. Čingrija)

- sporazum o združitvi, zasnovan na enakopravnosti dveh državnopravnih subjektov
– Kraljevine Srbije in Narodnega sveta (Države SHS)

S. Protić (Pašičev namestnik v vladi) je 11. 11. 1918 suspendiral Ženevski sporazum → predstavnikom Narodnega sveta, ki so bili v Londonu je sporočil, da če ne bodo sprejeli zahtev Srbije, gredo lahko vsak svojo pot. Po suspenzu sporazuma je diplomatska služba Srbije onemogočila Korošču vrnitev domov, kjer je prišlo do združitve, še preden se je on uspel vrniti domov. Položaj srbske vlade v odnosu do Narodnega sveta je vplivalo tudi na združitev *Vojvodine s Srbijo*, še pred in mimo jugoslovanskega združenja. V Vojvodini je večina Srbov, na čelu z radiklanim prvakom J. Tomićem, bila za direktno združitev s Srbijo. V skladu z željami srbske vlade je Velika narodna skupščina, ki se je sestala v Novem Sadu 25. 6. 1918, odločila, da se Vojvodina direktno priključi Kraljevini Srbiji. Dan kasneje je na Veliki narodni skupščini srbskega naroda v Pogorici (Črna Gora) sprejeta odločitev o odstavitvi kralja Nikole in njegove dinastije ter o združitvi Črne Gore s Srbijo v eno in edino državo pod dinastijo Karađorđević in tako združena vstopi v skupno državo trolemskega naroda Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Vrhovno telo Države SHS Narodno vijeće v Zg je pod pritiskom socialnega nemira in vdora Italije v jugoslovansko ozemlje, še posebej pa zaradi delovanja hrvaško-srbske koalicije in vodje njihovega srbskega dela S. Pribičevića, 27. 11. 1918 poslalo v Beograd delegacijo, da izvede združitev s Srbijo. Navodilo delegaciji se je glasilo, da končno obliko države (monarhija ali republika) potrdi Konstituenta z 2/3 večino, do tedaj pa bo oblast vršilo Narodno vijeće, sestavljeno iz članov Narodnega vijeća SHS, JO ter predstavnikov srbske in črnogorske narodne skupščine, vladarsko oblast pa bo imel regent Aleksander. On mora imenovati parlamentarno vlado, ki bo odgovorna Narodnemu vijeću (svetu) in bo imela v svoji pristojnosti splošne posle, vojaške, pomorske, finančne in PTT storitve. Vsi ostali posli ostanejo v pristojnostih pokrajinskih vlad.

Jugoslovanska država 1918 – 1941

1. 12. 1918 je regent Aleksander z adreso proglasil, v imenu kralja Petra I. Karađorđevića, združitev Srbije z ozemlji neodvisne Država SHS v enotno Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. → s tem je bil osnovan nov prostor za hitrejši ekonomski, družbeni in kulturni razvoj. → vseeno ostanejo nerešena nekatera vprašanja, ki so se stopnjevali vse do konca

→ država je bila monarhija

→ dominacija Srbov

AO je razpadla preden so na njeno ozemlje vstopili zavezniki. Razpadla se je prvenstveno zaradi nacionalnih gibanj.

Srbska vlad je še pred koncem vojne morala spremeniti svoje vojaške sile, da porazi vstajo Albancev v Makedoniji, na Kosovem in v Metohiji. Albanski uporniki so reko Sitnico razglasili za mejo med Srbijo in Albanijo, svoje oblasti pa niso mogli uveljaviti.

Prvi korak v označitvi mej in združenju sistema združene države je storila vojska. S formiranjem prve vlade je ustanovljeno skupno Ministrstvo vojske in mornarice, Vrhovno poveljstvo srbske vojske pa postane Vrhovno poveljstvo vojske v Kraljevini SHS. Srbska vojska formalno neha delovati v marcu 1919, ko je ustanovljena Vojska Kraljevine SHS. Glavne pozicije so tu zavzemali Srbi. Regenta Aleksandra so imeli za vojnega prijatelja, vsako republikanstvo se je zavračalo (govorili so le o monarhiji). V vojsko so sprejemali tudi oficirje iz bivše AO vojske, kar je bil rezultat tega, da Srbija ni imela svoje mornarice niti usposobljenih za to.

Nova država pa se je lotila tudi z agrarno reformo.

- ukinitve velikih posestev in prenos zemlje v roke tistih, ki jo obdelujejo
- ukinitve vseh fevdalnih obveznosti in kolonatskih odnosov
- nedoslednost in počasnost + predmet političnih manipulacij

Statistika Kraljevine SHS je oteževala celostno pravo sliko o nacionalni strukturi države, ker ni registrirala narodov, pač pa samo jezike in versko pripadnost, ni pa priznavala makedonski jezik. Jugoslovanski komunisti so skušali prvi izračunati številčno sestavo jugoslovanskih narodov v Kraljevini SHS : - Srbi (skupaj s ČG) 39 %

- Hrvati 24%
- Slovenci 8,5%
- Muslimani 6,3%
- Makedonci 5,3%
- Nemci 4,3%
- Albanci 4%
- Madžari 3,9%
- Romuni 1,6%

- Turki 1,2%
- ostali Slovani 1,6%
- Italijani 0,1%
- ostali 0,3%

Nova država je za posamezne narode pomenila neenake politične pa tudi nacionalne pogoje za razvoj, ker so v skupno državo prišli z različnimi kulturnimi, verskimi in družbenimi razlikami. V takšni večnacionalni državi so hoteli Srbi ohraniti dominantni položaj. V okviru 1 države so se znašli tudi Hrvati, z izjemo Hrvatov v Istri, Reki, Zadru in na nekih otokih, kjer so bili podvrženi italijanski fašistični politiki. Makedonci so tudi po vojni ostali razdeljeni med 4 države in so bili podvrženi nasilni asimilaciji. Ogrožena je bila njihova etnična sestava. V jugoslovanski državi so vodili politiko kolonizacije makedonske zemlje, vseeno pa so Makedonci imeli v skupni državi večje možnosti za pridobitev razumevanja in, da najdejo zaveznike. BiH je v skupni državi predstavljala nenehno jedro spora zaradi Muslimanov, ki so bili v celoti organizirani v eno stranko. Glavnina Slovencev, ki je po neuspelem plebiscitu in po hitri germanizaciji in italianizaciji, uspela priti v jugoslovansko državo je dosegla svoje jezikovne in kulturne pravice, vendar pa ji je bilo za izhod iz te krize potrebno tudi državnopravno priznanje Slovenije. V novi državi se je težilo k asimilaciji narodov vodilni Srbiji.

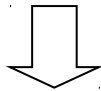
Dualizem med Narodnim vijećem in srbsko vlado je deloval zadnjič, ko se je osnovala skupna vlada. Regent Aleksander predlaga sestavo vlade, ki je formirana 20. 12. 1918 kot centralni kabinet pomembnejših strank pod predsedništvom S. Protića, predstavnika srbske **Narodno-radikalne stranke (NRS)**. Po 1. 12. so še vedno delovale vlade v državah dotedanje Države SHS, obstajajo pa tudi ideje o federativnem odnosu med Srbijo in Črno Goro. Z ukinitvijo deželnih vlad se je odkrito pojavil centralizem – Vidovdanska ustava bo končna točka tega.

Še pred izborom v Ustavodajno skupščino so se vse meščanske stranke povezale v 2 tabora:

- 1) centralistični tabor (zavzema se za nacionalni unitarizem) – zbirajo se okoli 2 velikih strank s sedežem v Beogradu, jedro pa so tvorile stranke NRS (Narodno radikalna stranka) in JDS (Jugoslovanska demokratska stranka)
- 2) federalistični tabor (nima skupne ideologije) – HZ (Hrvaška zajednica), HRSS (Hrvaška radikalna seljačka stranka), SLS (Slovenska ljudska stranka), JMO (Jugoslovanska muslimanska organizacija), skupina črnogorskih federalistov. V Makedoniji ni bilo dovoljeno ustanavljati strank.

Načrt vlade je slonel na monarhiji, centralizmu in nacionalnem unitarizmu → nosilci tega koncepta so bili NRS, JDS, dvorni in vojni krogi. Še pred glasovanjem o ustavi so poslanci KPJ zapustili dvorano, na koncu so odšli tudi predstavniki SLS. :::::::::::::: → **Vidovdanska ustava 28. 6. 1921**

- uzakoni centralizem, unitarizem in monarhijo
- država ima ime Kraljevina SHS
- uradni jezik je srbsko-hrvaški-slovenski
- govori se o enakopravnosti 3 plemen (Srbov, Hrvatov in Slovencev) – Makedoncem, Črnogorcem in Muslimanom ni priznan položaj plemena
- kasneje je država razdeljena na 33 okrožij
- izrazito centralistično naravnana

Proti centralizmu so bile HRSS (S. Radić) na Hrvaškem, SLS (A. Korošec) v Sloveniji in JMO (M. Spaho) v BiH. Na temelju nezadovoljstva s položajem Črne Gore nastane Črnogorska federalistična stranka (S. Drljević). → vse te stranke so bile za spremembo ustave, nekatere so se zavzele celo za avtonomijo BiH in priznavanje federalne enote za ČG. HRSS je poleg tega zahtevala tudi republikansko obliko države, negirala Vidovdansko ustavo. Poslanci te stranke tudi niso hoteli sodelovati na zasedanjih v Beogradu.

Po izborih v skupščino 1923 je NRS stopila v neposreden stik s predstavniki HRSS, SLS in JMO in jih skušala pridobiti za priznanje ustave in sodelovanje v skupščini. Dosežen je bil t. i. **Markov protokol 13. 4. 1923**, ki ni sprejel vodstvo NRS. Vodja HRSS Stjepan Radić se je na domačih tleh osredotočil na dajanje krepkih izjav, ki so šokirale javnost. Sredi 1923 se je napotil na Dunaj in v London in na koncu v Moskvo, kjer se je 1924 pridružil Kmečki internacionali. Skupaj s SLS in JMO je HRSS stopila v zvezo z opozicijsko JDS in se odločila, da zapusti skupščino.

Razcep v JDS → v odcepljenem krilu S. Pribićevića (SDS) so se zbrali predstavniki srbske meščanske politike ter unitaristični hrvaški in slovenski liberalci. Ta stranka je bila najodločnejši podpornik centralizma, sam Pribićević pa pristaš politike »trde roke« oz. policijskega nasilja do KPJ.

Makedonci

6. 5. 1924 je podpisan Majski manifest, ki ima za cilj svobodno in neodvisno Makedonijo v okviru Balkanske federacije, a do te realizacije VMRO izjavlja, da je na strani tistih, ki se zavzemajo za demokratično decentralizacijo in federativno reorganizacijo Jugoslavije. Krste Petkov Misirkov je izhajal iz stališča, da bo avtonomna Makedonija v jugoslovanski federaciji predstavljala jedro, okoli katerega se bodo začeli zbirati grška in bolgarska Makedonija. Podobne poglede je predstavljala tudi Ilindenska organizacija, ki je združevala največji del Makedoncev v Bolgariji. VMRO je bila v Vardarski Makedoniji delovala vse do 1929. Prispevala je k osamosvojitvi makedonskega nacionalnega gibanja in k definiranju ciljev. VMRO v Bolgariji pod vodstvom Ivana (Vanča) Mihailova se spremeni v teroristično organizacijo in se v Bolgariji povezuje s fašističnimi silami. Njeno sodelovanje z albanskimi predstavniki v J Srbiji (Vardarski Makedoniji) se po razglasitvi diktatur razširi tudi na gibanje A. Pavelića v tujini in ima podporo fašistične Italije.

Albanci

Na kosovsko-metohijskem področju se še pred nastankom Kraljevine SHS pojavi politična organizacija Albancev Kosovski komite s ciljem združenja z Albanijo. Albanski uporniki so ustvarjali t.i. kačačke odrede, ki so dolgo vznemirjali to področje. Zavezniška konferenca ambasadorjev je na mejnem področju med Kraljevino SHS in Albanijo ustvarila nevtralno cono, kjer so kačachi našli legalno zaledje in kjer se je verjelo v spremembo meje v korist Albanije. Ta cona je bila ukinjena 1923, Kraljevina SHS pa se je uspela izmakniti priznanju pravic albanske manjšine. Albanci niso imeli svoje politične stranke, zato je bilo toliko težje uresničiti njihove zahteve.

Nemci

Imajo najboljši položaj med neslovanskimi manjšinami. Večino Nemcev – 60% so predstavljali »donavski Švabi« v Vojvodini, ki so se tu naselili v 18. st. po umiku Turkov. V glavnem so bili kmetje. Podobna je bila tudi struktura Nemcev na Hrvaškem, v Sloveniji, Slavoniji, Sremu. 1922 je bila ustanovljena Stranka Nemcev Kraljevine SHS. Povezani so bili tudi v posebnem Kulturnem društvu. Po letu 1933 nemška manjšina v Sloveniji pride pod vplive nacizma.

Kraljeva diktatura

S proglasitvijo kraljeve diktature je prenehala veljati Vidovdanska ustava + razpuščen je bil parlament. Kralj je tudi izjavil, da med kraljem in narodom ne sme več biti posrednikov → 6.

1. 1929 je bila uvedena diktatura – »šestojanuarska diktatura«:

- ustanovljena je bila neparlamentarna vlada, ki je bila odgovorna zgolj kralju – predsednik P. Živković (poveljnik kraljeve vojske)
- ukinjena so bila izbrana predstavništva v občinah in drugih državnih ustanovah
- diktaturo podpirajo slovensko, hrvaško in drugo meščanstvo izven Srbije, pomembna pa je bila podpora generalov
- za državni udar je kralj Aleksander dobil podporo tudi vladnih krogov Francije in Velike Britanije, pa tudi Češkoslovaške, ki so se zavzemali za stabilno Jugoslavijo kot članico Male antante
- kralj ima močno oporo v vojski
- v vlado diktature so se uspeli prebiti tudi nekateri vodilni možje NRS in JDS, kot tudi bankirji iz Hrvaške
- eden od prvih dejanj diktature je bil *Zakon o zaščiti države* (pod udar bi lahko prišli vsi tisti, ki bi se upirali kraljevemu režimu)
- slovenski klerikalizem (A. Korošec) je pomagal pri prikrivanju diktature
- napačna ocena vodstva KPJ, da je oboroženi odpor proti generalski vladi, za vzpostavitev vlade kmetov in delavcev (za samoopredelitev narodov Jugoslavije), edini izhod iz krize, je olajšala diktaturi obračun z ujetimi komunisti
- prepovedane so bile tudi vse politične stranke, čeprav so nekatere delovale v ilegali
- zaradi novih omejitev je prenehalo izhajati tudi večina časopisev
- nekateri so mislili, da pomeni diktatura korak k obnovitvi parlamentarnega sistema, na temelju neke novejšje pravične ureditve države (V. Maček)
- najvažnejši je bil zakon o imenu in delitvi države na upravna območja (3. 10. 1929)
 - država se je sedaj imenovala **Kraljevina Jugoslavija**
 - ukinjena je bila delitev na 33 oblasti – namesto njih se uveljavi delitev na **9 banovin** (imena po rekah – Vardarska, Moravska, Drinska, Donavska, Savska, Zetska, Vrbavska, Dravska; razen banovine Primorske) ; posebna enota pa je bil Beograd z Zemunom in Pančevom - najizrazitejše razkosanje so doživele BiH (Vrbavska, Drinska, Primorska in Zetska banovina), Srbija (Moravska, Drinska, Donavska, Zetska in Vardarska banovina). Slovenci so bili skoraj v celoti zajeti v Dravski banovini, Makedonci pa v Vardarski banovini. Pojavile so se kalkulacije,

- da so banovine razdeljene tako, da bi se v njih zagotovil večinski položaj Srbov. Na Hrvaškem se je z razdelitvijo ozemlja na Savsko in Primorsko banovino skonstruirala zgodovinska delitev na Bansko Hrvaško in Dalmacijo. Banovine niso imele svoje avtonomije, bani pa so bili izpostavljeni kraljevim ukazom. Nato je bil 3. 6. 1930 izdan pravilnik o organizaciji in delu banovin – to so bili posvetovalni organi, katere člane postavlja in odstavlja minister za notranje zadeve po lastnem izboru.
- z zakonom je bila prepovedana tudi uporaba »plemenskih« zastav, prepovedana so bila tudi društva, ki so nasprotovala sistemu, sindikati in stavke
 - nekateri predstavniki strank (HSS) so emigrirali, nekateri so se celo pridružili komunistom, nekateri pa fašistično usmerjenemu gibanju Anteja Pavelića (vodja Hrvaške stranke prava) – *ustaši* niso priznavali združitve 1. 12. 1918, niti legitimiteto jugoslovanske države. Zastopali so rasizem in nacionalni ekskluzivizem po vzoru fašizma, zavračali so demokracijo in zastopali metode terorizma, atentata in upora.
 - S. Pribičević, ki je postal zavedni republikanec, je hotel pred svetovno javnostjo razkrinkati hegemonistični sistem kralja Aleksandra in o tem celo napisal knjigo v francoščini leta 1933
 - splošna pasivnost meščanske opozicije, da cilj KPJ, o meščanski vojni, ni imel odmeva (delavci kljub slabemu položaju niso še pripravljene na socialistično revolucijo z oboroženim odporom – KPJ ostaja sama)
 - integriteta KPJ in celotnega vodstva je razbita aprila 1930, zato se je vodstvo umaknilo v tujino in skušalo obnoviti zveze z aktivisti, ki so ostali doma, vendar jim to ni uspevalo
 - Aleksandrovo diktaturo sta ogrožala 2 problema – staro vprašanje državne ureditve in novo vprašanje o obnovitvi parlamentarizma → v pogledih reševanja teh problemov si nasprotujeta hrvaška in srbska stran – kraljeva diktatura je zagovarjala ideologijo radikalnega nacionalnega unitarizma in državnega centralizma – poleg reda in discipline, si je prizadevala tudi za popolno duhovno enotnost Srbov, Hrvatov in Slovencev
 - 27. 9. 1929 je izdan tudi zakon o učbenikih – vse osnovnošolske in srednješolske učbenike lahko izdaja le država in samo te se smejo uporabljati
 - diktatura je samo še pospešila rast nasprotij zaradi nerešenega nacionalnega vprašanja, ki je izzvalo politično krizo, ki se stopnjuje vse do razpada Jugoslavije

1941 (diktatura tudi ni mogla rešiti ostalih aktualnih in družbenih problemov v državi

- za časa diktature se je položaj v Jugoslaviji močno poslabšal, saj jo je prizadela tudi svetovna gospodarska kriza 1930; še pred to krizo pa je bilo prebivalstvo izpostavljeno visokim davkom, dolgovom in nizkim cenam kmetijskih pridelkov
- v takih razmerah so se kralj in vlada le kratek čas uspeli kazati kot rešitelji in združitelji države
- kralj je pod pritiskom razmer **3. 9. 1931 izdal oktroirano ustavo** (ne pomeni vrnitve režima Vidovdanske ustave) → 19. 9. 1931 zakon o društvih in zborovanjih, ki je prepovedal vsa društva na verski, regionalni in »plemenski« osnovi (praktično vse stare stranke)

→ 8. 11. 1931 volitve v skupščino (glasovanje

je bilo javno in ustno, s svojo kandidatsko listo je lahko sodelovala samo vladina stranka Jugoslovanska radikalna kmečka demokracija, ki se je spomladi 1933 preimenovala v **JNS (Jugoslovanska nacionalna stranka)**

→ glavni cilj je bil državni centralizem in jugoslovanski unitarizem

→ aktivisti iz NRS in SDS

→ ustava pod vplivom kraljeve samovolje, radikalne korupcije in konzervatizma in do neke mere profašizma

Proti nedemokratskemu režimu so protestirali, po novembrskih izborih 1931, študenti najprej v Beogradu, nato tudi v Lj in Zg (nekajkrat je bilo prekinjeno tudi delovanje Beograjske univerze). Najaktivnejši so bili komunisti .

- julija 1932 kralj imenuje novo vlado M. Srškića, ki je bil znan po unitaristični orientaciji > s tem je kralj pokazal, da ne namerava popuščati in da bo nadaljeval s svojo politiko trde roke – konec januarja 1934 je ta vlada odstopila, novo pa je sestavil predsednik JNS N. Uzunović – za časa te vlade je 22. 7. 1934 izdan zakon o mestnih občinah (njihovi organi so predsednik mestne občine in mestni svet – predsednik in 2/3 sveta se volijo vsake 4 leta na splošnim, enakim, neposrednim in javnim glasovanjem, 1/3 članov sveta pa postavlja ban)

Komunistična in meščanska opozicija diktaturi

KPJ je edino pot k rušenju avtoritarnega režima videla v razbitju jugoslovanske tvorbe, za katero je menila, da je vzrok vseh nastalih problemov. To pot je videla v pomoči nacionalnim gibanjem vsem nesrbskim narodom. CK KPJ je v emigraciji oblikoval zamisel o organiziranju »Narodnorevolucionarnih skupin«, preko katerih bi KPJ dobila vodilno vlogo v nacionalnih gibanjih (slovensko in hrvaško gibanje ni bilo usmerjeno k radikalizmu). CK KPJ je imel probleme pri definiranju »ustašev«, ki so napadli postajo v Lici, in pozval vse delavce in kmete iz cele Jugoslavije, naj se pridružijo pri boju proti ustašem v Lici – kmalu se je izkazalo, da tu ne gre za vstajo, ampak za akcijo fašističnih elementov Pavelića.

Organizacija TIGR se je borila proti fašizmu z naslanjanjem na Jugoslavijo. Opozicija v Srbiji: JDS in NRS (ki so proti dvornim pristašem v stranki); na Hrvaškem: SDK, HSS in SDS; v BiH: JMO; v Sloveniji: SLS.

Od konca 1931 pa do 1933 centri meščanske opozicije oblikujejo svoje zahteve v t.i. »**punktacijah**«:

- 1) Beograd – opozicija inzistira na vrnitvi demokratičnega, strankarsko-parlamentarnega življenja, pri čemer se sklicuje na ustavni režim pred 6. 1. 1929, medtem ko se reševanje vprašanj prestavi na drugi čas. Vodja SDS Pribičević se je v emigraciji usmerjal levo in je smatral, da mora biti glavni cilj opozicije obnova demokratičnih shodov iz katerih bo kasneje izšlo tudi sporazumna rešitev o državni ureditvi. Pri tem je Pribičević pristajal na federacijo s 6 ali 7 federativnimi enotami. Federativni princip je sprejel tudi vodja Poljedelske stranke J. Jovanović (Pižon) in predvideval 4 federalne enote: Srbijo, BiH, Hrvaško in Slovenijo (Srbija naj bi zajemala tudi Makedonijo, Vojvodino, Kosovo in Sandžak; BiH pa bi se morale pridružiti Črna Gora, Dubrovnik in J Dalmacija).
- 2) Zagreb – vodstvo HSS vztraja, da je treba najprej doseči sporazum o državnopravnih vprašanjih, pri čem ima v mislih položaj Hrvaške v jugoslovanski državi. Vodja HSS Maček je v tujini dajal izjave, kjer je poudarjal, da je treba rešiti hrvaško vprašanje, če hočemo zagotoviti obstanek Jugoslavije.
- 3) Vse punktacije obsodijo diktaturo in se zavzemajo za vzpostavitev parlamentarnega življenja, vendar pa predstavljajo različne interese o ureditvi države.

- 4) Slovenija: Korošcove punktacije – 1932 (SLS) – Slovenci so razbiti med Jugoslavijo, Italijo in Avstrijo, zato se zahteva združitev v enotno državo Slovenijo, ki bi bila enakopravna enota s Srbijo in Hrvaško znotraj Jugoslavije.
- 5) BiH: JMO zahteva federativno ureditev, v kateri bo BiH tudi enakopravna članica znotraj Jugoslavije.

Vodstvo demokratov v Beogradu je predvidevalo federativno ureditev države, ki poleg srbskega, hrvaškega in slovenskega dela predvideva še 4. del, ki zajema BiH z J delom Dalmacije.

Celo najvplivnejši in najizrazitejši predlogi za federacijo predvidevajo kot nacionalne subjekte le srbski, hrvaški in slovenski narod. Vprašanje Vojvodine in BiHse je postavljalo samo ob strani neposredno zainteresiranih strank. Stranke opozicijskega centra v Beogradu, ki so imele različne poglede na o sprejetju ali zanikanju federacije, so složno odvrnile diskusijo o vprašanju Makedonije, Črne Gore in Vojvodine. Kosovo se takrat ni spominjalo.

Atentat na kralja Aleksandra in razmere po tem dejanju

Pod pokroviteljstvom fašistične Italije se je ustaštvo razmaknilo s terorističnimi akcijami. V Marseillesu je bil 9. 10. 1934 ubit kralj Aleksander. Organizatorji atentata so bili ustaška emigracija pod vodstvom A. Pavelića in VMRO I. Mihailova. Atentator je bil Kerin Veličko-Georgijev (Peter Klemen) → atentat v Jugoslaviji izzove veliko ogorčenje. KPJ po atentatu pričakuje zlom unitaristične in antikomunistične diktature, vendar pa do razpada Jugoslavije na pride (to pričakujejo tudi v Italiji). Ker je bil sin kralja Peter II. še mladoleten, vlada postavi *3-člansko namestništvo* na čelu s knezom Pavlom Karađorđevićem (ostala dva sta bila Radenko Stanković in Ivan I. Perović-ban Savske banovine). Namestniški režim takoj začne s povečevanjem nasilja in grožnjam kot odgovor na atentat. Proti komunistom je bila tudi ta vlada Bogoljuba Jafetića nepopustljiva. Dovoljeno je bilo delovanje meščanskih strank in razpisane so bile nove volitve v skupščino. Vlada je obljubila, da bo delovala za zmanjšanje kmečkih dolgov in izboljšanje njihovega položaja in da bo začela z velikimi javnimi deli za ublažitev brezposelnosti. Kljub temu se je povečevalo nezadovoljstvo in vrstile so se stavke. Kot odgovor na demonstracije študentov v Beogradu, je vlada v Višegradu zgradila izolacijsko taborišče, kamor je zapirala le te in tudi levo usmerjene intelektualce.

Javni izbori so bili izvedeni 5. 5. 1939 («petomajski izbori») in so vladi prinesli skromno zmago (veliko število ljudi se volitev sploh ni udeležilo) proti Združeni opoziciji, ki jo je vodil Vladko Maček – predsednik HSS (Hrvaška kmečka stranka). S temi izbiri situacija ni bila omiljena → 25. 6. 1939 je imenovana nova vlada pod vodstvom Milana Stojadinovića, ki je iz 3 opozicijskih strank – Radikalna stranka

- JMO	}	oblikuje JRZ
- SLS		(Jugoslovanska radikalna zajednica)

priznava oktroirano ustavo in njen nacionalni
unitarizem in državni centralizem, je proti
komunizmu in sodeluje s fašizmom

Leta 1937 Kraljevina Jugoslavija vznemiri svoje partnerje (Češkoslovaško, Romunijo) z dogovorom o večnem prijateljstvu z Bolgarijo in dogovorom o prijateljstvu in nevtralnost z Italijo.

Maček je bil v kontaktu s fašistično Italijo, od katere je pričakoval, da se bo njemu v korist vmešala v jugoslovanske probleme ali pa prevzela pretektorat nad Hrvaško v primeru razpada Jugoslavije. Istočasno je 8. 10. 1937 dosežen sporazum o združitvi SDK (oz. HSS) z združenimi opozicijskimi skupinami v Srbiji na osnovi dogovora o demokratskih volitvah v ustavodajno skupščino in garancijo, da nova ustava ne bo sprejeta, če ne bo zanjo glasovala večina srbskih, hrvaških in slovenskih poslancev (*Sporazum v Farkašiću*) – sporazum je vprašanje federacije ali ne puščal odprto.

Ko se je v Evropi uveljavljal fašizem in se je svet počutil na pragu pred novo vojno, je vlada M. Stojadinovića nadaljevala z nasprotovanjem pristopa k Sovjetski Zvezi in nasprotovanje demokraciji, poskušala pa se je prilagoditi Italiji in Nemčiji. Sprejela je priključitev Avstrije Nemčiji in italijansko okupacijo Albanije. Povečevanje antirežimskega narodnega gibanja, pod vse večjim vplivom KPJ, je krhalo vero kneza Pavla v Stojadinovića, ki je že dokazal svojo nesposobnost, ko je hotel zgladiti odnos v HSS. Stojadinović se je zapletel tudi v spore s srbskim meščanstvom, ko je hotel pospešiti ratifikacijo konkordata z Vatikanom. Ta konkordat je sprožil širši odpor srbske javnosti, še najbolj v srbski pravoslavni cerkvi, ker je povečal politični vpliv katoliškega klerikalizma. Borba proti konkordatu je sprožila vtis, da se

država nahaja na meji meščanske in verske vojne. Vlada je na koncu odstopila od tega predloga o konkordatu.

Francija je bila že od 1936 nezadovoljna s politiko Stojadinovića, njegovo veliko zблиžanje z Italijo pa je vplivalo na to, da sta mu Velika Britanija in knez Pavle izrekla nezaupnico. Volitve v skupščino 11. 12. 1938 so bila priložnost knezu Pavlu, da odstrani Stojadinovića. Glasovanje je bilo tudi tokrat javno. Nastopile so 3 kandidatske liste:

- JRZ – M. Stojadinović
- Združenje opozicijskih skupin – V. Maček (SDK, opozicijski radikali, demokrati in kmetje)
- Fašistična organizacija »Zbor« pod vodstvom D. Ljotića

KPJ se ni odločila za samostojni nastop, vendar se je aktivno vključila v predizborno kampanijo v smislu podpore narodnim opozicijskim zahtevam ekonomskega, socialnega in političnega karakterja. Uporabljala je legalne oblike s širjenjem Stranke radnog naroda (Stranka delovnega naroda). V črni Gori je delovala z Delavsko-kmečko stranko. V Makedoniji je KPJ delovala preko **Makedonskega nacionalnega pokreta (MANAPO)**. V Sloveniji je podpirala Kmečko delavsko gibanje. V Sloveniji so se komunisti srečevali s tradicionalnim vplivom klerikalne stranke na širše sloje ljudi. V Sloveniji se ni oblikovalo posebno fašistično gibanje. Fašizacija je razbijala tudi samo SLS, kar je pripeljalo do diferenciacije v njej.

KPH (Komunistična partija Hrvaške) se ni odločila za samostojni nastop na volitvah zaradi bojazni, da na Hrvaškem ne oslabi položaj opozicije proti vladi. S sporazumom *Cvitković – Maček* razpade blok združene opozicije in HSS postane vladna stranka (26. 8. 1939). S tem sporazumom se tudi združita Savska in Primorska banovina ter nekateri deli BiH in nastane Banovina Hrvaška.

Napori KPJ za ustanovitev lastne fronte so imeli v Jugoslaviji poseben karakter zaradi njene večnacionalnosti. Po VII kongresu Kominterne (25. 7. – 21. 8. 1935) je CK KPJ ponovno opozoril, da komunisti ostajajo pri svoji zahtevi o pravici vsakega naroda do samoodločbe in da se lahko te narodi uspešno borijo proti fašizmu. Posledica tega naj bi bil tudi sporazum o enakopravnosti vseh narodov znotraj Jugoslavije. Zaradi tega morajo komunisti zahtevati svobodne volitve narodnih skupščin za vsak narod v Jugoslaviji. Za vse narode mora veljati jamstvo, da ne bodo preglasovali drugega naroda (še posebej to velja za Srbe). Vsako prizadevanje k razbitju Jugoslavije bi pomenilo pomoč fašizmu. KPJ je pozivala, da se morajo

v boju proti fašizmu združiti vsi narodi in da se po zmagi oblikujejo v eni demokratski in federativni državi.

Leta 1933 preneha aktivnost balkanske komunistične federacije pa komunistične partije Jugoslavije, Bolgarije in Grčije vsaka po svoje opredeljujejo svojo politiko v makedonskem vprašanju. KPJ ima to vprašanje kot sestavni del centralnega političnega vprašanja cele države. MANAPO se bori za priznanje Makedoncev kot posebnega naroda in za federativno ureditev Jugoslavije, v kateri mora biti Makedonija posebna enota. Tudi v Črni Gori federalisti zahtevajo enakopravnost Črne Gore z ostalimi narodi v Jugoslaviji.

Srbski kulturni klub

- ustanovljen 1937
- poskus srbske nacionalne fronte z geslom »vkup Srbi«
- želja po uveljavitvi programa Velike Srbije v okvirih bodoče monarhistično urejene federacije, sestavljene iz 3 enot: Srbije, Hrvaške in Slovenije
- zahteval je priključitev BiH k srbski enoti
- ustanovili naj bi center, ki bi bil paralelen vplivom iz Zg in Sarajeva
- idejni vodja Slobodan Jovanović (kasneje predsednik jugoslovanske emigrantske vlade)
- izdelan tudi načrt o odstranitvi albanske manjšine, ki pa ni bil realiziran

Skupina Milana Stojadinovića, od marca 1940 Srbska radikalna stranka, ni priznavala sporazuma Cvetković- Maček in je vztrajala na načelu nacionalne enotnosti. Proti temu sporazumu je bila tudi vojska, večji del politikov radikalnega Glavnega odbora A. Stanojevića in demokratov Davidovića ter del srbske pravoslavne cerkve. Veliko podporo sporazumu pa je dal knez Pavle.

Začetek 2. WW

Po nemškem napadu na Poljsko je vlada Cvetković- Maček razglasila nevtralnost Jugoslavije. Poslabšal se je gospodarski položaj Jugoslavije, rasle so cene živil, pojavljale so se stavke (generalna stavka v Splitu decembra 1939 + 3-mesečna stavka letalske industrije v Beogradu). Ustanovljeno je bilo tudi koncentracijsko taborišče v Bileći. Vlada je decembra 1939 uvedla tudi odloke o najemninah, o rezervah hrane, o kontrolah cen, v aprilu tudi zakon o minimalnih zaslužkih, ...

V tem času umre tudi nekaj vodilnih politikov – A. Korošec – aktivno sodeloval pri osnovanju Jugoslavije in spodbujal Slovence, da je Jugoslavija njihovo edino upanje.

Teza Kominterne o Veliki Britaniji in Franciji kot glavnima krivcema za imperialistično vojno so pripeljale v novo situacijo tudi KPJ. Sledili so napadi na KPJ s strani levih demokratov. Bilo je nasprotij tudi med samimi komunisti. Prišlo je do ločitve interesov KPH in CK KPJ zaradi mogočega napada Italije na Jugoslavijo v začetku jeseni 1939.

19. – 23. 10. 1940 se v ilegalnosti sestane v zagrebški Dubravi konferenca KPJ. Komunisti se osredotočijo tudi na podeželje in oblikujejo poseben program, ki zadeva le to. KPJ si je prizadevala tudi za priznanje enakopravnosti makedonskega naroda.

25. 3. 1941 je Jugoslavija pristopila k Trojnemu paktu (ITA + NEM + JPN) :

→ velike demonstracije v vseh večjih mestih Jugoslavije

→ vojaški puč 27. 3. je zrušil vlado Cvetković – Maček (nova vlada – D. Simović)

→ ukinjeno kraljevo namestništvo – kralj Peter II razglašen za polnoletnega

→ nova vlada potrdi pristop k Trojnemu paktu (v novi vladi SLS, JMO, Srbski kulturni klub)

ZUNANJA POLITIKA JUGOSLAVIJE DO 1941

V času združitve Kraljevina SHS ni imela odrejenih mej. To vprašanje se je reševalo na mirovni konferenci v Parizu pod vplivom zmagovalnih velesil; jugoslovanski delegati pa so imeli težave, ker Kraljevina SHS ni bila mednarodno priznana. Prva država, ki je priznala Kraljevino SHS je bila Norveška, od velikih sil pa so to prve storile ZDA 7. 2. 1919. kolektivno priznanje pa je sledilo s podpisom mirovne pogodbe z Nemčijo 28. 6. 1919.

Z vsemi sosednjimi državami je ostalo vprašanje mej nerešeno. Razmejitve z Bolgarijo, Romunijo, Madžarsko in Avstrijo je bilo poverjeno posebni komisiji, ki je bila sestavljena iz po 2 predstavnikov iz vsake od velikih sil, pod predsedstvom A. Tardieua. Glede Bolgarije je sprejet popravek meje iz 1913, tako da so bili Jugoslaviji pripojeni Strumica, Caribrod in Bosilegrad.

Spornejše je bilo vprašanje meje z Romunijo, ker so ji sile Antante leta 1915, da bi jo pridobile na svojo stran, obljubile cel Banat do Donave. Ta obljuba se ni izpolnilo zaradi hitrega zloma Romunije 1916 in njenega separatnega miru s Centralnimi silami 5. 3. 1918. Proti koncu vojne je srbska vojska zasedla večji del Banata in zato je na mirovni konferenci podal predlog, da se ta del priključi k Jugoslaviji. Romunska delegacija pa je zahtevala izpolnitev obljub iz 1915. na predlog Tardieujeve komisije je dosežena kompromisna rešitev s

katero so Jugoslaviji pripadli: Crkva, Vršac, Kikinda in Veliki Bečkerek , Romuniji pa Temišvar in Arad.

Pri odreditvi meje z Italijo je Italija zahtevala izpolnitev obljub, ki si jih je pridobila z Londonskim sporazumom iz 1915. sporazum o premirju, podpisan 3. 11. 1918 je omogočil Italiji, da je v ime zaveznikov zasedla Reko, Istro in del Dalmacije. Poskus prodora Italijanov v Ljubljansko pokrajino je preprečila skupina srbskih vojakov pod poveljstvom Stevana Švobiča, katerega je slovenska narodna vlada pooblastila, da s srbskimi ujetniki, ki so se vračali iz ujetništva, organizira odpor proti Italijanom.

Glede meje z Avstrijo so se pojavile težave. Jugoslovanska vlada je poleg delov Maribora, Velikovca in Radgone zahtevala tudi priključitev celotne Celovške kotline. Italija pa je predlagala mejo na Muri, tako da bi Maribor in celotna Celovška kotlina pripadli Avstriji. Za Celovško kotlino je bil določen plebiscit.

- 2 conii: cona A in cona B
- najprej plebiscit v conii A, če se tu večina izjasni za Kraljevino SHS, bo plebiscit še v conii B, drugače pa ne
- izveden 10. 10. 1920
- večina v conii A glasuje za Avstrijo (59%) → Celovška kotlina pripade Avstriji

Največ težav je bilo pri oblikovanju meje z Italijo. Amer. predsednik Wilson je predlagal mejo: Karavanke – Učka – Raša – morje, vendar se Italija s tem ni strinjala. Na Pariški mirovni konferenci sklenejo, naj se državi sami dogovorita glede meje → **Rapalska pogodba 12. 11. 1920** – Ita prizna obstoj Kraljevine SHS

- nova meja: Ita pripadejo ozemlja določena z Londonskim sporazumom + Zadar, Cres, Lošinj, Lastovo in bližnji otoki (Reka pa je bila proglašena za neodvisno državo).

27. 1. 1924 *Rimski sporazum* – k Italiji priključijo Reko

Bolgarija

Iz Bolgarije se vrstijo napadi komitskih čet, ki izvršujejo atentate po Makedoniji, kar zaostrejuje odnose z Jugoslavijo. A. Stamboliski je težil, da bi Bolgarijo popeljal iz politične izolacije na pot zbližanja z Jugoslavijo. Pod vplivom britanskega in francoskega posredovanja je novembra 1922 Stamboliski obiskal Beograd, naslednje leto pa je podpisan sporazum v Nišu o sodelovanju na meji in preprečevanju vpadov komitskih čet. Nato je bil leta 1923 pod vplivom VMRO in Vojne lige izveden državni udar v Bolgariji, v katerem je bil Stamboliski ubit, njegovi privrženci pa so morali zapustiti zemljo. To je pripeljalo do ponovnih zaostritev med Bolgarijo in Kraljevino SHS. Po seriji atentatov je vlada v Beogradu 1927 zaprla mejo z Bolgarijo.

Grčija

Prva leta po vojni ni zaostrenih odnosov s Kraljevino SHS. Obe državi sta imeli podobne interese proti širjenju italijanskega prodora preko Albanije na Balkan in sprečevanje komitskih vpadov iz Bolgarije v Trakijo in Makedonijo. Nesporazumi so nastali zaradi reguliranja statusa Svobodne carinske cone v Solunu in uprave nad železniško progo Đevđelija – Solun, ker je jugoslovanska država prevzela del akcij Otomanskih železnic in pri tem zahtevala svoj delež pri upravi nad progo. Ta vprašanja so rešena s konvencijo 17. 3. 1929, deset dni kasneje pa je podpisan tudi sporazum o medsebojnem prijateljstvu.

Albanija

Na odnose s Kraljevino SHS je bistveno vplivalo jugoslovansko-italijansko rivalstvo v jadranskem bazenu. Italija je z Londonskim sporazumom dosegla soglasnost sil, da zasede Valono in otoke Sazana in dobi protektorat nad ostalim delom Albanije. Ta sporazum je predvideval tudi možnost pripojitve delov S Albanije Srbiji, J Albanije pa Grčiji. Jugoslovanska vlada ni hotela izkoristiti to možnost, temveč se je na Mirovni konferenci oslanjala na ohranitev neodvisne albanske države v mejah iz 1913, s čim bi preprečila prodor Italije na V obalo Otrantskih vrat. Na Konferenci miru je albansko vprašanje rešeno z odločitvijo Konference ambasadorjev velikih sil iz 9. 11. 1921, s katero je priznana neodvisna albanska država v mejah iz 1913, vendar pa je Italiji priznan specifičen interes za ohranitev albanske neodvisnosti. To je Italija izkoriščala, da se meša v notranje posle Albanije in okrepi svoje pozicije na V obali. Organizirala je tudi vojne vpade Albancev na jugoslovanskem teritoriju- zato je bil cilj jugoslovanske države, da najde tiste ljudi, ki so se pripravljene temu italijanskemu vplivu upreti. Konec 1922 je formirana vlada – Ahmedbeg Zogu.

Balkanska antanta

Kralj Aleksander je hotel okrepiti vlogo Jugoslavije v Mali antanti. V začetku 30-tih se je na Balkanu razvilo gibanje za balkansko unijo kot organom za boj proti okupatorju. Jugoslavija je vztrajala, naj bo v ta pakt vključena tudi Bolgarija. 9. 2. 1934 je v Atini podpisan sporazum **Balkanska antanta/ Pakt balkanskega sporazuma** med Jugoslavijo, Romunijo, Grčijo in Turčijo, puščena pa je možnost, da mu kasneje pristopi tudi Bolgarija (ni hotela podpisati nobenega sporazuma, ki bi garantiral nespremenjenost mej z Neuillskim sporazumom), če bo sprejela njihove zahteve. Poleg tega pakta je podpisan tudi *Dodatni protokol*, kateremu so bliže določene obveze držav članic. Pakt je predvideval vzajemno sigurnost balkanskih mej držav podpisnic in skupno obrambo v primeru napada določene balkanske države, ki to lahko stori sama ali pa ob pomoči drugih izven balkanskih držav. Pri tem je Turčija vztrajala pri zahtevi, da ne bo sodelovala pri obrambi, ki bi jo lahko popeljala v vojno proti Sovjetski Zvezi; Grčija pa je precizirala, da je prevzela obvezo vzajemne pomoči izključno v slučaju napada samo 1 balkanske države – s tem se je želela izmakniti možnosti, da bi bila vključena v spor z Italijo.

Od francoske k nemški orientaciji

Pred nevarnostjo od Nemčije je Francija začela s politiko zbliževanja z Italijo in Sovjetsko Zvezo, torej z dotedanjsimi nasprotniki Versaillskega miru. To je zelo neugodno vplivalo na Jugoslavijo, ki je vse od svojega nastanka vodila antisovjetsko politiko. Takoj po zlomu kontrarevolucije v Rusiji je Kraljevina SHS na zahtevo Z sil sprejela okoli 60 000 ruskih beguncev in jim nudila pomoč, ko pa so Francija in Velika Britanija 1924 priznale sovjetsko državo, tega Jugoslavija ni storila. To je odbila tudi leta 1934, ko so Češkoslovaška in Romunija vzpostavile s Sovjetsko Zvezo redne diplomatske odnose. Kralj Aleksander je zavrnil tudi pristop k antinemškemu paktu, v katerem naj bi sodelovala tudi Sovjetska zveza. Po drugi strani je z zbliževanjem z Italijo Francija izgubljala svoj vpliv v Jugoslaviji, ker je delovala kot zaščitnik italijanske agresije. To je pripeljalo tudi do ohladitve odnosov in k obrnitvi na Nemčijo. V toku poskusa za ponovno pridobitev francoske orientacije je kralj Aleksander v Marseillesu ubit 9. 10. 1934.

Za časa kraljevega namestništva, se je knez Pavle zatekal k opori Nemčije, kar je še posebej prišlo do izraza v vladi Milana Stojadinovića. Pronemška politika Jugoslavije je bila posledica čvrstejšega povezovanja Francije z Italijo in Sovjetsko zvezo, s katerimi je podpisala pakte o prijateljstvu in sodelovanju maja 1935. Po francosko-sovjetskem paktu je podpisan tudi češkoslovaško-sovjetski. Knez Pavle je to politiko obtožil kot škodljivo za interese celotne Evrope.

Preorientacija politike od Francije k Nemčiji je imela tudi ekonomske razloge. V mednarodnem poslovanju Jugoslavije je obstajala velika naprotnost med političnimi in ekonomskimi interesi. Anglija in Francija so predstavljali le majhen del izvoznikov, zato se je bila Jugoslavija prisiljena povezati z nekdanjimi nasprotniki/sovražniki: Nemčijo, Italijo in Avstrijo. Od konca 1. WW pa do 1934 je bila Italija največji kupec jugoslovanskih izdelkov, z 38% deležem izvoza; na drugem mestu je bila Avstrija; na tretjem pa Nemčija. Ko je bilo italijansko tržišče zaprto za jugoslovanske trge, zaradi agresije Italije na Etiopijo, je Nemčija v tistem času prevzela največji delež jugoslovanskega izvoza. Nato je tudi povečan uvoz v Jugoslavijo iz Nemčije. S tem je Nemčija dosegla, da je Jugoslavijo naredila odvisno od Nemčije.

Začetek 2. WW

Po začetku vojne sta obe strani usmerile svojo aktivnost, da Jugoslavijo pridobita na svojo stran. Francija in Velika Britanija sta računali na otvoritev fronte na Balkanu, Nemčija pa si je prizadevala za ohranitev miru na tem prostoru, dokler se ne zlomi odpor Francije in Velike Britanije. Jugoslovanska vlada si prizadeva, da napolni svoje vojaške zaloge in sprejme nemško ponudbo za oskrbo z orožjem v zameno za strateške surovine in hrano. Na tej osnovi je 5. 10. 1939 podpisan *Protokol*, da pa bi prišlo do uresničitve zahtev, je vlada organizirala Državni komisariat za rude in kovine, ki je prevzemal največje proizvodnje bakra in ostalih kovin, ki jih je izročil Nemčiji. To je bil tudi Hitlerjev razlog, da 1940 odvrne od napada na Jugoslavijo Mussolinija.

V poslabšani situaciji se je knez Pavle obrnil po pomoč k Sovjetski zvezi. S posredovanjem Turčije je v maju 1940 zaključen trgovinski dogovor, 24. 6. pa so vzpostavljeni diplomatski odnosi med Jugoslavijo in SSSR. Z napadom Italije na Grčijo, oktobra 1940, se pojavi nova situacija na mejah Jugoslavije. Neuspeh, ki ga je doživela Italija, je omogočil Nemčiji, da intervenira in prevzame vodstvo napada v marcu 1941. Ker je bil že dogovorjen napad na SZ je Nemčija skušala k Trojnemu paktu priključiti čim več držav v JV Evropi. Konec leta 1940 so to storile Madžarska in Romunija, katera je tudi formalno prekinila vse zveze z Balkansko antanto in ta je prenehala obstajati. V začetku marca 1941 je pristopila tudi Bolgarija, nato so na njeno ozemlje takoj prišle nemške čete, ki so se pripravljale na napad na Grčijo. Takrat se je tudi povečal pritisk obeh strani na Jugoslavijo. Tako je 25. 3. 1941 na Dunaju podpisan pristop Jugoslavije k Trojnemu paktu. V odgovor na to se po vsej Jugoslaviji pojavijo demonstracije, v noči iz 26. na 27. 3. pa je bil izveden tudi vojaški puč, ki je razpustil vlado,

ukinil kraljevo namestništvo in kralja Petra II razglasil za polnoletnega. Kljub imenovanju nove vlade D. Simovića, je ta potrdila pristop k Trojnemu paktu in ga ni preklicala.

NARODNOOSOBODILNI BOJ IN SOCIALISTIČNA REVOLUCIJA 1941 – 1945

Po aprilski vojni je v Jugoslaviji vzpostavljen močan okupacijski sistem. Hitler je Jugoslavijo skušal razbiti, ker naj bi nastala z nasilno pripojitvijo držav. Izvedena je bila osnovna razdelitev na nemški in italijansko okupacijsko cono, nekateri deli pa so bili celo aneksirani k Nemčiji, Italiji, Bolgariji ali Madžarski. Srbija je bila izpostavljena nemški okupaciji. Zaradi nerešenih nacionalnih vprašanj v Jugoslaviji, sta se Nemčija in Italija odločili, da formirata kvizlinško **NDH (Neodvisno državo Hrvaško)**, v katero so bili vključeni deli BiH in Srema. Oblast pa so predali ustašem (A. Pavelić).

Na okupiranih območjih so okupatorji hoteli z načrtnim naseljevanjem in izseljevanjem spremeniti etnično podobo prebivalstva. Z okupatorji so sodelovali ustaši, ki so izvajali represivno politiko nad Srbi, pa tudi »Zbor« D. Ljotića, JMO, HSS.

KPJ se je zavzemala za oborožen odpor proti okupatorju. V Zagrebu, na sestanku vodilnih, pa je izdelan tudi načrt o organiziranju NOB (Narodno osvobodilni boj). Realnost koncepcije boja z daljnosežnimi osvobodilnimi in revolucionarnimi cilji je povezana s prepričanjem, da bo imela SZ odločilno vlogo pri reševanju nastale krize v Jugoslaviji z socialistično revolucijo. CK KPJ je nemški napad na SZ 22. 6. 1941 ocenil kot ugoden trenutek za začetek oboroženega odpora in poslal vseh jugoslovanskim narodom razglas in jih pozval k sodelovanju pri odporu. CK KPJ je 27. 6. 1941 oblikoval GŠ NOPJ s Titom na čelu, ki je razdelal organizacijo oboroženih oddelkov s partizanskim načinom bojevanja. V začetku julija so se skoraj v vseh državah oblikovali ti oddelki, razen v Makedoniji, kjer je sekretar KPJ Metodije Šatorov – Šarlo odbil politiko KPJ. V ostalih delih Jugoslavije so oboroženi odpori zajemali gverilsko taktiko bojevanja (hiter napad, hiter umik).

V Srbiji in Črni Gori, nato pa tudi na Hrvaškem in v BiH, so nastale **četniške** enote pod vodstvom Draže Mihailovića, ki so začeli z napadi na partizane in z antikomunistično propagando. Tudi vlada Kraljevine Jugoslavije je uspehe za vstajo priznala četnikom in ne partizanom, ter pri tem v svetu širila lažni mit o Mihailoviću kot vodji najmočnejšega gibanja odpora v okupiranih deželah v Evropi. Po umiku Srbije v Sandžak, dec. 1941, so bile akcije partizanov usmerjene zlasti v Črno Goro, Hercegovino, V Bosno in Sandžak → tu nastane

svobodni teritorij s centrom v Foči, kjer se je razvijal sistem oblasti v duhu predpisov, ki so bili izdani januarja 1942 o NOO in so te odbore postavljali kot začasne organe oblasti na osvobojenih teritorijih (*Fočanski predpisi – o sestavi NOO 1945*

- napiše jih Moša Pijade (čika Janko)~on ustanovi v
Jajcu telegrafsko agencijo Tanjug)

Spomladi 1942 je narodnoosvobodilni boj v Srbiji prešel v krizo. Na vsako oboroženo akcijo je Nemčija odgovorila s pritiskom na prebivalstvo, četniki pa so preganjali in ubijali pripadnike partizanov. Po porazu prvih partizanskih čet v Banatu in Bački, so se malo številčne sile NOB skušale prilagoditi neugodnim pogojem, v Sremu pa se je okreplil NOB in ustanovil veliko oporišče na Fruški gori in nudil podporo srbskemu prebivalstvu.

Maloštevilčna organizacija KPJ na Kosovu, ki je ostala omejena v glavnem na naselja s srbskim in črnogorskim prebivalstvom, je začela z organiziranjem političnih organizacij NOB. Po razbitju prvih partizanskih čet, v PK KPJ za Makedonijo, ki je ostal brez kontakta z CK KPJ, je prevladalo prepričanje, da v Makedoniji ni temeljev za oboroženi odpor, zato je aktivnost skoncentrirana na politično delovanje naroda. Poleg stabilizacije in velikega vzpona NOB v Bosanski krajini, Lici, Kordunu, Baniji in Gorskem kotaru se je NOB razširil tudi na področje SZ Hrvaške, poleti tudi na Notranjskem in Dolenjskem.

Na osvobojenih teritorijih so se začela prizadevanja za kulturni preporod. Začela so izhajati glasila SKOJ (Savez komunistične omladine Jugoslavije) in KPJ, pa tudi drugih antifašističnih organizacij, ki so vplivala na razmak NOB. Začelo se je govoriti tudi o postavljanju NOO, ne samo na osvobojenih ozemljih, ampak tudi na okupiranih območjih. Delujoči kot organi oblasti oboroženega naroda so se NOO na borbene antifašistične organizacije. Poleg OF v Sloveniji so bile širše oblike združevanja tudi organizacije mladih in žensk.

Velik vpliv pri širjenju politične osnove NOB in okrepitev idej bratstva in enotnosti narodov Jugoslavije je imela praksa in politika KPJ v nacionalnem vprašanju. Spoznanje, da je rešitev nacionalnega vprašanja povezana s pravico vsakega naroda do samoodločbe sestavni del NOB je bil velik sunek za mobilizacijo vse širših krogov za boj proti okupatorju.

V tem času so osnovani tudi prvi koraki v razkrivanju vloge izdajalcev s strani vlade v emigraciji in četniškega gibanja, ki se je hotel svetu predstaviti kot narodnoosvobodilna vojska. Po prihodu S. Jovanovića (vodja Srbskega kulturnega kluba) v vlado in imenovanju D. Mihailovića za ministra vojske in mornarice se je začela diferenciacija v emigrantskih vrhovih in slabitev njihovega mednarodnega ugleda. Ta proces se je pospešil še zlasti po poročanju radia »Slobodna Jugoslavija«, ki je deloval v SZ, ki je poročal o zavedeni vlogi

četnikov, ki naj bi predstavljali narodnoosvobodilno vojsko → to je povzročilo prvi diplomatski spor med vladama Jugoslavije in Sovjetske Zveze.

1. zasedanje AVNOJ - a

- 26. 11. 1942 v Bihaću
- postavljene oblike nove državne organizacije, ki je temeljila na narodni oblasti in na bratstvu in enotnosti narodov Jugoslavije
- prikažejo lažno vlogo kraljeve vlade v Londonu, ki akcije partizanov predstavlja kot akcije četnikov)
- predsednik dr. Ivan Ribar

Bitka na Neretvi in Sutjeski

Z novo strategijsko koncepcijo o premestitvi težišča v Z del Jugoslavije je vodstvo NOB, konec 1942, odločilo, da prevzame povode, ki bi podtaknile razvoj osvobodilnega boja v Hercegovini, Črni Gori, Srbiji, Makedoniji in na Kosovem. Pod direktivami vodstva NOB so se na teh območjih novembra 1942 začele akcije, ki so imele za cilj prodor močnejših sil. NOVJ (Narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije) iz Z Bosne in Dalmacije k V Bosni in dalje na V – znano pod imenom IV okupatorsko-kvizlinška ofenziva (za prodor na V). V 2-mesečnih bojih, ki so se začeli 20. 1. 1943, so sile NOVJ z velikimi izgubami uspele zadržati kontrolo na večjem delu osvobojenih teritorijev – Hrvaški in Bosanski korpus NOVJ. Druga grupa divizij pa je prešla v protiofenzivo na V in, po dramatični *bitki za ranjence v dolini Neretve (marec 1942 – Tito da porušiti vse mostove čez Neretvo, nato partizani 3. 3. prebijejo obroč in prečkajo Neretvo preko zasilnega mostu, ki so ga zgradili zraven porušenega)* in razbijanja glavnih četniških enot, ki so sodelovale v tej bitki, osvobodila do sredine maja 1943 velik del Hercegovine, Črne Gore, Sandžaka in V Bosne.

Po teh operacijah se je situacija za Italijo in Nemčijo v Jugoslaviji še bolj poslabšala. V trenutku pričakovanja izkrcaja anglo-ameriških zaveznikov je bil največji del jadranske obale od Kvarnerja do Boke pod kontrolo NOVJ. Zato se je Nemčija odločila, da namesto planirane akcije za razorožitev četnikov v Hercegovini in Črni Gori, izvede ofenzivo proti silam NOVJ, ki so ta teritorij pravkar osvobodile. Tokom te ofenzive, poznane pod imenom *bitka na Sutjeski (5. 5. – 15. 6. 1943)*, je Grupa divizij NOV izgubila 1/3 svoje sestave, vendar pa je uspela izvršiti prodor v V Bosno in z tamkajšnjimi enotami NOV osvobodila večji del teritorija izpod tuje oblasti. Rezultati teh operacij so pomenili prelom na jugoslovanskemu bojišču. Storjen je bil korak bliže k mednarodni afirmaciji NOB.

Znaten del italijanske okupacijske armije so razorožile enote NOVJ. Osvobojen je bil tudi večji del jadranskega obalnega pasu in tudi bližnjih otokov. Vstaja je zajela tudi Istro in Slovensko primorje. Iz partizanskih odredov so se, zaradi številčnosti, formirale tudi brigade in pa mornarica NOVJ.

2. zasedanje AVNOJ –a v Jajcu 29. in 30. 11. 1943

- AVNOJ se preimenuje v vrhovno zakonodajno in izvršilno narodno predstavništvo
- imenovana nova vlada NKOJ (Nacionalni komite osvoboditve Jugoslavije), na čelu katere je bil Tito
- prepovedana vrnitev kralju Petru iz emigracije + odvzete pristojnosti njegovi vladi
- izgradnja Jugoslavije na federativnem principu
- Titu na predlog Moša Pijade podelili naziv maršala

3. zasedanje AVNOJ – a v Beogradu 7. – 10. 8. 1945

- AVNOJ se preoblikuje v začasno zvezno skupščino

Desant na Drvar 25. 5. 1944

To je bila poslednja akcija Nemčije, da učvrsti svoj položaj v Jugoslaviji. Cilj je bil, da uničijo Tita in vodstvo NOB. Partizansko vodstvo, s Titom na čelu, se je skrivalo v pečini nad Drvarjem. Nemcem ne uspe, ker Tito že prej zbeži → NKOJ je svoje središče premestil na otok Vis.

Zaključne operacije 2. WW

V tem času pa so bile v toku tudi zaključne operacije za osvoboditev. Kot prvi strateški cilj je bila planirana osvoboditev Srbije in Dalmacije. Na izbor ciljev so vplivali tudi politični faktorji. Od konca julija pa do oktobra 1944 je bil osvobojen skoraj celotni teritorij Srbije in Vojvodine z Beogradom. V bojih z glavnino nemške Grupe armije »E«, ki se je umikala iz Grčije, so bili do konca 1944 osvobojeni Makedonija, Kosovo, Metohija in Črna Gora. D. Mihajlović se je z ostanki četnikov konec septembra 1944 umaknil v V Bosno. V začetku decembra 1944 je bila osvobojena tudi Dalmacija. Glavnina NOVJ se je preimenovala v JA (Jugoslovansko armijo).

V zaključnih operacijah spomladi 1945 so razbite nemške sile in ostanki kvizlinških enot. Do 15. maja je osvobojena celotna Jugoslavija, vključujoči Istro, Trst in Slovensko primorje.

Vzporedno z zaključnimi operacijami si je vodstvo NOB/NOG prizadevalo tudi za mednarodno priznanje nove Jugoslavije. Vlada Velike Britanije si je prizadevala, da obdrži svoj vpliv v teh območjih in je zato nastopala s konceptom razdelitve odgovornosti med zavezniškimi silami glede prihodnosti teh držav (želi tudi preprečiti Stalinov vpliv na Balkanu). Kot rezultat te iniciative je sledil dogovor med Stalinom in Churchillom o razdelitvi sfer na tem območju – **sporazum »fifty : fifty« oktobra 1944.**

Churchill je vplival na odstop vlade Purića, odrekel je podporo Mihailoviću in priznal KPJ, da je ona organizirala NOB. Vodstvo NKOJ se je v interesu mednarodnega priznanja Jugoslavije odločilo, da gre na sporazum z rekonstruirano vlado v emigraciji – **sporazum Tito – Šubašić junija 1944 na Visu** → poziv vladi v emigraciji, da obsodi vse notranje kolaboracioniste in sprejme odločitev AVNOJ-a

→ s sporazumom ni formirana enotna vlada Kraljevine Jugoslavije – nezadovoljstvo britanske vlade

Novembra 1944 Tito in Šubašić nadaljujeta s pogovori v osvobojenem Beogradu – dosežena soglasnost o ustanovitvi skupne vlade in kraljevega namestništva, o volitvah v ustavodajno skupščino, o garanciji demokratičnih pravic in delovanja strank.

7. 3. 1945 je bila, na predlog sil antifašistične koalicije, oblikovana začasna vlada s Titom na čelu – večino imajo funkcionarji iz KPJ in drugi pripadniki NOG. Jugoslavija se je od sedaj imenovala **DFJ** (Demokratična federativna Jugoslavija). Čeprav so zavezniške sile priznale začasno vlado, so vlade Velike Britanije in Zda še naprej izvajale pritiska na Jugoslavijo. Globoka kriza je nastopila glede vprašanja Trsta Istre in Slovenskega primorja. Pod grožnjo anglo-ameriške agresije je bila Jugoslavija prisiljena, da sprejme ponujeno rešitev, kjer bi bila ta območja razdeljena na anglo-ameriško in jugoslovansko okupacijsko cono.

Drugi pomemben del zaključnih operacij je bilo izgrajevanje nove državne organizacije. Zaradi oživitve federativnega principa nove Jugoslavije so se narodni antifašistični sveti, tokom 1944, konstruirali v najvišje zakonodajne in izvršne organe federativnih enot. Z začetkom maja 1945, ko je imenovana začasna vlada DFJ, so ustanovljene tudi vlade Srbije, Hrvaške, BiH, Črne Gore, Slovenije in Makedonije. Na predlog glavnega NOO Vojvodine je

Vojvodina kot avtonomna pokrajina vključena v sestavo federalne Srbije. Na predlog oblastne skupščine, so od julija 1945, Kosovo in Metohija kot avtonomni pokrajini priključeni federalni Srbiji.

V decembru 1944, po osvoboditvi Kosova in Metohije, je prišlo do vstaje, ki je bila zadušena s strani JA. Konec vojne je bila razbita tudi zadnja najmočnejša grupacija Mihailovičevih četnikov.

OBDOBJE PO LETU 1945 – Vzpostavljanje sistema državnega socializma

V mednarodnem in vojnem obdobju sta ideologija in politika meščanskih strank doživeli zlom. Namesto postopnega širjenja institucij in odnosov primernih demokraciji, se je začel širiti sistem nacionalne enakopravnosti in socialnega izkoriščanja. Vladajoče sile niso uspele zagotoviti nacionalno neodvisnost in svobodo. V 2. WW je večina politikov meščanskih strank sprejela ideologijo čakanja na zaveznike in na sodelovanje s sovražnikom. Nasproti temu so sile KPJ in NOG razvile močno gibanje, ki se je zavzemalo za takojšen oborožen odpor proti okupatorju – na koncu tem silam tudi uspe osvoboditi ozemlje izpod okupatorja in ustanoviti sistem demokratične federativne države, ki je dosegla tudi mednarodno priznanje in veliki mednarodni ugled kot zemlja z najmočnejšim in najštevilčnejšim partizanskim gibanjem v Evropi 1941 – 45.

Nova Jugoslavija je leta 1945 začela svoj razvoj na osnovi globoke zaostalosti za drugimi evropskimi državami. Kapitalistična proizvodnja se je v njej pojavila zelo pozno in se tudi zelo skromno razvijala. Skoraj $\frac{3}{4}$ prebivalstva Jugoslavije so predstavljali kmetje. Vladala je brezposelnost, revščina. Največji problem je predstavljala tudi industrializacija zemlje, s katero naj bi se formiral novi delavski razred in inteligenca, ki bi ustvarile nove pogoje za moderno proizvodnjo. V centru pozornosti je bilo tudi razvijanje politike mednarodnih odnosov, katere osnove so bile postavljene v NOG in so se sklicevale na odloke iz zasedanja AVNOJ-a. Vsi ti problemi so se reševali v duhu ideološke orientacije KPJ.

Posebni aktualni problem je predstavljal tudi prehod in vojnega v mirnodobno stanje. Takoj po vojni je v Jugoslaviji že obstajal razviti sistem nove revolucionarne politične oblasti pod vodstvom KPJ. Z obzirom, da je KPJ uspela sama organizacijo, izvedbo in zaključek NOG, je imela vodilno vlogo v vseh vodilnih organih oblasti, posebno pa pri vojski in notranjih zadevah. S tem je KPJ dobila vsa potrebna sredstva, da lahko nadaljuje z uresničevanjem svojega revolucionarnega programa, katerega osnova je bila marksistično-leninska doktrina

izgradnje socializma v obliki, ki je delovala v SZ. V duhu te doktrine je KPJ usmerjala družbeni razvoj h krepitvi enopartijskega sistema in popolni odstranitvi kapitalistične privatne lastnine in osnivanje državne lastnine nad sredstvi za proizvodnjo in k odstranitvi starih oblik privatnega lastništva nad proizvodnimi sredstvi → sovjetski model kot zgled.

Po vojni so začele delovati tudi stranke: Demokratske, Radikalne, Socialistične, Socialdemokratske, Narodne kmečke stranke in Zveza poljedelcev, ki so imele središče v Beogradu. Z nadaljevanjem svojega dela je nadaljevala tudi v času NOG ustanovljena HRSS, obnovljene pa so tudi nekatere predvojne organizacije – npr. Preporod, Napredek, Seljačka sloga. Vlada DFJ je omogočila obnovo delovanja predvojnih strank na osnovi zahtev zavezniških držav in sporazuma Tito - Šubašić. Vse politične organizacije, razen Demokratske in Radikalne stranke, so se včlanile v NF Jugoslavije. Vodja Demokratske stranke Milan Grol je skušal organizirati opozicijski blok meščanskih strank proti NF zaradi vzpostavitve večstrankarskega sistema in revizije osnovnih zahtev revolucije. Po volitvah v Ustavodajno skupščino in razglasitvi **Republike (Federativna narodna/ljudska republika Jugoslavija) 29. 11. 1945**, je Radoljub Ivanović, generalni sekretar Narodne seljačke stranke, ki je bila v sestavu NF, nastopil proti enopartijski diktaturi komunistov in jih obtoževal, da so NF preoblikovali v razširjeno KPJ. KPJ je 1945 in 1946 dopustila neke elemente političnega pluralizma, prisotnost nekaterih buržuaznih ministrov v vladi DFJ in FNRJ in meščanskih politikov v vodstvu strank in to ne samo zaradi sporazuma Tito – Šubašić in obvez iz konference na Jalti, ampak tudi zato, da bi pospešili in stabilizirali politično situacijo v državi ter zadovoljili večstrankarski sistem. Poskus oživitve večstrankarskega sistem pa je bil v Jugoslaviji že vnaprej obsojen na propad, ker je v medvojnem obdobju večina politikov bila orientirana antikomunistično in so sodelovali z okupatorjem ali pa čakali na pomoč zaveznikov; pa tudi zaradi čvrste opredelitve KPJ za koncept diktature delavstva, ki je izključeval obstoj večstrankarskega sistema. Istočasno, se je z bojem proti večstrankarskemu sistemu, vodil boj proti ostankom kvizlinških enot. Sojeno je bilo mnogim vodilnim – Draža Mihailović, Alojziju Stepincu (zagrebški nadškof).

Leta 1945 je bila izvedena tudi agrarna reforma, ki je odpravila velike zemljiške posesti in posesti bogatih kmetov (kulakov). Podržavljeno je bilo okoli 55% industrije, 70% rudarstva in 100% proizvodnje nafte. → do konca 1945 večji del kapitalistične lastnine podržavljen. Z nacionalizacijo 1946 – 1948 je končan tudi proces oblikovanja vseh slojev buržoazije. Pomagati so začeli revnim kmetom in to na račun trde roke do bogatejših kmetov. Organizirane so bile tudi enote zadružništva – zadruga, ki so bile pod vodstvom KPJ. Zaradi

izgradnje socialističnega sistema je bilo uvedena tudi nova delovna zakonodaja in uveden sistem socialnega varstva. V skladu s tem je bil uveden tudi nov sistem nagrajevanja, drastično so se zmanjšali tudi razponi med plačami.

Izvedena je bila tudi centralizacija nad ljudstvom. V vseh organih državne oblasti so komunisti prevzeli vodilno vlogo, pa tudi v državnih institucijah. Konec vojne in v prvih povojnih mesecih je KPJ v svojih rokah imela vse predstavniške, izvršne in sodne organe, posebno pa JA in organe notranjih zadev. KPJ je prevzela tudi pomembno vlogo v vseh strankah in organizacijah. S tem je razvijala princip demokratičnega centralizma – tudi kar se tiče države na principu enotnosti oblasti. Od 1945 – 1948 organizacije in vodstva KPJ niso delovali javno, ampak preko organizacij – posebno NF. Pod državnim nadzorom je bilo tudi šolstvo, kultura, obdelovanje, ..., kar je naglo pripomoglo k povečanju moči državnega aparata. Takšen sistem je ustvaril strogo hierarhijo, v kateri je bil nižji sloj popolnoma podrejen odločitvam višjega sloja.

Politbiro CK KPJ je imel skoraj absolutno moč in je bil suveren pri odločitvah. Njegovi člani so prevzeli najvišje državne in politične funkcije.

Po vzoru SZ in tudi pod pritiskom vse večje zaostalosti, je KPJ za obnovo planiral 5-letne programe, ki bi olajšali ekonomsko zaostalost Jugoslavije. Šlo je v bistvu za forsirano industrializacijo. Prvi 5-letni plan je bil izveden leta 1947 in se je imenoval tudi plan industrializacije in elektrifikacije, kateremu je bilo podrejeno vse gospodarstvo. Izgradnja takšnega sistema pa je zahtevala tudi znatno povečanje delovne sile. Po vzoru SZ so začeli nastajati tudi kolhozi.

Po sprejetju prvega 5-letnega plana so se začeli pojavljati problemi tako v KPJ kot tudi v sami državi. Reguliranje cen pridelkov, kultur, šolstva in gospodarstva iz zveznega centra jena eni strani krepilo republiški partikularizem, na drugi strani pa birokratski centralizem. Republike so težile k zmanjšanju svojih obvez in k čim večjemu povečevanju prihodkov iz centra – več pozornosti se je posvetilo tudi gradnji in obnovi državnih objektov. V centru pa so želeli, da vse države delujejo po navodilih iz centra.

Zunanjepolitična orientacija

1945 – 1947 se je oblikovala nova orientacija, na katero sta v največji meri vplivala 2 faktorja: - državni interesi nove Jugoslavije na utrjevanje mej in povojno ureditev

- glavne spremembe v ureditvi po 2. WW

Namesto politike oblikovanja svetovne zveze svobodnih in enakopravnih narodov in držav, zaradi česar je bila 26. 6. 1945 oblikovana OZN, so velike sile vodile politiko razdelitve interesnih sfer in oblikovanja svoje hegemonije. Iz vojne sta SZ in ZDA izšli z največjo vojno močjo in najmočnejšim političnim in idejnim vplivom na svetu. Pod njihovo roko se je začel niz grupiranja dežel na skoraj vseh kontinentih. → začela se je **hladna vojna**

KPJ je upala, da bo zaradi podpore SZ uživala zaščito in da bodo medsebojni odnosi utemeljeni na enakopravnosti in bratski pomoči, pričakovala pa se je tudi velika pomoč SZ pri industrializaciji zemlje. Zahodni zavezniki, ZDA in Velika Britanija, sta po vojni sprejemali pobegle ustaše, četnike in druge nasprotnike Jugoslavije, kar je vplivalo tudi na mišljenje na politično vodstvo Jugoslavije, da bi se lahko ti dve državi vmešali v intervencijo proti revolucionarnemu gibanju v Jugoslaviji. Še več, Jugoslavija je na mirovnih konferencah prišla v spor z Z zavezniki ravno zaradi vprašanja Z mej. V takšnem strahu je Jugoslavija nadaljevala z vzpostavljanjem političnih, ekonomskih in kulturnih stikov s SZ in deželami s t. i. »narodno demokracijo«. 11. 4. 1945 je Jugoslavija podpisala s SZ Dogovor o prijateljstvu, vzajemni pomoči in poveljnem sodelovanju. Z idejo o oblikovanju federacije je vodstvo Jugoslavije navezovalo tudi stike z Bolgarijo in Albanijo. V tem sklopu je Jugoslavija tudi dovolila sodelovanje bolgarske armije v zaključnih operacijah na svojih tleh.

V decembru 1944 in januarju 1945 so bili vodeni dogovori o oblikovanju federacije → temu je služil tudi *Bledski sporazum in Sporazum o prijateljstvu s Poljsko, Češkoslovaško, Madžarsko in Romunijo (1946, 1947).*

Revolucionarne ideje v zunanji politiki so se izrazile tudi v želji po povezavi KPJ z evropskimi komunističnimi partijami, kar je bilo na iniciativo Stalina tudi uresničeno z ustanovitvijo **Informbiroja** komunističnih partij jeseni 1947.

Jugoslavija je 1945 – 48 prišla v politične spore z Z državami, v glavnem zaradi zahtev po priključitvi slovenskih in hrvaških ozemelj, ki so po 1. WW pripadli Italiji in Avstriji. Jugoslavija je zahtevala Slovenski del Koroške, Trst in Istro, čemur so nasprotovali Z zavezniki. V t. i. »tržaški krizi« septembra 1947 (razdelitev Svobodnega tržaškega ozemlja – STO na cono A STO – pod Z zavezniki in cono B STO – pod Jugoslavijo) je bila Jugoslavija prisiljena, da odpokliče svoje ljudi s spornega ozemlja. V dramatični borbi Jugoslavije z Z silami o postavitvi meje, je sovjetska vlada, v duhu preprečitve sporov z Z zavezniki, začela vršiti pritisk na Tita, naj ublaži svoje zahteve (Tito je dejal, da se tržaškega vprašanja ne da rešiti brez sodelovanja Jugoslavije). V duhu zavezniškega sporazuma o obnovitvi Avstrije v mejah iz 1938 so se enote JA umaknile iz Koroške. Tito je 27. 5. 1945 v javnem govoru v

Ljubljani dejal, da ne bo dovolil, da bo Jugoslavija marioneta med velikimi silami → močan protest vlade SZ → spor z Informburojem

Že 2. 3. 1948 je bila, brez soglasnosti Jugoslavije, sprejeta Londonska deklaracija vlad ZDA, Velike Britanije in Francije, ki je postala pravnomočna leta 1953 – z njo naj bi se STO pripojil Italiji, na kar Jugoslavija protestira in predlaga, naj se to vprašanje reši s sporazumom Italije in Jugoslavije, kar se tudi zgodi 5. 10. 1954 z 2. Londonskim memorandumom, ki prepusti cono A STO Italiji, cono B STO pa Jugoslaviji.

Spor KPJ z Informburojem - 1948

Spomladi, ko je bil končan proces ekonomske in politične razlastitve buržoazije, uničen poskus obnove večstrankarskega sistema, ko je bil spor z Italijo zaradi mej na vrhuncu, ko je Jugoslavija ustvarila mrežo prijateljskih odnosov s SZ in državami s t. i. »narodno demokracijo«, se je zgodil zgodovinski dogodek, ki je pretresel svet, Jugoslaviji pa zadal boj za obstanek. Vodstvo KP SZ je obtožilo KPJ, da vodi prikrito protisovjetsko politiko in da opušča leninistično ureditev družbenih vprašanj (oblikovanje bloka držav na čelu s SZ in podreditev KP v posameznih državah interesom SZ). Zaradi tega je sovjetska vlada 18. 3. 1948 odpoklicala vse svoje strokovnjake iz Jugoslavije. Na zasedanju 12. 4. 1948 je CK KPJ vse obtožbe zanikal in sprejel Titovo oceno, da ne gre za ideološki spor, ampak za pritisk na Jugoslavijo kot na samostojno državo. Nato se je na Stalinovo zahtevo vmešal Informburo, ki se je v celoti postavil na Stalinovo stran in razširil svoje obtožbe na KPJ v Resoluciji iz svojega zasedanja 28. 6. 1948, s katero je izključil KPJ iz svojih vrst in poklical vse »zdrave sile« (jugoslovanski komunisti, ki so za SZ), da zrušijo vodstvo KPJ in zamenjajo Tita.

Po napadu Informburoja je potekal V kongres KPJ (Beograd, 21. – 28. 7. 1948). V mednarodnem komunističnem gibanju in tudi v širši svetovni javnosti se je pričakoval zlom KPJ. Delegati V kongresa so zavrnilo vse obtožbe SZ in podprli Tita. Delegati so izrazili upanje, da bo KPSZ in ostale komunistične partije uvidele, da so obtožbe proti KPJ brez osnove – to se izjalovi. Niti ena komunistična, socialistična, delavska ali kakšna druga partija, razen KP Maroka in Islandije, ni podprla Jugoslavije. SZ in vzhodne države so ustvarile ekonomsko blokado s preklicom trgovskih pogodb in politično izolacijo Jugoslavije. Okrepljeno borbo proti KPJ je naznanila druga resolucija Informburoja (Budimpešta 1949), ki je tudi s svojim naslovom »Jugoslovanska kampartija v rokah morilcev in špijunov« in obtožbami, da je vodstvo KPJ v Jugoslaviji zgradilo državni režim fašističnega tipa v službi angloameriških imperialistov, pokazala svojo odločnost, da zlomi odpor KPJ. Na poziv

Informburoja, naj »zdrave sile« zamenjajo vodstvo KPJ, je KPJ reagiral tako, da je tiste, ki so se opredelili za Informburo, označil za narodnega izdajalca in jih zaprl v »prevzgojna taborišča« na Golem otoku in Grgurju.

Do sredine 1949 je KPJ nadaljevala s politiko družbenega razvoja po vzoru SZ, kako bi dokazala, da se čvrsto drži sovjetskega načina izgradnje socializma. To je tudi vplivalo na forsirane rešitve tega vprašanja s strani SZ. Izraz tega je bila povečana vloga države, katere aparat se je stalno povečeval. Z začetkom leta 1949 je CK KPJ začel z masovno kampanijo kolektivizacije na podeželju po vzoru SZ računajoč, da bo ta proces končan v 3 oz. 4 letih, vendar pa se je nato zaradi upora kmetov ta proces opustil. Spomladi 1948 je izvršena tudi druga nacionalizacija, ki je zajela ostanke majhnih privatnih podjetij.

ZAVRNITEV SOVJETSKEGA MODELA- delavsko upravljanje:

- po napadu Informburoja težki časi & dramatična ideološka in politična izkušnja
- obstajala resna grožnja vojne intervencije, zato se je država pripravljala nanjo in na mogočo obrambno vojno (¼ nacionalnih dohodkov)
- tudi z zahodnimi državami v sporu zaradi meja
- država zaradi ekonomske blokade & povečanih izdatkov za narodno obrambo odneha od izgradnje mnogih objektov Petletnega načrta industrializacije
- gospodarski razvoj je stagniral 4 leta
- število zaposlenih upade za 156.000 ljudi
- življenjski standard pade → nezadovoljstvo med ljudmi
- kmečko prebivalstvo se je močno upiralo kolektivizaciji
- v KPJ hud boj z kominformovci
- ostanki meščanske opozicije v državi & politična emigracija na zahodu prizadevali izkoristiti spor z ZSSR za svoje cilje
- širijo se spoznanja, da pot in metode za izgradnjo socializma po vzoru ZSSR niso dobri
- povečana funkcija represivnega državnega aparata
- je obvladala velike težave in nezadovoljstvo

- povečala se je tudi samostojnost organov za notranje zadeve, ki so nadzorovale celotno družbeno življenje
- prišlo do oboroženih spopadov & tudi do upora (Cazinska krajina, maj 1950) → do masovnega odpora ne pride
- narod se zaveda, da je država ogrožena, pa tudi pričakovalo se je, da bo spopad s stalinizmom privedel do popuščanja
- zaradi porasta represije je vodstvo KPJ spoznalo, da pot po kateri stopa ni dobra → Tito javno opozoril, da se z ljudstvom ne da upravljati tako kot z vojsko
- vodstvo KPJ razpravljalo o novih smereh družbenega razvoja:
 - pozornost usmerjena na iskanje ideološke legitimnosti za odpor proti agresivni kampanji vodstva ZKP in ZSSR
 - legitimnost iskali v marksistično- leninističnih pozicijah
 - verjeli, da je obramba proti Informbiroju samo obramba KOMUNIZMA
 - kritična analiza sovjetskega družbenega modela → ZAKLJUČEK: v ZSSR se je začetna oblika drž. socializma transformirala v sistem drž. kapitalizma v katerem je delavski narod postavljen v najnižji položaj, vso oblast pa je prevzela »birokratska kasta«, ki je zapustila internacionalno socialistično & proletarsko zunanjo politiko in prestopila v pozicijo imperialistične politike carske Rusije → pri tej analizi je KPJ uvidela, da je družb. model v Jugoslaviji podoben tistemu v ZSSR, vendar še ni prišlo do stanja kakršno je v ZSSR, ker ni bilo dovolj časa, da bi se vodilni sloji izrodili v »birokratsko kasto«
- prišli do zaključka: bolj umirjen razvoj brez nove revolucionarne vizije in koncepcije bi privedel do krize in poraza jugoslovanske revolucije.
- na osnovi te analize so vodilne osebnosti jugoslovanske revolucije zavrgle sovjetsko smer (pot) in razčlenile nov, alternativni program socialističnega razvoja
- ideološka in konceptualna opora: poudarjanje Marxove teze o asociaciji svobodnih proizvajalcev; Engelsovo razumevanje odmiranja države in ustvarjanje družbe združenih svobodnih proizvajalcev; Leninove teze o samoupravljanju (iz dela Država in revolucija)
- prišli do zaključka, da se je preveč poudarjalo nevarnost buržuazije, ki so jo pravkar vrgli z oblasti, premalo pa se je poudarjalo nevarnost despotske oblasti komaj nastalega aparata nove socialistične države & birokracija prav tako podcenjena (drž.

lastništvo nad sredstvi proizvodnje in sistem, ki je zgrajen na tem kontrarevolucionaren in tako delavskemu razredu preti nevarnost lastne birokracije)

- treba je bilo preprečiti proces nastajanja novega vladajočega birokratskega sloja in delavski narod narediti za nosilca družb. razvoja → sledil program začetnih sprememb v tedanjem državno-centralističnem sistemu → predaja tovarn v vodenje delavcem (Zakon o vodenju državnih gospodarskih podjetij s strani delavnih kolektivov, ki ga je 27.6.1950 sprejela Narodna skupščina FNRJ) → Tito najavil program na učenju marksizma- leninizma & tovarna delavcem, zemlja kmetom pomenila besedo, ki vsebuje v sebi ves program socialističnih odnosov v proizvodnji
- ideja o delavskem vodenju podjetij: predvideva poslovno samostojnost in tržni mehanizem s katerim bi se zamenjalo državno planiranje.
- radikalna kritika stalinizma je privedla do nove vloge KP v družb. razvoju: partijski ideologi in teoretiki so poudarili da je za razvoj samoupravnega demokratičnega sistema potrebno da bi se partija umaknila z vodilnih mest → to bi omogočilo razvijanje večjo svobodo izražanja družb. idej, pogledov in misli → odločeno je bilo tudi da se opusti monopol partijskih voditeljev in organov v tolmačenju družb. razvoja → Novi koncepti sprejeti na VI kongresu KPJ v Zagrebu 1952: spremenili ime v ZVEZO KOMUNISTOV

URESNIČEVANJE KONCEPTOA DELAVSKEGA IN DRUŽBENEGA SAMOUPRAVLJANJA:

- spremenjena je bila smer družb. razvoja: opuščena je bila sovjetska smer utrjevanja sistema državnega socializma & začet proces uresničevanja socialističnega samoupravljanja
 - po predaji tovarn v roke delavcev je sledilo tudi reorganizacija zveznega državnega aparata, z zmanjševanjem njegovih pristojnosti je bila omogočena razširitev pravic republik, lokalnih družbeno- političnih skupnosti
 - reorganizirana so bila ministrstva za gospodarstvo in ukinjene direkcije (uprave) v ministrstvih, ki so neposredno upravljale s podjetji → več samostojnosti
 - podjetja dobila več pravic do upravljanja z dohodkom (večji del dohodka še vedno centraliziral v državne investicijske fonde federacij, republik in komun) → v začetku 50- tih let razvil dvojni sistem v razširjeni produkciji: večji del ostane državi, manjši delovnim kolektivom
 - poleg podjetij še komuna temeljna družbena skupnost

- zveznim in republiškim organom namenjena le koordinativna, usmerjevalna in servisna vloga za potrebe samoupravnega razvoja delovnih organizacij in komun
- Komune (verjetno občine):
 - preide oblast, skrb in odgovornost za razvoj šolstva, kulture, zdravstva & podobno v institucije v katere je bilo uvedeno samoupravljanje
 - sredstva pridobivale od prihodka podjetij s svojega območja
 - namenjena ekonomska funkcija: omogočanje pogojev dela, pravica do vodenja razvojne politike & skrb za komunalno gospodarstvo in infrastrukturo gospodarstva in družbene službe
 - organi komune kontrolirali poslovanje podjetij in ustanov
- Ustavni zakon 1953: nov dom –svet proizvajalcev- vgrajen v vse organe oblasti od občinske do zvezne skupščine (svojevrsten svetovalec komune, republike in federacije)
 - skupščine družbeno-političnih skupnosti so kvalificirane kot organ oblasti in kot organ samoupravljanja
 - nov položaj izvršnih organov teh skupščin: ukinjene so vlade in formirana izvršni sveti → s tem se je poudarilo, da naj bo skupščina delavno telo, ki vodi politiko in prinaša zakone in odločitve, ki bi jih izvršni sveti uresničevali)
- na kritiki stalinizma in razvoju samoupravljanja poudarjena zakonitost dela državnih organov: okrepljena samostojnost sodstva, delovanje organov pregona okrepljeno z demokratičnimi, modernimi in bolj humanimi predpisi
- sprememba v delu Zveze Komunistov (ZK): partijski forumi in organizacije so del odločanja prepuščali organom samoupravljanja; težišče dela prenašala na ideološko-politični plan (načrt); ukinjeni so mnogi privilegiji vodilnih ljudi in organov in zmanjšani razponi med plačami
- zmanjšan državni aparat
- ukinjeni so bili agit- propi
- opuščen je socrealizem
- začetek novih stilov in smeri umetnosti on novi pristopi družbenem razvoju in svobodnejše razvijanje družbene znanosti
- decentralizacija in postopna demokratizacija, zmanjševanje represije, večja samostojnost podjetij prispeva k rasti proizvodnje → uvedba samoupravljanja prispeva k najvišji stopnji rasti v svetu

- novo smer družbenega razvoja podprli tudi kmetje (osvobojeni prisilnega odkupa in delavnih zadrug- razpuščene 1953)
- inteligenci odprla pot do svobodnejšega ustvarjanja
- komunisti doživljali koncept samoupravljanja kot renesanso revolucije in rešitev pred stalinističnega despotizma
- sredi 50-ih let kritično gledanje na latentne oblike stalinizma v preostalih elementih državnega socializma, posebno moč birokracije
- začno izvajati koncepti po katerih je treba samoupravljanju dodati pravico državljanom do svobodne politične organizacije, da je treba formirati različne politične partije (stranke), ki bi se tako kot v državnem večstrankarskem sistemu (večpartijskem) menjavale na oblasti in druga drugi preprečevale monopol nad političnim vodenjem in upravljanjem družbe → izziv zvezi komunistov: privedlo do razcepa ZK, odprlo pot anarhiji, privedlo do državljanske vojne
- demokratizacija političnega življenja začela rušiti vojno- revolucionarno enotnost vodstva ZK → primer M. Đilas: začel kritiko Partije, njenega dogmatizma, monolitizma in birokratske mentalitete ter posameznikov iz liberalnih pozicij
- na volitvah 1953 je bil izveden poizkus volitev z več kandidati za poslance v zvezno in republiške skupščine (v predvolilnem boju so kandidati začeli z medsebojnimi boji in z zbiranjem svojih pristašev → ocenjeno kot začetek frakcionističnega političnega organiziranja, ki bi lahko razbilo enotnost Partije)
- velik izziv pojavil tudi v ekonomskem življenju: svobodni blagovni proizvajalci so poizkušali pridobiti večji dohodek s špekulativnimi sredstvi (povečevanje cen, prikrivanje svojih dohodkov zaradi manjšega davka)
- vsi ti procesi so nakazovali na začetek kapitalističnega načina življenja: konec 1953 in začetku 1954 je vodstvo ZKJ analiziralo »antisocialistične« pojave in deformacije do katerih je prišlo pri prvih korakih samoupravljanja → sklep: politična demokratizacija in tržišče omogočilo pot obnavljanja do takrat prikritim tendencam komaj razbitega meščanske družbe, ki bi lahko ogrozila uresničitev socialističnega samoupravljanja. Zato prekine s procesom demokratizacije, debirokratizacije, da bi se stabiliziralo že doseženo in počaka da dozorijo predpostavke za nadaljnji razvoj samoupravljanja.
- prekinitev razprav o nadaljnjem razvoju samoupravljanja
- centralni državni organi obdržijo ekonomsko in politično regulacijo

- Partijsko vodstva poostrila disciplino v ZK in obnovila dober del opuščenih vodilnih funkcij
- obnovljen program 5-letnih načrtov, ki je bil zožen na načrte investicij

IZVENBLOKOVSKI POLOŽAJ IN OBLIKOVANJE POLITIČNE NEUVRŠČENOSTI:

- zahodne kapitalistične države (mislile, da je Jugoslavija zaveznik SZ) je presenetil napad Stalina na Jugoslavijo (izključitev KPJ in Jugoslavije iz mednarodnega komunističnega gibanja & iz vseh političnih organizacij in mednarodnih zvez, ki so bile pod vplivom ZSSR)
- ZDA, VB in Francija 1948 so cono A svobodnega ozemlja Trsta predale Italiji → niso izvedle
- Jugoslavija ni popustila sovjetskim pritiskom, vojna priprava na mogoč napad z Vzhoda: ZDA, VB in Francija so 1949 pozitivno odgovorile na jugoslovanski predlog, da se Jugoslaviji najprej nudi ekonomska in šele nato še vojna pomoč (pristale misleč, da s tem slabijo sovražni vojno- politični blok)
- Jugoslovanska vlada je ob oceni možnosti napada držav Varšavskega pakta 1949-55, konstantno širila in krepila ekonomske, vojaške, politične in kulturne vezi z ZDA, VB, Franciji in ostalimi zahodno evropskimi državami → ko so te vezi najbolj razvite se Jugoslavija neformalno integrira v Zahodno zvezo
- izraz politike meddržavnega povezovanja: podpisovanje Ankaranske pogodbe (pakta), februar 1953, o varnosti na Balkanu med Jugoslavijo, Grčijo, Turčijo; avgusta 1954 podpisovanje Balkanske Zveze (skupna obramba pred nevarnostjo iz Vzhoda) → s pojenjanjem Hladne vojne izgubi prvotni vojni pomen
- Jugoslavija istočasno vzpostavi odnose z novo nastalimi in neodvisnimi državami v Aziji in Afriki
- 1950 ima diplomatske odnose z 29 državami, 1953 že z 49, istočasno je sklenila 16 novih ekonomskih sporazumov z državami s katerimi prej ni imela nobenih ekonomskih odnosov
- Hegemonistični pritisk vlade ZSSR in držav t.i. narodne demokracije ter grožnja z orožjem & nova ideološko-politična spoznanja vodstva KPJ, je privedlo do zavrnitve sovjetske teorije o delitvi sveta na socialistični in kapitalistični blok (Sovjetska ideološka delitev sveta: kapitalizem in socializem- imperialistični blok na čelu ZDA in

- socialistični blok na čelu ZSSR) → KPJ: v vsaki državi se odvija boj med progresivnimi in socialističnih z ene strani ter konzervativnimi in reakcionarnimi močmi na drugi strani, socializem se ne pokriva z mejami med blokoma in državami
- Jugoslavija ni pristopila k nobenemu bloku → to so ji onemogočale velike ideološke razlike in politična izkušnja z vodilnimi zahodnimi državami
 - Vzrok: obramba neodvisnosti, doktrinarno oddaljevanje od KPSZ, nova spoznanja o sovjetskem razvoju in specifična geopolitična pozicija v središču blokovsko razdeljenega sveta → pripelje J. Broza- Tita in vodstvo Jugoslavije, da se je Jugoslavija v začetku 50-ih let opredelila »protiblokovsko« in se postavila na stran miroljubnega sobivanja, enakopravnosti med narodi in državami & proti vmešavanju v notranje zadeve drugih držav
 - razmišljanje v smeri antiblokovske politike prispevale tudi razmere v ZSSR po Stalinovi smrti (1953) → destalinizacijske tendence in ublažitev mednarodnih napetosti, kar je spremenilo tudi politiko do Jugoslavije in normalizacije odnosov med državama
 - v Beograd je prišla 26.5.1955 sovjetska državno-partijska delegacija z Nikito Hruščovim (prvi sekretar CK KPSZ) na čelu, ki je preklical obtožbe Stalina in partij (strank) Informburoja proti Jugoslaviji
 - Beograjska deklaracija: podpisali Sovjetska državna in jugoslovanska državna delegacija 2.6.1955; odnosi med državama se morajo razvijati na principih spoštovanja suverenosti, neodvisnosti in enakopravnosti
 - med obiskom Tita ZSSR je bila v Moskvi podpisana Deklaracija o odnosih med ZKJ in KPSZ 20.6.1956: sprejet princip enakopravnosti med partijama, na istih principih so obnovljeni odnosi z drugimi partijami vzhodnoevropskih držav
 - sredi 50-ih let je v vzhodnoevropskih državah prihajalo do kriz, za katere so konzervativne strani v teh državah in tudi v ZSSR krivile Jugoslavijo, da ona spodbuja te procese → Jugoslovanski koncept neodvisnosti in samoupravljanja nasproti stalinistični strahovladi sta sama močno delovala na ljudi iz vzhodnoevropskih držav, brez angažiranja Jugoslavije
 - Madžarska vstaja: oktober 1956, ZSSR obtožila Jugoslavijo, da je vplivala na dogajanja → Titova ocena: največji krivec politika madžarskega stalinističnega vodstva

- odnosi z ZSSR poboljšali v začetku 1957, vendar se je konec tega leta in v začetku 1958 začela nova antijugoslovanska kampanija zaradi novega Programa KPJ (Načrt objavljen že 1957, Program sprejet na VII. kongresu 1958), kampanija trajala do 1961, nato se je stanje poboljšalo
- ZKJ zopet obtožena: zaradi »revizionizma«, zaradi vodenja Jugoslavije v ameriško odvisnost in odvisnost od drugih imperialistov, zaradi »spodkopavanja socialističnega lagerja«, zaradi izvenblokovske politike, ki škodi vsem miroljubnim državam in oblastem → **savjetovanje** (zbor) 81 komunistične partije je novembra 1960 proglasilo, da je boj proti jugoslovanskemu revizionizmu internacionalna obveza vseh komunističnih in delavskih partij (strank) → obnovitev napada na ZKJ (blažji od 1948) → napad na ZKJ in Jugoslavijo skrival spopad Kitajske in ZSSR → poizkus, da bi Jugoslavijo navezali na čim več držav Varšavskega pakta
- izvenblokovski položaj Jugoslavije, odpor proti politiki sovjetskih sil, boj za neodvisnost države (od pritiskov z zahoda in nato še iz vzhoda) so utirali pot ideji in politiki *neuvrščenih* v blokovski razdelitvi sveta → antiblokovsko stališče je Jugoslavija zavzela že v ZN 1950, ko se je začela Korejska vojna (1. skupina držav okoli ZDA in J Koreje, 2. skupina držav okoli ZSSR in S Koreje), se nekaj držav med njimi tudi Indija in Jugoslavija ni opredelilo za stran temveč pozvalo na zaustavitev vojne in povrnitev v prejšnje stanje → Tito to zunanje- politično orientacijo ponovil v govoru v Beogradu 27. 10. 1951: Jugoslavija proti delitvi sveta Velikih sil, Jugoslavija se bo borila za enakopravnost med državami
- 1954- 55 končevanje hladne vojne, Jugoslavija razbila ekonomsko blokado in politično izolacijo ZSSR in vzhodnoevropskih držav, z ZDA in zahodnoevropskimi državami obdržala dobre odnose= Tito prevzame iniciativo sovjetskega značaja: v izvenblokovskih državah videl rojstvo novih moči, ki lahko privedejo do novih mednarodnih odnosov in ustvarijo nov družbeni red (sredi 50-ih let obiskal države Afrike in Azije in postavil temelje gibanja neuvrščenih)
- 18-19. 7. 1956 brijonski sestanek Tito- Nehru: dogovor o politiki združevanja neuvrščenih in izvenblokovskih držav
- Beograjska konferenca: 1961 ustanovitev gibanja neuvrščenih

EKONOMSKI IN DRUŽBENI RAZVOJ (1955- 64):

- ustavni zakon 1953: integralni sistem samoupravljanja

- večja avtonomija občin 1955
- po 4- letni stagnaciji, se 1952 začne obdobje velike stopnje rasti industrije, konec 50-ih let pa še kmetijstva: 1952-62 industrijska proizvodnja porasla več kot 3X (302%), kmetijstvo se je podvojilo (182%), število zaposlenih se je podvojilo → stopnja rasti v Jugoslaviji je bila 3-4X večja kot v najbolj razvitih državah na zahodu in večja tudi od povprečja socialističnih držav
- na začetku 60-ih let Jugoslavija pospešeno sprejema način življenja industrijske družbe → pospešeno industrializacijo spremljale spremembe v socialni strukturi prebivalstva: kmetijsko prebivalstvo se je zmanjšalo iz 70% (1948) na 49,7% (1964), kmečka mladina se je masovno zaposlovala zunaj poljedelstva → število učencev za kvalificirane poklice je porasel iz 50.073 (1945/1946) na 169.684 (1963/64), št. učencev tehničnih in drugih strokovnih šol iz 10.931 na 197.136, št. študentov iz 25.339 na 170.499.
- v začetku 50-ih let se je politično stanje v državi stabiliziralo, opozicijsko delovanje ostankov meščanskih strank prenehalo, delovanje informbiroja izginilo
- do 60-ih let preneha skoraj vsa protidržavna dejavnost; število političnih obsojencev se je naglo zmanjševalo (1947- 10.211, 1964- samo 7107)
- na začetku 60-ih let liberaliziran sistem potovanja v tujino, državljani dobijo pravico do potnih listov → množično odhajanje na delo v zahodnoevropske države (1960- 10.000, 1964-105.000)
- med prebivalstvom ni bilo socialnih nemirov (prva stavka v Trbovljah 1958- stavka rudarjev → osamljen pojav)
- vodilni družbeni sloj države je bil v glavnem sestavljen iz udeležencev NOB in je bil še relativno mlad (35-40 let)
- visoki rezultati industrializacije, pospešena urbanizacija, radikalne spremembe socialne strukture, masovno izobraževanje so ustvarjali prepričanje, da je zaostala kmetijska, balkanska država že izgradila enkrat, stabilen družben sistem samoupravljanja, ki ji bo omogočil konkurenco razvitih držav
- kljub spremembam 1950-55, je družbeni sistem na začetku 60-ih let zadržal pomembne karakteristike t.i. državnega socializma izraženemu v enopartijskemu sistemu in poddržavljeni ekonomiji
- zvezni partijsko-državni center je suvereno usmerjal družbeni razvoj in vodil državo

- v zveznih fondih je bila centralizirana tretjina jugoslovanske akumulacije, z ostalima dvema tretjinama je bila na razpolago republikam, komunam (občinam) in podjetjem, vendar je na njih (2/3 vplivali zvezni organi) federacija glavni investitor industrializacije države
- zvezna politična vodstva: CK ZKJ, SO SSRNJ (ZO ZSDLJ), Centralni svet SSJ (ZSJ), CKNOJ, Zvezna skupščina, SIV (ZIS) in vsa republiška centralna politična in državna telesa so delovala v duhu in okvirnih odločitev Izvršnega komiteja CK ZKJ → v tako zgrajenem hierarhičnem sistemu republike niso imele dovolj pravic za svoj razvoj
- vodilne osebnosti republik so hkrati sodelovale tudi v zveznih organih in do neke sodelovale pri zveznih odločitvah, od republik pa se ni zahtevala formalno soglasje za zvezne odločitve → končno besedo imela skupina vodilnih osebnosti z J. Brozom-Titom na čelu (vodja države & Pratiije)
- republike imele majhna finančna sredstva za vodenje ekonomske politike → poizkušale pridobiti sredstva iz fondov federacije → posledica: permanenten nesporazumi med republikami glede delitve sredstev centraliziranega investicijskega fonda → ti spori na začetku 60-ih let so hromili delovanje ZIS-a
- tretja stopnja v hierarhiji državne organizacije so bile komune (občine)- družbeno-politične skupnosti → njihova vloga ne samo temelj družb.- politična temveč tudi ekonomska skupnost, vendar posedovale malo sredstev za ekn. razvoj in financiranje družb. delovanja
- status avtonomnih enot je bil med statusom republik in komun (občin)
- na ravni komun (občin), avtonomnih enot, republik in federacije je obstajala široka mreža vodstva družbeno- političnih organizacij: partijski komiteji, vodstvo SSRN (SZDL), sindikati mladincev, borcev in državni organi → osrednja vloga: partijski komiteji → posebej močni partijski sekretarji kot vodilni ljudje v teh komitejih
- v gospodarstvu so podjetja delovala kot blagovni proizvajalci, se pravi kolektivi pridobili dohodek s prodajo blaga na tržišču → razpolagali le s polovico dohodka, drugo 1/2 pa so državni organi dobili od federacije do komune (občine)
- del dohodkov s katerim so upravljali delavni kolektivi se je dajalo za akumulacijo, osebne dohodke in fonde → od skupne akumulacije podjetjem ostalo le 1/3 , ki se je v glavnem porabljala za modernizacijo tehnološkega procesa

- skoraj vsa izvršna telesa in politična vodstva so bila izven javne kontrole in družbene kritike, razen nižjih organov pred kritiko višjih → posebno izven kontrole: organi za notranje zadeve

GOSPODARSKA IN DRUŽBENA REFORMA V POL. 60- IH LET:

- konec 50- ih in začetku 60- ih let se je začela diferenciacija v ZIS- u in vodstvu ZKJ → nesoglasja med člani so bila skrita pred javnostjo, tudi pred člani Zveze komunistov, tudi od vodilnih kadrov nižjih in srednjih ravni → med najvišjimi državnim in partijskim voditelji se je začela polarizacija → delitev: 1. da je obstoječi družb. sistem zaključeno delo 10- letnega razvoja socialističnega samoupravljanja & 2. da se Jugoslavija nahaja na začetku stvaritve samoupravne družbe
- začetek 60-ih let polarizacija:
 - 1.) pristaši državno- partijskega centralizma
 - 2.) pristaši reforme celotnega družbenega sistema v smeri samoupravljanja & Programa ZKJ
- v povojnem času v vodstvu ZKJ prisoten problem odnosa do centralizma → E. Kardelj prvi javno omenil 1957 (pravi: birokratsko- centralistične tendence... spodkopavajo bratske odnose med samostojnimi narodi Jugoslavije... Če bi te tendence prevladale, bi sledila vzpostavitev birokratskega despotizma...) → takšno razmišljanje razširjeno v Sloveniji & na Hrvaškem
 - proti taki kritiki centralizma, del partijskih prvakov & politikov poudarjal, da nevarnost za enotnost Jugoslavije izhaja iz partikularizma republik & bratstvo in edinstvo bolj motijo nacionalno- republiški interesi proti katerim naj se Zveza komunistov bori
 - te različne ideje predstavljene na VII. kongresu ZKJ v Ljubljani 1958
- že na začetku 60-ih smeri razvoja drž. ureditve dobile federalistične in centralistične koncepcije → pristaši prepričani da najbolj utrjujejo jugoslovansko skupnost in edinstvo
- **CENTRALISTIČNI KONCEPT** (konceptija): da dosego bratstva & edinstva učvrščevanje obstoječega državnega centralizma z uresničitvijo razdelitve pomembnosti (večvrednosti) med federacijo in njenimi članicami, nato pa ohranjevanje demokratičnega centralizma v ZKJ
- **FEDERALISTIČNI KONCEPT**: Jugoslavija se utrjuje s federalizmom v smislu večjih pravic in odgovornosti republik

- oba koncepta izšla iz samoupravljanja
- federalistični: samoupravljanje na začetku razvoja & potrebno, da zajame delovne organizacije, komune (občine), republike in Federacijo ustvarjajoč nov globalni družbeni sistem, ki omogoča neenoten razvoj vsakega jugoslovanskega naroda
- centralistični: samoupravljanje v glavnem dovolj razvit in dovršen sistem, ki vodi Jugoslavijo bolj proti »federaciji« komun, namesto k federaciji republik
- istočasno kot problemi federalizma & mednarodno- nacionalnih odnosov znotraj vodstva ZKJ, so se pojavili prvi zagovorniki nacionalnih ideologij v intelektualnih krogih
- poleg razlik v razumevanju federalizma & mednacionalnih odnosov, se pojavijo tudi razhajanja tudi pri drugih vprašanih družbenega razvoja Jugoslavije → vplivnejši & večji del političnih prvakov, partijskih ideologov in teoretikov je obnovilo ideje iz 50-ih o nujnosti reformacije tržišča, ker brez njega ni mogoče zavarovati ekonomski napredek niti napredek samoupravljanja
- Jugoslavija razvila do ravni, ki je narekovala bolj celovito vključevanje v svetovno gospodarstvo, ki funkcionira pretežno po tržnih zakonitostih
- del vodilnih struktur (posebej v ZKJ) bal uvedbe tržišča zaradi strahu pred obnovo kapitalističnih odnosov & političnega in kulturnega vpliva z zahoda → zato mora imeti odločilno vlogo v ekonomiji država
- tretji spor: vprašanje sistema in nosilca sredstev za razširjeno produkcijo
- večina ključnih vodilnih ljudi ZKJ, ki so kreirali ideje družbenih sprememb, zbrani okoli Kardelja → samoupravljanje ne obstaja, če proizvajalci ne razpolagajo s sredstvi za razširjeno reprodukcijo
- drugi:
 - delavni kolektivi že razpolagajo z 1/3 akumulacije
 - glavnina sredstev mora še naprej pripadati zvezni državi in ne delovnim kolektivom, komunam in republikam, ker oni ne morejo nadzorovati družbenih potreb za optimalno razporeditvijo in vrsto industrije
 - samo organi federacije imajo vpogled v potrebe države kot celote, zato njim treba prepustiti investicijsko politiko
- tisti, ki so vztrajali na ukinitvi drž. investicijskih fondov so poudarjali, da državni organi delajo večje investicijske napake z grajenjem t.i. političnih podjetij, ker ne

- čutijo posledic svojih napak → delavci bolj racionalno investirali, ko bi razpoagali z akumulacijo saj bi neposredno čutili posledice svojih odločitev
- spor: način uresničevanja samoupravljanja & njegove vsebine (sestave) v tovarnah → nekateri partijski vodilni možje, posebno sindikalni aktivisti:
 - 10-letna praksa pokazala kako vodstva podjetij težijo k uzurpaciji pravice samoupravljanja in oblasti nad delavci
 - zavzemali za zamenjavo posrednega upravljanja, izraženega z institucijo delavskih svetov, z neposrednim (vsi delavci odločali, svet bi bil njihov izvršni organ)
 - že v 50-ih v nekaterih podjetjih zbori delavcev kot oblika samoupravljanja
 - v 60-ih širile ideje: mnoga podjetja reorganizirala z delitvijo na oddelke kot manjše tehnološke samoupravne in ekonomske celote → voljeni oddelčni delovni sveti ali vsi delavci neposredno samoupravljali
 - istočasno boj za to, da se malim novoustanovljenim samoupravnim enotam omogoči svobodnejše razpolaganje z dohodkom
 - kmalu pojavili nasprotniki samoupravljanaja: treba preprečiti kar vodi v razbijanje podjetij
 - aktualiziran problem vloge in prakse ZK
 - soglasje, da družba in samoupravljanje še dolgo potrebujeta komunistično organizacijo
 - eni zagovarjali, da samoupravljanje lahko razvije z vodilno vlogo monolitne Partije drugi vztrajali pri novi vlogi Partije, katere vpliv bi moral temeljiti samo na veljavnosti argumentov
 - nosilci ene tendence v vodstvu ZKJ so se zavzemali za ideje VI. kongresa KPJ (1952), ki je najavil odcepitev Partije od države drugi, posebej J. Broz- Tito, mislili, da je bil sam VI. kongres preveč liberalno usmerjen
 - v začetku 60-ih politični vrh izogibal in prelagal razprave o svojih političnih nesoglasjih → osnovne politične tendence niso bile formirane kot strankarske frakcije, njihovi nosilci med sabo niso javno problematizirali
 - poleg prakse večletnega izogibanja razprav o spornih vpr. in razlikah političnega vodstva, še praksa gloriciranja uspehov družb. razvoja v javnih nastopih: podarjanje enotnosti ZKJ, poudarjanje stabilnosti družbe, razvitosti samoupravljanja, bratstvo in

edinstvo ter sloga med narodi Jugoslavije, zdravo stanje med mladino, veliki gospodarski uspehi in vsenarodna podpora politike ZKL

- pokazano tudi na družbene probleme in slabosti → v glavnem: lokalizem & partikulizem, oportunističem & liberalizem, delovanje ostankov razlašene klase, vplivi z zahoda → slabosti niso v temeljih sistema, niti v generalni politiki, temveč v njihovi izkrivljenosti & sporih in neprimernemu izvrševanju ukazov (direktiv)
- kljub odlaganju razprav o političnih razlikah v vodstvu ZKJ, so imeli pristaši reformnih posegov iniciativo:
 - glavna vloga: Kardelj (v Partiji odgovoren za izgradnjo družbenega sistema)
 - podprli: M. Popović, V. Bakarić, S. Vukmanović- Tempo, P. Stambolić, M. Todorović idr.
- njihovi iniciativi botrovalo »gibanje« za novi sistem razdelitve dohodkov v kolektivih, v katerih se je nameravalo uresničevati neposredno delavno samoupravljanje, v obliki reorganizacije podjetij na ekonomske enote → ideje nastale na Hrvaškem, nato razširile po Jugoslaviji po zaslugi sindikatov
- poudarjalo da se tako »gibanje« lahko širi le pod predpostavko globalnega gospodarskega sistema
- pritisk decentralizacije in deetatizacije ter odpiranje gospodarstva svetu je prihajal iz razvitih središč → posebej Slovenija & Hrvaška
- takšne iniciativne težnje za emancipacijo od zveznega političnega centra
- zaradi konstelacije odnosov v partijsko- državnem vrhu ni bilo mogoče, da se projektira reforma v razviti in odprti obliki, tudi s podporo Partije, katere vodstvo je bilo proti temu, da se ukvarja z gospodarstvom, so protagonisti reforme šli po drugi poti:
 - v proceduri zaobšli Izvršni svet CK ZKJ
 - v metodi lotili sprememb, ki niso zajele celotnega gospodarskega sistema niti ne spremenijo njegovih temeljev temveč samo en njegov segment: odnos razdelitve dohodka med gospodarske organizacije in državo
- s spremembami ukinjeni državni instrumenti s katerimi se je do tedaj kvantitativno določala proporcija razdelitve med podjetja in državo, tako da so delavski kolektivi dobili pravico do svobodne delitve čistega prihodka na svojo akumulacijo in osebne dohodke → povečanje avtonomnih pravic podjetij pri razdelitvi, nakazoval na možne

spremembe v drugih segmentih (cene, kreditno- monetarni sistem, problem drž. investicijskih fondov, devizni sistem)

- spremembe sprejela Zvezna skupščina: 1. 3. 1961 → ustavni zakoni
- nastala ideološka sintagma »Zakon o dohodku« → zakon na katerem se bo zgradila nova totalnost družbenih odnosov
- sprejem novega »družbenega zakona« bo s časom izničil »zakon profita« kot temelja kapitalizma & »zakon državne pridobiti (profita)« kot temelj državnega socializma
- ideološka elaboracija »novega zakona«: M. Popović → revolucionarno globino družbeno- ekonomskih sprememb, ki jih implicira zakon o dohodku primerjal z največjimi revolucionarnimi spremembami družbenega razvoja Jugoslavije, kot sta bila nacionalizacija 1946 in uvedba delavskega samoupravljanja 1950
- v času uvajanja sprememb v gospodarski sistem 1961 (najava gospodarske reforme) naglo zmanjšano 10-letna rast industrijske proizvodnje najavi vstop v recesijo: stopnja rasti 1959 je bila 17,6%; 1960 že 15,6%; 1961 pa samo 4,1%
- nasprotniki reforme krivili decentralizacijo, prevelike samoupravne pravice kolektivov in hitri prehod na tržni mehanizem
- stagnacija, upadanje ritma proizvodnje, porast osebnega dohodka nad rastjo produktivnosti dela in druge motnje so izzvale ostro reakcijo in polarizacijo v vseh političnih in državnih strukturah
- čeprav so pristaši reforme kazali na to, da je recesija nastopila mimo ekonomskih mer → razhajanja privedla do zaustavitve sprememb v gospodarskem sistemu
- politične razlike v vodstvu federacije in republik poglobile → Tito na razširjeni seji IK CK ZKJ marca 1962 zbral poleg članov IK tudi ostale vodilne člane federacije in republik → v 3-dnevni razpravi sprejeta Titova ocena o obstoju velikih političnih razlik & krizi v vodstvu ZKJ
- Tito ni stopil na nobeno stran → poizkušal obnoviti enotnost vodstva
- Tito je javnost obvestil o stanju v svojem govoru v Splitu maja 1962 → pozval socialistične moči v državi, da se uprejo birokratski uzurpaciji oblasti, bogatenju, povečevanju socialnih razlik, nosilcem needinstva in ostalim t.i. negativnim pojavom socialističnega razvoja
- Tito je na IV. plenumu CK ZKJ julija 1962 podprl kurs (smer) deetatizacije gospodarstva → s tem odprta pot družbene reforme

- sprememba odnosa moči v IK CK Zkj je omogočila pospešeno delo na novi Ustavi 1963 (imenovana Povelje (ukaz) samoupravljanja) → utopična & preprecizna, odgovarjala reformistom

GOSPODARSKA IN DRUŽBENA REFORMA FEDERACIJE (1964-1971) NACIONALNI ODNOSI IN ODNOSI V EKONOMIJI:

- v vodstvu ZKJ prevladale reformistične moči → nova Ustava 1963 & ponovna utrditev orientacije tržne ekonomije → VIII. kongres ZKJ v Beogradu 1964 osvojil program družbene reforme → BISTVO: transformacija v osnovi centralistično-etatične in birokratske strukture v samoupravo organizirano družbo
- RESOLUCIJA VIII. kongresa:
 - naloga ZKJ: opustitev metod administrativno- etatičnega upravljanja gospodarstva in prehod na tržno- načrtno gospodarstvo
 - obvezuje na povečanje materialne osnove delavnih organizacij
 - (kolektivi sami odločajo o pogojih in sredstvih svojega dela)
 - zagotovitev samostojnosti kolektivov pri odličanju in razširjeni produkciji
 - vztraja pri zagotovitvi svobodnega tržišča, hitrejša opustitev administrativni regulaciji cen
 - zavzema naj se za načrtovanje v katerem bo funkcija federacije, republik in ostalih družbeno- političnih skupnosti sestavljena iz pri vzpostavljanju obćih pogojev za skladen razvoj gospodarstva, vendar vse manj po poti neposrednega razpolaganja s sredstvi
- VIII. kongres prvo povojno srečanje na katerem se je razpravljalo o nacionalnem vprašanju
- Tito opozoril , da se politika ZKJ v mednarodnih odnosih lahko izkrivi → opozoril, da v ZK obstajajo tudi taki, ki mislijo, da so v socialistični družbi Jugoslavije nacionalnosti že preživele in zato odmirajo → podobno asimilaciji in birokratski centralizaciji, unitarizmu in dogmatizmu

- Tito zahteval spoštovanje pravic vseh etničnih nacionalnih skupin → opozoril, da birokratsko- centralistični & birokratsko- partikularistični nacionalizem nista nič manj nevarna in kontrarevolucionarna kot klasični buržuazni nacionalizem
- Kardelj: proti prevelike centralizacije investicij na zvezni ravni → poudaril, da ima vsak narod pravico & realno možnost, da živi in se razvija v skladu z rezultati svojega dela & nobena zunanja sila ne more razpolagati s plodovi njegovega dela
- resolucija poudarja: mišljenja, da so nacije preživele, da je treba ustvarjati edinstveno Jugoslovansko nacijo, ki je izraz birokratskega centralizma in unitarizma, je škodljivo
- opredelitev VIII. kongresa ZKJ za ukinitvev zveznega in vseh ostalih državnih investicijskih fondov
- pričakovalo, da bo z ukinitvijo zveznega državnega finančnega kapitala in deetatizacija gospodarstva postale nosilci razširjene produkcije v tržno- načrtnem gospodarstvu, kot samostojni blagovni proizvajalci, banke in podjetja
- pričakovalo, da se bodo izognili sporom med republikami & odprlo pot organskega povezovanja jugoslovanskega gospodarstva s posredovanjem tržnega mehanizma
- v duhu odločitev VIII. kongresa ZKJ so 1964 & 1965 uzakonjene ekonomske mere usmerjene v razvoj tržnega poslovanja → odprt proces usklajevanja domačih cen s sovjetskimi, devalvacija dinarja, zmanjšanje državnega priliva dohodka med veje in skupine gospodarstva, zmanjšana carinska zaščita domače industrije, omogočena močnejša poslovna in samoupravna samostojnost gospodarskih organizacij, po kateri je možno večje samofinancirati razširjene produkcije iz katere naj bi se izključili državni organi in vodstva družbeno- političnih organizacij
- gospodarska reforma odprla prostor novim ekonomskim, političnim in ideološkim tendencam → težave v njeni realizaciji povzročile motnje v družbi → zaradi prekinitev državne regulacije tokov reprodukcije je stopnja rasti v gospodarstvu padla z 10,9% (pred reformo) na 6,3% (v času reforme 1965-68)
- število zaposlenih drastično zmanjšano: 2 leti pred reformo se je št. povečalo 566.000, v 2 letih reforme 1964-1967 pa je št. upadlo za 47.000
- 3leto (1967) je industrijska rast začela stagnirati
- nekateri kvalitativni pokazatelji naglo zrasli: v 3 letih reforme je produktivnost dela zrasla za 18%, če pa vzamemo v obzir tudi skrajšanje delovnega časa na 42- urni delavni teden bi bila še višja
- Dinar se je v nekaterih bankah na zahodu začel konvertirati kot druge denarne valute

- Gospodarska reforma je spodbudila integracijo manjših in srednjih podjetij v večje proizvodno- tehnološke sisteme z močno koncentracijo strokovnih delavcev in družbenega kapitala, ustanavljanje močnih poslovnih bank in »moderne menadžerstva« → potiskanje državnih in političnih organov iz gospodarskega življenja
- ta kurs uzakonjen z Ustavnim amandmajem XV na ustavo SFRJ 1969:
 - ukinjeni vsi upravni odloki o upravnih odborih in strukturi delavnih svetov
 - kolektivom prepuščali, da se sami odločijo kaj bodo zaupali delavnim svetom in kaj kolegialnim in postranskim organom, sami določajo ustroj svojih organov (sestava, izbor, delovni krog dela)
- poslovna vodstva v podjetjih odpor do vmešavanja političnih struktur v družbene odnose delavnih kolektivov
- deetatizacija gospodarstva in spreminjanje v tržni mehanizem začela ustvarjati družbeno- ekonomske odnose in način poslovanja ki so bili podobni gospodarskemu sistemu sodobnih tržnih gospodarstev
- nastajanje kapitalističnih oblik poslovanja in način funkcioniranja gospodarstva, naglo upadanje rasti industrije in nezaposlenost so del političnih struktur privedle do zahtev po zaustavitve tega trenda
- istočasno gospodarska reforma povzročila nova trenja v Jugoslaviji: razviti so zahtevali posodobitev obstoječe zastarele industrije, manj razviti pa so zahtevali vlaganje v nove infrastrukture
- pod pritiskom prehoda iz državne regulacije na tržni mehanizem težave → gospodarska reforma 1968 upočasnjena
- sredstva za razširjeno produkcijo že na začetku prenesena iz državnih investicijskih fondov v poslovne banke, vendar niso dostopna proizvodnim podjetjem → banke pod vplivom političnih in državnih struktur (posebej republiških) → banke postale finančni centri odtujene od proizvajalcev
- opustitev reformiranja cen po sovjetskem vzoru, zato državni organi ponovno prevzeli pravico do določanja cen → s tem prekinjeno formiranje svobodnejšega tržišča
- politične strukture ponovno začele vmešavati v delitve dohodka
- najbolj so nasprotovala reformi (zahtevala zaustavitev) tista tržišča, ki so najbolj zaostajala

- zraslo je število nezaposlenih, kljub odhodu 40.000 delavcev v države na zahodu
 - pojav številnih socialnih in političnih protestov → najizrazitejši **študentski nemiri 1968**: parole proti birokratski uzurpaciji oblasti, proti socialnim razlikam & drugim degeneracijam socializma, ideološki odpor do ciljev reforme, posebno tržnemu mehanizmu
 - delavci niso bili pripravljeni na posledice svobodnejšega trgovanja → bolj naklonjeni socialni varnosti kot pa riziku (kljub večjemu zaslužku)
 - odpor tudi s strani sindikatov → opozarjali na povečanje socialnih razlik, ki jih prinaša tržno gospodarstvo
 - del vodstvenih kadrov v gospodarstvu še ni bil dorasel, da se upre političnim strukturam od katerih je odvisen & ki so bile po svoji revolucionarni in politični moči močnejše → velik del vodilnih v podjetjih in številni delavci niso bili naklonjeni umiku države iz podjetij saj
 - nizka strokovna raven centralnih državnih organov, ki so se od 1945 navadili administrativno voditi državno ekonomijo so prav tako oteževali prehod na moderno tržno ekonomijo
 - oteževalo tudi: konec 60-ih v ZKJ zaostritev mednarodnih in demokratičnih odnosov
 - konceptualne razlike o federalizmu, samoupravljanju in demokratizacije povečale po VIII. kongresu ZKJ, še posebej z gospodarsko reformo → glavni odpor programu VIII. kongresa in reformi se je razvil v zveznem centru za notranje zadeve → nekateri vodilni člani v praksi poizkušali preprečiti
- CK ZKJ je 1. 7. 1966 izpostavil problem njihove politične odgovornosti na 4. plenumu CK ZKJ na Brijunih: Aleksandru Rankoviću pripisana največja odgovornost, zato je z mesta podpredsednika odstavljen in izključen iz CK ZKJ
- po 4. plenumu je ZKJ reorganizirala službo za notranje zadeve in omejila njeno aktivnost v političnem življenju → s tem okrepljen proces politične demokratizacije
 - kritika birokratske samovolje dela službe za notranje zadeve razširjena na ves birokratski sistem v družbi, zato ocenjeno, da tudi sam ZK zaostaja za potrebami demokratičnega razvoja
 - za ZK določena reorganizacija, ki bi omogočila širši prostor za razvoj samoupravljanja in demokratizacijo → da bi se ta smer omogočila: ZSRNJ se mora demokratizirati do te mere, da bi nadomestil večstrankarski sistem

→ v tem duhu je 1967 na volitvah v skupščino kandidiralo več kandidatov kot se jih je volilo

→ ta kurz okrepljen še z odločitvami (določbami) IX. kongresa ZKJ marca 1969: zahteva po krepitvi blagovne proizvodnje & pravica do čim bolj svobodnega oblikovanja različnih interesov, ter čim bolj svobodne politične in ideološke razprave v ZK in družbi

- 9. kongres ZKJ je izrazito močno potrdil stališča VI., VII., VIII. kongresa o vlogi ZK: od komunistov zahteval, da morajo uporabljati »argumente in moč prepričevanja« namesto ukazov

- konec 60-ih politična demokratizacija:

- razvile relativne svobodne polemike o družbenih problemih
- državljani dobili pravico do svobodnega potovanja v tujino
- prvi filozofski časopis **Praxis**, kritičen do politike ZKJ

- v skladu s programom VIII. kongresa se je odprl tudi program reforme federacije

- na sejah IK CK ZKJ se je razpravljalo o ideji radikalne reforme federacije → na eni od sej 1965 je Kardelj predlagal idejo izgradnje novih odnosov v federaciji na osnovi priznanja izvorne suverenosti republik, po kateri bi se dotedanje pravice in odgovornosti federacije zamejile v korist znatnega večanja pravic in odgovornosti federalnih enot

→ v razpravah prevladal koncept o reformi federacije na temelju izvorne suverenosti republik v zvezni državi, v tem videli obrambo pred velikodržavnem centralizmu in republiškim separativizmom

- ZKJ začel z reformo federacije istočasno z gospodarsko reformo

- že na VIII. kongresu ZKJ striktno sprejet principi (**pariteta**) sestave CK ZKJ in njenega Izvršnega komiteja, ob reorganizaciji ZKJ jeseni 1966 je bil sprejet t.i. republiško-pokrajinski ključ novih centralnih organov- **Predsedništvo** in **IK CK ZKJ**

→ istočasno prenos nadoblasti z zveznih organov in političnih vodstev na republike (posebej razvojna, ekonomska, kulturna in šolska politika & izbira najvišjih vodilnih kadrov)

- z Ustavnim amandmajem Ustave SFRJ (30.7.1967) je obnovljen Svet naorda v okviru Zveznega sveta (10 zastopnikov iz vsake republike in 5 iz pokrajin)

- konec 1968 (18.7.) se z amandmaji (VII.- XIX.) redefinira sestava SFRJ, da poleg 6 republik v federalno strukturo vstopijo tudi pokrajine, ostajajoč v sestavi ZR Srbije

- na volitvah organov ZKJ na IX. kongresu 1969 striktno sprejet princip (**pariteta**)

- jeseni 1970 se reforma federacije nadaljuje: centralna tema političnega življenja v Jugoslaviji → vsaka sprememba odnosa med narodi trajno najbolj občutljiv politični problem
- Jugoslavija pospešila politične diferenciacije
- 4- letni proces postopnega razvijanja suverenosti republik in avtonomnosti pokrajin je spremljal javno nesoglasje med članicami federacije
- znotraj vodstva ZKJ razlike razumevanja odnosa med procesom demokratizacije in reformo federacije kot dveh glavnih družbenih procesov v političnem življenju države:
 - primat demokratizaciji
 - drugi primat reformi federacije
- rasel pritisk posebej s Hrvaške in Slovenije za čimbolj radikalno in hitro reformo federacije → izrazilo v t.i. »cestni aferi« v Sloveniji 1969 in X. zasedanju CK ZKH na začetku 1970 → oba dogodka manifestirala nezadovoljstvo položaja teh republik in zahtevo po njeni radikalni reformi
- reforma federacije je proces, ki se je odvijal dolgo (1964-1971), ker v državnem in partijskem vrhu niso dosegli soglasja o celoti reforme, zato se je odvija postopno na osnovi pragmatičnih sprememb s katerimi so se posamezni posli federacije postopno prenašali na njene članice
- ta proces je politično in ideološko legitimiran ne samo s pravico do nacionalno-republiško suverenost, pač pa tudi s gospodarsko in družbeno reformo & konceptom samoupravljanja → kreatorji reforme poudarjali da deetatizacija ekonomije in liberalizacija političnega življenja slabi moč zveznega državno- partijskega centralizma
- konec 60-ih vprašanje institucije šefa države (zaradi Titove starosti)
- jeseni 1970 na Titovo pobudo ustanovljena komisija za izdelavo načrta ustavnih amandmajev na čelu s Kardeljem, ki je do pomladi 1971 pripravila ustrezne ustavne spremembe → Predsedništvo ZKJ je na zasedanju 20.4.1971 sprejelo Kardeljeve teze: osnova reforme, da so se jugoslovanske nacije razvije v moderne nacije, katerim po naravnih demokratičnih in samoupravnih načelih pripada pravica do suverenosti
- Ustavna komisija sprejela ustavne amandmaje na temelju principa, da izvorna suverenost pripada republikam, ki naj razpolagajo s potrebnimi sredstvi za svoj lastni družbeni razvoj in biti odgovorne za razvoj federacije

- v soglasju skupščin vseh republik in podporo vseh centralnih in pokrajinskih ZK, je Zvezna skupščina sprejela ustavne amandmaje 30.6.1971
- ➔ z Ustavno reformo 1971 je v nasprotju od Ustave 1946, Ustavnega zakona 1953 in Ustave 1963 zamenjana definicija Jugoslavije: po 2. členu XX. ustavnega amandmaja definirana kot državna skupnost prostovoljno združenih narodov in njihovih socialističnih republik ter socialističnih avtonomnih pokrajin, socialistična republika pa kot država zasnovana na suverenosti naroda
- na zvezni ravni odloča o skupnih interesih federalnih enot: mednarodni odnosi, zunanja politika, narodna obramba in enotnost družbenega sistema
- glavne odločitve sprejemajo s konsenzom federalnih enot
- organi federacije sestavljeni po principu zastopanosti republik in odgovarjajoče zastopanosti pokrajin
- uveden nov kolektivni šef: Predsedništvo SFRJ
- Ustavni amandma sprejet 30.6.1971 po proceduri dogovarjanja

MEDNARODNE OKOLIŠČINE DRUŽBENEGA RAZVOJA JUGOSLAVIJE OD 60-IH DO 80-IH:

- v skladu z notranjo in z zunanjo politiko je Jugoslavije v tem času vplivala na procese v globalnem svetovnem razvoju, na procese v Evropi in na odnose s sosednjim državami
- osnovni kurz zunanje politike je bil začel že v NOB, učvrščen pa sredi 50-ih: neprekinjen boj za svetovni mir, proti blokovski delitvi in za enakopravne odnose v svetovni skupnosti narodov in držav → s tem dosegla neodvisnost in notranji svoboden razvoj države
- Jugoslavija ni odstopila od principov politike neuvrščenih & bila aktivna v reševanju problemov mednarodnih odnosov
- v 60-ih začela faza popuščenja napetosti med blokoma → povzročilo slabitev gibanja neuvrščenih
- na pobudo Tita, Naserja in Sirimavo Bandaranaike II. konferenca neuvrščenih v Kairu, oktober 1964: zavarovanje popolne neodvisnosti in enakopravnosti (nova smer gibanja in dolgoročnost) → Jugoslavija v tej smislu delovala tudi v OZN

- v skladu protiblokovske intervencije Jugoslavija obsodila: vojno ZDA v Vietnamu 1964, napad Izraela na arabsko ozemlje 1967, vojno intervencijo 5 članic Varšavskega pakta na Čehoslovaško 1968 → ta intervencija dokončala koncept obče obrambe
- Jugoslavija prispevala k popuščanju v Evropi konec 60-ih: ZR Nemčija 1968 obnovila diplomatske odnose, ki jih je 10 let prej prekinila zaradi jugoslovanskega priznanja DR Nemčije → ZDLJ zapustila Hallsteinovo doktrino → prišlo do priznanja poljsko-nemške meje na Odri in Nysi in reguliranja odnosov med obema nemškima državama
- ponovna normalizacija odnosov s socialističnimi državami, ki so bili poslabšani zaradi jugoslovanske obsodbe vojne intervencije v ČSZR
- Jugoslavija spodbudila III. konferenco v Lusaki septembra 1970
- Jugoslavija poizkušala poboljšati odnose s sosedi → ni ji uspelo le z Bolgarijo, ki ni priznavala nacionalnih pravic makedonske manjšine in negirala obstoj makedonske nacije, in z Albanijo, ki je zaostrovala odnose z Jugoslavijo
- Jugoslavija zavzemala za enakopravnost hrvaške in slovenske manjšine v Avstriji in Italiji
- Jugoslavija doprinesla vzponu (**detanta**) v Evropi → rezultat: konferenca o sodelovanju in varnosti v Helsinkih 1975: priznane obstoječe meje vseh evropskih držav & odprta pot stalne krepitve (**detanta**)
- podpis Osimskih sporazumov 1975: medsebojno priznanje meje med državama
- v mednarodni aktivnosti velik uspeh dosegla ZKJ s svojo skoraj 30-letno borbo za enakopravne odnose med komunističnimi in delavskimi strankami sveta
- porazi t.i. proletarskega internacionalizma, družbene krize socialističnih držav (1968 Čehoslovaška, delavski nemiri na Poljskem 1970), opuščanje sovjetskega modela in koncepta diktature proletariata s strani zahodnoevropskih komunističnih partij, spori ZSSR in NR Kitajske so porušili stare odnose dominantnosti med komunističnimi partijami in ustvarili novo situacijo na osnovi katere je bilo moč izpeljati Berlinsko konferenco komunističnih in delavnih partij (Sstrank) Evrope 29-30.6.1976, na kateri so prevladale stare ideje, odnosi in prakse
- opuščen pojem »proletarskega internacionalizma« in sprejet princip enakopravnosti vsake partije (stranke), prostovoljno sodelovanje, svobodna izbira razvoja družbenih poti → ZKJ boril od spora z Informbirojem 1948
- ZKJ razvila sodelovanje z več kot 100 komunističnih in drugih delavnih, progresivnih in demokratičnih partijami (strankami) in gibanji, ZSDNJ z več kot 100 partijami, ZSJ

z več kot 200 sindikalnimi organizacijami, ZSM Jugoslavije z več kot 400 mladinskimi organizacijami

- Jugoslavija v 60-ih in 70-ih dosega najvišja mednarodna prizanja za mednarodno aktivnost, jugoslovanski koncept socializma sprejet v delavskih gibanjih
- konec 70-ih in začetku 80-ih kriza (**detanta**)
- zaradi tehnološkega in ekonomskega zaostajanja je ZSSR širila menjavo na zahod & poizkušal svoje interesne sfere razširiti v Azijo, Afriko in Latinsko Ameriko: 1979 sovjetske sile zasedle Afganistan, Vijetnamska vojska pa Kampučijo
- 1980 težka kriza na Poljskem → rešitev otežena zaradi Brežnjeve doktrine, ki omejuje suverenost socialističnih držav
- zaradi takih okoliščin se prekinejo sovjetsko- ameriška pogajanja o omejevanju strateškega nuklearne oborožitve & Zda vpelje ekonomske sankcije za ZSSR
- Jugoslavija obsodi ravnanje obeh blokov
- zaradi iskanja izboljšanja mednarodnih odnosov Jugoslavija spodbuja in podpira aktivnosti gibanja neuvrščenih držav v fazi vzpona in vpadanja (**detanta**) → dokazujejo srečanja članic gibanja: 1973 v Alžiriji (IV.), 1969 v Colombu (V.), 1979 v Havani (VI.), 1983 v Delhiju (VII.), 1986 v Harareju (VIII.), 1989 v Beogradu (IX.)
- Tito na čelu jugoslovanske delegacije → 1979 v Havani priznanje kot enemu od ustanoviteljev gibanja
- po Titovi smrti zunanja politika enaka, vendar se je Jugoslavija srečala z novimi mednarodnimi situacijami, ki so nastale zaradi krize v vseh socialističnih državah
- zaradi dolgotrajne krize v državi je bila EEZ zaskrbljena, da Jugoslavija nebi postala žarišče evropske nestabilnosti
- tekom 60-ih in 70-ih let se je Jugoslavija upirala blokovskim sporom in njunim prizadevanjem vmešavanja v notranji razvoj Jugoslavije
- Jugoslavija se je v posameznih fazah približevala ZSSR tudi zaradi omejevanja sil v državi, ki so težile k bolj radikalno liberalnim reformam → s prihodom Gorbačova na čelo KPSZ in ZSSR & začetek (**prestrojke**) 1985 je ta obzir odpadel → Jugoslavija v zelo dobrem mednarodnem položaju za izvajanje radikalne demokratične reforme

NEUSPEH SOCIALISTIČNE SAMOUPRAVNE KONCEPCIJE DRUŽBENEGA RAZVOJA JUGOSLAVIJE:

- na začetku 70-ih večstranski proces razgradnje birokratsko-etatističnega & enopartijskega sistema oblasti → to se je najbolj izrazilo v pridobitvi moči zveznih centrov upravljanja
 - 20-letno usmerjanje družbenega razvoja, ki je bilo načrtano v 50-ih, je v začetku 70-ih vstopilo v dramatično fazo, v kateri je šlo predvsem za to: če bo Jugoslaviji uspelo preiti iz pretežno etatističnega sistema v nov samoupravni demokratični sistem
 - Proces razgradnje državnega in partijskega centralizma, ki je bil intenziviran v 60-ih, je pripeljal do stalnega večanja politične moči republiških državnih organov & vodstva njihovih družbeno-političnih organizacij
 - vodstvo republik in pokrajin, ki so dobile legitimnost oblikovanja svojih politik na osnovi VIII. in IX. kongresa ZKJ, še posebej z ustavnimi amandmaji 1971, so v javnosti čedalje bolj izstopali s svojimi političnimi idejami in stališči, pogosto brez predhodnega soglasja zveznih forumov
 - da bi okrepili svojo pogajalsko moč na zvezni ravni, so vodstva federalnih enot čedalje bolj mobilizirale javnost in s tem spodbujala nacionalno homogenizacijo
 - politična demokratizacija Jugoslavije je omogočila javne nastope nosilcem skoraj vseh političnih idej in tendenc, ki so bile do takrat prikrite
 - v nacionalnih središčih prišlo do pojava starih državnih nacionalnih ideologij v svojih tradicionalnih oblikah: unitaristično-centralističen & nacionalno-separativističen
 - Nosilci unitaristično-centralističnih idej & tradicionalne državno-socialistične zavesti videli reformo federacije kot delo centralno-separativističnih moči, ki so se še posebej izhajale iz Hrvaške in Slovenije → v tem procesu videli opustitev socialističnega razvoja države
- nosilci nacionalistično-separativističnih idej, še posebej s Hrvaške in Slovenije, težili k radikalnim spremembam, ki so vodile h KONFEDERACIJI
- Razprave in politični boji glede reforme federacije so skalili medsebojne odnose in ustvarili atmosfera nezaupanja
- po soglasju med vsemi republikami in pokrajinami o temeljih (osnovah) razvoja, ki so definirane z ustavnimi amandmaji 1971, bi morali premagati še probleme glede konceptov sprememb v gospodarstvu in političnemu sistemu, še posebej okoli načina likvidacije (ukinitve) t.i. zveznega kapitala in sprememb v gospodarskem sistemu
 - politične zahteve iz ZR Hrvaške za t.i. čiste račune za čim večjo suverenost in razpolaganje z devizami itd., so prerasle v politično gibanje (gl. predstavniki

obtoževali unitaristično- centralistične moči v Jugoslaviji)→ pojavili tudi agresivne skupine s **frankovačkima (frankističnimi)** nacionalnimi problemi o neodvisni Hrvaški→ povzročalo nemire po Jugoslaviji in tudi po sami Hrvaški

- Srbske politične moči so v prvi plan postavljale demokratizacijo političnega življenja:
 - eni sprejeli koncept radikalne reforme federacije
 - drugi, da je treba problem mednacionalnih odnosov reševati z demokratizacijo
 - v krizi 1970-71 ni bila oblikovana zveza, ki bi združila pristaše družbene reforme iz vseh federativnih enot okoli programa boja za demokratični samoupravni razvoj državi, tako da so konflikti postavljali vse močnejši, politična kriza se je vse bolj zaostrovala→ Tito zaman poizkušal umiriti in stabilizirati situacijo
 - spori med različnimi močmi v Jugoslaviji in republikah so se nadaljevali tudi po **reformi federacije 1971**, še posebej v ZR Hrvaški→ sredi 71 prišlo do razcepa v ZKH, pri političnih ocenah masovnega gibanja:
 - del političnega vodstva menil, da so z ustavno reformo federacije izpolnjene zahteve ZHK
 - drugi del pa jo je smatral kot izpolnitev »programa minimuma«
 - proti radikalnemu delu so se dvignila vodstva v ostalih republikah, pa tudi velik del članov na Hrvaškem
 - poleg problema nadaljnega političnega razvoja je zajela ZKJ vse družbene diferenciacije in strukture tudi politična diferenciacija
- Tito, Kardelj idr. politični prvaki apelirali na edinstvo ZKJ in SFRJ→ naleteli na odpor nekaterih vodilnih članov ZKJ, ki so menili, da imajo prav oni legitimno pravico do demokratizacije družbe. Sklicevali so se na Program ZKJ, na program stranke VIII. in IX. kongresa in na koncepcijo družbene reforme po katerem so ločevanje partije od države in reforma federacije programski cilji ZKJ v danem obdobju
- Predsedstvo ZKJ je na 17. zasedanju maja 1971 ocenilo (ugotovilo), da v politično življenje uhajajo antisocialistične in antikomunistične moči pod nacionalistično zastavo, posebej še v ZRH in pod parolo (geslom) liberalizma, posebej v ZR Srbiji, kar je omogočalo popuščanje nekaterih partijskih funkcionarjev & to vodi v razbijanje (razbitje) ZKJ in v kontrarevolucijo

- Tito in nj. najbližji sodelavci opozarjali na mednarodni kontekst politične krize v državi z vojno intervencijo v ČSSR → zaradi česar je ZSSR (proklamirala) omejeno suverenost za socialistične republike
 - zaostrovanje krize odrazilo v boju za oblast: mlajši politični kadri odpravljali starejše kadre iz revolucije s tem, da so dvomili v posamezne voditelje, tudi v Tita
 - na začetku 70-ih spor polariziranih družbenih moči zaradi vitalnih (?) problemov družbenega razvoja: spor centralistov in federalistov, nastopili ideologi nacionalizma in nacionalnega zbiranja (zborovanja), politična kriza je aktivirala pristaše državnega socializma, posamezni pristaši tržne ekonomije so zahtevali (akcionarstva) in širjenje privatnega lastništva, spor ideologov, ki so zagovarjali leninistično partijo z nasprotniki tipa partije, pojavili so se zagovorniki večstrankarskega sistema & povezovanja z Zahodom, na drugi strani pa pristaši povezovanja z Vzhodom, pojavila se je tudi kritika politike neuvrščenosti in zahteve po povezovanju z Zahodno Evropo
- spori paralizirali funkcioniranje zveznih in političnih centrov
- večslojna interesna delitev in zgodovinska konfliktnost pokazali v fazi, ko se je družba že precej demokratizirala & znašla pred problemom prevladovanja močnih elementov državnega socializma v demokratični samoupravni sistem
- transformacija ni bila natančno projektirana s strani vodstva ZKJ, ker je bilo tudi samo ideološko razdeljeno
 - Demokratizacija omogočila delovanje različnih političnih idej, vladajoči faktorji pa niso ustvarili normativno podlago za razvoj odgovarjajočih demokratičnih institucij
 - kriza poglobljala brez možnosti za bližnjo umiritev → Tito na 21. zasedanju Predsedstva ZKJ 2.12.1971 ostro kritiziral nacionalistične tendence na Hrvaškem (dodal, da do podobnih procesov prihaja tudi v drugih republikah)
- na zasedanju odločitev, da se mora vsa ZKJ boriti proti nacionalizmu in liberalizmu v svojih družbenih sredinah (središčih)
- takoj začela ostra politika proti vsem, ki so delovali ali omogočali delovanje nacionalizmu & separatizmu in krepljenju moči tehnokratizma → nanašalo na stanje v ZKH & tudi del vodstva ZR Hrvaške moral nositi posledice te politike = rezultat: Odstop Savke Dabčević- Kučar, M. Tripalo, idr. & zajel tudi posameznike na vseh ravneh politične oblasti, kulture in gospodarstva
- uvajanje diferenciacije tudi v drugih središčih, tako tudi v Sloveniji (S. Kavčič) in v Makedoniji

→ Na iniciativo Predsedstva ZKJ v ZR Srbiji se je začela politična akcija kritike tehnotenadžerskih in liberalnih tendenc & kurza izgradnje gospodarskega sistema na osnovi kapitalističnih odnosov → del vodstva CK ZK Srbije ni sprejel političnega kurza 21. zasedanja Predsedstva ZKJ, ker naj bi bil birokratski odpor proti demokratizaciji družbe. Njihov odpor zlomljen konec 1972, ko so odstopili M Nikezić in Latinka Perović in zamenjani vodilni politiki (vodje) v gospodarstvu idr.

→ Uvajanje političnega kurza (smeri) 21. zasedanja je pomenilo popolno opustitev kurza (smeri) liberalizacije in ustvarjanja tržnega mehanizma

- Državno- partijsko vodstvo je oblikovalo ideološki in politični program (osnovo), ki je podala kritično razumevanje družbenega razvoja v smeri gospodarske reforme in formulirala nov koncept sprememb v globalnem družbenem sistemu → gl. dokument tega dela: Program za pripravo stališč in odločitev X. kongresa ZKJ → največja odstopanje od socialističnega samoupravljanja razvilo v ekonomiji, ki je vse bolj prehajala na sistem reprodukcije, ki je bila podobna kapitalističnim blagovni proizvodnji & delavce postavljala v najemniški odnos

→ avtorji ocenili, da se je družbeni razvoj (**aberirao- razvil**) proti restavraciji (obnovi) meščanske družbe

- vodstvo ZKJ je ocenilo, da je druga sfera, v kateri so se razvijale antisocialistične tendence, politični sistem, ki je po svoji zgradbi & metodah težil k odtujitvi oblasti delavcem, izključevanju delavnih ljudi in državljanov iz samoupravljanja, ustvarjanje ozkega sloja (**upravljajoče**) tehnotenadžerske elite, kot nosilce kapitalističnega odnosa in tendenc ustvarjanja socialnih razlik v družbi

- konec 60-ih \$ začetku 70-ih, v času politične demokratizacije & prehoda na tržne oblike gospodarstva, času mečne rasti nacionalne zavesti in nacionalističnih pojavov, skoraj ni bilo nobenih klasno- socialnih gibanj

→ kmečko prebivalstvo destimulirano zaradi politike omejene posesti 10 ha → povprečje životarilo na 4 ha

→ del kmetov odšel v zahodnoevropske države (iz leta v leto vse več delavcev v tujini: 1965 105.000, 1973 860.000)

→ svoj podmladek usmerjali v šolanje in zaposlovanje izven poljedelstva (kmetijstva)

→ Jugoslavija še vedno imela relativno visoko stopnjo ekonomskega razvoja: družbeni proizvod 1968-72 povečan za 33%, osebna poraba za 34%, obča za 30%, investicije za 41% → uspešen razvoj zavaroval stabilen mir

→ v tem obdobju ni zabeležena nobena motnja, nazadovanje ali porast delavcev za njihove ekonomske zahteve

- zamenjava vodilnih politikov 1971-73, sprememba kurza v smeri birokratizacije prav tako niso povzročile skoraj nobenih protestov, motnje ali odpora med delavstvom & kmečkim prebivalstvom
- po 21. zasedanju Predsedstva ZKJ, v iskanju izhoda iz idejne krize in ustvarjanje ideološke & politične alternative s tendencami liberalizma & ustvarjanje kapitalnega odnosa, se je vodstvo ZK odločilo za bolj precizno definiran koncept družbenega razvoja na osnovi poglobljanja in izpopolnjevanja koncepcije in sistema samoupravljanja → v Platformi (programu, ideji, temelju): potrjena ideja, da mora biti samoupravljanje samo ena od oblik diktature proletariata

→ po razdelavi tega stališča razvit model globalnega družbenega sistema

→ izvirno točko tega modela definirali z t.i. delavskimi ustavnimi amandmaji 1971, Ustavo 1974 in Zakonom o združenem delu iz 1976 je deklarirano, da se celotna ekonomska in politična oblast prenaša na združene delavce

- Ustava je razdelala sistem produkcijskih odnosov tako da se celotno materialno bogastvo družbe, vse tekoče in minulo delo prenaša na združene delavce → ustvarjeni dohodek pripada osnovnim organizacijam združenega dela, katerega delavci neposredno in preko svojih delegatov o njem tudi odločajo

→ ta princip ustavno prepoveduje in izključuje zgodnejše subjekte prisvajanja dohodke (države, banke, podjetja idr. institucije)

→ realizacija tega principa bi morala biti samoupravna alternativna državno-socialističnih ali preobraženih kapitalnih odnosov

- Druga smer (usmeritev) družbene reforme sprejete (potrjene) z Ustavo 1974 se nanaša na celotni sistem upravljanja družbenih poslov (zadev) → ideja da se opustijo vsi podedovani elementi predstavniškega sistema (principa) in zgradi delegatski sistem za upravljanje z družbenimi posli, ki bi zavarovali neposredno odločanje povsod kjer je to tehnično in človeško mogoče, v ostalih primerih pa naj to poteka preko delegacij, delegatov in delegatskih skupščin, ki upravljajo (vodijo) družbene posle (zadeve) z metodo dogovarjanja in sporazumevanja
- Tretja smer izražena z idejo menjave (razmjene) dela, ki je državo nameravalo izključiti iz te sfere

- Četrta smer je bila izražena z institucijo družbenega dogovarjanja in samoupravnega sporazumevanja kot univerzalni princip odločanja v vseh organizacijah dela in v vseh družbeno- političnih skupnostih samoupravne družbe
- Idejno- politična koncepcija knstitucije »skupnosti svobodnih proizvajalcev« (svetov dela) je normirano z Ustavo, ZUR- om, detaljno razdeljena s pravnimi normami v 100-ine zakonov systemskega karakterja in okoli 800 zveznih predpisov → k temu je treba dodati republiško in pokrajinsko zakonodajo, statute nižjih družbeno- političnih skupnosti, statute in obče akte organizacije združenega dela, da bi lahko razumeli kako detaljno je bila pravno in institucionalno razdelana realizacija koncepcija združenega dela
- reguliranje družbenih odnosov & usmerjanje družbenega razvoja s samoupravnimi sporazumi in družbenimi dogovori, ki jih prinašajo (delajo) delavni ljudje, naj bi z ene strani potiskal »odmirajočo« državo, z druge strani naj bi obvladal blagovno proizvodnjo s tem da pomembno omejuje vlogo vrednosti v regulaciji skupnih družbenih odnosov, posebno v ekonomiji
- ➔ Koncepcija združenega dela je ideološko proglašena kot program transgeneracijskega značaja, »končnim modelom« socialističnega samoupravljanja
- realizacija koncepcije združenega dela že na začetku otežena deloma zaradi utopičnosti, deloma zaradi vzpostavljanja totalne birokratske kontrole nad vsemi sferami družbenega življenja (vzpostavljena 1972-74)
- državni organi in izvršna telesa Zveze komunistov so obnovili in okrepili moč z uvajanjem delegatskih skupščin & organov samoupravljanja v pozicijo izvrševalcev njihovih odločitev
- po razpletu politične krize 1971-72 rekonstruirana zvezna in republiška vodstva orientirala na izvrševanje oblasti & funkcioniranje njenega sistema z blokiranjem odpiranja razprav o družbenih problemih
- obnovljena enotnost političnega centra Federacije bolj privid kot realnost
- zamenjave zveznih in republiških funkcionarjev sledila praksa prelaganja in prikrivanja družbenih problemov & prekinitev javnih medrepubliških sporov (manjše spore med republikami reševali za zaprtimi vrati) → kompromis o reševanju nekaterih spornih problemov: npr. likvidacija t.i. zveznega kapitala pred 21. zasedanjem Predsedstva (gl. spor med republikami, še posebej med Hrvaško in Srbijo)
- v ekonomsko življenje države uveden izrazit birokratski voluntarizem

→ Pritajitev objektivnih ekonomskih zakonitosti & radikalno omejevanje tržnega poslovanja so nadvladale racionalni kriteriji ekonomskih odločitev. Nova politika & sistem cen zasnovan na ustavni koncepciji družbenega dogovarjanja in samoupravnega sporazumevanja so se v praksi apremenili na državno utrjevanje (ugotavljanje), v glavnem na osnovi odobravanja strukture stroškov proizvodnje katere posamezne veje in skupine (podnosile) državnim organom

→ takšna praksa v nasprotju s koncepcijo samoupravljanja, jugoslovansko ekonomijo znova približala državnemu socializmu

- tutorstvo partijskego- državnih organov nad gospodarstvom izraženo tudi s prakso neformalnega postavljanja vodilnih kadrov v delavnih organizacijah na osnovi politične podobnosti → zmanjšalo avtonomijo gospodarskih subjektov & spodkopalo samoupravljanje
- v smeri krepitve birokratske oblasti v glavnem izbrani poslušni in zvesti kadri v politiki & gospodarstvu

- sredi 70-ih družbeni razvoj v celoti usmerjen po napačnih poteh

→ največje povojne investicije: 40% družbenega proizvoda

→ s prevzemom odgovornosti za svoj razvoj so bile republike in pokrajine za čimprejšnji ekonomski razvoj, s katerim so njihova vodstva hotela opravičiti svojo legitimnost pri državljanih

→ to povzročilo zadolževanje s krediti v tujini, še posebej v obdobju 1976-80

→ velike investicije niso bile vložene v razvoj moderne gospodarske strukture (konkurenčne svetovnemu trgu), ampak je bila okrepljena **autarhična** gospodarska struktura, ki so jo zgradili v preteklih 30-ih letih

- Gospodarsko- politična vodstva nedorasla za spoznanja in implikacije novih tehnično-tehnoloških izzivov (pogosto obkrožena s slabimi & oportunističnimi strokovnimi kadri), so predvidevala ogromno strukturno spremembo v svetovni ekonomiji izzvani s pritiskom energetske krize in tehnološke revolucije → takšna strategija razvoja vodila v ekonomsko krizo, ki je izbruhnila 1979 → popolnoma presenetila politična vodstva, ki so pred tem na XI. kongresu 1978 v vseh dokumentih najavila optimistične napovedi gospodarskega in družbenega razvoja Jugoslavije in njen skorajšnji vstop v družbo razvitih Evropskih držav
- zaustavitev demokratizacije in omejevanje tržne ekonomije vseeno prineslo umiritev situacije v državi & stabilizacijo gospodarstva

- neracionalne investicije in potrošnja nad rastjo nacionalnega dohodka so povzročile inflacijo, ki je 1975 znašala 33% (obča, skupna in osebna poraba povečala nad povečanjem nacionalnega dohodka)
- spodbujen s tendenco obče birokratizacije družbenih odnosov piše Kardelj svoje zadnje delo: Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja, s katerim je uvedel pojem »pluralizem samoupravnih interesov« s katerim je poizkušal okrepiti proces politične demokratizacije

→ čeprav je delo (usvojilo) Predsedstvo CK ZKJ

kot dokument za pripravo XI. kongresa 1978, pa Kardeljev poziv ni naletel na konkreten odziv pri zveznem in republiškem vodstvu

- zaradi bojazni, da bi Titova in Kardeljeva smrt ogrozili stabilnost v državi, je vodstvo še povečalo represijo in kontrolo nad družbo
- Tito je 1978 spodbudil uvajanje kolektivnih vodstev z omejenimi mandati vodilnih osebnosti na 1 leto, posebno na ravni Federacije, s tem naj bi preprečili (majorizacijo) in podobne pojave

KRIZA DRŽAVE IN DRUŽBENE UREDITVE JUGOSLAVIJE V 80-IH LETIH:

- konec 70-ih in začetek 80-ih v Jugoslaviji 3 dogodki daljnosežnih implikacij:
 - ❖ Kardeljeva smrt 1979, arhitekt družbenega sistema in glavni kreator največjega dela programskih dokumentov KPJ- ZKJ v obdobju od 40-ih
 - Titova smrt 1980, vodja revolucije, predsednik ZKJ & predsednik SFRJ
 - ❖ ekonomska kriza 1979: manifestno izražena po Titovi smrti → politično vodstvo države ni pričakovalo, hitro se je širila
 - ❖ izbruh nacionalistično- separativističnega upora 1981 na Kosovu zaradi oblikovanja Republike Kosovo s perspektivo združitve z Albanijo
 - ogrozila teritorialno integriteto Srbije in Jugoslavije
 - spodbudil dramatične posledice za jugoslovansko družbo
 - Centralni državni in partijski organi v začetku niso pripisovali večji pomen ekonomski krizi, ker naj bi šlo le za kratkotrajno motnjo
 - Desetletje javno govorilo, da je samoupravni socializem v Jugoslaviji imun na ekonomske in družbene krize
- temu verovanju pripomogli rezultati predhodnih 3-h desetletij, ko je Jugoslavija ustvarila rast družbenega proizvoda za 5,9% in je bila tako kar 7x povečana

- razlika družbenega proizvoda med Jugoslavijo in državami evropske ekonomske skupnosti se je 1960 s 5,2 zmanjšala na 3,6 leta 1979
- 1947-1981 se je industrijska proizvodnja kar za 18x povečala (stopnja rasti 8,9% na leto)
- kmečko prebivalstvo se je z 67,1% leta 1948 zmanjšalo na 19,9 leta 1981
- okoli milijon ljudi dokončalo višje in visoke šole
- skupno število zaposlenih izven kmetijstva v prvih povojnih mesecih 45.000, se je 1981/82 povečalo na 6 milijonov
- 1980 nastopile velike motnje v ekonomskem življenju
- neobveščena jugoslovanska javnost šokirana: trgovinski deficit 1979 7.255.000.000\$, plačilni deficit 3.661.000.000\$, 1980 so dolgovi Jugoslavije (nastali pretežno 1976-80) dosegli 20 milijard \$; istočasno se je inflacija 1981 povečala na 45%
- s trga je izginilo uvozno blago, država ni mogla plačati uvoz nafte, opreme in surovin, nastajale so prekinitve v proizvodnji, začelo se je uvajati racionalno (snabdijavanje) deficitarnih proizvodov
- krizo priznali šele jeseni 1981 & formirana zvezna komisija s 300 politik in znanstveniki, na čelu s S. Kraigherjem (tedanji predsednik Predsedstva SFRJ), ki je v 2 letih izdelala Dolgoročni program ekonomske stabilizacije (DPES)
- avtorji DPES, kot tudi delegati XII. kongresa ZKJ 1982 so reafirmirali dolgoročno strategijo družbenega razvoja Jugoslavije, ki jo vsebuje Program ZKJ (1958), Ustavi (1974), ZUR- u (1976) in resolucijama X. in XI. kongresa ZKJ (1974, 1978)
- niso dvomili v temelje družbenega sistema
- niso globlje analizirali korenine & vzroke destabilizacije družbenega razvoja
- pri razpravah v ZKJ o reševanju težke ekonomske krize, so se zopet ponovile stare delitve na tiste, ki so branili družbeni sistem in tiste, ki so zagovarjali njegove reforme → vsi dokumenti sestavljeni kompromisno
- avtorji DPES ugotovili, da je nastalo stanje ravno v nasprotju z Ustavo in ZUR-om
- Ustava ni negirala zakona vrednosti, ampak je državno- partijska struktura preko institucij samoupravnih sporazumov in družbenih dogovorov prevzela nalogo urejanja ekonomskih odnosov ne glede na ta zakon. Naslanjajoč se na monopol politične oblasti, s svojim voluntarizmom onemogočila neposredne organske vezi gospodarskih subjektov, zaustavila nastajanja tržnega gospodarstva & zadušila zakon (o) vrednosti
- DPES zahteva reafirmacijo objektivnih ekonomskih zakonitosti

→ poudarja se »blagovna oblika proizvodnje na socialističnih osnovah (temeljih)... je za sedanjjo etapo našega materialnega in družbenega razvoja najracionalnejša in najbolj demokratična oblika proizvodnje«

→ avtorji poudarjali, da tudi Program ZKJ opozarja, da je »trg pogoj za razvoj sistema socialističnega samoupravljanja« in da morajo »ekonomske zakonitosti **prožimati** vse odnose v gospodarskem sistemu socialističnega samoupravljanja, to pomeni da tudi vse odnose družbene reprodukcije« → istočasno zahteva drastično omejitev državno-partijskega vmešavanja v gospodarsko življenje družbe

→ DPES doživel popoln polom

- po programu bi morala inflacija do 1985 pasti za 10%, a je bila 1989 že 140%; življenjski standard zaposlenih se je zmanjšal za 34%, upokojencev pa za 40%; gospodarstvo je zapadlo v dolgotrajno stagnacijo
- čeprav se je zaposlenost povečala za 840.000 do 1985, je stopnja rasti družbenega proizvoda zrasla le za 0,6%
- da bi gospodarstvo prešlo na tržni mehanizem niso niti resno niti odločno poizkusili
- dominantnost partijsko- politične strukture se je obdržala kot v predhodnem obdobju
- tako tudi 4. poizkus izhoda (opustitve) iz državnega etatizma ni uspel: 1950-54, 1961-62, 1965-71, 1983-89
- zaradi različnih ekonomskih interesov, politične razcepljenosti, velikih ideoloških razlik se ni dalo izvesti skupnega razvojnega gospodarskega programa. Gospodarski sistem je ostal mešan z elementi tržnega gospodarstva, vendar z dominiranjem politike nad ekonomijo
- 1979-89 je Jugoslavija zapadla v stanje skoraj popolnega zastoja in prekinitve družbenega razvoja
- napor za spremembe niso dali nobenih rezultatov: po celi državi izbruhnile stavke
- po Titovi smrti so se povečali mednacionalni spori
- obnovljen spor (boj) glede federalizma:
 - odprto vprašanje revizije koncepta federalizma (zagotovljenega z Ustavo 1974)
 - 10-letno funkcioniranje federalizma, 1971-80, je deloma oblikovalo republike in deloma tudi pokrajine kot države
- v tem obdobju so se vezi med federalnimi enotami v oblasti ekonomije, kulture, izobraževanja idr. oblik družbenega življenja konstantno slabile, njihova **autarhičnost**

pa se je krepila (ker je nastajanje tržnega mehanizma prekinjeno in je okrepljena oblast državno- partijske strukture v vseh federalnih enotah)

- z ustavnimi spremembami 1988 so opuščene gl. odredbe iz Ustave 1974 in ZUR- a 1976: o družbenih dogovorih in samoupravnih sporazumih kot gl. regulativnima institucijama gospodarskega življenja, uvedene norme ki odpirajo proces nastajanja tržnega gospodarstva in uvajanje pluralizma lastništva postavljajoč privatno, združno in mešano lastništvo v enak položaj
- po nastanku ekonomske krize tudi državna kriza v obliki vprašanja pluralizma

→ v Srbiji že 1977 iniciativa za revizijo dela Ustave SFRJ iz 1974 zaradi tendec krepitve suverenosti pokrajin na škodo Srbije kot države

→ po nemirih na Kosovu 1981 je vodstvo ZR Srbije spodbudilo revidiranje Ustave SFRJ, Ustave ZR Srbije in ustave avtonomnih pokrajin odredbe, ki ogrožajo (rušijo) suverenost ZR Srbije

→ Srbija spodbudila, da se z novimi ustavnimi spremembami ustavi spreminjanje jugoslovanske federacije v konfederacijo

→ vodilne moči na Kosovu branile svoje ustavne pozicije → prostor za nadaljnjo aktivnost nacionalističnih in separativističnih albanskih moči

→ istočasno so vodilne strukture AP Vojvodine branile Ustavo 1974

→ Srbska pobuda naletela na odpor v Sloveniji in na Hrvaškem, deloma pa tudi v BiH in Makedoniji → v Sloveniji in postopno tudi na Hrvaškem tendence iz Srbije razumeli kot obnovo veliko državnega centralizma

→ odpor so razumeli kot antisrbsko koalicijo

→ Srbsko vodstvo se je 1987 odločilo da zlomi avtonomistični odpor na Kosovu in v Vojvodini; z ustavnimi spremembami 1989 ustvarjena edinost Srbije

→ ostale republike in pokrajine pristale na razpravo o ustavnih spremembah in dosegle konsenz, da se načelne odredbe Ustave o federalni ureditvi ne morejo spremeniti → lahko pa pride do sprememb v normativnem delu, ki bi omogočile boljše funkcioniranje organov Federacije, njihovo večjo odgovornost in pravice oblastem, ki so podrejeni in odgovorni Federaciji

- konec 80-ih podobne mednacionalne napetosti kot med vojno
- opča tendenca po nacionalni afirmaciji, ki se je konec 80-ih zaključila z nacionalnimi zborovanji, nacionalizmom in tudi s šovinizmom, prisoten pa je bil tudi strah za jutri

- politično življenje v 80-ih v duhu kritike povojne preteklosti (vprašanje legitimnosti in zgodovinskega dela komunizma)
- Glavni objekti napada so bili: družbeni **poredak**, njegova ideologija, institucije, norme, morala in nosilci politične oblasti
- več različnih idej od tistih, ki predlagajo obnovo »zgodnjega socializma« do zahtev po pluralizmu lastništva, od zahtev po ohranitvi enostranskega sistema do restauracije političnega pluralizma
- ZKJ postal poligon boja različnih idej in vseh tendenc
- na kongresih : XII. 1982 in XIII. 1986 se je ZKJ opredelila za samoupravljanje, federalizem in neuvrščenost, vendar ji ni uspelo izvleči družbe iz krize
- konec 1988 je bilo z novim ustavnim amandmajem odprta pot lastniškemu pluralizmu, a ne tudi političnemu
- Jugoslavija ni bila ne kot Kraljevina Jugoslavija niti kot SFRJ nikoli stabilna niti kot država niti kot družba na primerni civilizirani in demokratični osnovi

VII. USTAVNA UREDITEV

KRALJEVINA JUGOSLAVIJA- USTAVNA UREDITEV 1918-41

NAČRTI NASTANKA JUGOSLOVANSKE DRŽAVE ZA ČASA 1. SVETOVNE VOJNE:

- nastanek jugoslovanske države dobil realne možnosti proti koncu 1. svetovne vojne
- načrti niso bili odvisni samo od vladajočih slojev jug. narodov temveč tudi od Antante
- zaradi svojih interesov obotavljale, posebej Italija
- zavezniki spremenijo svoje stališče spomladi 1918, zaradi zmage oktobrske revolucije → bilo treba ustanoviti »sanitarni kordon« iz novih buržuaznih držav v Vzhodni Evropi in na Balkanu kot prvo linijo obrambe pred vdorom idej Oktobrske revolucije v Evropo
- glavni partnerji pri nastajanju jugoslovanske države: Vlada Kraljevine Srbije (predsednikom ministerskega sveta Nikolo Pašićem na čelu) in Jugoslovanski odbor (z A. Trumbićem na čelu)
- **Niška deklaracija: 7.12.1914** Vlada Kraljevine Srbije pred Narodno skupščino predstavi

- ❖ glavni vojni cilj Srbije osvoboditev in združitve vseh Srbov, Hrvatov in Slovencev
- ❖ prvič pred zavezniki poudarila, da je združitve njen gl. vojni cilj
- ❖ nič povedano o notranji ureditvi bodoče države--> vzrok bojazni nekaterih članov Jugoslovanskega odbora (F. Supilo, A. Trumbić) pred enostransko aneksijo jugoslovanskih držav v AO in jih spremeniti v Veliko Srbijo, kot je to storila z Vardarsko Makedonijo
- ❖ oba partnerja imela različne poglede glede organizacije in notranje ureditve bodoče države==> skupno: da gre za združitve triplemenskega naroda
- **Krfska deklaracija:** Pašić na Krfu 15.6.1917 sklical konferenco članov srbske vlade in delegacije Jugoslovanskega odbora
 - ❖ razpravljali o reševanju jugoslovanskega nacionalnega vprašanja in pogojih združitve
 - ❖ **20.7.1917** podpisali N. Pašić (predsednik Ministerskega sveta) in A. Trumbić (predsednik Jugoslovanskega odbora)
 - ❖ objavljeno nastajanje samoupravnih enot (izpuščena entnična in zgodovinsko-politična determinanta za njihovo razmejitev)
 - ❖ Ustava se bo sprejela v Ustavodajni skupščini z kvalificirano večino (zaščita Hrvatov in Slovencev)--> kasneje je v poslovniku za Ustavodajno skupščino skrčena na absolutno večino (to je 1921 omogočilo, da je bil sprejet centralistični načrt Pašićeve vlade)
- tretji pomemben sodelavec nastajanja jugoslovanske države so bila nacionalna gibanja v jugoslovanskih državah
- **30.5.1917** so Jugoslovanski klub, narodni poslanci slovanskih držav v Dunajskem parlamentu in Cesarskem svetu predstavili **Majsko deklaracijo:**
 - ❖ zahteva po združitvi Hrvatov, Srbov in Slovencev v AO v samostojno enoto znotraj monarhije
 - ❖ zahteve po **trializmu** in njeni **federalni preureditvi**
 - ❖ ostala na liniji avstrijskega reševanja jugoslovanskega vprašanja
 - ❖ med jugoslovanskimi politikami v Monarhiji sprejeta kot minimalni program do sprejetja jugoslovanske državnosti
 - ❖ povzročila 1918 široko deklaracijsko gibanje in nastajanje narodnih svetov (najprej v Sloveniji, nato tudi po drugih jugoslovanskih državah)

- 6.10.1918 nastanek Narodnega sveta Slovencev, Hrvatov in Srbov--> vsaka jugoslovanska pokrajina pošlje enega delegata/ 100.00 prebivalcev (skupaj 80 delegatov)
 - ❖ poleg njih so na sejah lahko sodelovali vsi narodni poslanci in pokrajinskih zborov, ki so sprejeli politični program : *Sestava in pravilnik Narodnega sveta Slovencev, Hrvatov in Srbov*
 - ❖ Narodni svet 19.10.1918 izvoli svoje predstavništvo: za predsednika izvoljen A. Korošec (prvak Slovenske ljudske stranke), podpredsednika pa Ante Pavelić (zobar- predstavnik Hrvaške stranke prava) in S. Pribičević (predstavnik Srbske samostojne stranke)
 - ❖ 19.10.1918 zavrže Manifest cesarja in kralja Karla o federalizaciji AO Monarhije
 - ❖ zahteva združenje vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov na temelju samoodločbe
- Hrvaški sabor 29.10.1918 razglasi odcepitev Dalmacije, Hrvaške in Slavonije od AO in njihovo združitve z ostalimi jugoslovanskimi državami Monarhije v suvereno Dražavo Slovencev, Hrvatov in Srbov
- samostojna Država SHS razglašena 29.10.1918, Narodni svet pa je imel suvereno oblast v njej
- zaradi italijanske okupacije Trsta, Slovenskega primorja, Istre, Reke in dela Dalmacije se niso mogli dejansko priključiti SHS
- Vojvodina se je po zaključku skupščine v Novem Sadu priključila Kraljevini Srbiji 25.11.1918, dan kasneje pa po odločitvi Velike narodne skupščine tudi Črna Gora
- predsedstvo Narodnega sveta v Zagrebu = kolektivno Predsedništvo Države SHS: imenovalo vlado sestavljeno iz 11 ministrov in 4 državne (pokrajinske) vlade za Slovenijo, Hrvaško in Slavonijo, Dalmacijo, BiH
- v zvezi z združitvijo s Kraljevino Srbijo v Narodnem svetu različna stališča: od unitarističnih (Hrvaško- srbska koalicija) do federalističnih (Hrvaška kmečka stranka S. Radića)
- v dogovorih med predstavniki Vlade Kraljevine Srbije in delegati Države SHS o modulaciji združitve je zavržen predlog Krfske deklaracije o kvalificirani večini za sprejem Ustave
- Delegacija SHS se je uklonila močnejšemu partnerju (zahvaljujoč se prvaku Hrvaško-srbske koalicije S. Pribičeviću, tudi vplivu slovenskih liberalcev in hrvaških naprednih politikov)

NASTAJANJE KRALJEVINE SHS 1.12.1918:

- 1.12.1918 v Beogradu delegacija Narodnega sveta pristala na združitev Države SHS s Srbijo v enotno narodno državo Srbov, Hrvatov in Slovencev
- program združitve v Adresi Narodnega sveta: želja po združitvi s Kraljevino Srbijo in Črno Goro, vladarsko oblast vrši Kralj Srbije in da se oblikuje enotna parlamentarna vlada skupaj z enotnim narodnim predstavništvom
- **Začasno narodno predstavništvo:** prva vlada, koalicija pomembnih strank, Kraljestva SHS je bila formirana 20.12.1918 s prvakom Radikalne stranke S. Protićem na čelu
 - ZNP ki bo pripravilo volitve v Ustavodajno skupščino in delovalo kot parlamentarna kontrola izvršne oblasti do njenega sklica
 - 296 delegatov iz posameznih držav izbranih po različnih ključih
 - sredi 1919 formirana 2 politična bloka: Demokratska in Parlamentarna (pretežno Radikalna) skupnost (zveza)
 - ZNP deloval od 1.3.1919-22.10.1920 ko je bil razpuščen s kraljevim dekretom
 - normativno delovanje zelo skromno: sprejel le 12 zakonov==> najpomembnejši zakon: Zakon o volitvah narodnih poslancev v Ustavodajno skupščino Kraljevine SHS (omejuje suverenost skupščine, kralju daje pravico do razpusta v določenih situacijah)==> opozicija kritizirala kot poizkus regenta in vlade da še pred sklicem sebi podredi Ustavodajno skupščino

Vidovdanska ustava:

- vojna gospodarsko izčrpala vse države Kraljevine SHS, še posebej pa se je zmanjšalo prebivalstvo (1/4)
- Kraljevska vlada je 30.12.1920 izdala Obznanu, akt s katerim se je zadušilo revolucionarno gibanje in prepovedalo legalno delovanje KPJ
- Srbska buržuazni sloj (slabši od hrvaškega in slovenskega) je težil k čimprejšnjemu, sprejetju centralistične ustave, s katero bi tudi pravno opravičili svoj politično privilegiran položaj
- kmalu razočaranje nad idejo enotnega naroda
- hitra krepitev opozicijskih in federalističnih struj, še posebej na Hrvaškem
- 1921 Organizacija jugoslovanskih nacionalistov (ORJUNA) pod ideološkim vodstvom S. Pribićevića, poizkuša dohiteti rastočo opozicijo s politiko »čvrste roke« strogo

centraliziranega državnega aparata oblasti (takšna politika izziva opozicijo in ugledne srbske intelektualce S. Protića, J. Cvijića, J. Prodanovića idr.)

- **Volitve v skupščino:** 26.11.1920, sodelovalo je 22 strank od katerih je 16 dobilo poslanske mandate
 - 419 mest v skupščini: 10 najmočnejših strank : Demokratska stranka (92), Narodna radikalna stranka (92), KPJ (58), Hrvaška republikanska kmečka stranka (50), Zveza poljedelcev in Samostalna kmetijska stranka (39), Jugoslovanska muslimanska organizacija (24), SLS (14), Social- demokratska stranka (10), Džemijet (8), ostalih 7 strank dobilo manj kot 8 mandatov
 - vodeči centralistični stranki: Demokratska in Radikalna stranka skupaj 183 mandatov, do absolutne večine manjka 27 glasov, zato iščeta podporo pri manjših strankah
 - KPJ največ glasov dobila v Črni Gori in v Makedoniji (38%), Radićeva HPSS postala najmočnejša stranka na Hrvaškem)
- vlada je 8.12.1920 predpisala začasni Poslovník za Ustavodajno skupščino: poslanci ne morejo sodelovati pred zaobljubo zvestobe vladarju in narodu; za sprejem ustave potrebna le absolutna večina (210 glasov); amandmaje je smela sprejemati samo skupina 20 poslancev in to v določenem roku==> zaradi takih določb HRSS in Hrvaška stranka prava bojkotirajo skupščino
- Ustavodajna skupščina začela z delom 12.12.1920 s temeljno nalogo da predpiše ustavno ureditev jugoslovanske države
- 31.1.1921 izbere ustavni odbor 42 članov, ki naj bi skupščini predložil svoje mišljenje o ustavnih predlogih
- odbor dobil 8 načrtov: Vlade, Narodnega kluba, Jugoslovanske muslimanske organizacije, Poljedelskega, Jugoslovanskega, Socialističnega in Republikanskega poslanskega kluba, načrt L. Markovića (minister za konstituante)
 - vladin: 3 variante: 1. S. Protić (široka decentralizacija na temelju formiranja 9 zgodovinskih pokrajin i z avtonomnimi organi), 2. M. Vesnić, 3. N. Pašića (centralističen z velikimi pravicami krone). Prav Pašićev načrt kot glavni vladni načrt. Vsi trije načrti narejeni na temelju Ustave Kraljevine Srbije 1903.
 - federativno državno ureditev predlagala Narodni klub in Jugoslovanski klub (Slovenska kmečka , Hrvaška kmečka in Bunjevaško- šokačka stranka): razdelitev na 6 pokrajin, ustavno in parlamentarno monarhijo ter dvodomni sistem

- socialisti in republikanci predlagali republikansko obliko vladavine, volilno pravico žensk, enodomni parlament, velike demokratične pravice in socialne programe
- Poljedelska stranka: organizacija države kot kmečko politične organizacije z enodomno skupščino
- JMO: delitev oblasti na 8 oblasti z samoupravnimi organi ni se bistveno razlikoval od vladnega predloga
- KPJ ni oblikovala programa: zagovarjala pa je ukinitvev kapitalizma in sovjetsko republiko
- HRSS je sprejela načrt aprila 1921, vendar stranka ni sodelovala v skupščini: Konfederacija kmečkih republik s 3 državami (Srbija, Hrvaška in Slovenija), ostale pokrajine- Črna Gora, BiH in Makedonija tretirane kot polplemenske in se je predlagalo naj se priključijo tisti državi za katero bi se prebivalstvo odločilo s plebiscitom
- tudi načrti posameznih hrvaških politikov:
 - iz Dalmacije J. Smodlake in A. Trumbića: decentralizacija
 - Trumbićev predlog med centralizmom in federalizmom: predlagal devolucijo, da se združena država imenuje Jugoslavija
 - Smodlaka predlagal decentralizacijo z 12 pokrajinami
- zaradi vsiljevanja vladnega načrta so skupščino zapustili tudi poslanci Narodnega in Jugoslovanskega kluba ter komunisti
- Za Ustavo je tako glasovalo 223 poslancev proti pa 35, abstiniralo jih je 161==> absolutna večina 223: 196
 - za Ustavo glasovali: radikalci in demokrati, poslanci Jugoslovanske muslimanske organizacije (iz Bosne), Samostojne kmečke stranke (iz Slovenije) in Džemijata (iz Makedonije, Kosova in Metohije)
 - glasovali niso komunisti, HRSS, Hrvaška stranka prava, Narodni in Jugoslovanski klub
- glasovalo se je 28.6.1921 na Vidov dan, po njem je Ustava dobila tudi neslužbeno ime Vidovdanska ustava službeni naziv pa je bil Ustava Kraljevine SHS

Temeljne značilnosti ustave: uzakonila monarhično obliko vladavine, načelo kompromisnega unitarizma in državnega cenralizma, kapitalistični družbeno-ekonomski sistem, omejen parlamentarizem in buržuazno- demokratično ureditev

- uradno ime države SHS: Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev
- je ustavna, parlamentarna in dedna monarhija
- pristaši monarhije poudarjali, da mora imeti država močno centralno oblast
- Srbe, Hrvate in Slovence smatrali kot 3 plemena istega naroda, to se kazalo tudi v zastavi, državnem grbu in v uradnem jeziku
- demokratska in radikalna stranka uspeli v Ustavo vnesti načelo da mora imeti en narod tudi enotno organizacijo oblasti
- gl. hrvaške in slovenske stranke borile za čim večjo decentralizacijo zaradi strahu pred narodnim neravnovesjem in srbsko hegemonijo
- radikalci in demokrati so se upirali decentralizaciji, češ da bi regionalne oblasti s pridobitvijo zakonodaje in upravne avtonomije, postale države v državi--> edinstvo države razumeli kot popoln prelom s zgodovinsko in nacionalno komponento
- v Ustavi je sprejeto načelo delitve oblasti, s tem naj bi se preprečilo kroženje oblasti v samo enim rokah; pooblastila kralja taka, da se lahko govori le o formalni tridelni oblasti
- kralju podrejena zakonodaja, upravna in sodna oblast
- delegati vlade odgovorni Kralju in Narodni skupščini==> v primeru Vidovdanske ustave je bila vlada najprej odgovorna kralju in bila od njega tudi odvisna--> v boju za premoč je kralj izrazil ustavna pooblastila o razpustitvi Narodne skupščine
- pri nacionalnem vprašanju je bila uporabljena kompromisna formula unitarizma (med jugoslovansko večnacionalnostjo in integralnim jugoslovanskim unitarizmom)
- sankcioniran kapitalistični ekonomsko- družbeni sistem z garantiranjem privatne lastnine in svobodo ugovarjanja kot osnovni način prisvajanja tujega presežka dela
- vnesli posebno poglavje s socialistično- ekonomskimi odredbami, te so bile izdelane po vzoru Weimarske ustave (izdelali nemški socialdemokrati): pravica in dolžnost države do intervencije v privatnih odnosih državljanov v duhu pravice in zavračanja družbenih nasprotij
- delavnemu sloju obljubljeni popolno socialno zavarovanje in pravica do sindikalnega organiziranja, kmetom pa ukinitve fevdalnih odnosov in agrarna reforma
- večina ustavnih načel ni bila izvršenih
- v Ustavi zagotovljena tudi osebna in politična svoboda državljanov==> izigrana: ko je z Zakonom o zaščiti javne varnosti 2.8.1921 KPJ pregnana v ilegalo

- Vidovdanska začasna ustava SHS--> povzročila ostre socialne in nacionalne spore, ki jih je kralj 6.1.1929 uporabil za državni udar s katerim je ukinjena Vidovdanska ustava

Šestojanuarska diktatura: po atentatu radikalnega poslanca iz Črne gore P. Račića v skupšini 20.6.1928 na vodstvo HSS, zapustitev Narodne skupščine Kmečko-demokratske koalicije, ter zahteve njenega vodstva na vrnitev na 1918 je nastal popoln prelom med srbskimi in pečanskimi strankami

- ⇒ prav to je omogočilo kralju, da je s proklamacijo 6.1.1929 ukinil Vidovdansko ustavo in razpustil Narodno skupščino, za predsednika vlade je imenoval komandanta svoje vlade generala P. Živkovića
- ⇒ temeljni cilji proklamacije: posebna ohranitev državne in narodne enotnosti, ohranjanje reda in discipline
- ⇒ Zakon o Kraljevi oblasti in Vrhovni državni upravi 6.1.1929--> kralj nosilec oblasti v državi
- ⇒ 6.1.1929 Zakon o zaščiti javne varnosti in ureditev države (zakon o zaščiti države) s katerim so poostrene sankcije iz 1921
- v Beogradu 8.1.1929 formirano Državno sodišče za zaščito države. za vse ki so nasprotovali kraljevi diktaturi
- centralizem in unitarizem pravno izražena z Zakonom o nazivu in delitvi Kraljevine na upravna področja 3.10.1929 z njim je država dobila uradni naziv **Kraljevina Jugoslavija**
 - novo ime zavrglo stari kompromisni unitarizem in uvedlo integralni unitarizem
 - država razdeljena na 9 banovin (meje glede na geografske in ne nacionalne kriterije): 1. Dravska s središčem v Ljubljani, 2. Savska v Zagrebu, 3. Vrbaska v Banji luki, 4. Primorska v Splitu, 5. Drinska v Sarajevu, 6. Zetska v Cetinju, 7. Donavska v Novem Sadu, 8. Moravska v Nišu, 9. Vardarska v Skopju, 10. posebno upravno področje sestavljal Beograd z Zemunom in Pančevim
 - Srbija razbita na 5 banovin, Hrvaška pa na 3, izjema je bila Dravska banovina, ki je skoraj popolnoma pokrila slovensko ozemlje
- Zakon o banski upravi 7.11.1929- banovina definirana kot upravna in samoupravna enota, vendar ni dobila skoraj nič samouprave
 - ❖ organi banovine: ban, uprava banovine in banski svet
 - ❖ bana določa kralj

- ❖ uprava organizirana glede na delitev resorjev centralnih ministerstev in jim bila hierarhično podrejena
- ❖ banski svet ostal na ravni svetovalnega telesa
- ❖ banovina ostala administrativno-teritorialna enota
- vladavina kralja Aleksandra je bila vojno- policijska monarhična diktatura
- poglobljale so se mednacionalna nasprotja, slabšalo se je socialno in ekonomsko stanje države

Ustava Kraljevine Jugoslavije 3.9.1931:

- sprejel vladar brez sodelovanja z Narodno skupščino
- imenuje tudi Oktroirana ustava, po mesecu sprejetja se imenuje tudi Septembrska ustava, uradni naziv pa je Ustava Kraljevine Jugoslavije
- proklamiran unitarizem, to se vidi že iz naziva države Kraljevina Jugoslavija, kralj pa je vitez narodne enotnosti in državne celote in po odredbi, ki prepoveduje kakršnokoli zborovanje
- Kraljevina Jugoslavija je dedna in ustavna monarhija, v Vidovdanski: ustavna, parlamentarna in dedna
- kralj je bil integrirajoč faktor države: v svojih rokah sodno, izvršno in upravno oblast, te vrhovni poveljnik vojske in odloča o miru in vojni
- kralj imel pravico suspenza ustave
- kralj edino mogel svoje izjemne odločitve predati Narodnem predstavništvu

Narodno predstavništvo Kraljevine Jugoslavije: sestavljeno iz dveh domov, iz Narodne skupščine in Senata

- Narodna skupščina formirana v skladu s kraljevimi cilji, volitve vanjo so obče z neposrednim javnim glasovanjem in tako volilno geometrijo, ki omogoči 2/3 mandatov kandidatni listi, ki je lahko tudi dobila le relativno večino
- 2/3 zagotovilo vodeči vladni listi
- Senat je bil delno voljeno telo, ker je polovico imenoval kralj, druga polovica pa se je volila
- mandat obeh trajal 6 let
- po Zakonu o volitvah senatorjev (30.9.1931) se je volilo 45 senatorjev, volitve so bile posredne (volilno telo sestavljali narodni poslanci, banski svetniki in predsedniki občin na področju iste banovine), volitve bile javne

- Senat je bil dom, ki je zastopal kraljeve interese in ne narodnih
- Senat in Narodna skupščina izenačena pri prinašanju zakonov in odločanju o reviziji Ustave -->v primeru nesoglasja, je odločitev sprejel kralj, prav tako je imel pravico do zavrnitve zaključkov Narodnega predstavništva
- politična odgovornost ministrov Narodnemu predstavništvu Ustava ne omenja (v primeru tožbe zoper ministra potrebna 2/3 večina narodnih poslancev)
- Ustava iz 1931 pomenila veliko nazadovanje v primerjavi z Vidovdansko ustavo v zvezi z osnovnimi državljanskimi pravicami
- po kraljevem umoru (kralja Aleksandra umorili v Marseille-u 9.10.1934) prevzelo opravljanje kraljevske oblasti Kraljevo namestništvo, zaradi mladoletnosti nj. sina Petra II., na temelju kraljeve oporoke in Ustave
- namestništvo sestavljali: knez Pavle Karađorđević, senator Radenko Stanković in ban Savske banovine Ivan Perović (vladalo do državnega udara generala D. Simivića 27.3.1941)
- dominantna vloga Pavleta Karađorđevića v namestništvu

Hrvaška banovina: formirana na osnovi Sporazuma 26.8.1939

- namestništvo 1939 prisiljeno ponuditi vodstvu HSS določene ugodnosti(hrvaški narod je na volitvah v skupščino 1935 in 1938 podprl plebiscit o zahtevi po državnopravni avtonomiji Hrvaške v okviru Jugoslavije) zaradi nevarnosti pred vojno v Evropi
- na podlagi sporazuma, ki sta jo podpisala Dragiša Cvetković (predsednik jugoslovanske vlade) in V. Maček (predsednik HSS) o rešitvi hrvaškega vprašanja, je bila formirana Banovina Hrvaška
- na temelju sporazuma Cvetković- Maček objavljeni pravni akti: Uredba o Hrvaški banovini 26.8.1939, Ukaz o razpustitvi Narodne skupščine izvoljene 11.12.1938, Ukaz o prenehanju mandatov vseh dotedanjih senatorjev idr.
- nastanek Hrvaške banovine razumljen kot prvi korak pri federativni preureditvi Kraljevine Jugoslavije- ta proces ni dokončan
- nekaj dni po objavi sporazuma Cvetković- Maček je izbruhnila 2. svetovna vojna--> vpliv na daljno reorganizacijo države (nastanek Srbske in Slovenske banovine), zaradi tega Banovina Hrvaška ni bila do konca konstituirana (ker njen zakonodajni organ-sabor ni bil izvoljen)
- sporazum je bil politični kompromis med hrvaško in srbsko buržuazijo o delitvi oblasti, da bi se v zvezi z vojno nevarnostjo ohranili skupni interesi

- obljube demokratizacije niso bile izpolnjene

Uredba o Hrvaški banovini 26.8.1939:

- prinesla pravno- politične spremembe: 1. Z Uredbo je nastala Hrvaška banovina kot zasebna državnopravna oblast v katero so vključene doedanje Savska in Primorska banovina, kotari Dubravnik, Šid, Ilok, Brčko, Gradačac, Dervena, Travnik in Fojnica, ki so bili do tedaj v teritorialnem sklopu drugih banovin
- 2. v delavno okrožje Hrvaške banovine preneseni posli poljedelstva, trgovine, industrije, gozdarstvo in rudarstvo, gradbeništva, socialne politike, narodnega zdravstva, telesne vzgoje, pravice, šolstva in notranje uprave. Ostali posli pa so ostali v delavnem okrožju centralnih državnih organov
- 3. financiranje je rešeno s predpisom (uredba) 30.3.1940- pustili del prihodkov z njenega področja za pokritje avtonomnih potreb
- 4. organizacija Sabora regulirana z uredbo o volilnem redu in ustroju Sabora Banovine Hrvaške 14.1.1940, mandat sabora traja 3 leta, volitve zaradi vojne niso bile nikoli izpeljane
- 5. Organizacija banske uprave regulirana z Uredbo o ureditvi banske oblasti 9.9.1939, ban je vrhovni organ uprave (t.j. banske oblasti) Hrvaške banovine, postavlja ga kralj z ukazom, ban je politično odgovoren kralju in Saboru ali centralni vladi od katere je v okviru svoje banske oblasti popolnoma neodvisen
 - banska oblast se deli na 11 oddelkov (resorjev), na čelu s predstavniki, ki jih postavlja ban
 - podban je bil najvišji strokovni in pomožni organ bana in njegov zakoniti namestnik
 - po načrtu Hrvaške banovine je obstajal tudi načrt za Slovensko banovino, največ težav pa je bilo z načrti tretje federativne enote Srbske banovine in njene razmejitve s Hrvaško banovino
 - Hrvaška banovina ostala le skelet začete in nedovršene federativne transformacije Kraljevine Jugoslavije

Vojni udar 27.3.1941, fašistična agresija na Jugoslavijo in njena vojna kapitulacija:

- posledice vojnega udara: zrušenje Kraljevega namestništva in vlade Cvetković-Maček, proglasitev kralja Petra II. Karađorđevića za polnoletnega (čeprav še ni dopolnil 18), nastanek nove vlade z generalom Simovićem na čelu
- odgovor na udar je bilo vojno uničenje Jugoslavije in uničenje kot države
- napad fašističnih sil Nemčije in Italije na Jugoslavijo brez napovedi vojne 6.4.1941

- zaradi razpada fronte jugoslovanska vlada skupaj s kraljem zapusti državo 14-15.4.1941 → mislili, da bodo pred zavezniki še naprej predstavljali kontinuiteto Kraljevine Jugoslavije
- pred odhodom določila predstavnike, ki bi podpisali akt o premirju → delegati Vrhovne komande so morali podpisati kapitulacijo 17.4.1941 namesto premirja
- sile osi smatrale, da je zaradi brezpogojne kapitulacije Jugoslavija prenehala obstajati kot država
- na temelju takega razumevanja so si sile osi razdelile njen teritorij med seboj
- po mednarodnem pravu vojna okupacija, čeprav celotnega ozemlja ne pomeni prenehanje obstajanja neke države, če prejšnja vlada s pomočjo zaveznikov podaljša vojno iz zavezniške tujine → takšno izjavo je podala vlada generala Simovića o podaljšanju vojne s silami osi na vladnem zasedanju v Atenah 17.4.1941 → tako so postale vse kasnejše aneksije Jugoslovanskega teritorija po mednarodnem pravu nične

Pravni sistem Kraljevine Jugoslavije: Jugoslovanska država po združitvi ni bila enotno pravno področje

- mnoge pravne veje in odnosi ohranili predpise, ki so jih nasledili od do takratnih državnopravnih okvirov, v katerih se je posamezna jugoslovanska država nahajala do združitve 1918
- obstajalo 6 pravnih področij s svojimi posebnostmi: srbsko, črnogorsko, hrvaško-slavonsko, hrvaško-slavonsko, dalmatinsko-slovensko, bosansko-hercegovsko in vojvodinsko
- vsako od njih je imelo svoje vrhovno sodišče
- proces izenačevanja prava je tekel počasi
- temeljni interes centralizacije vsilil prvenstveno potrebo po unifikaciji organizirane zakonodaje
- Kazenski zakonik in zakonik o kazenskem sodnem postopku 1929
- neunificirano je ostalo skoraj vse državno pravo, čeprav so se kongresi pravnikov (1925, 1926 in 1927) zavzemali za njegovo skorajšnjo unifikacijo

SOCIALISTIČNA FEDERATIVNA REPUBLIKA JUGOSLAVIJA- USTAVNA UREDITEV

Nastanek oblasti v osvobodilni vojni in revolucija 1941-45: z ustavnega stališča je bila država po aprilski vojni in kapitulaciji brez vsake oblasti → kralj in vlada v emigraciji,

Narodno predstavništvo razpuščena 26.8.1939, nove volitve še niso bile izpeljane, Senat sam pa ni mogel tvoriti Narodno predstavništvo

- državna organizacija Jugoslavije se je popolnoma razpadla
- formirale so se kvizlinške državne tvorbe, okupacijski organi uprave in skupne vojne formacije
- v mednarodnih odnosih pa Kraljevina Jugoslavija ni nehala obstajati: predstavljala sta jo kralj in vlada v emigraciji
- v okupirani državi razen KPJ ni bilo niti ene organizirane moči, ki bi se na celotnem teritoriju lahko uprla fašizmu
- KPJ je edina od strank delovala kot jugoslovanska partija → bila dobro organizirana in politično enotna s Titom načelu
- Partija je zavzela brezkompromisen odpor proti fašističnim okupatorjem in domačim sodelavcem, ki so vodili politiko ukinitve skupne države Jugoslavije
- politiko KPJ sprejel širši sloj prebivalstva kar je tudi omogočilo, da organizira gibanje in ga tudi do konca vodi
- na osnovi osvobodilnih ciljev gibanja je združevala delavske in kmečke mase, inteligenco in druge družbene sloje → velik del buržuazije je v strahu za svoje klasne položaje stopil na stran okupatorja ali pa se odločil za taktiko čakanja na zahodne zaveznike
- državni aparat se je postavil v službo okupatorja
- narodnoosvobodilni boj v Jugoslaviji ima dvojno naravo: istočasno je boj za osvoboditev od okupatorja in revolucionarna menjava družbene ureditve
- v prvih dokumentih NOB je poudarjena narodnoosvobodilna dimenzija gibanja in manj proletarska revolucija, vendar se je z razvojem NOB to obračalo
- vodstvo NOB je v dokumentih poudarjalo, da je na prvem mestu osvoboditev države, o družbeni ureditvi pa se bo narod odločal po osvoboditvi
- z razvojem NOB vse bolj afirmirali elementi socialistične revolucije: ustanovitev NOV, zamenjava starih organov oblasti z organi nove narodne oblasti in nadomeščanje starih predpisov z novimi revolucionarnimi predpisi vodstvo NOP zavrglo unitarizem Kraljevine Jugoslavije in se zavzemalo za federativno ureditev države na čelu polne enakopravnosti, bratstva in enotnosti jugoslovanskih narodov
- nova narodna oblast je ene strani izražala temeljne in skupne značilnosti NOP, pod enotnim vodstvom KPJ, z druge strani pa je bila izraz samoiniciative in prilagajanja posameznim situacijam v posameznih delih države

- NOO (narodnoosvobodilni odbori) so bili med prvimi institucionalnimi temelji nove narodne oblasti, najprej so bili to začasni in nato še stalni organi → začeli nastajati že zelo zgodaj na prvem osvobojenem teritoriju v Srbiji
- razen pomoči NOV so opravljali funkcijo začasnih organov nove narodne oblasti
- aktivnost NOO spodbujali posebni revolucionarni dekreti, katere je sprejel VŠ NOP in DVJ: Naloge in ustroj NOO in Pojasnila in napotki za delo NOO v osvobojenih krajih poznani kot Fočanski predpisi
- sledili tudi drugi akti o delovanju in organizaciji NOO: odločitve IO OF Slovenije spomladi in poleti 1942, dekret (manifest) in zaključki Prve skupščine črnogorkih in bokeljskih rodoljubov februarja 1942
- Fočanski predpisi pomembni, ker so prvi akt o enotnem razvoju nove oblasti v Jugoslaviji
- NOO organizirani kot organi v službi NOB
- izvoljeni na demokratičen način, v njihovih vrstah bili pošteni rodoljubi ki so morali biti s svojim delom vzgled
- kot nosilci oblasti nadrejeni da aktivirajo in združijo narod v boju proti okupatorju in domačim slugam; organizirajo oskrbo NOV; zagotovijo red; reševanje sporov med državljani; organizirajo prehrano za prebivalstvo; preprečijo izvoz hrane na neosvobojena področja; upravljajo s proizvodnjo, trgovino; za oskrbo vojske in naroda ustanoviti Narodnoosvobodilni fond idr.
- Vrhovno poveljstvo je v duhu sklepov CK KPJ izdal Ukaz o volitvah NOO 2.9.1942 poznano kot Bihaški ali Septembrski predpisi → odbore voli narod svobodno in neposredno, aktivno in pasivno pravico dobili vsi prebivalci, tudi ženske, ki so dopolnili 18 let & borci NOB ne glede na starost
- njihova naloga da politično organizirajo teren in poglobljajo vpliv NOP med ljudmi
- VŠ NOV in POJ deloval nad NOO kot vodilni organ izdajal je predpise o organizaciji in delovanju teh organov
- razvoj dogodkov, uspehi NOV in širjenje osvobojenega teritorija so konec 1942 zahtevali formiranje novih organov civilne oblasti in posebno obče politično telo vseh jugoslovanskih narodov
- v vseh delih države so se ustanovljala največ nacionalna predstavniška telesa: Srbija → Glavni NOO za Srbijo ustanovljen že novembra 1941, v novembru 1944 se voli Velika antifašistična skupščina narodne osvoboditve Srbije, ki se je sestala 9.11.1944

in sprejela odločitev o ustanovitvi Antifašistične skupščine narodne osvoboditve Srbije

- Črna Gora 15.11.1943 ustanovljeno Državlanski (državni) antifašistični svet narodne osvoboditve Črne Gore in Boke, ki se na 3 zasedanju julija 1944 spreminja v CASNO
- v Sloveniji funkcijo NOO od septembra 1941 opravlja Osvobodilna fronta oz. njen Vrhovni plenum; Slovenski NOO izvoljen 1-3. 10.1943 na Zboru poslancev slovenskega naroda
- Državlanski antifašistični svet narodne osvoboditve Hrvaške ustanovljen 13-14.6.1943
- Državlanski antifašistični svet narodne osvoboditve BiH 25-26.11.1943
- Vladni (oblastni) NOO za Kosovo in Metohijo organiziran 31.12.1943 in 1-2.1.1944
- Glavni NOO Vojvodine konstituiran 10.3.1944
- v Makedoniji 2.8.1944 začne z delom Antifašistično **sobranje** narodne osvoboditve Makedonije
- na jugoslovanski ravni je 10.4.1941 CK KPJ ustanovil Vojni komite → zadolžen za oboroženo vstajo
- na dan Hitlerjevega napada na ZSSR sprejeta odločitev oboroženega boja proti okupatorju
- 27.6.1941 vzpostavljen GŠ (glavni štab – poveljstvo v NOR) partizanskih odredov pod vodstvom Josipa Broza- Tita → septembra 1941 v Stolicah preimenoval v VŠ NOPOJ, dotedanji pokrajinska poveljstva pa v glavna poveljstva
- do prvega zasedanja AVNOJ je bilo Vrhovno poveljstvo centralni vojni, politični organ in organ NOB v Jugoslaviji
- AVNOJ de facto kot centralni , civilni organ narodne oblasti 26-27.11.1942 v Bihaču se formira de jure v politični organ: od 78 delegatov zaradi težkih vojnih razmer le 54 prisostvovalo na Prvem zasedanju
- v Resoluciji ustanovitve AVNOJ je poudarjena njegova vloga političnega predstavništva naroda in NOB: zahteva ustanovitev enega telesa, ki bo več in bolj združevalo velike narodne napore za končno zmago → zato konstituirajo Antifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije kot najvišji politični izraz enotnosti Jugoslavije
- v Antifašističnemu svetu narodne osvoboditve predstavniki vseh narodnosti, svetov in antifašističnih političnih strank in skupin

- AVNOJ in njegov Izvršni odbor bosta poleg Vrhovnega poveljstva NOV in Partizanskih odredov Jugoslavije kot vodilnega voditelja NOB na čelu tega boja kot njeno politično predstavništvo
- v Resoluciji tudi osnovne naloge , ki so jih opredelili na Prvem zasedanju: da še nadalje krepí enotnost navora narodov Jugoslavije
- preskrba NOV in PO; dvigne šolsko raven prebivalstva, organizira socialno zaščito in zdravstveno službo
- Resolucija AVNOJ je zadržala bistvene cilje NOB in eno od osnovnih načel bodoče države južnih Slovanov
- na Prvem zasedanju se zaradi nasprotovanja zaveznikov ni oblikoval kot državni organ ampak kot Izvršni odbor (do drugega zasedanja opravljal niz funkcij oblasti)
 - ❖ izvršni odbor vodil Ivan Ribar in je imel 3 podpredsednike

Nastanek Jugoslavije na federativnem principu:

- na drugem zasedanju AVNOJA v Jajcu 29-30.11.1943 nastala nova država: Demokratična Federativna Jugoslavija
 - definirali naravo oblasti in AVNOJ postavil temelje federativne ureditve države
 - kraljevi vladi v izgnanstvu odvzeli vsa zakonite pravice, kralju prepovedali vrnitev v domovino (o vpr. monarhije bo odločal sam narod)
- na federativno ureditev se nanašata 2 akta Drugega zasedanja AVNOJ: Deklaracija Drugega zasedanja AVNOJ v Jajcu 29.11.1943 in Odločitev o izgradnji Jugoslavije na federativnem principu
- Deklaracija AVNOJA vsebuje stališča ustavodajnega značaja: pravica do samoodločitve naroda Jugoslavije vključujoč pravico do odcepitve in do združevanja z drugimi narodi; potreba po nastanku demokratične federativne skupnosti narodov Jugoslavije in zagotovitev enakopravnosti vseh narodov te skupnosti. Deklaracija vsebuje tudi odločitev da Jugoslavijo zgradijo na demokratičnem federativnem principu
- Odločitev o izgradnji Jugoslavije na federativnem principu: odredbe o federativni ureditvi
- AVNOJ na podlagi Deklaracije imenoval 6 posebnih enot federativne Jugoslavije: Srbijo, Hrvaško, Slovenijo, Makedonijo, Črno Goro, BiH
- edino obstoj BiH ni bil zasnovan na narodni osnovi (noben od treh narodov, ki živi v BiH nima večine)

- od drugega zasedanja AVNOJ do avgusta 1945 oblikovane federalne skupnosti nove federativne Jugoslavije → končna določitev njihovih meja in oblikovanje federalnih enot zaključeno julija 1945 ko sta se Vojvodina, Kosovo in Metohija združile s Srbijo (Oblastna narodna skupščina Kosovega in Metohije 9.8.1945 sprejela Resolucijo, da se priključita Srbiji kot njen del, Vojvodina se je priključila 31.8.1945) → Srbija oblikovala Avtonomno Pokrajino Vojvodino in Avtonomno Kosovsko- Metohijsko Oblast in določila njihove meje
- AVNOJ formuliral organizacijo vrhovne oblasti federativne Jugoslavije v Deklaraciji Drugega zasedanja in v Odločitvi o Vrhovni zakonodaji in izvršnem narodnem predstavniškem telesu Jugoslavije in Nacionalnem Komiteju osvoboditve Jugoslavije kot začasnim organom narodne oblasti Jugoslavije za časa NOR
- AVNOJ po Odločitvi Deklaracije postal vrhovno zakonodajno in izvršno predstavniško telo v času NOR, imel je vso oblast, vsi ostali organi izhajali iz AVNOJ in bili odvisni od njega ter mu bili odgovorni
- v odločitvi poudarjeno načelo enotnosti oblasti → vsa oblast v rokah AVNOJ → kadar AVNOJ ne zaseda ga zamenja Predsedstvo, Nacionalnemu komiteju pa so zaupane njegova zakonodajna oblast
- predsedstvo AVNOJ-a se je imenovalo NKOJ, njegovo delo vodil Josip Broz-Tito
- Nacionalni komite se je razvil iz **poverjenišva**
- NKOJ pomagal federalnim enotam da so oblikovale predstavniške, izvršne in upravne organe in da jih na ustrezen način povežejo s federalnimi **poverjenišva**
- naloga NKOJ mednarodno priznanje DFJ → NKOJ začel s pregovori z Vlado v emigraciji
- **Sporazum Tito- Šubašić:** na Visu 16.4.1944 podpisan Sporazum NKOJ in kraljeve jugoslovanske vlade: Tito- predsednik NKOJ in I. Šubašić- mandatar za predsednika vlade v izgnanstvu

→ obveze vlade v emigraciji: mora biti sestavljena iz demokratičnih elementov (ki niso kompromitirani z borbo proti NOP); Organiziranje pomoči NOV in vsem, ki se borilo proti skupnemu sovražniku; vse moči se morajo združiti eno napredno fronto; prehrana prebivalcev Jugoslavije

→ a.) obvezala, da bo s posebno deklaracijo priznala nacionalne in demokratične tokove v Jugoslaviji (3- letnega bojevanja), ki so postavili temelje demokratične in federativne ureditve & začasni upravi organizacija AVNOJ in NKOJ kot njen izvršni organ

b.) uradno priznanje bojnim narodnim močem organiziranim v NOV pod komando maršala Jugoslavije Josipa Broza- Tita in obsodijo narodne izdajalce, ki so javno ali prikrito sodelovali s sovražnikom

c.) pozvati cel narod naj se združi z NOV v enotno fronto

- NKOJ je sprejel, da ne bo poudarjal in stopnjeval vpr. Kralja in monarhije (ne predstavlja oviro za sodelovanje med NKOJ in vlado Šubašića), ker sta obe strani sprejeli, da se bo reševanje državne ureditve uredilo po osvoboditvi celotne države

- predsednik NKOJ- Tito se je obvezal, da bo podal izjavo o sodelovanju z vlado Šubašića in ne bo odpiral vpr. Končne državne ureditve; vse posle v državi opravlja NKOJ; kraljevska vlada pa v skladu z NKOJ ostaja v tujini

- ta sporazum okrepil mednarodni položaj Jugoslavije brez da bi ogrozil potek NOB in revolucije → to potrjuje tudi sporazum med NKOJ in komando Rdeče Armade (RA), ki je bil sklenjen septembra 1944: enote RA začasno bivajo na jugoslovanskem teritoriju in bodo spoštovale oblast NKOJ → to je pomenilo mednarodno priznanje AVNOJ in NKOJ

- pritisk zaveznikov popustil po razpadu izdajalskih formacij in po osvoboditvi Beograda

- na osnovi Sporazuma NKOJ in kraljeve jugoslovanske vlade: Sporazum Tito- Šubašić, 1.11.1944 v Beogradu postavljena načela na katerih se je osnovala začasna in enotna vrhovna državna oblast

- v sporazumu priznana kontinuiteta Jugoslavije v mednarodnem pogledu

- glede oblasti sta se obe strani strinjale za neodvisno, demokratično in federativno državno skupnost

- zavezali sta se, da bo spoštovana volja naroda z obeh strani na vsakem koraku; da se bosta držali temeljnih in obćih načel ustavnosti, ki je značilna za demokratične države

- pogled začasne enotne oblasti: kralj Peter ne sme stopiti na tla države, dokler se o tem ne odločijo narodi Jugoslavije; kraljevo oblast bo v odsotnosti kralja opravljal Kraljevo namestništvo (postavil kralj) po sporazumu med Titom in Šubašićem; ustanovila (formirala) se bo enotna vlada → s Sporazumom je predvidena ukinitve NKOJ

- začasna vrhovna oblast (vlada) Jugoslavije sestavljena iz 4 organov: AVNOJ, Predsedstvo AVNOJ, Kraljevo namestništvo in Vlada → ta oblika vlade naj ostane do odločitve Ustavodajne skupščine

- vlade velikih zavezniških držav pozdravile Sporazum

- **Konferenca na Jalti**: februar 1945; Stalin, Roosevelt, Churchill

→ podpirajo Sporazum

→ nova vlada naj objavi: 1) AVNOJ naj sestavljajo tudi člani poslednjega jugoslovanskega parlamenta (ki se niso kompromitirali s sodelovanjem s sovražnikom), tako da bo sestavljeno telo priznано kot začasni parlament

2) Zakonodajni akti Sveta Narodne osvoboditve bodo naknadno ratificirani v ustavodajni skupščini

→ priporočilo ne samo političnega ampak tudi pravnega značaja glede na Sporazum: AVNOJ naj se razširi in njegovi zakonodajni akti naj se potrdijo

→ od 4 vrhovnih organov oblasti so obstajala samo 2: AVNOJ in Predsedstvo AVNOJA. Tretji organ, Namestništvo 3 članov (S. Budisavljević, A. Mandić, D. Srenec), je imenoval kralj 2.3.1945. Četrty organ, Začasna narodna vlada DFJ je bila sklicana (postavljena) 7.3.1945. Najprej opustiti (razpustiti) NKOJ in kraljevske vlade. Vlado je sestavil predsednik NKOJ- Tito: predsednik, 2 podpredsednika, 17 resornih ministrov, 3 ministra brez listnice in 6 ministrov za posamezne federalne enote. Predsednik vlade je bil Tito, člani vlade so zaprisegli Namestništvu in Predsedstvu AVNOJ.

→ Za ustavno življenje nove Jugoslavije je pomembna Deklaracija začasne vlade DFJ (9.3.1945): vlada nastala z združitvijo NKOJ (po odločitvi/ sklepu AVNOJ 30.10.1943) in Kraljeve vlade (ustanovljena 1944 v tujini pod predsedstvom Ivana Šubašića) na osnovi sporazuma med njim in predsednikom NKOJ; v vlado prišlo nekaj predstavnikov strank, ki so bile do tedaj izven obeh grupacij → stališča Deklaracije: veliki nacionalno demokratični tokovi izbojevani za ceno velikih žrtev, izražene v Drugem zasedanju Avnoj v Jajcu (31.11.1943) bodo osnova konstruktivnega dela vlade; enakopravnost bo sveta; vlada bo pomagala učvrstiti bratstvo med njimi; vlada se zaveda da je to temelj boljše prihodnosti, blagostanje in mir.

→ takšna ureditev Jugoslaviji ugled in moč; pokazalo da je bil boj za svobodo zgodovinsko nujen za svobodo posameznih narodov

→ demokratične pravice realizirane v NOR in državljanske svoboščine potrjene v Deklaraciji: svoboda posameznika, svoboda veroizpovedi, pravica javnega izražanja, pravica do združevanja... popolna svoboda in privatna iniciativa v gospodarstvu

→ razširitev AVNOJ-a

→ vlada v deklaraciji formulira tudi svojo osnovno nalogo: definitivno ustavno ureditev preko ustavodajne skupščine → najkrajša pot do končne notranje ureditve: čimprejšnje svobodne volitve za Ustavodajno skupščino na osnovi občega tajnega glasovanja (volitev); enako velja tudi za federalne skupnosti

→ tako oblikovana vlada bo imela zadnjo besedo pri potrjevanju zakonov, ki jih ji bo predložil AVNOJ

→ Začasna narodna skupščina katere formiranje bo v skladu s Predsedstvom AVNOJ ena prvih nalog vlade → po proglatitvi svojih temeljnih načel dela Začasne vlade v Deklaraciji so jo zavezniki priznali in z njo vzpostavili diplomatske odnose

- zadržana organizacija vrhovne oblasti v Jugoslaviji z izjemo Namestništva na zahtevo AVNOJ (29.- 30. 11. 1943)

- problem razdelitve pristojnosti in oblasti Namestništva je rešen tako, da je Avnoj in njegovo Predsedstvo zadržali zakonodajne funkcije na osnovi odločitve AVNOJ o vrhovni zakonodajnem in izvršnem predstavniškem telesu Jugoslavije 30.11.1943

- Namestništvo je imelo v svoji pristojnosti sestavo enotne vlade in na predlog resornega ministra postavljati in poviševati (v zvezi z napredovanjem) državnih uslužbencev, šefov diplomatskih in konzularnih predstavništev in sprejemati akreditirana pisma šefov diplomatskih misij.

- Ratifikacija mednarodnih pogodb je bila v pristojnosti AVNOJ → samo AVNOJ je imel zakonodajno funkcijo v državi

- težišče oblasti je bilo v AVNOJ, njegovemu Predsedstvu in Vladi (Namestništvo imelo le formalne pristojnosti) → ustavna ureditev Jugoslavije je bila takrat republikanska in ne monarhična

Začasna narodna skupščina DFJ: deluje od 10.8.1945

- AVNOJ je bil na svojem 3 zasedanju v Beogradu razširjen za 118 članov (36 iz Narodnega predstavništva izvoljenega 1938 in 69 iz političnih strank in skupin ter 13 izven njih)

- tekom vojne še posebej po osvoboditvi Beograda so v političnem življenju sodelovale poleg KPJ še druge politične stranke, skupine in frakcije → status začasno rešen z Zakonom o združenjih, zborih in drugih javnih zborovanjih 25.10.1945

→ 2 člen zakonika: obstoj političnih strank (združenj), ki so odvisne od svojega delovnega okolja, so lahko politične stranke avtonomnih oblasti, državne politične stranke in zvezne politične stranke

→ za začetek dela novoustanovljenih strank je dovolj prijava pristojnemu organu (če pristojen organ v 15 dneh nebi prepovedal delovanja politični stranki, bi to pomenilo, da njeno delovanje ni prepovedano)

→ na osnovi tega Zakona formalno potrjen strankarski pluralizem

→ priložnost za delovanje izkoristile skoraj vse politične stranke

- do konca 1945 je Ministrstvo za notranje zadeve sprejelo odločitev o ponovnem delovanju oz ustanovitvi Demokratične stranke, Narodne stranke, Jugoslovanske republikanske demokratične stranke, socialistične partije Jugoslavije; obnovitev delovanja Narodne kmečke stranke in samostojne demokratične stranke formalno potrjeno po sprejetju prve Ustave 31.1.1946

- AVNOJ imel 486 članov

- na tem zasedanju izvolili novo Predsedstvo AVNOJ: predsednika, 6 podpredsednikov, 2 tajnika, 68 članov

- AVNOJ je 10.8.1945 postal Začasna narodna skupščina DFJ: osnovna naloga, da sprejme potrebne zakone, ki bodo osnova za volitve v Ustavodajno skupščino

→ do tedaj Namestništvo nosilec in izvrševalec kraljeve oblasti v državi; kralj pa ustavno nima pravice vršiti oblast v državi, razen imenovanja svojega namestnika

→ zato je Začasna skupščina na prvem zasedanju 10.8.1945 sprejela odločitev o nadaljni eksistenci Namestništva kot enega od organov začasne zvezne oblasti

→ do te odločitve je prišlo zaradi kraljeve enostranske odstavitve namestnika 8.8.1945 (pravno nekorektno)

→ Začasna narodna skupščina je sprejela 3 zakone: Zakon o Ustavodajni skupščini, Zakon o volilnih seznamih in Zakon o volitvah poslancev (zastupnika) v Ustavodajno skupščino

Predsedstvo začasne zakonodajne skupščine: na osnovi Zakona o volitvah poslancev (zastupnika) v Ustavodajno skupščino so 31.8.1945 razpisali volitve za to skupščino, z ukazom 26.10.1945 pa so razpustili Začasno narodno skupščino, Predsedstvo začasne skupščine pa je ostalo v svoji funkciji do volitev Predsedstva ustavodajne skupščine

- Ustavodajna skupščina je bila izvoljena 11.10.1945 in je imela 2 doma: Zvezna skupščina in Skupščina naroda

- Zvezno Skupščino (346 poslancev; zastopala cel narod) volili državljani po vsej državi (1 poslanec/ 40.000 preb.)

- Skupščino naroda (168 poslancev; zastopala federalne in nižje avtonomne enote) so volili državljani (po 25 poslancev iz vsake federalne enote, republike in 12 iz Avtonomne pokrajine Vojvodine ter 10 iz Avtonomne oblasti Kosova in Metohije)

- volitve so opravljene samo za listo Narodne Fronte, Skupščino naroda je glasovalo 88,69% volivcev, »škatla brez liste«, ki je bila ustanovljena zato, ker opozicija ni šla na volitve je dobila 11,31% glasov; za Zvezno skupščino je bilo 88,66%, a »škatla brez liste« 9,52%

- glavna naloga Ustavodajne skupščine: sprejetje Ustave

- 29.11.1945 se je sestala in sprejela prvi Ustavodajni akt, Deklaracijo o razglasitvi Federativne Narodne Republike Jugoslavije:

I.) Demokratična Federativna Jugoslavija se razglasi kot narodna republika pod imenom Federativna Narodna Republika Jugoslavija. FNRJ je zvezna narodna država republikanske oblike, skupnost enakopravnih narodov, ki so svobodno izrazili željo da ostanejo združeni v Jugoslaviji.

II.) S to odločitvijo se v imenu vseh narodov Jugoslavije dokončno ukine monarhija, Petru II. Karađorđeviću in vsej njegovi dinastiji pa se odvzamejo pravice, ki so mu in njegovi dinastiji pripadala

→ sprejeta je republikanska forma države; je zvezna država in demokratična skupnost enakopravnih narodov; ukinjena je monarhija; sprejeto je ime države

- s konstitucijo Ustavodajne skupščine prevzela skupne funkcije državne oblasti, preostale funkcije Namestništva, Vladi pa je Ustavodajna skupščina podaljšala mandat zaradi dobrega upravljanja (vodenja) z državnimi in narodnimi posli.

- Ustavodajna skupščina je 1.12.1945 potrdila vse odločitve ki so jih je prej sprejel AVNOJ, njegovo Predsedstvo, Začasna narodna skupščina in njeno Predsedstvo

- isti dan Skupščina sprejela Zakon o Predsedstvu Ustavodajne skupščine

- Predsedstvo so na skupni seji s tajnim glasovanjem volila oba skupščinska doma → sestavljen je bil: predsednik, 6 podpredsednikov, največ 30 članov → pristojnosti: v državi in v tujini predstavljati FNRJ; postavilo in odpoklicalo ambasadorje, ministrov in namestnikov v tujih državah, sprejemalo je akreditirana pisma predstavnikov iz tujih držav; sklicevalo in zaključevalo je zasedanja Ustavodajne skupščine; izdajalo je obvezne interpretacije zveznih zakonov; na predlog predsednika Zvezne vlade je razreševalo posamezne ministre in druge zvezne voditelje; izvajalo pravico do amnestije; podeljevalo odlikovanja in častna titule; v njegovi pristojnosti podpisovanje ukaza o sprejemu Ustave; ni moglo sprejemati zakonov (to v izključni pristojnosti Ustavodajne skupščine)

Ustava 30.1.1946: Ustavodajni skupščini predložen samo Predlog Zvezne Vlade, ki je bil brez glasu proti sprejet v obeh domovih (Zvezna skupščina 326, skupščina naroda 163) → na seji obeh domov je Ustavodajna skupščina proglasila Ustavo FNRJ 31.1.1946

- pod vplivom Ustave ZSSR 1936 je velik del Ustave FNRJ posvečen organizaciji državne oblasti v federaciji, republikam in nižjim administrativno- teritorialnim enotam

→ FNRJ je zvezna narodna država republikanske oblike in skupnost enakopravnih narodov, ki so se na temelju samoodločitve, vključujoč pravico do odcepitve, izrazili željo da živijo

skupaj v federativni državi. FNRJ je sestavljalo 6 narodnih republik: Slovenija, Hrvaška, Srbija, BiH, Makedonija in Črna Gora. Srbija je imela v svoji sestavi Avtonomno pokrajino Vojvodino in Avtonomno Kosovsko-Metohijsko oblast

→ v delu družbeno-ekonomske ureditve je sprejeto, da postanejo vsa najvažnejša proizvodna sredstva in celoten tuj kapital državna lastnina; z agrarno reformo so omejili kapitalistične težnje na podeželju. V Ustavi FNRJ je določeno, da so proizvodna sredstva v državnem, združenem ali privatnem lastništvu. Državna lastnina je temelj gospodarskega razvoja.

→ naštetih so posli, ki so v pristojnosti države: 1.) sprememba in dopolnitev Ustave FNRJ, ohranjanje njegove izvršitve in zavarovanje soglasja Ustave republike z Ustavo FNRJ; 2.) sprejemanje novih republik in odobranje nastajanja novih avtonomnih pokrajin avtonomnih oblasti; 3.) razmejitve med republikami; 4.) zastopanje FNRJ v mednarodnih odnosih; mednarodne pogodbe; 5.) vprašanje vojne in miru; 6.) splošno vodstvo in kontrola trgovinskih odnosov s tujino; 7.) narodna obramba in državna varnost; 8.) železniški, zračni, pomorski in rečni promet in posli pomorstva vsedržavnega pomena; 9.) pošta, telefon, telegraf in radio; 10.) zvezno državljanstvo; 11.) zadeve priseljencev in izseljencev; 12.) vsedržavni gospodarski načrt; statistika; 13.) zvezni proračun; odobritev vsedržavnega proračuna in zaključnega računa; vrhovna kontrola izvršitve vsedržavnega proračuna; 14.) denarni in kreditni sistem; zvezna posojila; devizni in valutni promet; zavarovanje; carine; državni monopoli; 15.) patenti, žigi, modeli; vzorci, mere uteži; dragocene kovine; 16.) skrb za vojne invalide; 17.) amnestija in pomilostitev po delih prekršenih zveznih zakonov; 18.) finančna, industrijska, rudarska, gradbena, trgovinska, gozdna poljedelska/ kmečka podjetja vsedržavnega pomena; 19.) ceste/ poti, reke kanali in pristanišča vsedržavnega pomena; 20.) kontrola izvajanja zveznih zakonov; 21.) zakonodaja o razdelitvi dohodka na zvezni proračun, proračune republik in proračune avtonomnih in administrativno- teritorialnih enot; o javnih posojilih in davkih; 22.) zakonodaja o ureditvi sodstva, o javnem tožilstvu, o odvetništvu; kazenski zakonik; trgovinsko, menično in čekovno pravo; zakonodaja o državljanske sodne in izvensodne obravnave, izvršnem, stečajnem, kazenskem in obče upravnem postopku; individualnost državljanov; 23.) osnovna zakonodaje o delu, delavnem in socialnem zavarovanju; o zadrugah; o privatnem pravu; 24.) sprejem občih načel za zakonodajo in vodstvo republik na področju kmetijstva, gozdarstva, lova in vodarstva; gradbeništva; gospodarskega poslovanja; cenovne politike; zdravja in telesne kulture telovadba?); izobraževanje; socialnega skrbi in organizacije državne oblasti → izven teh poslov republike

izvajajo svojo oblast samostojno → v 9.čl. pa : suverenost narodnih republik v FNRJ je omejena samo s pravicami, ki so jim dana z Ustavo FNRJ

- nacionalne manjšine v FNRJ imajo pravico do zaščite kulturnega razvoja in do svobodne uporabe svojega jezika

- vsa oblast izhaja iz naroda in mu tudi pripada → enotna oblast: sistem narodnih odborov in skupščin, ki varujejo vodilno vlogo predsedniških organov in omejuje osamosvojitve državnega aparata

Narodna skupščina FNRJ: je predstavnik narode suverenosti in vrhovni organ državne oblasti, ki izvaja vso jurisdikcijo v okviru pristojnosti federacije, je edina zakonodajna oblast v okviru pristojnosti federacije.

- drugi organi državne oblasti federacije izhajajo iz Narodne skupščine in ji odgovarjajo za svoje delo

- sprejeto je načelo enotnosti oblasti

- državni sistem v katerem ima odločilno vlogo Skupščina FNRJ, sestavljena je iz 2 domov: Zvezni svet (volijo vsi državljani Jugoslavije na osnovi splošne volilne pravice, 1 poslanec/ 50.000, preb.) in Svet naroda (vsaka republika voli po 30 poslancev, AP Vojvodina 20 in Avtonomna Kosovovsko- Metohijska oblast 15)

→ sveti so enakopravni in se volijo na vsake 4 leta

- Narodna skupščina se redno sestaja na zasedanjih najmanj 2x letno, njen Prezidij lahko sklicuje tudi izredna zasedanja

- glede na ustavo 1946 so nosilci izvršne oblasti: Prezidij Narodne skupščine FNRJ (organ oblasti) in Vlada FNRJ (najvišji izvršni organ državne oblasti) → v osnovi ohranjena struktura, ki jo je uvedel AVNOJ na drugem zasedanju 1943 (Prezidij Narodne skupščine FNRJ je naslednik AVNOJ- a, Vlada FNRJ pa je naslednica NKOJ)

- prezidij je drugi vrhovni kolegijalni organ državne oblasti in opravlja naloge, ki so jih imeli v republikah predsedniki republik

- Prezidij voli Skupščina v obeh domovih: predsednik, 6 podpredsednikov, tajnik in največ 30 članov → Prezidij vseeno podrejen Skupščini (lahko zamenja posamezne člane ali razpusti Prezidij)

- Vlada je med zasedanji Skupščine odgovorna Prezidiju → Vlada mora pred prevzemom vlade zapriseči Prezidiju

- v njegovi pristojnosti je tudi razglasitev splošne mobilizacije in vojne

- Prezidij predstavljal narodno in državno suverenost FNRJ

- v praksi imela največjo vlogo razlage in ukazi Prezidija s katerimi je zapolnjeval praznino v zvezni zakonodaji
- Z Zakonom o prezidiju 1951 pravna podlaga da lahko izda odloke z zakonsko močjov primeru pripravljenosti, vojne in mobilizacije
 - razširjena je tudi notranja organizacijska struktura Prezidija (ima biroje, oddelke, komisije in druge organizacijske enote)
 - pri Prezidiju se oblikuje Komisija za proračun FNRJ, ki nadzoruje izvajanje splošnega državnega proračuna
 - Prezidij je v praksi kot šef države, kot vodstvo Skupščine, kot organ, ki nadzoruje delovanje Vlade in kot organ z normativnimi pooblastili → posebej pomembne funkcije, ki jih je izvajal namesto Skupščine kadar ni zasedala

Vlada FNRJ: najvišji izvršni in upravni organ državne oblasti FNRJ.

- vse njene člane imenovala in razreševala Skupščina, kateri je vlada odgovarjati za svoje delo (kadar ni zasedala, je bila odgovorna Prezidiju)
- deluje v skladu z Ustavo in z zakonodajo
- sestava: predsednik, podpredsednik, ministri, Predsedniki načrtne in Zvezne kontrolne komisije
- člani vlade so lahko ob enem tudi poslanci v Narodni skupščini
- v Poslovniku Narodne skupščine 1947 določeno, da Skupščina najprej imenuje mandatarja vlade in jo nato na njegov predlog imenuje → mandatar za sestavo vlade je bil Josip Broz-Tito
- pristojnosti vlade: skrb za izvajanje aktov Narodne skupščine in nadziranje njej podrejenih zveznih organov državne uprave
- usmerja in usklajuje delovanje delo ministrstev, komisij in komitejev, predpisuje notranjo organizacijo ministrstev in njim podrejenih ustanov, ustanavlja komiteje, komisije in ustanove za izvajanje ekonomskih, obrambnih in kulturnih mer
- naloga vlade, da ohranja izvrševanje zveznih zakonov in kontrolira njihovo sprejemanje
- v njeni pristojnosti: priprava in realizacija vsedržavnega načrta, letnih načrtov, proračuna; kreditni in monetarni sistem; zaščita državne usmeritve in državljskih pravic; organizacija JNA; ohranjanje odnosov s tujimi državami; izpolnjevanje mednarodnih dogovorov idr.
- v državnem sistemu si je prizadevala za vodilno vlogo pri upravljanju z gospodarstvom

- po sprejemu Ustave FNRJ je Vlada razvila izredno veliko normativno aktivnost, v prvi vrsti na področju ekonomskih odnosov
- 1946 z zakonom pooblaščen za izdajanje odlokov z zakonsko močjo na področju gospodarstva in javnih financ, da bi s tem pripomogla k obnovi narodnega gospodarstva → nujni ukrepi za preobrazbo in kapitalističnega gospodarskega sistema v sistem državnega upravljanja z gospodarstvom
- v času uvedbe delavskega samoupravljanja je bila vlada pooblaščen za pripravo novega načrtnega (planskega) in finančnega sistema
- odloki, ki jih je vlada izdala v času narodne demokracije imajo oznako odlokov z zakonodajno (zakonsko močjo) → izenačene z zakoni in z njimi (odloki) so bili zamenjani in sprejeti mnogi zakoni
- 1946-50 je vlada izdala 345 odlokov, skoraj v vseh primerih je tudi bila predlagatelj zakonov, ki jih je sprejela Narodna skupščina, člani vlade imeli odločilno vlogo pri usmerjanju Skupščine in njenega Prezidija
- čeprav Ustava FNRJ poudarja načelo enotnosti (edinosti) oblasti so bili organi, ki so v FNRJ izvajali izvršno oblast v praksi zelo samostojni, čeprav jih je Ustava postavila v formalno podrejen položaj v primerjavi do Narodne Skupščine, v praksi le formalnost
- Prezidij in Vlada pošteno posegala v nadvlado Skupščine
- Ustava FNRJ je določila tudi temeljno strukturo in funkcije najvišjih organov državne oblasti in državne uprave v republikah, avtonomnih enotah i administrativno- teritorialnih enotah (temeljila na enakih načelih kot oblast na zvezni ravni: najvišji organ oblasti v AP Vojvodini Glavni izvršni odbor, v Avtonomni Kosovsko- Metohijski Oblasti pa Oblastni izvršni odbor)
- v administrativno- teritorialnih enotah se oblikujejo narodni odbori, ki jih volijo državljani/ prebivalci → takšna organizacija NO je ukinjena 1952, ko se oblikujejo sveti za posamezne skupine sorodnih vprašanj, npr. gospodarstvo
- obdobje narodne demokracije je prehodno obdobje neposredno po NOR in revoluciji, ko so vodilne moči poizkušale utrditi in zadržati narodno oblast, onemogočiti domačo in mednarodno kontrarevolucijo, »posekati« kapitalistične korenine v industriji, gospodarstvu, trgovini in v javnih službah, ter uresničiti materialne temelje za razvoj socialističnih družbenih odnosov → v tem obdobju se Jugoslavija uspešno upira Informbiroju, utrdi svoj neodvisen mednarodni položaj in začela razvijati samoupravljanje → v tem obdobju začel proces demokratične preobrazbe KPJ

Ustavni zakon o družbeni in politični ureditvi FNRJ in zveznih organov oblasti:
izglasovan 13.1.1953 in je veljal do 1963

- v Jugoslaviji je že pred temi ustavnimi reformami prišlo do debirokratizacije in do decentralizacije
- na podlagi kritike stalinistične koncepcije državnega socializma, je postavljena misel o socialistični državi v odmiranju, ki je bila vzeta iz Državlanske vojne v Franciji od Karla Marxa in Države in revolucije V.I. Lenina → na podlagi takih gledanj je prišlo v Jugoslaviji po 1950 do decentralizacije: prenašanje pristojnosti s federacije na republike in z republik na občine ; istočasno pa se je začelo uvajanje delavskega samoupravljanja v gospodarstvu 1950 (začel proces deetatizacije) → prvi delavski svet 31.12.1949 v tovarni cementa »Prvoborac« v Solinu
- delavsko samoupravljanje uzakonjeno 27.6.1950: sprejet Osnovni zakon o upravljanju kolektivov z državnimi gospodarskimi podjetji in višjimi gospodarskimi združenji: vodenje preko delavskih svetov
- uvajanje družbenega lastništva nad proizvodnimi sredstvi
- z delavskim samoupravljanjem je prvič v Jugoslaviji negirana stalinistična koncepcija centralizirane države in državnega lastništva kot trajne in dominantne oblike lastništva v socializmu
- s samoupravljanjem zmanjšane pristojnosti državnih organov do/v gospodarstvih podjetjih, zmanjšano je operativno in administrativno vodenje podjetij in popisovanje gospodarskih načrtov
- spremembe v ekonomskih temeljih sistema so kazale temeljito preobrazbo na njih zasnovanega družbeno- političnega sistema → samoupravljanje širilo in dograjevalo: prvi korak k preobrazbi je bil Obči zakon o narodnih odborih 1952 (uvaja svete proizvajalcev v narodne odbore), upravna funkcija krepi vlogo odborov kot najvišjih organov državne oblasti v administrativno- teritorialnih enotah
- pri dograjevanju družbeno- političnega sistema so najpomembnejša dokumenti: Ustavni zakon o temeljih družbene in politične ureditve in o zveznih organih ter republiški ustavni zakoni iz 1953
- z Ustavnimi zakoni utemeljeni temelji družbene in politične ureditve, razmejitev/razdelitev pristojnosti med federacijo in republikami ter okrepljen položaj skupščin in NO proti izvršnim in upravnim organom

Temelj družbene in politične ureditve je družbeno lastništvo na temelju sredstev proizvodnje, samoupravljanje proizvajalcev v gospodarstvu, samoupravljanje delavnega naroda v občinah, mestih in okrožju

- Ustavni zakon poleg odločanja delavnega naroda preko njegovih predstavnikov v skupščini in NO, poudarja delo delavnih svetov in drugih samoupravnih organov in oblike neposredne demokracije kot so volitve, referendum, zbori volivcev, mestni sveti v upravi in pravosodju idr.

- z Ustavnim zakonom je razširjeno samoupravljanje na področja javnih služb: šolstvo, kultura, socialna varnost,...

- organizirane socialistične moči so svojo glavno pozornost usmerile k razvoju socializma in boju proti birokratizmu, v tem obdobju so se malo ukvarjali z nacionalnim vprašanjem

- Ustavni zakon poudarja enotnost interesov: čedalje bolj so verjeli, da je s samoupravljanjem rešeno tudi nacionalno vprašanje (enakopravnost proizvajalcev rešuje tudi neenakopravne mednacionalne odnose) → izraz takega razmišljanja je tudi to, da so Sveti narodov izgubljali samostojnost in postajali sestavni del Zveznega sveta Zvezne skupščine (v tem obdobju se niso javno izražali interesi narodov)

- slabost Ustavnega zakona: da je omogočil krepitev Zvezne države s širjenjem zakonodajnih pristojnosti federacije

- Ustavni zakon izhaja iz zamisli o socialistični demokraciji, ki varuje samo formalnopravno enakost temveč tudi uresničuje enakopravnost delanih ljudi v proizvodnji in pri razdelitvi rezultata njihovega dela kot osnovi za realno pravno in politično enakopravnost. Na tem področju Ustavni zakon poudarja in širi pravice človeka in državljana. Poudarja posebno svobodo do združevanja, osebne svobode in pravico do dela.

- VI. Kongres KPJ 1952: vloga komunistov in njihove organizacije redefinirana v skladu načeli socialistične samoupravne demokracije

→ spremenili ime iz KPJ v ZKJ

→ zamenjana funkcija organizacije: naloga ZKJ ni vodenje ampak usposabljanje delavne mase za samoupravljanje, dviganje njihove socialistične zavesti, da ima vodilno vlogo v družbi

→ redefinirana in zavarovana je vodilna vloga ZKJ v Programu Zveze komunistov Jugoslavije, ki je bil sprejet na VII. Kongresu ZKJ 1958 v Ljubljani: vse bolj bo izgubljala vodilno vlogo, medtem ko se bodo okrepile vseobsegajoče oblike socialistične demokracije

- mednarodno sodelovanje Jugoslavije razvijala na nov način: čeprav so se 1955 normalizirali odnosi z ZSSR in ostalimi državami narodne demokracije, je bila temeljna usmeritev Jugoslavije iskanje izvenblokovskih povezav → 1955 sodeluje na zgodovinskem srečanju v Bandungu; 28 neuvrščenih držav pa se je sestalo na I. Konferenci v Beogradu 1961
- Ustavni sistem po 1953: skupščine se počasi spreminjajo v središča odločanja, ZKJ deluje na stari način
- kljub veliki družbeni protislovnosti se je postopno poizkušal utemeljiti sistem socialistične samoupravne demokracije od gospodarskih podjetij, ustanov, in mestnih skupnosti do najvišjih organov federacije
- zvezni organi neposredno izvršujejo le zakone, ki so področja, ki je pod pristojnostjo federacije
- **POMEMBNO:** v Ustavnem zakonu je drugačna opredelitev skupščinskega sistema: Zvezna narodna skupščina je predstavnik narodne suverenosti in najvišji organ federacije, ki uresničuje pravice federacije neposredno prek svojih izvršnih organov, predsednika republike in ZIS. Federalne pravice v pravosodju uresničuje samostojno in neodvisno Zvezno vrhovno sodišče.
- od 115 členov jih je kar 57 ki se nanašajo na Zvezno narodno skupščino → dokaz kako odločujočo vlogo ima kot centralna in dominantna ustanova
- opuščena oz. zelo omejena je hierhija organov oblasti iz Ustave FNRJ 1946 → horizontalna hierhija, kjer ima Skupščina dominanten položaj nad izvršnimi in upravnimi organi
- Skupščina ima zakonodajno in politično-izvršno funkcijo neposredno in preko svojih organov → Organi v federaciji: predsednik republike in ZIS; organi v republikah: izvršni sveti republiških skupščin (volijo skupščine iz vrst poslancev republiškega sveta
- vloga upravnih organov je omejena na strokovno tehnično administriranje
- Zvezna narodna skupščina:** 2 doma: Zvezni svet in Svet proizvajalcev
- Zvezni svet: sestavljajo poslanci izvoljeni na podlagi splošne volilne pravice (1 poslanec/ 60.000 preb.) in poslanci, ki jih iz svojih vrst izvolijo republiški sveti, Pokrajinski oz. Oblastni svet → republiški svet 10 poslancev, Pokrajinski svet APV 6 in Oblastni svet AKMO 4
- Svet proizvajalcev sestavljali Narodni poslanci, ki jih volijo proizvajalci zaposleni v proizvodnji, transportu in trgovini (glede na del proizvodnih vej v gospodarstvu FNRJ)
- Ustavni zakon določil, da oba domova enakopravno odločata → kadar se sveta ne strinjata glede sprejetja zakona ali kakega drugega akta se skupščina razpusti in razpišejo se volitve

- poslanci Zveznega sveta izvoljeni s strani predstavniških teles republik, pokrajin in oblasti tvorijo Svet naroda → lahko prinaša zaključke, ki se tičejo odnosov med republikami; kadar se Zvezni svet ne strinja s Svetom naroda se tak zakon ali akt preloži za leto dni, če pa do takega spora pride glede reševanja Zveznega družbenega načrta in se ga ne da rešiti, se Zvezni svet razpusti

- naloga predsednika, podpredsednika in tajnika Zvezne skupščine Ustavni zakon določa, da ostanejo na svoji funkciji po razpustitvi Skupščine vse do novo izvoljenih predsednika,...

- Skupščina ima stalno Komisijo za razlaganje zakonov (prej bilo to Predsedstvo Narodne skupščine FNRJ), sestavljena iz poslancev obeh domov → svojo razlago dolžna predložiti na potrditev svetom Zvezne narodne skupščine

- vsa oblast se izvaja prek predsednika republike in ZIS, posamezni izvršni posli pa so zaupani zveznim organom uprave

Predsednik republike in ZIS nista samostojna organa federacije temveč izvršna organa Zvezne narodne skupščine

Predsednik republike: opravlja 3-no funkcijo: šef države, predstavlja FNRJ v notranjih in zunanjih odnosih; predsednik ZIS, vrhovni komandant oboroženih sil

- voli ga Zvezna narodna skupščina na skupni seji obeh domov (ostane njen poslanec, vendar ne glasuje)

- z Ustavo predpisana možnost odstavitve predsednika še pred iztekom njegovega mandata (mandat trajal 4 leta, na svoji funkciji ostaja tudi po razpustitvi Narodne skupščine vse do izvolitve novega predsednika)

- Funkcija predsednika dobila posebno težo tudi zaradi vpliva Josipa Broza- Tita, ki je opravljal to funkcijo

Zvezni izvršni svet: izvršni organ skupščine

- voli ga skupščina na prvi skupni seji obeh svetov iz vrst Zveznega sveta, člani ZIS pa so po položaju predsedniki izvršnih svetov v republikah

- ZIS ima 30- 40 članov (po Ustavni reformi 1954 najmanj 15), v njem mora biti zastopana vsaka republika

- ZIS sestavljen iz politično najbolj vplivnih članov Zvezne narodne skupščine in ZKJ

- v praksi je ZIS monopolni nosilec zakonodajne iniciative in predlagalec družbenega načrta in proračuna

Zvezna uprava: za neposredno izvajanje določenih izvršnih poslov se ustvarjajo državni sekretariati, samostojne uprave, upravne ustanove idr. Samostojni organi uprave

- zvezni organi uprave neposredno izvajajo zakone in druge akte Zvezne narodne skupščine, odredbe in druge akte ZIS, kadar je njihovo izvajanje v pristojnosti federacije
 - na zvezni ravni se formirajo državni sekretariati za zunanje zadeve, narodno obrambo,...

 - Ustavni zakon 1953 tudi načelne odredbe o organih oblasti republik, AP in oblasti: republiška skupščina predstavnik narodne suverenosti in najvišji organ oblasti narodne republike, voli se vsake 4 leta in je sestavljena iz 2 domov: republiški svet in svet proizvajalcev
 - v APV je najvišji organ Pokrajinska narodna skupščina (Pokrajinski svet in svet proizvajalcev) in v AKMO Oblastni narodni odbor (Oblastni svet in Svet proizvajalcev)
 - najvišji normativni akt Pokrajine in Oblasti Statut s katerim uveljavljajo svojo organizacijo in pristojnosti svojih organov v soglasju z Ustavo NR Srbije
 - občina je postala družbeno- ekonomska celica osnovna teritorialno- politična skupnost → te funkcije nebi mogla izvajati, če se nebi povečalo njeno področje (zmanjšanje št. Občin 1955 in 1958)
 - na občine se prenese težišče odločanja
 - občine z zakonom o občinah dobila lastne vire dohodka → prihajalo do zapiranja občin v lastne meje
 - 1953-1962: socialistično samoupravljanje, komunalni sistem, skupščinski sistem in neuvrščenost
- Ustava SFRJ 7.4.1963:** z amandmaji spremenjena in dopolnjena 1967, 1968 in 1971 in je veljala do 1974
- za razliko od Ustave FNRJ 1946 in Ustavnega zakona 1953, Ustava SFRJ opustila obliko državne organizacije → zamišljena je kot povelja o samoupravljanju
 - sprememba službenega naziva in definicije države: SFRJ- zvezna država prostovoljno združenih enakopravnih narodov in socialistično demokratično skupnost zasnovano na oblasti delavnega naroda in samoupravljanja
 - drugačna struktura, sestavljen iz osnovnih načel (9 oddelkov) in normativni del (3deli: 1. regulira družbeno in politično ureditev; 2. del organizacija federacije; 3. del vsebuje dve krajše, prehodne in končne odredbe); skupaj ima 259 členov
 - usmerjena na konstituiranje integralnega družbeno- političnega sistema na samoupravnih osnovah

- ustavna ureditev federacije je zgrajena na temelju suverenosti federalno združenih narodov in samoupravljanju
 - urejena tudi aktivnost družbeno- političnih organizacij, posebej **SSRNJ** in ZKJ (funkcija usmerjanja)
 - zunanja politika zasnovana na miroljubni koegzistenci in akti vnem sodelovanju držav in narodov ne glede na razlike v njihovi družbeni ureditvi
 - v Normativnem delu: družbena in politična ureditev → Novo: SFRJ in socialistična demokratična skupnost zasnovana na oblasti delovnega naroda in na samoupravljanju, s čimer je izražena novost Jugoslovanskega socialističnega sistema, tj. da je samoupravljanje temelj družbeno- politične ureditve na vseh ravneh
 - temelj ekonomskega sistema je svobodno združeno delo sredstev za proizvodnjo v družbenem lastništvu in samoupravljanje delavnih ljudi v proizvodnji in družbeni skupnosti
 - bistveno so razširjene odredbe o pravicah in dolžnostih človeka in državljana: poleg klasičnih tudi specifične kot npr. pravica državljanov do družbenega samoupravljanja
 - razširjena pravica delavcev
 - po Brionskem plenumu CK ZKJ proces demokratizacije
 - razširitev tudi načel sistema skupščinske vladavine
 - Ustava SFRJ je ohranila razdelitev na politično- izvršne organe in upravne organe, čeprav je omogočila osebno združevanje funkcije voditeljev upravnih organov in članov politično- izvršnih organov
 - izraža težnjo po doslednem spoštovanju ustavnosti in zakonitosti → rezultat: ustanavljanje republiških ustavnih sodišč in Ustavnega sodišča Jugoslavije (specifičen samostojen organ poleg skupščine); prevzemali naloge, ki so jih prej opravljali drugi organi
- Amandmaji 1967, 1968 in 1971:** deloma so spremenili skupščinski sistem:
- spremenjena struktura skupščin, sestava ZIS, ukinjena je institucija podpredsednika republike, zamenjana je organizacija teles skupščin
 - uvajanje predsedstva SFRJ, krepitev funkcije predsedstev republik in pokrajinskih skupščin ožijo vlogo skupščin in krepijo položaj izvršnih organov
 - na zvezni ravni vloga zvezne skupščine slabi z uvajanjem medrepubliškega dogovarjanja in usklajevanja stališč preko medrepubliških komitejev, skupnih organov ZIS in republiških izvršnih svetov → v praksi iz skupščine izvzeto usklajevanje stališč med republikami
- Družbeno- politične skupnosti:** nov pojem, ki ga uvaja Ustava 1963 so občina, okrožje, avtonomna pokrajina, socialistična republika in federacija

- z Amandmajem XVII. Iz 1968 se lahko tudi mesto konstituira kot posebna družbeno-politična skupnost
- občina je snovna družbeno-politična skupnost; s Statutom uveljavlja svoje pravice in dolžnosti in način njihove realizacije; lahko sprejema predpise, družbeni načrt in proračun in samostojno potrjuje svoj dohodek
- okrožje opravlja posle skupnega interesa dveh ali več občin
- republika lahko sama uredi zadeve tako da se sama odloči ali bo sestavljena samo iz občin ali ne
- sprememba Ustave z amandmajem XVIII. 1968: pokrajine so družbeno-politične skupnosti s posebno nacionalno sestavo in drugim posebnostim, v katerih delavni narod uresničuje družbeno samoupravljanje,... → pokrajina s pokrajinskim ustavnim zakonom uresničuje svoje pravice in dolžnosti
- z Amandmajem XVIII. Je potrjeno, da Federacija ščiti z Ustavo potrjene pravice in dolžnosti AP → Amandma XX. 1971so pokrajine definirane kot avtonomne samoupravne demokratično-politične skupnosti; teritorij se ne sme spreminjati brez soglasja njene skupščine
- Republika je z Amandmajem XX. 1971 definirana kot država zasnovana na suverenosti naroda in na oblasti in samoupravljanju delavne klase in vseh delavnih ljudi in državljanov in enakopravnosti narodov in narodnosti
- teritorij republike se ne sme spreminjati brez njenega pristanka; meje med dvema republikama se spreminjajo na osnovi sporazumov sprejetih v republiških skupščinah
- Ustavna naloga Federacije je ščitenje suverenih pravic in enakopravnost narodov, socialistično družbo in politično ureditev republik
- z Amandmajem XX. Se zamenjajo definicija in funkcije zvezne države: Narod Jugoslavije uresničuje svoje suverene pravice v federaciji s stavkom- delavni ljudje, narodi in narodnosti uresničujejo svoje suverene pravice v socialističnih republikah in v socialističnih avtonomnih pokrajinah v skladu z njihovimi ustavnimi pravicami, v SFRJ pa kadar je to v skupnem interesu.
- po Amandmaju XX. Je SFRJ zvezna država kot državna skupnost prostovoljno združenih narodov in njihovih socialističnih republik, kot socialističnih avtonomnih pokrajin Vojvodine in Kosova, ki sta v sestavi ZR Srbije, zasnovana na oblasti in samoupravljanju delavske klase in vseh delavnih ljudi → ta odredba od samega začetka povzročala spore glede ustavnega položaja ZR Srbije, položaja pokrajin v njej in v sestavi federacije

- Amandmaji so bistveno okrnili pristojnosti federacije in mnoge med njimi so bile prenesene na republike in pokrajine → poudarjene kot primarna mesta za uresničevanje pravic in interesov naroda in narodnosti delavnega ljudstva,...

- pri ocenah Ustave iz 1963, da je v njej prišlo do konfederativnih elementov in krepitev nacionalnega interesa na škodo klasnega

Zvezna skupščina: Ustava SFRJ iz 1963, da je najvišji organ oblasti in organ družbenega samoupravljanja v okvirju pravic in dolžnosti federacije; je osnovni in najvažnejši organ federacije; ima široke pristojnosti, odloča o vseh najvažnejših vprašanjih političnega, ekonomskega in družbenega življenja države

- noben drug organ je ne more sklicati, razpustiti ali vplivati na njeno formiranje

- v primerjavi z Ustavnim zakonom 1953 je Ustava 1963 je določila Skupščino kot izključno zakonodajni organ

- funkcija: določanje politiko in sprejema predpise, daje navodila za delo izvršnih organov in organov uprave ter nadzira izvajanje politike in uporabo predpisov, ki jih je predpisala

- skupščina je sestavljena iz Zveznega sveta (sestavljajo tudi delegati Sveta naroda) in 4 sveti delavne skupnosti: Gospodarsko, Šolsko- kulturno, Socialno- zdravstveno , Organizacijsko politično; vsak svet je imel 120 poslancev

- struktura skupščine imela temelj v sistemu samoupravljanja razširjenem na celotno družbeno življenje

- ustavni Amandma VIII. 1968 je spremenil strukturo zvezne skupščine: Svet naroda postane samostojen dom, ukinjena sta Zvezni in Organizacijsko- politični svet, ustanovljen pa je Družbeno politični svet; Zvezna skupščina je 5-domna : ima Set naroda (delegati republik in pokrajin: republike 20, pokrajine 10), Gospodarski, Šolsko- kulturni in Socialno- zdravstveni (120 delegatov), Družbeno- politični svet (120 delegatov, izvoljen neposredno od državljanov v občinah)

- Svet naroda postal splošno pristojen svet Zvezne skupščine → 1971 so pristojnosti federacije močno zmanjšane, okrepljena pa je vloga republik in pokrajin

- z zaostrovanjem ekonomskih, političnih, socialnih in mednarodnih odnosov so se jasneje pokazale pomanjkljivosti delovanja organov federacije → najvažnejše odločitve se sprejemajo zunaj Zvezne skupščine (sprejemajo jih izvršni državni organi in izvršno- politični organi ZKJ

Predsednik republike: SFRJ predstavlja v državi in v tujini, opravlja tudi druge politično- izvršne funkcije ter je vrhovni poveljnik oboroženim sil v Jugoslaviji

- mandat 4 leta in nato izvoljen še za en mandat → ta ustavna omejitev pa ni držala za Tita
- po Ustav SFRJ je predsednika Republike v njegovi odsotnosti nadomeščal podpredsednik Republike → ta funkcija ukinjena z amandmajem V. iz leta 1967
- predsednik republike ni več predsednik ZIS vendar ima določena pooblastila
- njegov položaj in vloga sta se spremenila 1971 z amandmajem XXXVII.: istočasno postane tudi predsednik Predsedstva SFRJ; z istim amandmajem se mandat predsednika republike podaljša na 5 let
- novo: lahko skliče in vodi skupne seje oz. zasedanja Predsedstva SFRJ in ZIS, lahko ustanovi Vojaški komite
- v obdobju zaostrenih ekonomskih, socialnih, političnih in mednacionalnih odnosov, se je njegova vloga tudi v praksi okrepila

Predsedstvo SFRJ: ustanovljeno z amandmajem XXXVI. A971 na iniciativo Tita (že 1970 ter opozoril na pomembnost mednacionalnih in meddržavnih odnosov ter v sklopu ustavnih sprememb predlagal uvajanje Predsedstva SFRJ kot samostojnega organa federacije)

- potreba po organu, ki bo opravljal funkcijo šefa države z enakopravno zastopanostjo vseh republik in AP; ustanovitev takega organa bi preprečilo boj za oblast, ko bo Tito prenehal opravljati funkcijo Predsednika Republike
- pripomoglo bi k okrepitvi kolektivnega dela in odgovornosti
- Amandma XXXVI. Je odločil, da Predsedstvo predstavlja Jugoslavijo v državi in v tujini, v okviru svojih pravic in dolžnosti, usklajuje skupne interese republik oz. AP, Zvezni skupščini predlaga osnovne smeri politike, spremembe ustave, sprejemanje zakonov in drugih splošnih aktov; predlaga kandidata za predsednika ZIS, predsednika in sodnike Ustavnega in Vrhovnega sodišča Jugoslavije, izvolitve in razrešitev članov Svetov federacije, postavi in odpokliče ambasadorje in poslance SFRJ;
- Predsedstvo SFRJ je najvišji organ vodenja in poveljevanja oboroženih sil SFRJ
- nekaterih funkcij pa predsedstvo SFRJ ne more opravljati dokler obstaja funkcija Predsednika Republike
- sestava: predsedniki skupščin in pokrajin in po 2 iz vsake republike (izbrale republiške in pokrajinske skupščine)
- voli se na vsakih 5 let in nato Predsedstvo izvoli predsednika in podpredsednika za obdobje 1 leta
- Zvezna skupščina proglasi volitve in objavi sestavo Predsedstva SFRJ, člani Predsedstva pa zaprisežejo pred njo

- posebno pomembna vloga pri usklajevanju stališč med republikami in pokrajinami
- Zvezni izvršni svet:** ja organ Zvezne skupščine kateremu je zaupana politično- izvršna funkcija v okviru pravic in dolžnosti federacije
- sestavljen iz predsednika in določenega števila članov izvoljenih glede na položaj
- kandidata za predsednika ZIS predlaga predsednik republike → nato Zvezni svet skupščine izbere med kandidati
- ZIS se voli na 4 leta ; enakopravna nacionalna zastopanost
- člani predsedniki republiških izvršnih svetov, zvezni državni sekretarji in drugi zvezni funkcionarji
- glede na Ustavo je ZIS podrejen in odgovoren Zvezni skupščini, ki jo obvešča o svojem delu
- razlika: Ustava SFRJ je določila, da notranja organizacija in delo ZIS ne predpisuje več samo ZIS ampak tudi Zvezna skupščina z zakonom
- ZIS pa lahko ponudi svoj odstop v primeru, da Zvezna skupščina sprejme kak predlog ali zakon navkljub negativni obrazložitvi ZIS
- dosledno je podrejen Skupščini
- poseben položaj v ZIS ima njegov predsednik → funkcija mandatarja pri sestavi ZIS in možnost razrešitve določenih izvoljenih članov
- ena najpomembnejših pristojnosti ZIS v tem obdobju bilo predlaganje in politike in aktov Zvezni skupščini
- 1968 moral odgovarjati za svojo zvestobo v Zvezni skupščini
- posebno funkcijo imela poslanska vprašanja
- ZIS v začetku 1971 dobil posebna pooblastila v zvezi z izvajanjem programa ekonomske stabilizacije
- pomembne spremembe sestave, pristojnosti in položaja ZIS vsebujejo amandmaji 1971 → Amandma XXXVIII. Zvezni sekretarji, ki upravljajo z Zveznimi sekretariati so člani ZIS; tudi v ZIS se voli iz vsake republike enako število članov in odgovarjajoče število iz pokrajine
- novost: za svoje delo odgovarja Predsedstvu SFRJ
- ZIS dobiva pomembne funkcije v postopku usklajevanja stališč republik in AP
- ustanavlja medrepubliške komiteje (vodijo posamezni člani)
- 1971 okrepljen položaj in razširjene so pristojnosti ZIS
- Zvezna uprava:** opravljala posle v pristojnosti federacije
- Ustava SFRJ razlikuje 3 vrste zveznih organov uprave: državne sekretariate in druge državne organe, Zvezne sekretariate in druge Zvezne organe, organe uprave kot so komiteji,

zavodi, uprave, direkcije, komisije in drugi organi in organizacije ki se ukvarjajo z vprašanji, ki so pomembna za federacijo

- Dva državna sekretariata: za notranje zadeve in narodno obrambo

- Ustava SFRJ je bolj odločno kot Ustavni zakon 1953 poudarila samostojnost zveznih organov uprave → ZIS smel preklicati predpis kakega zveznega organa le če je ta bil v nasprotju z zakonom

- Cilj: omogočiti operativnost in delavnost okrepi odgovornost do Zvezne skupščine in ZIS → amandmaji 1971 so ukinili razlike meddržavnimi in zveznimi sekretariati

- 1971 sprejet Zakon o organizaciji in delovnem področju zveznih organov uprave in zveznih organizacija

- prevladujoča vloga države, posebej povezane na področju ekonomskih odnosov

- Ustava pomenila načelno potrditev samoupravljanja in s tem impulz za aktiviranje delavnih mas v družbenem samoupravljanju

- poleg državnih centrov so formirani tudi novi, samostojni centri ekonomske in politične moči, ki so povezani z vodstvom velikih delavnih organizacij odločali v imenu delavcev

- cilji gospodarske reforme: doseganje večje produktivnosti v gospodarstvu, preprečevanje ekonomsko neopravičenih investicij in nerentabilno subvencioniranih izvoznih projektov

- izkazalo se je da cilji ustavnih in gospodarskih reform niso izvedljivi brez globljih demokratičnih družbenih sprememb

- Amandmaji 1971: XXI., XXII., XXIII.= t.i. delavski amandmaji so spodbudili samoupravno organiziranje in odločanje prek **OOUR**

- tudi na I. in na II. Kongresu samoupravljalcev v Sarajevu 1971 stališče, da je treba omejiti vlogo organov družbeno- političnih skupnosti, bank in drugih nosilcev finančnih sredstev izven proizvodne sfere v zvezi z odločanjem o razširjeni produkciji, ki bi vsa morala biti pod nadzorom združenega dela

- objektivno različni interesi republik in pokrajin se niso uspešno usklajevali na zvezni ravni → nastajali so medrepubliški spori zaradi različnih ekonomskih interesov povezanih z nekontroliranim razpolaganjem s sredstvi bivših zveznih fondov v okviru bank in podjetij

Ustava SFRJ 1974: 21. 2.1971 jo je proglasil za veljavnega Svet naroda → prevzela je strukturo Ustave 1963 in njenih amandmajev

- vsebuje tudi več novosti od katerih se najvažnejše nanašajo na delegatski sistem in spremembo strukture skupščin vseh družbeno- političnih skupnosti

Osnovna načela ustave SFRJ: vsebujejo in predstavljajo temelje normativnemu delu ustave

- temelj federativne ureditve Jugoslavije so: pravice vsakega naroda do samoopredelitve vključno s pravico do odcepitve
- osnovna načela so dopolnjena s stališči o narodnostih
- funkcije federacije: so razširjene s stališči o uresničitvi in zavarovanju samoupravnega karakterja socialističnih družbenih odnosov in sistema, skupnih interesov delavske klase, sistema družbeno- ekonomskih odnosov in enotna osnova političnega sistema
- ustava prevzema stališče Amandmaja XX. 1971 o odnosih v federaciji
- poudarjene so temeljne karakteristike družbene ureditve
- osnovne karakteristike socialističnih odnosov družbeno lastništvo sredstev za proizvodnjo, ...
- družbena lastnina je garancija položaja samoupravno organiziranih delavnih ljudi, ki onemogoča njihovo izkoriščanje in odtujevanje od sredstev za proizvodnjo
- osvobajanje dela je ustavna kategorija
- samoupravljanje je definirano kot pravica vsakega delavnega človeka da enakopravno z drugimi delanimi ljudmi odloča o svojem delu
- bolj detajlno je urejeno in razčlenjeno združevanje dela in sredstev, pri čemer so posebej poudarjena združevanje delavcev v **OUR**
- sistem ima klasni karakter, utemeljen je na samoupravni demokraciji kot specifični obliki diktature proletariata
- cilj: razvoj družbe kot svobodne skupnosti proizvajalcev
- funkcije oblasti in upravljanje z drugimi družbenimi posli v družbeno- političnih skupnostih opravljajo njihove skupščine
- stališča o svoboščinah, pravicah in dolžnostih človeka in državljana → prvič v posebnem oddelku v Ustavi 1974
- mednarodni odnosi: Jugoslavija kot neodvisna, neuvrščena in odprta družbena skupnost → se ne vmešava v notranje zadeve drugih držav
- Normativni del ustave 6 delov: prvi- SFRJ; drugi- družbena ureditev; tretji- odnosi v federaciji; četrti- organizacija federacije; peti- sprememba ustave SFRJ in šesti- prehodne in končne odredbe
- ustava SFRJ je poizkus izpostavljanja stroge meje med oblikami neposredne in posredne demokracije ter afirmiranje celotno določene neposredne samoupravne demokracije
- najvažnejša načela na področju političnega sistema pripadajo skupščinski in delegatski sistem

- novost: vključevanje skupščin skupnih interesnih skupnosti (ki se ustvarjajo v izobraževanju, znanosti, kulturi, zdravju, socialni zaščiti) v delo skupščin družbeno- političnih skupnosti, one so 4. svet → v skupščinah se namesto več svetov delavnih skupnosti oblikujejo enotni sveti združenega dela
- ustava ima detajlno ureja položaj, način izobraževanja, sestava in pristojnosti skupščine in njim odgovornih organov v republiki, pokrajini, občini.
- razlika: ponovno določen enoten kolegialen izvršni organ tudi za nivo občin
- novost: razširjene tiste pravice, ki izhajajo iz družbenega samoupravljanja in se ne omejujejo samo na klasični odnos med državo in posameznika
- Ustava SFRJ: oborožene sile ščitijo neodvisnost, suverenost, teritorialno celoto
- kljub procesu obsežnega prenašanja pristojnosti federacije na republike, pokrajine, občine in samoupravne organizacije in skupnosti, ki se je začel že 1953, skupni interesi ki jih določa Ustava 1974 še vedno zelo obsežni
- novost: odredbe o pravicah in dolžnostih federacije se ožijo, detajlno je določena možnost vpliva republik in pokrajin na odločanje v federaciji
- Federacija ima naslednje organe: Skupščina SFRJ, predsedstvo SFRJ, predsednik republike, ZIS, zvezni organi uprave, Zvezno sodišče, Zvezno javno tožilstvo, zvezni družbeni pravnik samoupravljanja in Ustavno sodišče Jugoslavije
- Skupščina SFRJ:** organ družbenega samoupravljanja in najvišji organ oblasti v okviru pravic in dolžnosti federacije
- njen položaj in funkcije so načeloma enake kot skupščine drugih družbeno- političnih skupnosti
- z ustavo 1971 SFRJ so temeljno spremenjene struktura, sestava in način odločanja Skupščine SFRJ → namesto 5 svetov Skupščine SFRJ uvajajo samo 2: Zvezni svet in Svet republik in pokrajin → s tem se je struktura Zvezne skupščine približala dvodomni strukturi značilni za federativno urejene države
- Zvezni svet:** potrjuje osnove notranje in zunanje politike SFRJ, razen ekonomskih odnosov s tujino; sprejema zvezne zakone razen tistih ki jih sprejema Svet republik in pokrajin; sprejema proračun federacije
- drugi dom potrjuje skupen obseg proračuna federacije
- Svet republik in pokrajin:** ima ustavno funkcijo da zavaruje usklajevanje stališč skupščin republik in pokrajin na področjih, ki se nanašajo na zvezne zakone in druge splošne akte na osnovi soglasju s temi skupščinami

- Zvezni svet in Svet republik in pokrajin odločajo enakopravno samo glede nekaterih vprašanj
- odločitve se sprejemajo na ločenih zasedanjih/ sejah vendar morajo biti enake/podobne
- Svet republik in pokrajin odloča na seji na kateri so zastopane vse delegacije skupščin republik in pokrajin in na kateri prisostvuje večina delegatov
- z Ustavo 1971 je težišče uglasovanja in sporazumevanja republik in pokrajin preneseno v skupščine
- skupščina SFRJ neposredno , poleg zakonodajne funkcije, opravlja tudi del izvršne funkcije; z zakonom je pooblaščen da uvaja politiko izvrševanja zveznih zakonov in drugih splošnih aktov in obveznosti zveznih organov v njihovem izvrševanju
- najbolj samostojen položaj od skupščine ima Predsedstvo SFRJ

Predsednik republike: je institucija, ki je skoraj v celoti prevzeta iz Ustave SFRJ 1963 in Amandmaja 1971; zadržan je položaj, način izbire, pristojnosti in odnos predsednika republike do drugih organov federacije; osnovna karakteristika o predsedniku republike je vezana na osebnost Josipa Broza- Tita → njegov mandat je bil neomejen (dosmrten)

- s prenehanjem funkcije predsednika republike vse njegove dolžnosti preidejo na Predsedstvo SFRJ

- na predlog skupščin republik in pokrajin Je bil predsednik republike 1974 izbran/ izvoljen v skladu z odredbami Ustave SFRJ, s tajnim glasovanjem; njegove funkcije so bile določene z Ustavo SFRJ

- z Ustavo SFRJ je dovoljeno, da predsednik republike posamezne vodilne posle in posle poveljevanja oboroženim silam prenese na zveznega sekretarja za narodno obrambo, posamezne posle pa na Predsedstvo SFRJ; v praksi je občasno s komentarji obveščal Skupščino SFRJ o problemih notranje in zunanje politike in o stanju v SFRJ

Predsedstvo SFRJ: je v glavnem ohranilo enako ustavno funkcijo kot je bila potrjena z amandmaji 1971; je kolektivni nosilec funkcije predsednika SFRJ

- glede na ustavo SFRJ 1974 so osnovne funkcije Predsedstva da predstavlja SFRJ v državi in v tujini; skrbi za usklajevanje skupnih medrepubliških interesov zaradi uresničevanja narodne in nacionalne enakopravnosti

- število članov Predsedstva se je bistveno zmanjšalo: 1 predstavnik iz vsake republike in AP in po položaju predsednik ZKJ; posamezni član izvoljen na republiški oz. pokrajinski skupščini na skupni seji vseh njenih svetov s tajnim glasovanjem; republiške in pokrajinske ustave na različni način opredelile odgovornost članov Predsedstva SFRJ

- Novost: v sestavi Predsedstva SFRJ je njegov član po položaju tudi predsednik ZKJ, kar je narekovalo usklajevanje funkcije politične koordinacije in usklajevanje interesov republik in pokrajin, izražen ustavni položaj in vloga delavske klase in ZKJ- njene revolucionarne avantgarde
- Predsedstvo SFRJ deluje na osnovi usklajevanja stališč svojih članov, vendar odločitve sprejemajo z večino glasov, kakor je določeno s Poslovníkom o delu Predsedstva SFRJ
- odgovornost Predsedstva določena s splošnim načinom njegove kolektivne odgovornosti
- Zvezni izvršni svet:** izvršni organ Skupščine SFRJ v okviru pravic in dolžnosti federacije, odgovorno ji je za stanje na vseh področjih družbenega življenja, izvajanje politike, izvajanje zveznih zakonov, drugih predpisov in splošnih aktov Skupščine in usmerjanje in usklajevanje dela zveznih organov uprave
- Ustava 1974 definira ZIS kot izvršni organ Skupščine, Ustava SFRJ 1963 pa je zagotavljala, da ZIS opravlja politično- izvršno funkcijo
- ZIS ima poudarjene pristojnosti do zveznih organov uprave, katerih vodstvo so po pravilu njegovi člani
- na zmanjševanje vloge ZIS na izvršno funkcijo vpliva uvajanje Predsedstva SFRJ in prenašanje pristojnosti medrepubliškega usklajevanja, na področju ekonomske politike z mednarodnih komitejev na Svet republik in pokrajin
- Pristojnosti ZIS so določene z Ustavo
- predsednika volijo sveti Skupščine SFRJ na predlog Predsedstva, člane ZIS na predlog kandidatov za predsednika in na osnovi mišljenja Komisije Skupščine SFRJ za volitve in imenovanja
- ZIS dela in odloča o vprašanih iz svoje pristojnosti na sejah/zasedanjih, odloča z večino glasov prisotnih na seji; izjema so predpisi o začasnih ukrepih → predpisano je da se te odločitve sprejemajo z večino glasov vseh članov Sveta
- ZIS ima pomembne funkcije v odnosu do Skupščine SFRJ
- z Ustavo SFRJ 1974 je prepovedano neposredno vplivanje in pritisk na člane ZIS; člani ZIS in zvezni funkcionarji so izključno odgovorni organom federacije in pri opravljanju svoje funkcije ne smejo sprejemati smernice in naloge organov in funkcionarjev drugih družbeno-političnih skupnosti, niti delovati/ukrepati po smernicah in ukazih
- kot predlagalec zakonov in drugih aktov o katerih Svet republik in pokrajin odločajo na osnovi soglasja, je ZIS nosilec predhodnega usklajevanja stališč med republikami in pokrajinami

- zaradi ekonomske krize je ZIS povečal in razširil obseg svoje aktivnosti, v Skupščini pa se je okreplil kritični odnos do njegovega dela; v praksi se je tesno povezal s Predsedstvom SFRJ
- z Zakonom o osnovah družbenih svetov in o zveznih svetov (20.7.1979) so ustanovljeni zvezni družbeni kot pomembni organi predhodnega usklajevanja stališč in reševanja odprtih načelnih in sistemskih vprašanj: Zvezni družbeni svet za vprašanja družbene ureditve, Zvezni družbeni svet za gospodarski razvoj in ekonomsko politiko in Zvezni družbeni svet za mednarodne odnose. To so bila skupna svetovalna telesa organov federacije, republik in AP ter družbeno- političnih organizacij v federaciji
- zvezni organi uprave opravljajo upravne, strokovne in tehnične posle na določenih področjih in v okviru pravic in dolžnosti federacije → z ustavo so določena samo osnovna vprašanja in pristojnosti tega organa
- zvezna uprava je odgovorna ZIS in neposredno Skupščini SFRJ, vendar voditelji najvažnejših organov uprave so imenovani izmed članov ZIS
- 1974 se je formiralo 7 zveznih sekretariatov: za zunanje zadeve, narodno obrambo, notranje zadeve, trg in cene, finance, zunanjo trgovino, pravosodje in javno upravo
- konstituirano je 11 zveznih komitejev: za družbeno načrtovanje, energetiko in industrijo, promet in povezave, turizem, ekonomsko sodelovanje z državami v razvoju, delo in zaposlovanje, vprašanje borcev in vojnih invalidov, zdravstvo in socialno zaščito, znanost in kulturo, poljedelstvo (kmetijstvo) in za informiranje
- 1976 formiran komite za zakonodajo
- organizacijska struktura zvezne uprave je zamenjana aprila 1989; ukinjeni so zvezni komiteji, funkcije zveznih organov uprave opravlja 12 zveznih sekretariati (za zunanje zadeve, narodno obrambo, notranje zadeve, finance, ekonomske odnose s tužino, trgovino, energetiko in industrijo, promet in povezave, kmetijstvo, razvoj, delo, vprašanje borcev in socialna politika, za pravosodje in upravo)
- Zakon o združenem delu 1976 konkretiziral in razčlenil ustavne odredbe, ki se nanašajo na samoupravljanje delavcev združenega dela, dohodkovne odnose, svobodno menjava dela in samoupravno interesno organiziranje, samoupravno sporazumevanje in družbeno dogovarjanje,... → zamenjan z drugimi zakoni 1989 in 1990, ki so izražali reforme družbeno-političnega sistema Jugoslavije
- za razvoj družbeno- političnega sistema je ilustrativna študija E. Kardelja: Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja (1977)

- na VIII. Kongresu SSJ (ZSJ) 1978 se je Tito zavzel za doslednejše uresničevanje kolektivnega dela in odgovornosti, kar bi pripomoglo k demokratizaciji samoupravnih in političnih organov in preprečil dominacijo liderskih in drugih nezdravih ambicij posameznikov → Titova spodbuda doslednejši uporabi kolektivnega dela, kolektivnih organov oblasti in samoupravljanja dobila neposredni ustavni izraz 1981 z amandmaji I- VIII. na ustavo 1974

- v amandmaju I je poudarjeno da vsi organi oblasti in samoupravljanja in drugi nosilci samoupravnih, javnih in drugih družbenih funkcij delujejo v interesu delavske klase in vseh delavnih ljudi

- organi oblasti in samoupravljanja delujejo v okviru svojih pravic, dolžnosti in odgovornosti → potrebno, da delujejo tako, da je mogoč družben nadzor nad njihovim delom

- izpuščena je možnost volitev članov ZIS za tretje mandatno obdobje, katero je kot posebnost dopuščala Ustava SFRJ 1974

- praksa uresničevanja kolektivnega dela in odgovornosti je pokazala, da krajšanje mandatnega obdobja ima lahko negativne posledice, ker še posebej v primeru številnih kolektivnih organov, onemogočajo kontinuirano delo teh organov in osebno odgovornost nosilca predsedniške funkcije

- z amandmaji IX- XLVIII 1988 je zamenjana in dopolnjena Ustava SFRJ iz 1974

V začetku 80- ih so se pojavile obsežne in zaostrene polemичne razprave o tem oz. koliko je ustavni sistem povzročil ekonomsko krizo v Jugoslaviji, ali so deformacije v uresničevanju političnega sistema posledica napačnih načel in odredb ali pa so posledica nedoslednega uresničevanja ustavnega sistema, ali je potrebno spremeniti politični sistem in njegove ustavne temelje, ali je z uspešno subjektivno aktivnostjo možno zavarovati njegovo dosledno uresničevanje

- dokument Kritična analiza funkcioniranja političnega sistema socialističnega samoupravljanja je nastal na iniciativo Predsedstva SFRJ v okviru delovanja Zveznega družbenega sveta za vprašanje družbene ureditve konec 1985 vsebuje spremembe političnega sistema

- na osnovi Kritične analize in javne razprave o njej je Predsedstvo SFRJ pripravilo Predlog k pristopu spremembe Ustave SFRJ → ob sprejetju predloga in javni razpravi o Načrtu ustavnih amandmajev, ki ga je spotoma pripravila Komisija za ustavna vprašanja Skupščine SFRJ, so se obnavljala stara nasprotja in polarizacije

- na osnovi take polarizacije v javni razpravi o Načrtu ustavnih amandmajev je Komisija za ustavna vprašanja Skupščine SFRJ pripravila pomembno spremenjen Predlog amandmajev
- Amandmaji IX- XLVIII. na Ustavo SFRJ 1974 so bili sprejeti 25.9.1988: vnašajo največ sprememb v družbeno- ekonomsko ureditev → prinašajo krepitev odgovornosti združenih delavcev pri upravljanju sredstev družbenega lastništva, ...
- umaknjeno je strogo ustavno omejevanje lastniške pravice na stanovanja, poslovne prostore, kmetijska zemljišča,...
- sprememba političnega sistema z amandmaji 1989 omogočajo enostavnejše in racionalnejše delovanje političnega sistema, posebej v samoupravnih in družbeno- političnih skupnostih
- najvažnejša sprememba: uvajanje neposrednih volitev v Skupščine družbeno- političnih skupnosti
- uveden 4- letni mandat funkcionarjev skupščine SFRJ in predsednika Ustavnega sodišča Jugoslavije

Jugoslavija

1918-1941

Povzetek

Jugoslovanska država je nastala 1. decembra 1918, ko sta delegacija narodnega sveta (ustanovljen je bil 6. oktobra 1918 in je predstavljal jugoslovanske narode nekdanje Avstro-Ogrske, ki so bili mesec dni organizirani v samostojni državi Slovencev, Hrvatov in Srbov brez mednarodnega priznanja) in regent kraljevine Srbije razglasila združitev države SHS s kraljevino Srbijo in Črno goro v Kraljevino SHS. Združitev je potekala nedemokratično s sporazumom med vlado Srbije in nekaterimi buržoaznimi skupinami iz drugih jugoslovanskih dežel. Jugoslovanski narodi (zlasti še njihove mlade buržoazije kot nosilke narodnoosvobodilnih prizadevanj) niso bili zadovoljni s takšno združitvijo, ki je dajala Srbiji velike prednosti in hegemonistične možnosti. V novi državi so se takoj pokazala nacionalna in socialna nasprotja. Aprila 1919 se je revolucionarno delavstvo organiziralo v socialistični delavski stranki Jugoslavije (leta 1920 preimenovani v Komunistično partijo Jugoslavije - KPJ).

Jugoslavija je kljub naslonitvi na Francijo doživela zunanjepolitični neuspeh. Leta 1920 je s plebicitom izgubila slovensko Koroško v avstrijsko korist, z rapalsko pogodbo pa je morala pristati na določila londonskega pakta, ki je dajal Italiji slovenske in hrvaške dežele z več kot pol milijona prebivalcev. Italija je bila ves čas obstoja kraljevine Jugoslavije njen glavni zunanjepolitični sovražnik.

Režim je začel propagirati unitarno jugoslovanstvo, spremenil je tudi upravno razdelitev države: ustanovljenih je bilo devet banovin, ki se niso ujemale z nikakršnimi etničnimi ali zgodovinskimi mejami. 1931 je zajela tudi Jugoslavijo gospodarska kriza in kralj je septembra 1931 izdal oktroirano ustavo. Dopuščala je nekakšen lažni parlamentarizem z eno vsedrjavno stranko, od leta 1933 imenovano jugoslovanska nacionalna stranka (JNS). Diktatorski režim je ostro nastopil proti revolucionarnemu delavskemu gibanju, preganjal pa je tudi meščansko opozicijo (predvsem HSS in SLS), ki sta zahtevali obnovitev parlamentarne demokracije. Režim JNS je slabel in po smrti kralja Aleksandra (atentat oktobra 1934 v Marseillu) obdržal le do septembra 1935. Novi režim »kneza namestnika Pavla« in stranke JRZ s Stojadinovićem so podprli slovenski klerikalci, del Radikalov in JMO. Poskušal se je pogoditi s Hrvati, zunanjepolitično pa se je usmeril k vse močnejši Nemčiji. Proti temu režimu, ki je kazal elemente totalitarizma, je obstajala močna meščanska opozicija v Srbiji in na Hrvaškem, rasel pa je tudi že odpor demokratičnih ljudskih množic, ki jih je skušala prenovljena KPJ, ki jo je od leta 1937 vodil Josip Broz, od leta 1935 organizirati v ljudsko fronto. Med srbsko in hrvaško buržoazijo ni prišlo do sporazuma, v začetku 1939 je padel Stojadinović, dvor pa se je sam sporazumel s Hrvati in jim dopustil avtonomno banovino Hrvaško. Vsa velika jugoslovanska buržoazija se je tako združila v reakcionarnem režimu.

→ proti koncu dvajsetih let so se spori med posameznimi buržoazijami jugoslovanskih narodov tako

zaostri, da je postal jugoslovanski parlament prizorišče ubojev. Da bi vzpostavil red in ohranil

državno enotnost, se je eksponent vladajoče srbske buržoazije kralj Aleksander odločil za osebno

diktaturo. 6.januarja 1929 je razglasil, da odpravlja ustavo in parlament in da med njim in ljudstvom »ni nobenega posrednika več«. Ljudstvo je odgovarjalo s stavkami in demonstracijami.

Vzroki za nastanek 1.Jugoslavije

Potek in rezultat I.sv.vojne je omogočil politično udejanjanje »sanj o jugoslaviji«. Habsburški južni Slovani (Slovenci in Hrvati) so bili zaradi politične represije in kulturne odvisnosti od Habsburškega imperija zafrustrirani in so iskali zaščito in varnost v Kraljevini Srbov, ki si je mednarodno slavo pridobila z vojaškimi zmagami nad Centralnimi silami. Ironično srbska vlada na začetku dolgo časa ni kazala pretiranega zanimanja za tovrstno povezovanje. Ključna zanimanja za srbsko vlado so bila pridobitev teritorialnih izhodov Srbov na Jadransko morje (Miha: preko Črne gore, deloma današnje Albanije) in na Egejsko morje (Miha: preko današnje Grčije). Srbske vlade tedaj ni toliko zanimala zaščita Slovencev in Hrvatov pred ozemeljsko požrešnimi Italijani. Srbski premier **Nikola Pašić** je na primer imel zelo malo razumevanja za združevanje s Slovenci in Hrvati med drugim tudi zaradi tega, ker so se slednji borili na strani sil osi in - izgubljali. Srbska vlada pri doseganju svojih teritorialnih želja ni potrebovala Slovencev in Hrvatov, medtem ko so oboji predvsem zaradi Italijanov zelo potrebovali srbsko zaščito. Srbske vlade tudi ni toliko zanimalo združitev vseh pravoslavcev v eno državo, saj je pričakovala, da si bo Bosno kot pokrajino priključila (Miha: zato so Srbi še danes razdeljeni med Srbijo, Bosno in Hrvaško).

→ srbske vlade na začetku ni zanimala združitev Južnih Slovanov na območju rek **Una-Sava-**

Donava, temveč so jo zanimali predvsem lastni interesi (izhod na Jadransko in Egejsko morje)

→ za združitev v državo Južnih Slovanov so se trudili predvsem Slovenci in Hrvati zaradi politične

represije Habsburškega imperija in ozemeljske požrešnosti Italijanov

Srbsko zanimanje za združitev v eno državo se je začelo sredi leta 1917, v letu ko so Srbi izgubili svojega ključnega vojnega zaveznika – Caristično Rusijo (Miha: Lenin je v tem letu pomagal carju sestopiti s prestola). Poleg tega je v tem letu v I.sv.vojno stopila tudi ZDA, katero je zelo zanimalo oblikovanje nacionalnih držav (Miha: ZDA so bile torej nasprotnica večnacionalnih držav à la Habsburški imperij. Paradoksalno je bila 1.Jugoslavija ravno takšna država). Srbi so se zaradi omenjenih dveh dogodkov začeli zanimati za nastanek nove zahodno usmerjene države (Miha: zaradi oktobrske revolucije Rusiji niso več zaupali). Vendar so si tokrat Srbi vzeli ekskluzivno pravico, da so pokrovitelji ideje o 1.Jugoslaviji, kar

pomeni, da bi vodili diplomacijo in vzpostavili pravni sistem. **Nekateri so videli novonastalo državo kot le geografsko razširitev predvojne Srbije.**

Srbska politična samozavest je izhajala iz smrtnega strahu slovenskih in hrvaških političnih elit pred Italijani (Miha: ki so potem v resnici dobili vse, kar so si zaželeli) in pred socialno revolucijo kot posledico razpada Habsburške monarhije. Slovenska in hrvaška politična elita si je zato želela srbsko vojaško, birokratsko in kraljevo zaščito.

Od vseh političnih veljakov je samo **Stjepan Radić** iz hrvaške kmečke stranke protestiral proti hitremu, brezglavemu, brezpogojnemu in slabo pripravljenemu vključevanju v novo državo - Kraljevino SHS. Njegovi očitki so bili vprašanja federalizma in/ali decentralizacije. Drugi slovenski in hrvaški politični veljaki so bili preveč potrti zaradi pomanjkanja vojaške in administrativne moči (Miha: vse vzvode moči v Habsburškem imperiju so imeli Avstrijci in Madžari), hkrati pa so bili (preveč) navdušeni nad srbsko tradicijo državnosti, da bi si upali resneje pogajati za novo državno tvorbo.

Stranke v 1. Jugoslaviji

V političnem življenju države v prvem desetletju so igrale pomembno vlogo politične stranke, ki so bile organizirane na nacionalnih temeljih in so imele zares množično kmečko zaledje, toda popolnoma velikoburžoazno vodstvo – zato so bile zvečine konservativno usmerjene. Toda zaradi nacionalnih sporov te stranke (srbska narodna radikalna, hrvaška republikanska seljačka, slovenska ljudska stranka in jugoslovanska muslimanska organizacija) niso predstavljale monolitnega političnega bloka, ampak so si v osnovnih vprašanjih državne in politične ureditve stale diametralno nasproti.

Srbska buržoazija je hotela v novi državi svojo slabšo gospodarsko moč in organiziranost nadomestiti s političnimi sredstvi državnega aparata, ki ga je nadzorovala, zato si je prizadevala državo organizirati strogo centralistično. Poglavitni zagovornici centralizma sta

bili narodnoradikalna in jugoslovanska demokratska stranka (vsedrjavna stranka liberalne buržoazije in intelligence, ki je zagovarjala unitarizem).

V prvo jugoslovansko državo so Slovenci vstopili kot narod z razvitim političnim življenjem. V tem času so delovale na Slovenskem tri politične stranke:

- **SLS** → v glavnem kmečka stranka, v manjši meri pa je vsebovala tudi delavstvo in meščanstvo
- **Liberalna**, ki se je imenovala tudi Jugoslovanska demokratska stranka
→ predvsem meščanska stranka, stranka bogatih in izobraženih
- **Delavska social demokratska stranka** → izredno delavska stranka

Zaradi etničnih in socialnih trenj so politične stranke izoblikovale sebi lastne programe, ki so bili prilagojeni posameznim populacijam. Spodaj so našteje najpomembnejše stranke glede na etnično pripadnost.

1. **Radikalci** (The Radical Party) – ustanovljeni leta 1881, vodi jih **Nikola Pašić**. Od leta 1903 naprej so bili v predvojni in v prvem desetletju po ustanovitvi Kraljevine SHS prevladujoča stranka (največ glasov). Njihova načela so bila nacionalizem (domoljubje), enakopravnost in samozadostnost. Nagovarjali so predvsem srbske kmete, ki so živeli južno od rek Una-Sava-Donava, torej »**srbijance**«. Svojo primarno strankarsko bazo so ohranili tudi po tem, ko so se voditelji stranke privadili bogatemu mestnemu načinu življenja, stranka sama pa se je s tem naučila prisluhniti tudi potrebam gospodarstva, administracije in vojske. S tem je postala politični instrument za gospodarstvenike, birokracijo, politike, vojsko in monarhijo. Klicali so jo tudi politični instrument Čaršije. Na začetku so bili skeptični glede povezovanja v Kraljevino SHS, saj so želeli sami vladati svoji Srbiji. Kasneje so bili pripravljeni dati tudi veliko avtonomije severnim katoliškim delom skupne države. Dano avtonomijo so preklicali leta 1921, ko je postalo jasno, da hrvaška politična elita kljub vsemu ni sposobna vladati sama. Radikalci kot stranka so bili vodeni patriarhalno in oportunistično.
2. **Demokratska stranka** (The Democratic Party) – ustanovljena leta 1901, ko se je del Radikalcev odcepil in ustanovil bolj moderno stranko. Njihova načela so bila ženska

emancipacija, pravna zaščita dela in državno vodenje gospodarstva (Miha: bili so proti prostemu trgu). Vodi jih »prečani srb« **Ljubomir Davidović**. V primerjavi z Radikalci je bila ta stranka na ravni Kraljevine SHS bolj povezovalna in tudi bolj državotvorna stranka. Vendar je bila Demokratska stranka prav tako srbska stranka. Skupaj z Radikalci je v prvih letih po nastanku nove države uspešno tvorila politično koalicijo, katere namen je bil predvsem nadvladati Hrvate in Bošnjake.

3. **Kmečka stranka** (The Agrarian Party) – ustanovljena leta 1919, vodi jo **Jovan Jovanović**. Stranka je nastala z združitvijo podobno mislečih ljudi v Srbiji, Bosni, Dalmaciji in Sloveniji (Miha: s tem je bila prva prava »vsejugoslovanska stranka«). Stranka je opozarjala na dejstvo, da Radikalci niso več to za kar so se izdajali (kmečka stranka) in da so ljudi prevarali, zato da lahko delajo druge stvari (so politični instrument interesnim skupinam). Žal kmečka stranka ni imela večje politične moči.
4. **Hrvaška kmečka stranka** (Hrvatska seljačka stranka - HSS) – leta 1904 sta jo ustanovila brata **Ante** in **Stjepan Radić**. V času Avstro-Ogrske je bila to delavska stranka, v Kraljevini SHS pa se je hitro izoblikovala kot glas hrvaškega ljudstva. Stranka je bila predana programu a) hrvaških državljanskih pravic (Miha: da bi Hrvaška enkrat razglasila svojo državo), b) zemljiškim reformam – na račun madžarskih in nemških veleposestnikov, c) decentralizirani in populistični birokraciji ter d) splošnim idejam kot so kmetijstvo, pacifizem (miroljubje), mednarodnost in plebiscitarna demokracija. Stjepan Radić je s takimi idejami hitro postal hrvaški idol. Kljub temu v medvojnem času zaradi nenehnih spopadov s srbskimi Radikalci za Hrvaško ni veliko dosegel.
5. **Slovenska ljudska stranka** (SLS) – ustanovljena leta 1905, vodi jo **dr. Anton Korošec**. Ta stranka je imela v Sloveniji podobno moč kot Radikalci v Srbiji. Vendar v nasprotju z Radikalci in Hrvaško kmečko stranko se Slovenska ljudska stranka ni želela razširiti na druge dele Kraljevine SHS, temveč je ostala osredotočena le na Slovenijo. Slovenska ljudska stranka je v Sloveniji omogočila tudi poceni kmetijski kredit, ki bi bil sicer potreben tudi za preostali del Kraljevine SHS. Stranka je podpirala katoliško vzgojo v šolah. Ne Slovenska ljudska stranka ne opozicijska stranka **Slovenski liberalci** ni izrabljala trenj med Srbi in Hrvati, da bi dosegla samoupravljanje za Slovenijo in dobro podlago v zvezni birokraciji za delovna mesta Slovencev.

6. **Jugoslovanska muslimanska organizacija** (Jugoslavenska muslimanska organizacij, JMO) – vodi jo Bošnjak **dr.Mehmed Spaho**. Stranka je združevala muslimane v Kraljevini SHS, na državni ravni pa se je zavzemala predvsem za gospodarske in kulturne interese. Druga (manjša) muslimanska stranka je bila **Džemijet stranka**, ki je združevala turško govoreče Makedonce in Albance.
7. **Komunisti** (Komunistična partija Jugoslavije – KPJ) – ustanovljeni leta 1919. Na splošnih volitvah leta 1920 so bili tretja najmočnejša stranka v državi. V resnici je bila edina stranka, ki je bila sposobna preseči etnične in verske razlike. Bila je dobro zasidrana tako v razvitih delih države (Slovenci, Hrvatje) kot v nerazvitih (vsi ostali), ter povsod kjer so bili potencialni medetnični konflikti (Vojvodina, Dalmacija, Črna gora in Makedonija).

Vendar je bila ta stranka idejno šibka, njena stališča do nacionalnega in agrarnega vprašanja so bila napačna, zato je hitro podlegla buržoaznim udarcem. S t.i."obznano" (razglasom) so ji decembra 1920 prepovedali propagandno dejavnost in sindikate.

Komunistična stranka je 29.junija 1921 izvedla spodleteli atentat na prestolonaslednika princa Aleksandra in 21.julija 1921 uspešen atentat na ministra Milorada Draškovića. Za nobenega od atentatov stranka ni prevzela odgovornosti, dokočno pa je bila **prepovedana z "zakonom o zaščiti države" 2.avgusta 1921**. Kljub prepovedi se stranka ni povsem umaknila. Delovala je podtalno (ilegalno), bila podvržena silovitim pritiskom, hkrati pa je novačila mlade intelektualce in delavstvo v svoje članstvo. Vlada Kraljevine SHS je gonjo proti komunistom opravičevala z domnevno vojaško grožnjo, ki naj bi jo komunisti predstavljali. Na ta način je jugoslovanska buržoazija obračunala z revolucionarnim delavskim gibanjem.

Splošno

Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev se je že takoj na začetku pokazala kot centralistična država, ki ne namerava upoštevati socialnih, gospodarskih in političnih posebnosti posameznih narodov. Osnovna državna načela, ki so jih gojili predvsem Srbi in manjše skupina pri Slovencih in Hrvatih, so bila, da so Slovenci, Hrvati in srbi samo plemena znotraj enega enotnega jugoslovanskega naroda (unitarizem). Zagovarjali so mnenje, da je treba državo urediti čimbolj centralistično (uniformno), da bo čimbolj pospeševala proces

kulturnega in političnega zблиževanja, oziroma kar stapljanja posameznih plemen v enoten narod. Govorili so, da jih je ločila le nesrečna zgodovina, da pa je naloga nove države, da vrže v »ropotarnico« vse, kar je naredila zgodovina in da ukine vse ločitve. Takšen pogled je bil seveda popolnoma nestvaren, ker ni upošteval, da se narodi ne formirajo samo glede na jezik (pa še ta pri jugoslovanskih narodih ni bil enak), ampak na celem spletu kulturnih in civilizacijskih elementov, ki pa so bili pri jugoslovanskih narodih zelo različni. Razvili so se v preteklih stoletjih, ko so ti narodi živeli v različnih civilizacijskih okoljih (Slovenci v srednjeevropski nemški državi, Hrvati pod Ogrsko, Srbi pa v sklopu turškega cesarstva).

Centralistični in unitaristični koncept je zelo ustrezal velikosrbskim predstavam in potrebam. Prvič so si narodno, kulturno in jezikovno enotnost novega »integralnega jugoslovanstva« predstavljali kot razširitev in uveljavitev srbohrvaškega jezika in kulture za ves ta enoten narod. Drugič pa so želeli s centralistično državno ureditvijo, ki bi imela vse vrhovne institucije v Beogradu, zagotoviti Srbom s političnimi sredstvi vodilno vlogo v državi, čeprav so bili Srbi gospodarsko in socialno precej slabše razviti od Slovencev in Hrvatov.

Ti osnovni razlogi so vodili Srbe in druge unitariste, da so **v novi državi Kraljevini SHS uveljavili popolno centralistično ureditev**. Že januarja 1919 so razpustili hrvaški sabor in s tem ukinili dotedanjo avtonomno hrvaško državo. Istočasno so ukinili tudi Narodno vlado za Slovenijo, ki je avtonomno vodila posle, in postavili deželno vlado za Slovenijo, ki je postopoma postala popolnoma odvisna od beograjske centralne vlade. Večino zahtev pa so urejali neposredno iz Beograda prek svojih uradov v Ljubljani. Kljub temu Slovenci celi dve leti in pol življenja v Kraljevini SHS niso odločneje politično nasprotovali centralističnemu beograjskemu režimu. Po eni strani se niso čisto dobro znašli v novih južnoslovanskih, balkanskih, političnih navadah, ki so bile popolnoma drugačne kot prej v Avstriji. Po drugi strani pa so tudi sami želeli močno, enotno državo, od katere so pričakovali učinkovito zaščito slovenskih ozemelj in ljudi. Toda po plebiscitu in rapalski pogodbi so bili razočarani.

1. Jugoslavija je bila v prvih dveh konstitutivnih letih upravljana s strani srbske vojske in po srbskih predvojnih metodah političnega delovanja. Nova ozemlja (Miha: torej predvsem Slovenija in Hrvaška) niso v prvih dveh letih imeli niti enega svojega ministra, srbska administracija pa ni bila reorganizirana zaradi upravljanja z dodatnimi deželami. V primerjavi z drugimi novo nastalimi državami v Srednji Evropi sta bili ti dve leti za Kraljevino SHS izgubljeni (Miha: v administrativnem in organizacijskem vidiku se ni naredilo nič, zato izgubljena leta).

28. novembra 1920 so bile prve volitve v ustavodajno skupščino Kraljevine SHS.

→ premier postane Pašić, ki je bil vodja največje srbske stranke Radikalci

Parlamentarne volitve so bile predstavljene na čas po mirovni konferenci novembra 1920, ko so bile dokončno (Miha: oziroma do naslednje vojne) določene meje 1. Jugoslavije. V predvolilni kampaniji je oblast neprikrito favorizirala srbske radikalce in demokrate. Volilna udeležba je bila 65-odstotna, višja udeležba pa je bila v nekdanjih avstro-ogrskih deželah in nižja v nekdanjih otomanskih deželah. Na volitvah se je za sedeže v parlamentu (skupščini) potegovalo 22 strank, od katerih je 16 tudi prišlo v parlament. Rezultati volitev so pokazali, da so več kot polovico sedežev v parlamentu dobile unitaristične stranke (Radikali, Demokrati in Kmečka stranka), medtem ko so manj kot tretjino sedežev dobile federativne in regionalne stranke (hrvaške, slovenske in muslimanske stranke). Približno tretjino izvoljenih poslancev (delegatov) se je zavzemalo za republiko, vsi ostali pa za monarhijo. Slovencem je bilo v skupščino odmerjenih točno toliko mest, kolikšen je bil delež slovenskega prebivalstva v državi, to je 8,5%.

Toda v prvih razpravah o ustavi v ustavodajni skupščini, februarja 1921, so slovenski kulturni delavci objavili **avtonomistično izjavo**. Z njo so zahtevali takšno državno ureditev, ki bo čim bolj varovala in pospeševala kulturni, gospodarski in socialni razvoj slovenskega naroda, ki je popolnoma zrela, razvita samostojna celota in lahko samo kot takšna prispeva k skupni blaginji države. Pomen izjave kulturnih delavcev je najprej spoznala Slovenska ljudska stranka, ki je tudi sama izoblikovala svoja avtonomistična načela. Predstavila jih je v svojem ustavnem konceptu, ki je zahteval za posamezne narode oziroma pokrajine v Kraljevini SHS avtonomijo. S tem je avtonomistično gibanje dobilo vsenarodni nadstrankarski značaj.

V beograjski ustavodajni skupščini je bila večina strank centralistov in unitaristov in tako je skupščina (premier je bil srbski Pašić) na **VIDOV DAN, 28. junija 1921** sprejela centralistično in unitaristično (**vidovdansko**) **ustavo**.

Ustava je bila sprejeta z navadno večino 223 glasov, proti je glasovalo 35 poslancev, 161 pa se je glasovanja vzdržalo. Ustava je Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev opredelila kot monarhijo troimenega naroda SHS, ki ga sestavljajo tri enakopravna plemena, in kot uradni jezik določila srbo-hrvaško-slovenski jezik. Makedonskega in črnogorskega naroda ne priznava. Ustava je sicer zagotavljala nekatere demokratične svoboščine, kot sta [svoboda](#)

[tiska](#), in politično združevanje, po drugi strani pa je dajala vladarju velika pooblastila, kot so razpust skupščine, imenovanje vlade in postavljanje sodnikov.

Vidovdanska ustava je bila v gospodarskem in socialnem pogledu dokaj napredna. Bila je osnova za posebno zakonodajo, ki je zagotavljala delavcem osemurni delavnik, socialno zavarovanje za bolezni in starost, ter še posebno institucijo delavske zaščite, svobodno voljeno Delavsko zbornico. Delavci so imeli pravico do svobodnega sindikalnega organiziranja in pravico do stavk. Slabše je bil urejen položaj kmetov, ki so bili z večine majhni kmetje. Država, ki se je sklicevala na kmete, kot na najštevilnejši sloj, ni do konca izvedla agrarne reforme. Veleposesti so ostale. Slabše je bilo v vidovdanski ustavi rešeno narodno vprašanje. Ustava je državo centralizirana in poenotila, kot da bi bila enonardna, ter jo razdelila na upravne enote po geografskih in gospodarskih merilih. Posamezni narodi in zgodovinske pokrajine niso imele nobene avtonomije. Velika buržoazija si je z ustavo zagotovila premoč tudi s tem, da je dala veliko oblast kralju, ki je bil iz srbske dinastije. Imel je veliko večjo oblast kot drugi kralji po Evropi. Ni bil odgovoren pred nikomer, le pred ustavo in pred bogom. Bil je vrhovni poveljnik vojske, postavljal je ministrskega predsednika in svojevoljno razpuščal parlament. Ker je bil kralj Aleksander Karadjordjević po naravi ambiciozen in avtokratski, se je usodno vtikal v politiko.

Upravno je ustavo državo razdelila na **33 »oblasti«**, ki jim načeljujejo župani, te pa imenuje osrednja uprava v Beogradu. Slovenija je razdeljena na ljubljansko in mariborsko oblast. Pokrajine ali oblasti so bile:

- ljubljanska, ▪ bihaška, ▪ dubrovniška, sremska, ▪ užiška, ▪ kruševska, ▪ vranjska,
- mariborska, ▪ vrbaška, ▪ bačka, ▪ podonavska, ▪ timoška, ▪ skopska,
- zagrebška, ▪ travniška, zetska, ▪ beograjska, ▪ požarevška, ▪ reška, ▪ bregalniška
- primorsko- ▪ splitska, ▪ sarajevska, ▪ podrinjska, ▪ šumadijska, ▪ niška, ▪ in
- tuzlanska,
- krajiška, ▪ mostarska, ▪ valjevaska, ▪ moravska, ▪ kosovska, ▪ bitolska.
- osiješka,

Proti tej ustavi je bila večina Slovencev in Hrvatov. Hrvaška kmečka stranka (hrvatska seljačka stranka, HSS) je delo konstituante bojkotirala, slovenska ljudska stranka (SLS) pa je bila proti in je pred glasovanjem zapustila parlament. Od Slovencev so za takšno ustavo glasovali liberalci.

Po sprejetju centralistične ustave je SLS kot večinska slovenska stranka stopila v opozicijo proti režimu v Beogradu in v opoziciji ostala s kratkim presledkom do leta 1927 (nove volitve). Beograjski centralistični režim so podpirali slovenski liberalci pod vodstvom dr.

Gregorja Žerjava in dr. Alberta Kramerja. SLS, ki so jo zaradi močnega vpliva duhovščine v njej imenovali klerikalna stranka, pa se je pod vodstvom dr. Antona Korošca zavzemala za avtonomijo Slovenije.

Del demokratov z Davidovičem (Srb) je uvidel nevzdržnost unitarizma ter začel od poletja 1922 iskati sporazum s hrvatsko republikansko kmečko stranko (hrvatska republikanska seljačka stranka, HRSS); posledica je bila razhod demokratov in radikalov (Miha: se pravi razhod dveh vladajočih srbskih strank). **Na parlamentarnih volitvah 1923** se je radikalna stranka okrepila na račun demokratov, močnejše pa so postale tudi proticentralistične HRSS, SLS in jugoslovanska muslimanska organizacija (Miha: torej so bili proti Srbom združeni slovenski, hrvaški BiH poslanci). Stranke so sklenile t.i. **federalistični blok**, kateremu so se začeli približevati demokrati. Federalistični blok je bila opozicija, ki je zahtevala spremembo vidovdanske ustave in federativno ureditev kraljevine. Pašić je poslal v Zagreb svojega sodelavca Marka Đurišića, ki je voditeljem opozicijskih strank posredoval tak predlog: Vsaka od opozicijskih strank bo lahko v svojih deželah postavila najvišje uradnike samo iz vrst svojih pristašev (v Sloveniji iz vrst SLS), nadalje, pomiloščeni bodo vsi politični zaporniki in omiljen bo režim na Hrvaškem in v BiH (tam je bil hujši kot v Sloveniji). Pašić je v zameno zahteval, da ga v skupščini podprejo pri sestavi enotne vlade, sestavljene iz samih Radikalcev. Opozicija je privolila v to in celo podpisala dogovor – **Markov protokol**.

Federalističnemu bloku se je uprl tudi demokrat Pribičević (Srb), glavni zagovornik unitarizma, in v začetku 1924 odcepil svoje krilo od demokratske stranke ter ustanovil samostojno demokratsko stranko, nato je z njo podprl Radikalce. **Pašić-Pribičevićev režim** je nastopil proti HRSS s policijskim terorjem in Radić se je z veliko hrvaško buržoazijo uklonil (posledice Markovega protokola). Takoj **po volitvah 1925** je pristal na vidovdansko ustavo, na državno enotnost in na dinastijo ter skupaj z Radikali setavil vlado.

S tem je Pašiću uspelo razbiti federalistični blok, problemi centralizma ali federalizma in s tem tudi normalnega gospodarskega razvoja vseh jugoslovanskih narodov pa so ostajali še naprej odprti. Radikali in kralj Aleksander, ki je vse bolj strmел za osebno oblastjo, so kmalu opustili sporazumevanje s Hrvati in izrinili Radića iz vlade. Na oblast so prišle vlade, sestavljene iz Radikalov in dela demokratov, ki so se udinjali dvoru.

Srbske stranke so dobile na volitvah v parlament **11.septembra 1927** popolno politično nadoblast – prejele so kar 62,8% glasov! Kljub prevladi v parlamentu pa so se srbske stranke povezale še s slovensko SLS in stranko Jugoslovanskih muslimanov – JMO. SLS so v zameno za sodelovanje v vladi prepustili vso oblast v Sloveniji, čeprav brez formalne avtonomije. Na ta način so Srbi Hrvate popolnoma izrinili iz vladanja skupni državi. Že tako razočarani Hrvati so postali še bolj jezni. Do katastrofe ni bilo več daleč.

20. junija 1928 je poslanec NRS Puniša Račić v skupščini streljal na skupino hrvaških poslancev in ubil Pavla Radića in Djura Bašarička, težko pa ranil tudi predsednika HSS **Stjepana Radića**, ki je **8. avgusta** ranam podlegel. Na ta način se je velikosrbska buržoazija znebila najhujšega političnega nasprotnika. Po streljanju v parlamentu je opozicija zahtevala odpravo vidovdanske ustave in uvedbo federalizma. Prišlo je do velikih demonstracij v Zagrebu, v oboroženem spopadu je bilo več mrtvih. Poboj prvakov HSS v parlamentu junija 1928 je bil samo uvod v kraljevo diktaturo.

Ker so se potem nacionalna in politična nasprotja v Jugoslaviji še bolj zaostrila, je **kralj Aleksander 6. januarja 1929 z državnim udarom razpustil parlament, ukinil ustavo**, kmalu ukinil tudi vse politične stranke. Uvedel je osebno diktaturo in imenoval vlado na čelu z generalom Živkovićem. Množice so v začetku ta ukrep pozdravile (tudi na Hrvaškem), ker so pričakovale rešitev nacionalnih sporov in ureditev gospodarskega in socialnega življenja, vendar so v njem hitro spregledale diktaturo velikosrbske buržoazije. Cilj osebne diktature je bil še bolj poudariti in pospešiti državni centralizem in unitarizem. To pa je najbolj koristilo Srbom. V propagandi in državni ideologiji so poudarili jugoslovanstvo in posebna imena Slovencev, Hrvatov in Srbov niso bila zaželeno. Kljub vsemu pa je bil tedanji odziv SLS na kraljevo diktaturo takšen, da je dr.Korošec ostal notranji minister.

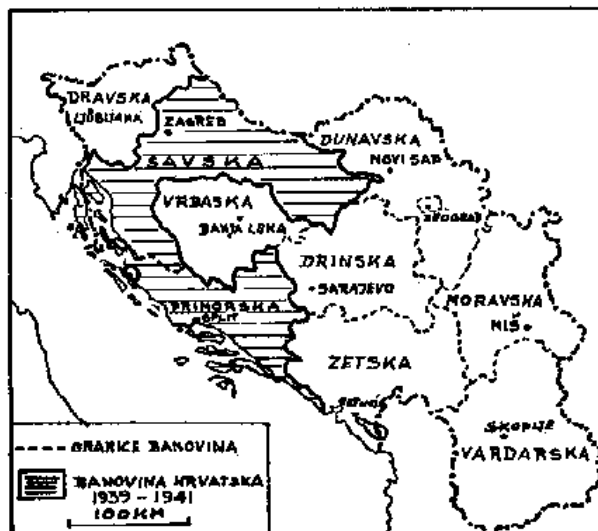
Do odprave parlamentarne demokracije se je izmenjalo kar 24 vlad.

3. oktobra 1929 je bila država **Kraljevina SHS preimenovana v Kraljevino Jugoslavijo** in razdeljena na 9 administrativnih enot, imenovanih **banovine**.

Novo nastale banovine:

- savska (sedež [Zagreb](#)),
- primorska (sedež [Split](#)),

- vrbaška (sedež [Banja Luka](#)),
- drinska (sedež [Sarajevo](#)),
- zetska (sedež [Cetinje](#)),
- donavska (sedež [Novi Sad](#)),
- moravska (sedež [Niš](#)),
- vardarska (sedež [Skopje](#)).

Banovina Hrvatska 1939-1941
i druge banovine prve Jugoslavije

Mesto [Beograd](#) je imelo skupaj s primestji [Zemunom](#) in [Pančevim](#) status samostojne administrativne enote. Meje banovin praviloma niso spoštovale zgodovinskih in narodnostnih mej; [Bela krajina](#) je tako nekaj časa spadala pod savsko banovino. Posledice banovin so bile tudi v izbrisu posameznih nacionalnih pripadnosti.

Velik odmev je imela tako imenovana **slovenska deklaracija** ali **punktacija SLS**, ki je zahtevala preureditev Jugoslavije v federativno državo, v kateri bi bila Slovenija avtonomna federativna enota. Največji javni manifestaciji v Sloveniji sta bili shod Kristosa kralja 1933 in evharični kongres 1935, ki sta pokazali velik vpliv in moč SLS. V njenih okvirih se je čedalje bolj uveljavljala nazadnjaška desnica, ki je vse močnejše vplivala na vodstvo stranke. Zaradi tega se je od stranke popolnoma ločila tudi njena levica. To je bilo delavsko krilo, ki so ga vodili krščanski socialisti. V povezavi z drugimi demokratičnimi in levimi skupinami so se povezali v ljudsko fronto. Cilj te fronte je bil boj proti fašizmu, boj za socialistično zaščito malega človeka in slovensko samoodločbo v okviru federativne Jugoslavije.

Septembra 1931 je kralj izdal novo (»**oktroirano**« ali vsiljeno, ker ni bilo parlamenta, ki bi jo lahko sprejel) ustavo, s katero je Kraljevina Jugoslavija postala ustavna dedna kraljevina z dinastijo [Karadorđević](#) na čelu. Ustava govori o enem »jugoslovanskem« narodu. Uveden je dvodomni parlament, sestavljen iz senata in poslanske zbornice. Poseben zakon je dovoljeval ustanavljanje političnih strank, ki pa niso smele delovati »na verski, plemenski ali pokrajinski osnovi«.

8. oktobra 1934 so pripadniki [ustaškega gibanja](#), ki ga je podpirala [fašistična Italija](#), na državniškem obisku v [Marseillu](#) (Francija) izvedli atentat na kralja Aleksandra. Ker prestolonaslednik [Peter II. Karađorđević](#) še ni bil polnoleten, ga je nadomeščal stric, knez [Pavel Karađorđević](#). Leta 1935 se je tudi ta režim sesul.

Nastopilo je novo in zadnje obdobje stare Jugoslavije; **režim Milana Stojadinovića (čas kraljevega namestništva)**. Ta je sicer ohranjal centralistični in unitaristični režim, povezal pa se je z SLS in JMO. SLS je s tem postala v Sloveniji skoraj popoln politični gospodar, čeprav si formalne avtonomije in federacije ni mogla izboriti.

Novi režim »kneza namestnika Pavla« in stranke JRZ s Stojadinovićem so podprli slovenski klerikalci, del Radikalov in JMO. Korošec je bil v tej vladi spet notranji minister.

Vlada je bila soočena z dvema hudima problemoma;

- a) zelo zaostrenim hrvaškim nacionalnim vprašanjem in
- b) globoko gospodarsko krizo.

Stojadinovićem se je poskušal pogoditi s Hrvati, zunanjepolitično pa se je usmeril k vse močnejši Nemčiji in Italiji. Opozicija mu je očitala, da državo preveč povezuje s fašističnima režimoma. Proti temu režimu, ki je kazal elemente totalitarizma, je obstajala močna meščanska opozicija v Srbiji in na Hrvaškem, rasel pa je tudi že odpor demokratičnih ljudskih množic, ki jih je skušala prenovljena KPJ, ki jo je od leta 1937 vodil Josip Broz, od leta 1935 organizirati v ljudsko fronto. Ljudska fronta je v letu 1940 močno oslabela.

Decembra 1938 so bile volitve, po katerih je postal predsednik vlade [Dragiša Cvetković](#) (Srb), podpredsednik pa [Vladimir Maček](#) (HSS, Hrvat). **26. avgusta 1939** sta podpisala [sporazum](#), po katerem sta bili savska in primorska banovina združeni v veliko banovino Hrvaško. V tem času je nastajala tudi zamisel o banovini Sloveniji, vendar Slovenci do konca obstoja 1. Jugoslavije niso mogli uresničiti svojega velikega političnega cilja – avtonomne federativne Slovenije.

Kraljevina Jugoslavija je **25. marca 1941** na [Dunaju](#) podpisala pristop k [trojnemu paktu](#) in se tako pridružila fašističnim silam. Dva dni kasneje **27. marca** zaradi pristopa k trojnemu paktu so v Beogradu izbruhnile demonstracije. Skupina proangleško usmerjenih častnikov in

meščanskih politikov, oprta na proteste jugoslovanskih narodov, je izvedla državni udar. Zrušila je kneza Pavla in za kralja razglasila mladoletnega Petra II. (Aleksandrovega sina). Vodenje vlade je prevzel letalski general [Dušan Simović](#). Tako je država dejansko izstopila iz fašističnega tabora.

[6. aprila 1941](#) je Nemčija brez vojne napovedi napadla Kraljevino Jugoslavijo in Grčijo. S tem se je na tem ozemlju začela [druga svetovna vojna](#), ki je trajala štiri leta. Nemška letala so začela bombardirati Beograd, vojska pa je začela izvajati operacije po načelih [bliskovite vojne](#). Na jugoslovansko ozemlje so začele prodirati tudi italijanske in madžarske enote. Jugoslovanska vojska je kapitulirala [17. aprila](#), Grčija pa [21. aprila](#). Okupatorji so iz Jugoslavije odpeljali 374.000 ujetnikov, državo pa so si razdelili Nemci, Italijani, Bolgari in Madžari

Kaj moram nujno vedeti ...

6.oktober 1918 - je bil v Zagrebu ustanovljen narodni svet in je predstavljal jugoslovanske narode nekdanje

Avstro-

Ogrske. Predsednik narodnega sveta je bil **dr.Anton Korošec**.

29.oktober 1918 - so v Zagrebu in Ljubljani razglasili narodno osvoboditev

izpod madžarskega in avstrijskega jarma in ustanovitev

Države Slovencev, Hrvatov in Srbov. Za mesec dni je

obstajala mednarodno nepriznana Jugoslavija, kar je

motilo predvsem Slovence zaradi problematike

Kronološki pregled države:

november 1918 – nepriznana država Jugoslavija

↓

1.december 1918 – nastane Kraljevina SHS

↓

3.oktober 1929 – novo ime: Kraljevina Jugoslavija

↓

6.april 1941 – napad

zahodne

meje (Italijani).

Nemčije.

več.

Jugoslavije ni

1.december 1918 - je nastala Jugoslovanska država.

Pravo ime jugoslovanske države je bila **Kraljevina SHS**, v tekstu pa je največkrat

omenjena kot **1.Jugoslavija**.

Temeljna vprašanja, ki so nastala ob združitvi južnih slovanskih narodov:

- versko: pravoslavni, katoličani, muslimani
- socialno: razviti sever, nerazvit jug, špekulacije
- nacionalno: narodi različnih navad
- gospodarsko: množični kmečki upori, visoka inflacija
- politično: vprašanje federativne ali centralistične ureditve

28.november 1920 - **prve volitve** v Jugoslaviji.

Poslanci so voljeni za 4 leta in sicer samo moški nad 21 let.
V času 1.Jugoslavije je bila značilna **hegemonija** – kar je predstavljalo nadvlado srbskih strank (želje po veliki Srbiji).

Usmerjenost strank v prvem parlamentu:

- centralistično: JDS, NRS (srbske stranke) → te stranke so prevladovale
- federativno: HRSS, SLS (hrvaške, slovenske)

Razlika med federativno in centralistično ureditvijo države je v:

- centralistična - vse je združeno na eno mesto, vezano na to mesto
- federativna - samostojnost in enakopravnost posameznih dežel

Omenjene in druge stranke so v 1.Jugoslaviji med seboj predvsem tekmovali na

osnovi etničnih delitev in z željo po prevladi ene etnične skupnosti (Srbi) nad

drugimi. Prvi boji so se pokazali ob sprejemanju Ustave.

december 1920 - s t.i. **obznano**” (razglasom) je vlada 1.Jugoslavije komunistični stranki prepovedala

propagandno dejavnost in sindikate.

28.junij 1921 - sprejem prve ustave (**vidovdanska ustava**) → **centralistična ustava**

Temeljne določbe prve ustave:

- monarhistična oblika vladavine (kralj je potrjeval zakone, vrhovni poveljnik vojske)
- omejen parlamentarizem
- tri plemena enega naroda
- svoboda tiska, govora, združevanja

Vidovdanska ustava je Jugoslavijo razdelila na **33 pokrajin** oz. «oblasti».

2.avgust 1921 – je vlada 1.Jugoslavije z **Zakonom o zaščiti države** dokončno prepovedala komunistično stranko. → **obračun države z revolucionarnim delavskim gibanjem**

18.marec 1923 – **druge volitve**, v skupščini (parlamentu) se je proti Pašičevi vladi oblikovala močna opozicija, → **federalistični blok**

ki je bila nevarna centralistični zvezi (zveza srbskih strank).

Pašić je Radića podkupil z obljubami, za katere je bil podpis → **Markov protokol**

S tem je voditelju Radikalov Pašiću uspelo razbiti federalistični blok.

8. februar 1925 - **tretje volitve** v skupščino. Radić (hrvaška HSS) zaradi podpisanega Markovega

protokola podpre vidovdansko ustavo in skupaj z Radikali (Srbi) sestavi vlado.

Pašić je seveda pozabil na podpisane obljube, kmalu zatem umre naravne smrti.

11. september 1927 - **četrtje volitve** v parlament. Srbske stranke dobijo popolno politično oblast, SLS v

Slovenji prepustijo neformalno avtonomijo. Hrvati so zelo jezni, položaj v

parlamentu se zaostrojuje.

20. junij 1928 - poslanec NRS Puniša Račić v skupščini streljal na skupino hrvaških poslancev in ubil

Pavla Radića in Djura Bašarička, težko pa ranil tudi predsednika HSS

[Stjepana](#)

[Radića](#), ki je **8. avgusta** ranam podlegel. → **srbi se znebijo najhujšega politič.nasprotnika**

Po streljanju v parlamentu je opozicija zahtevala odpravo vidovdanske ustave in

uvvedbo federalizma. Prišlo je do velikih demonstracij v Zagrebu.

6. januar 1929 - kralj Aleksander I. Karađorđević razpusti parlament, ukine ustavo, prepove

politične stranke in uvede osebno diktaturo. → **odprava parlamentarne demokracije**

3. oktober 1929 - je bila država **Kraljevina SHS preimenovana v Kraljevino Jugoslavijo** in razdeljena

na 9 administrativnih enot, imenovanih **banovine**.

september 1931 - je kralj izdal novo »**oktroirano**« ali **vsiljeno vstavo**, ker ni bilo parlamenta, ki bi jo

lahko sprejel. Kraljeva diktatura je bila malo omiljena, parlament je spet dovoljen,

toda volitve so bile do konca 1. Jugoslavije nedemokratske.

1933 - v parlamentu je bila le ena stranka, ki se je imenovala Jugoslovanska nacionalna stranka - JNS

9. oktober 1934 – atentat na kralja Aleksandra I. Karađorđevića v **Marseillu** (Francija).

Napad podpre

Italija, izvedejo pa ga Hrvati.

september 1935 – po smrti kralja Aleksandra je režim stranke JNS slabel in septembra 1935 ta režim

pade. Novi režim »kneza namestnika Pavla« in stranke JRZ s Stojadinovićem so

podprli slovenski klerikalci, del Radikalov in JMO. Tudi tu so se kazali elementi

totalitarizma. → **čas kraljevega namestništva**

december 1938 - volitve, po katerih je postal predsednik vlade **Dragiša Cvetković** (Srb), podpredsednik pa **Vladimir Maček** (HSS, Hrvat).

26. avgust 1939 – Cvetković in Maček podpišeta **sporazum**, po katerem sta bili savska in primorska

banovina združeni v veliko banovino Hrvaško. V tem času je nastajala tudi zamisel

o banovini Sloveniji.

V pričakovanju vojne in gotovi konec Jugoslavije

25. marec 1941 - Jugoslavija pristopi k trojnemu paktu (Nemčija, Italija in Japonska).

27. marec 1941 - jugoslovanska vojska in nekateri politiki zaradi pristopa k trojnemu paktu izvedejo

državni udar.

6. april 1941 – napad nacistične Nemčije na Jugoslavijo.

17. april 1941 - jugoslovanska vojska kapitulira.

Tabela: Stranke, premieri in pomembni dogodki

Čas	28.november 1920	18.marec 1923	8. februar 1925	11.september 1927	20. junij 1928	6. januar 1929
Dogodek	1.volitve	2.volitve	3.volitve	4.volitve	streljanje	diktatura kralja
Premier	Pašić (Radikali, Srb)	Pašić-Pribičevićev režim (od 1924)	Pašić (Radić v vladi)	Vukičević (Radikali, Srb) mešana (a brez Hrvata)		ni več parlamenta
Tip vlade	centralistična	centralistična	mešana (Srbi&Hrvati)			diktatura
Pomembni o	zaradi največjega deleža prebivalstva imajo Srbi prevlado v parlamentu ↓ sprejem centralistične vidovdanske ustave	nastanek federalističnega bloka, zahteve po spremembi vidovdanske ustave in federativni ureditvi	zaradi Markovega protokola gre Radić v vlado Pašić seveda pozabi na Markov protokol.	Srbi vladajo skupaj z SLS in Jugoslovanskimi muslimani – JMO. Hrvati so izrinjeni iz vladanja skupni državi.	Srbi streljajo na hrvaške poslance, ubijejo jih 3, tudi Radića	Kralj razpusti parlament, ukine ustavo in prepove politične stranke

Do odprave parlamentarne demokracije so bile v 8 letih 4 volitve (morale bi biti le 2), zamenjalo pa se je kar 24 vlad!

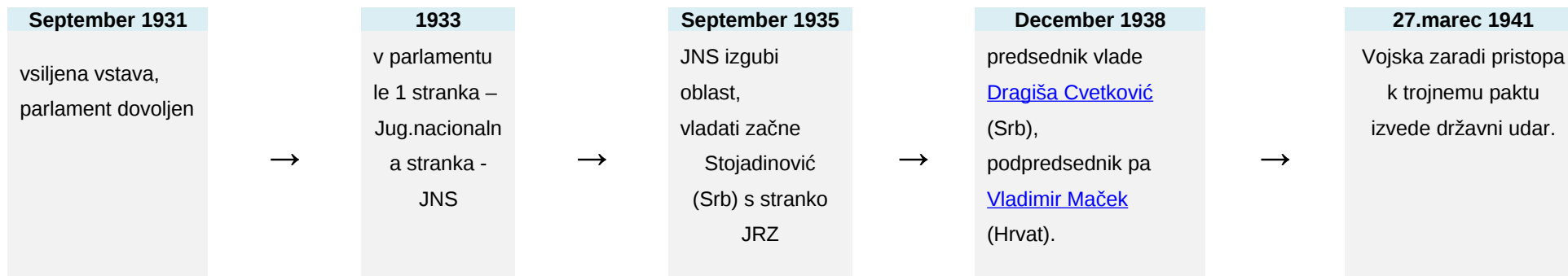
Ključni politični voditelji

- Ključni srbski voditelj: **Pašić** (Radikali) → od 28.11. 1920 do svoje smrti leta 1926 je bil ves čas premier
- Ključni hrvaški voditelj: **Radić** (HSS) → Srbi se ga znebijo z streljanjem v parlamentu [20. junija 1928](#)
- Ključni slovenski voditelj: dr.**Korošec** (SLS) → bil je za avtonomijo Slovenije, vendar je bil pripravljen sodelovati s centralističnimi vladami v
- } neprestana trenja med tema dvema voditeljema

bil celo

Beogradu, kjer je bil večkrat minister (notranji, prosvetni). V prvi jugoslovanski vladi pa je

podpredsednik. V Srbiji je bil zelo priljubljen.

BALKANSKE DRŽAVE MED 2. SV. VOJ.

ko je Nem. nap. SZ jun. 1941, so bile že vse balk. drž. v voj. (Rom. in B. članici Osi, Gr., Jug. in Alb. okupirane)

Balk. je bil tako v 1. kot v 2. sv le stranski oder; velike in odloč. oper. so se odvijale drugje, med velesilami – a ti dogodki so močno vpl. na posam. balk. drž.

v invaziji na SZ (ki jo je takrat podp. le VB) so z Nem. sodel. tudi ita., fin., madž., slovaški, hrv. in rom. oddelki, in šp. prostov.

hitri prodor v notr. SZ – do Moskve, a je niso zavzeli (=velika napaka!); zima je prišla prehitro, ne voj. ne mašinerija niso bili pripravljene za take temp. (tanki enostavno niso vozili); rus. voj. pa je bila pripravljena...

7.12.1941 Jap. nap. Pearl H. – 11.12. še Nem. in Ita. napov. voj. ZDA (za njima pa še simbolno B., Rom., Madž., Slova. in Hrv.) – voj. postane svetovna

SZ in Jap. ohranita premirje, ker jima najbolj koristi; Nem. in Ita. pa bi bolj korist., če bi Jap nap. SZ, kot pa da se je usmerila v Pacifik

v 1942 je bila gl. pozornost usm. na V fronto (v nadalj.: f.); Nem. so na njenem J delu izvedli ofenz.

avg. 1942 Stalingrad. Nem so napred. do sept., nato so Rusi vrnili napad – izenačena bitka, boji za posam. stavbe v mestu; na pomoč jim je zopet prišla zima – feb. 1943 so obkolili 6. nem. armado, ki se je nato predala – preobrat - Nem. niso bili več nepremagljivi

poleti 1943 Kursk (Nem. poraženi) – tudi balk. voditelji so sprevideli, da bodo zavezniki (v nadalj.: zav.) prej ali slej zmagali

boji so se v S Afr. začeli že 1940 in sile Osi so bile v prednosti, ko pa se je 1941 odprla V f., se je to obrnilo; do 1942 je VB osvoj. Libijo in Eg. (Kairo je postal njihovo izhodišče za nap.) do maja 1943 so VB, ZDA in Fr. okup. Maroko in Alž.

kljub prošnjam SZ po odprtju druge f., so se zav. odl., da bodo najprej osv. S Afr. in šele nato (jul. 1943) šli na Sic.

hkrati je Muss. bil zamenjan z Badogliom; sept. 1943 je Ita. kapitul. – ker je Ita. bila okupator balk. drž., je kapit. imela velike posl. za Balk. – čeprav je Nem. hitro zavz. položaje, so ogrom. količ. orožja ita. voj. prešle v roke partiz.

Nem. je usp. zadržati polož. v Ita. (vklj. z Rimom) do pozne pomladi 1944 – jun. so zav. osv. Rim

hkrati se je začelo izkrc. v Norm., SZ voj. pa je pritisnila z V 1 avg. 1944 je osv. Rom., nato sept. B., okt. (skupaj s partiz.) Beogr. 1 kljub temu se je voj. končala šele maja nasl. leto

boji na pacif. boj. so trajali do poletja, ko so ZDA na Hiroš. in Nagas. odvrgle atom. bombi 1 Jap. so se nato kmalu predali (2.9.1945)

vsi ti svet. dogodki so imeli posl. tudi v balk. drž., saj so njihove vlade svoje odl. sprejemale na podlagi voj. razmer v ostali Evr. in svetu

ROMUNIJA

bila je edina balk. drž., katere voj. enote so aktv. sodel. v nem. voj.

rom. voj. je s polnimi vladnimi pooblastili poveljeval gen. Ion Antonescu

na bojišču jih je držala ena stvar: Trans. 1 to je bila glavna tema spora med Bukar. in Budimp. 1 ena drugo sta obtoževali slabe uprave v njenem delu Trans., se »tožarili« v Berlin, ki je nastopal kot razsodnik 1 Madž. propag. je bila učinkovitejša, saj so se sklicevali na nepravilnost Versaj. miru (Trianon. pog.), Nem. pa so se s tem zlahka strinjali 1 Rom. se je torej bala, da bo izg. Trans., če se ne pridruži Nem.

voj. proti SZ se je sprva zdela kot voj. za obrambo lastne drž. (preprečiti delitev Transilv.); poleg tega nem. zmaga ni bila vprašljiva 1 jul. 1941 so spet imeli Besarabijo in Bukov. (ki so jo izgubili leto prej) 1 javno mnenje je bilo temu zelo naklon., v bistvu pa jih zdaj nadalj. voj. ni zanimalo več, oz. so se bali posledic nadalj. voj. sodel.

v nap. na SZ je leta 1941 sodel. 30 rom. divizij, področje nap. pa je bila J Rus. 1 pom. vloga v zavzetju Odesse in Krima; prav tako so sodel. v bitki za Stalin., kjer so imeli ogromne izgube

po dogov. s Hitl. je Rom. bila odgov. za obm. med rekama Dnjester in Bug, ki so mu rekli Transnistrija (Ukr.) 1 velika rom. propag. (celo poštne znamke), da bi dokazali, da to omb. resnično zgod. spada k Rom., a ga niso nikoli formalno priklj.

mar. 1944, ko je Madž. skušala zapustiti Osi, je Hitl. Anton. obljubil, da bodo Trans. zagotovo dobili

Rom. so bili pred. 2.sv vedno bolj navezani na Z (Fr.), kot pa na Nem., zato so bili nekateri proti temu, da so bili zdaj v voj. proti zav. 1 rom. sovr. je bilo pravzaprav usmerjeno proti SZ in je imelo tako zg. kot tudi aktualne temelje (komun.); odn. do Nem. je šel nekje tu vmes

zavedali so se tudi, da njih. voj. ni močna niti moderno opremljena – za to so bili Nem. koristni, čeprav jim orožja niso dobavljali v zadostnih količinah, saj je očitno obstajala bojazen, da bi Madž. (ki so jo tudi zalagali) in Rom. začele medseb. voj. za Trans.

Rom. je bila za Nem. pomem. predvsem kot vir surovin (nafta, žito); stalnica so bili spori o dobavi in načinu plačevanja; zlasti še po rus. porazu – Nem. je od Rom. pričakov. žrtve, Rom. pa je menila, da so trgov. dogovori tudi med vojno – trgov. dogov.

Nem. je Rom. plačala le dela vsega, kar je dobila

spor med njima se je vnel tudi zaradi nem. manjšine v Trans. – Nem. so zaht., da vstopijo v nem. voj., četudi so bili Rom. (od. 80 000 jih je to tudi storilo)

ker je bil gen. Ion Antonescu zapslen z voj. zadevami, je v dom. polit. gl. vlogo igral podprec. vlade in zun. minister Mihai Antonescu (ni bil v sorodu z gen.) – ni bil priljub.

Rom. je bila v tem času voj. diktatura in ne fašit. drž.; pod Nem. pritiskom je sprejela nekaj protijud. zak., a sprejela je tudi zaščitne zakone za Jude iz Regata (SV Rom.), ki so v prej. voj. bojevali za drž.; povsem drugače (kruto, nasilno...) so ravnali z Judi z okup. rus. ozem. – ti so bili takoj deport. v tabor. na Polj.

v polit. življ. se je gen. Anon. zavedal opozicije, jo delno toleriral – seveda voditelji (npr. Maniu in Constantin Brătianu) niso mogli delovati odkrito, ampak so bili vseeno polit. akt. ter so lahko dosegli, da se je njihov glas slišal, npr. bili so proti nadalj. voj., ko so enkrat osv. Besarab. in Bukov.

kljub urad. neobstoju so lib. in nacion. str. predst. mnenje večine Rom.

Socialist. in komun. str. sta delovali skup. z nekat. drugimi frakcijami

gen. Ant. je bil sicer »glavni«, a Nem. so imeli zaprtega Horio Simo, ki je bil vod. rom. fašist. org. Železna garda (tudi Legionarji), in obstajala je možnost, da bi ga, če bi jim koristilo, zamenjali z gen. Ant.

za V Evr. je bilo prelom. leto 1943

avg. 1943 so se zač. prvi napadi zav. na naftna polja v Ploești (S od Bukarešte), do tedaj pa je bila Rom. v bistvu prihr. vojna na njenih tleh – nasl. napad je bil na Bukar. – ker so bili popol. nepripr., je ljudi zajela panika in življ. se je popol. ustavilo

ko je postajalo jasno, da bodo sile Osi poražene, je Rom. hitela s sklenitvijo separat. miru z zav.; nekateri posam. so upali, da bodo sklenili tak dogovor, da bodo po voj. lahko obdrž. Besarab. in Buk.

ti voj. dogodki so še povečali strah in sovr. pred SZ; Rom. bi rada pogaj. le s prisotnostjo zav. voj. v drž. □ to bi preprečilo nem. zasedbo drž. – kot se je zgodilo v Ita., pa tudi nadzor nad vplivom SZ

vendar se zav. niso strinjali s tem

korak naprej v Rom. približ. zav. je bil mar. 1944, ko je princ Barbu Știrbei šel v Eg., kasn. pa še Vișoianu □ a SZ že bila v protinap.

v zač. avg. 1944 je že grozil odprt spopad s SZ; tudi gen. Anton. je sprevidel, da bo Rom. morala umakniti (bil je mnenja, da mora Rom. o tem obvestiti Nem., kot je to naredial Fin.) □ kralj Michael je prevzel pobudo (med voj. ni bil v dobrih odn. z gen. Anton.)

gen. Anton. je bil odpuščen in aretiran; kralju sta pri tem pomagala baron Stârcea-Mocsonyi in Niculescu-Buzești □ nasprotovanja ni bilo

kralj je sprejel zav. pogoje premirja; zav. niso popuščali: ni jim bila izpolnj. želja po prisotn. zav. voj. v drž., jasno je bilo, da jih bo zasedla SZ voj., zabeleženo bo, da je preobrat bil izveden s strani tradic. oblasti v drž., veliko komun. pa je v ječi (SZ....), njihovi napori za ust. fonte 1943 so bili neusp.

nar. vlada je bila sest. po vzoru prejšnjih, le da je imela tudi leve predst., premier je bil Sănătescu, gl. vloge sta dobila tudi Brătianu in Maniu, ter vodja soc-dem. Petrescu, min. za pravosodje je dobil komun. Pătrășcanu □ jasno je, da so to bile/in bodo sprem., ki naj bi pomirile SZ

nova vlada je imela težko nal., da zamenja stran v voj., da se pogaja o premirju

Rom. je 24.8.1944 napov. voj. Nem., a do takrat so se nem. odd. že umaknili iz drž., so se pa rom. vojaki še vedno bojevali v sr. Evr. in imeli veliko žrtev

SZ je medtem (31. avg. 1944) zavz. Rom., sept. je bilo podp. premirje □ Rom. ji je morala plačati 300 milj \$ reparacij + stroške rus. okupacije

čeprav naj bi Rom. bila pod nadzorom Zav. nadz. komisije, je v bistvu SZ imela popoln nadzor □ zav. so (ne da bi rom. polit. voditelji to vedeli, se strinjali) sprejeli/se strinjali, da spada Rom. v Sovj. sfero

BOLGARIJA

B. je med 2.sv izmed vseh zaveznikov Osi imela najboljši položaj: njena voj. ni sodel. v nap. na SZ, njena dolžnost je bila oskrbovati nem. in ita. posadke na okup. ozem.

bila je tudi gl. berlinski vir surovin (predv. žita)

b. okup. Maked. in Trakije je v zač. izzvala veliko navdušenje, nacion. so bili prepričani, da so naredili za drž. pravi korak; s priklj. nekat. zased. ozem. (Nem. ni nič protestirala) je B. postala najmoč. balk. drž.

okup. je bila sprva sprejeta tudi v Mak., kjer je bivša srb.-jug. oblast sprožila nasilno opoz. □ a kmalu je navduš. zbledelo, saj so se B. izkazali kot zavojevalci ter nesposobni in skorumpir. upravniki

v želji, da bi zatrli take odzive (pričakovali so, da bodo ta ozem. odslej njihova), so sprožili močno propag., ki naj bi ljudi preprič. o njihovi b. narodnosti in si pridobila njih. podporo; trudili so se tudi, da bi dvignili splošni kult. nivo v regiji, ki je bila med najbolj zaostalimi na Balk. – odprli so ok. 800 OŠ, ust. knjižnico, gledališče in univerzo □ vse to pa je služilo bolgariz. Mak. in Trak.

hkrati je b. Sveti sinod prevzel upravo vseh zadev pravosl. C. na teh ozem.

nekateri b. vojaki in uradniki so bili tudi v resnici prepričani (plod b. izobr. sist.), da so preb. teh ozem. v resnici B. (Belomorje) □ v resnici pa se je tu (bili so pod Gr.) med obema voj. št. gr. preb zelo povečalo (do 89%v gr. Mak. in 62% v Trak.; begunci), a B. je kljub temu nadaljevala z raznarod. polit.

zaprli so gr. šole in druge javne ust., pospeš. so izselj. Gr. in naselj. B. □ take razm. so sept. 1941 pripeljale do upora v Trak. in gr. delu Mak.; veliko Gr. je zbež. na ita. okup. ozem.

taka b. polit. je botrovala kasnejšim povelj. napet. med B. in Gr.

ker so pričakovali kratko voj., Nem. B. niso prosili za voj. pomoč., potrebovali so jih za varovanje miru na Balk., bali so se tudi b. pro-sovj. simpatij

ker voj. ni napred., kot so predvideli, so se nem. zaht. po gosp. in voj. pomoči povečale

Nem. je pravzaprav težko izvajala pritisk na njene zavezn.

B. je z J Dobr., Mak. in Trak. dosegla svoje nac.-polit. cilje; imela pa je slabo (zastarelo) opremljeno voj., poveljniki so bili v strahu pred sovj. invazijo s Č. morja, skrbele so jih morebitne tur. akcije (kljub paktu o nenap., ki so ga z njimi sklenili feb. 1941; čeprav je Tur. še trgovala z Nem., je bila praktično zav. VB)

kljub strahu se je B. priklj. troj. paktu in po nap. na Pearl. H. tudi napov. voj. ZDA

odn. z Nem. so ostali dobri do sept. 1944, naspr. pa se z Ita. niso razumeli, kljub temu, da je bil car Boris poročen s hčerjo ita. kralja V. Emmanuela III., carjeva mati pa je bila iz Parme

gl. vzrok je bil v okup. conah □ B. se je bala, da bo Ita. hotela povečati Alb. na račun Z Mak., ki jo je B. hotela zase

avg. 1942 so se spop. b. in ita.-alb- čete; Gr. je podprla B.

po bitki za Staling., je Nem. poskusila od B. dobiti več pomoči, kar bi pomenilo razdrtje b. diplom. stikov s SZ – to je B. zavrnila

je pa sprejela to, da bo zaradi prestavitve nem. voj. z Balk. na druga boj. in vse večje širitve partiz. gib. poostriala nadzor na Balk. – sprva se je B. temu upirala, saj je nameravala uprav. le ozem., ki jih je kasneje namer. priklj., a potem vseeno sprejela

med voj. je bil car Boris gl. polit. os., njegov premier je bil Filov – jun. 1942 je bila vlada reorg.: Filov je postal oboje – premier in zun. minist., voj. minist. pa gen. Mihov

kljub temu, da niso bili fašist. drž., je Borisova vlada v veliki meri sledila nem. vzroku: uvedeni so bili proti-jud. ukrepi, kar pa je izzvalo (kot v Rom.) vstajo

Judje niso nikoli povzročali probl. (te so imeli le s tur. in gr. manjš., če že...) – deport. Judov s strani Nem. je bila preprečena, namesto tega so jih razselili po podeželju; niso pa mogli preprečiti deport. Judov s Trak. in Mak.

Hitl. je o Borisu menil, da je pameten; car pa se je bal, da bo njegova avtorit. bila zasenčena s strani koga bolj pro-nem. – najbolj očiten je bil Tsankov (premier od 1923-26)

vmes je bila ust. faš. org. Legionarji pod vodst. gen. Lukova

enako kot v Rom., so tudi v B. bile tolerir. opoz. str., a so delovale v ozadju; car Boris je ostal center polit. življ., bil je os, s katero so bili vsi povezani

avg. 1943 je nenadoma umrl (po vrnitvi iz Nem. se je še povzpел na najv. goro B., tri dni kasneje pa umrl zaradi srčnega nap.) – nastala je kriza; vlada je razpadla

ker je bil sin Simeon star šele 6 let, bi morala biti sklic. nar. skupšč., ki naj bi izbrala regenta, a zaradi voj. razmer se to ni zgodilo – carjev brat, princ Ciril, Filov in Mihov so postali reg., skupšč. je to potrdila

premier je postal Bozhilov (prej minist. za finan.)

nova obl. se je morala soočiti z hudimi razm. – do sedaj B. ni bila prizadeta zaradi voj., gosp. razm. so bile dobre zaradi trg. z nem. – nov. 1943 pa so bila bomb. b. mesta, veliko mrtvih; niso bili priprav. – panika

sprevideli so, da se bodo morali umak. iz voj. (nihče ni hotel deliti poraza z Nem.)

čeprav so se trudili priti v stik z zav., pa B. niso zavzeli takega odn. kot npr. Rom. – najprej zato, ker bi bila v prim. sklen. premirja verjetna Nem. okup, drž., pa tudi zato, ker se niso hoteli odpovedati Trak., Mak. in J Dobr.

med opoz. str. je bila najmočn. Km.zv.; pred voj. se je razd. na desno (Gichev) in levo krilo/skupina Pladne (Petkov in Dimitrov, ki je živel v Fr.); obe krili sta bili pro-Z usmerj.

podobno zmerno je bil usmerjen vod. dem. str. – Mushanov

komun. part.: št. čl. se je močno zmanj., a imeli so močno mlad. org. pred nap. na SZ so sledili direkt. iz Moskve in so nap. Z kapital. po nap. na SZ pa je Moskva zaht., da začnejo z akt. polit. proti Nem. a so se obotavljali nekat. b. komun. emigr. je SZ poslala nazaj (s podmorn. ter s padali), da bi sprožili vstajo, a je bila polovica »emigr.« takoj ustreljena, ostale so kmalu obvladali to je sprož. repres. proti komun., večino so aret. brez težav (izdaje)

do poml. 1942 je bila zaprta skoraj vsa komun. org., jun. je bil usmrčen komun. gen. Zaimov in vpliv SZ se je zelo zmanjšal

tudi če se ro ne bi zgodilo, bi komun. bili v težki situac.: kot vsi ostali, so bili tudi oni preprič., da so preb. Mak. v resnici B. - to je podpir. tudi Kominterni, ki se je zavz. za ust. neodv. ali avton. Mak. drž. se pravi ločitev prov. iz Jug. in Gr., kar je bil tudi interes B., B. je celo pričak., da bo taka Mak. tesno sodel. z njo, če se ne bo celo pridružila...

taka preprič. so b. komun. part. pripelj. v neposr. konfl. z komun. part. Jug. in Gr. to je b. komun. postavilo v zelo slab položaj ob kon. voj. so jug. partiz. prevz. nadzor nad Mak. in imeli so podporo SZ... razlog za neodobr. s strani SZ. je bil tudi ta, da B. niso uspeli org. uspeš. vstaje

b. komun. so delovali pod specif. pogoji:

- drž. je bila zavez. Nem. in dokler so bile sile Osi usp., ni bilo razl. za nezadov.
- nem. voj. enote v B. niso izvajale nasilja
- okup. so bile »zgod.« b. dežele
- km. je cvetelo, ker je bilo povpr. veliko
- ni grozila nobena zun. okup.

v takih razmerah in s tem, da je bila večina komun. v ječi, niso mogli org. usp. vstaje nastalo je nekaj part. enot, njih. akt. pa je bila omejena le na mestni »terorizem« in po feb. 1943 na nekaj atent. na pomembne os.

tisti part., ki so delovali v gorah, niso bili nič kaj dobro sprejeti s strani km. kar je pomenilo, da niso imeli virov hrane in streliva sept. 1944, ko je bilo part. na vrhuncu, se imelo ok. 8000-10 000 čl., Nem. voj. v drž. pa je bilo takrat ok 12 000 kljub majnemu voj. prispevku pa so ti dogodki imeli velik polit. pomen v povoj. komun. mitologiji...

b. komu. so sodel. v Domovinski fronti (D.f.), ki je bila šibka sest. iz org., ki so si bile v pret. pogosto sovr.: komun., del Soc.-dem., Pladna (=levo krilo Km.zv.), Zveno (Georgijev)

spoml. 1944 je bil poraz Nem. le še vpr. časa; jun. je bila sest. nova b. vlada, premier Bagrijanov (Km. zv.) B. položaj se je še poslabšal po puču v Bukar. in vdaji Rom. Bagrij. se je pripravljala, da bo potegnil B. iz voj.

spet nova vlada 2.sept. 1944, premier Muravijev, D.f. je odklon. sodel. novi pro-Z režim je naznanil, da niso več v voj. z VB in ZDA

31.8. je SZ zasedla Rom. B. ni bila v voj. s SZ, zato ni pričakov., da bodo Sovj. vdrl v drž. pa so: 5.sept. je SZ napov. voj. B. in 8.sept. so sovj. sile vdrl v drž. (brez posvet. z VB in ZDA) b. voj. se ni upirala, vezi z Nem. so bile pretrgane še isti dan je bilo podp. ustavitev ognja

zdaj se je D.f. odl. za akcijo org. so stavke, in 9.sept. prevzeli vlado; voj. in policija sta z njimi sodel.; ust. je bilo novo regentstvo, kjer je bil tudi komun. Pavlov

nova vlada je bila sest. iz štirih str. iz D.f., premier je postal Georgijev (Zveno)

bolg. voj. je bila vklj. v sovj. voj. in v bojih je nato umrlo ok. 30 000 b. voj.

polit. razv. v Bolg. je bil povsem drugačen kot v Rom.: po smrti carja so bile tradic. sile obl. v slabem polož., ko jim je SZ nap. voj., pa je bilo omogočeno sest. vlado iz centra in leveice tako so komun. prišli do priložnosti zaht. SZ, da se b. voj. pridruži njeni v drž. ni bilo več varuha tradi. oblasti

JUGOSLAVIJA

po kapit. in begu kralja so Jug. okup. Nem. in Ita. in si jo razdelile ugodile so tudi nekat. nacion. apetitom: Mak.B.; Bačka in BaranjaMadž.; ostala Vojv. in Banatpod obl. tamkajšnje nem. manjš.; Kosovo, del Mak. in ČG »ita.« Alb.; Slo. Ita, Madž. in Nem.; Dalm. +otokiIta.; ostala ozem: Srb., NDH in ČG – vse pod nem. in ita. nadz.

sprva je bilo dogovorj., da bo imela Ita. gl. vlogo na Balk, a kasneje je Nem. zahtevala svoj enakopr. delež (bila je gl. v Srb. in si z Ita. delila vpliv na Hrv.)

Srb. je bila zaradi strat. pozicije pomemb. za Nem.

gen. Nedić je bil na čelu srb. vlade med nem. okup.; njegov polit. ni bila ideol. obarvana, njegov namen pa je bil, da bo dober skrbnik do kon. voj., ko bi se, če je mogoče, vrnila stara vlada; na voljo je imel majhno voj. enoto

srb. fašist. voditelj Ljotić je tudi imel nekaj podpore okup., in dovoljeno mu je bilo org. korpus do ok. 3600 mož

ČG je pod Ita. okup. doživela bolj vihravo izkušnjo

sprva so Ita. namer. ust. marionetno kralj.; upali so, da bodo na svojo str. pridob. čg. separatiste, ki so hrepeneli po časih kneza Nikolaja (19.stol), in so močno poudarjali, da je ita. kraljica njegova hči – Ita. je želela avton. ČG, ki bi sama skrbela zase

a njihova prizad. so bila popoln. neusp. do jul. 1941 je upor zajel celo drž. (nekat. enote mak. voj. so po vdaji lahko obdrž. orožje in so ga zdaj v upor s pridom uprabili)

Ita. je upor zadušila šele jun. 1942 – sledili so povračilni ukrepi – ta dež. je ostala center nemirov in uporništva

NDH je bila razgl. že 10.4.1941 z blagoslovom Hitl. in Muss.; drž. naj bi bila zav. sil Osi kot B., Rom., Madž. in Slova.; poleg Hrv. (brez Ist. in Dalm.–Ita.) je obsegala še BiH, ki je bila že dolgo cilj nacion. – vendar je to povzroč. etnične probl. (saj je v BiH bilo le 52% Hrv; 29% pravosl. Srb.; 11% muslim.; 2% Nem; nekaj Jud. in nekaj Ita.)

NDH je podp. antikomint. pakt in trojni pakt; priznale so jo vse članice teh dveh kljub njeni domnevni neodv., je bila NDH razd. na dve inter. sferi: Ita. je kontrol. Z, Nem. pa V – Hitl. je Muss. prepustil določitev prec. vlade – in Ita. je seveda izbrala Ante-ja Pavelić-a, ustaša, ki ga je podpirala že zadnjih 12 let, in ki se je zdaj skupaj s privrž. vrnil iz Ita.

ustaš. režim je imel slabe temelje in ni užival podpore med ljud. – maja 1941 je bila proglaš. kraljevina, s kraljem Tomislavom II. Savojskim (ki v svoji kralj. ni nikoli bil); ustaš. pa se je izkazalo kot predvsem ita. kreacija; Hitl. je imel o Hrv. slabo mnenje, bolj so mu bili všeč Srbi in Gr., ki so se borili

razgl. NDH je bila sprejeta z navduš., ki pa je kmalu (zlasti po ita. priključ. Dalm.) zbledelo med vladavino ustaš. sta dva največ. bloka na Hrv. – Km. str. (Maček) in Katol.C. (nadšk. Stepinac) – ostala pasivna

oba sta najprej podprla režim; Maček se je kmalu upokojil (kasneje je bil intern.)

obl.v drž. je padla v roke skup. fanatikov, ki so obl. podelili vsem, ki so si jo v pretek. želeli – ne nem. ne ita. sile niso bile dovolj velike, da bi v resnici lahko prevzele nadz. nad drž.

povečana Hrv. je obsegala nekatera divja in odročna področja Jug., kjer so se zadrž. uporniki in kjer so bila mednacion. spopadi pogosti

zakonita uprava se je kmalu zrušila in v drž. je zavlad. anarh., ki se je še zaostрила, ko je hrv. vodstvo začelo s polit. unič. srb. preb., pri čemer so se jim pridruž. muslim. – Srb. je ostalo uničenje, izselitev ali spreobrn. v katol. vero; srb. km. izvajali povračilne akcije nad musl. in hrv. sosedi, pogosto s pomočjo Ita. – v tej drž. voj. je bilo ubitih ok. 350 000 Srb.

hkrati s tem so jih tudi spreobračali (ker so menili, da so Srbi = Hrv., ki so odpadli od prave vere) – ker pri tem niso bili usp., so ust. Hrv. pravosl. C. (njeni člani so bili »pravi Hrv., le z drugim relig. prepričanjem)

upravni kaos in masakri, ki so se dogajali, so bili zelo neugodni za Nem. in Ita. – pritiskali so na Mačka, a ta se ni hotel vrniti v polit. življ. – mnenja so bila deljena tudi med nem. oficirji: gen. von Glaise-Horstenau je bil za voj. akcijo, ki bi končal naskilni ustaš. režim, nasprotoval mu je Kasche (ki je bil tesni sodelavec Ribbentropa), ki je menil, da so ustaši edina skupina, na katero se lahko zanesejo

Nem. je okup. neko drž. zato, da je zaščitila voj. komunikacije, pridobila surovine, potreb. so tudi ljudi za delo v nem. ind. – te so dobili med polit. zaporn., med deportiranci in s prostovolj.

ker Nem. ni imela dovolj ljudi, da bi vzdrž. podaljšane meje, je vedno iskala dom. ljudi, ki bi zanje vzdrževali red v okup. drž. (npr. B.)

nem. poveljstvo je bilo tako zainteres. okrepiti voj. moč NDH in sicer domobranske vojske nekateri člani domob. so bili poslani v Nem. na urjenje – ker pa se je partiz. gib. pojavilo tako rekoč čez noč, je bilo to urjenje pomanjkljivo, prav tako pa ustaši niso imeli izkuš. voj. vodstva, ker so bili v kralj. Jug. vsi najvišji oficirji Srbi...

seveda pa so sile Osi povsod na Balk. izkor. nacion. zamere in sovr.

po kapit. Ita. je bila Dalm. dana v roke ustaš. režima – razen Ist. in Reke je bilo v Hrv. zdaj vse ozem., ki so ga zaht. hrv. nacion. – to je ustaš. dvignilo priljublj.; njih. pripadn. so bili predani, zvesti, goreči, fanatični katoliki...

maja 1941 je polk. Mihailović ust. četnike («plava garda»; beseda četnik izhaja že iz protitur. boj.), ki so bile zveste emigr. vladi in kralju in so bili pro-srb. usmerjeni (proti Hrv. in komun.)

četniki so delovali večinoma v posam. skupinah s svojim vodjo in so bili lokalno omejeni – Mihaj. pogosto ni imel kontrole nad njimi

kmalu je bila v Lond. sest. nova emigrantska jug. vlada (kralj Peter Karađ.), ki pa je s svojo srb. usmeritvijo in oddaljenostjo imela nerealne poglede na stanje doma in se je ukvarjala predvsem s starimi zamerami, predvs. s srb.-hrv. spori; premier je bil Simović (ki je tudi vodil drž. udar 1941) – pod vplivom poročil o masakrih, niso več upoštevali Sporazuma iz 1939, ki je pustil veliko št. Srb. pod Hrvati

jan. 1942 nov premier Jovanović; polk. Mihailović je bil minist. za kopenske, pomorske in zračne voj. sile

ker se Jug. ni močno branila, okup. v zač. ni bila popolna (po obsegu) – to pa so ideal. razm. za nastanek obor. odpora – tudi tradicon. je bilo na Balk. od nekdanj v čisljih gverilstvo

Pavelićev režim in izbruhi nasilja so botrovali nast. oborož. skup., ki so se želele zaščititi – nastanek (prej omenjenih) četnikov, partiz.

partizani (vodja Tito; komun. so sicer dali pobudo, a vsaj v zač. je bilo gib. sest. iz razl. polit. usmer.) so spodb. k združ. odporu vseh; sprva je gib. imelo podporo predvs. v km. (v hribih, kjer so bili življ. pogoji najtežji), od katerih so dobivali tudi hrano (prostovoljno ali ne)

partiz. taktika – sicer veliko žrtev, a je dosegla svoj namen – tako usp. so bili tudi zaradi enotnega vod. in močne ideol. podlage, ki sta lahko in sta disciplinirala voj.

sprva so četn. in part. poskušali delovati skupaj, a so se kmalu razšli

poenotenje in sodel. odpor. gib. so zaht. tudi Z zav. in SZ – problem je bil – kakšne bo način boj., kateri cilji so gl.

SZ je po invaz. Nem. spremenila stališče od »prot kapit.« do »proti silam Osi« – nacion. komun. partije so morale takoj v akcijo proti Nem., ne glede na žrtve (varnost domovine soc. je bila na prvem mestu, pred lastnim življ., lastnino ali drž.) – part. so tako sprožali akcijo za akcijo in okup. niso vedeli, kako naj se branijo – izbrali so povračilne ukrepe

v Srbiji je veljalo: za ubitega Nem. so ubili 100 talcev, za ranjenega pa 50 – to so v Kragujevcu tudi zares izvedli (med talci so bili tudi otroci)

taki dogodki so (kljub žrtvam) šli na roko part., saj se jim jih je še več pridružilo

Srbi so med 1.sv zaradi bojev, bolezn. in pomanjk. izg. 20% preb., v zač. nem. okup. so poročila o pobojih Srb. prihajala ne samo s Hrv., ampak tudi s Kosova (Ita.) – začeli so se strahovi o izumrtju srb. nar.

pod tem vplivom so čet. (in ker so pričakovali hitro zmago zav.) opustili vsako akcijo, ker ne bi dosegla usp., terjala pa bi žrtve – raje so se priprav. na zav. intervencijo

vendar: težko je bilo obdrž. aktivno in »navdušeno« gver. org., če pa se niso nič bojevali – večinoma so razpadli

bolj resno vpr. pri sodel. četn. in part. pa je bila predstava, kakšna bo Jug. po voj.:

- čet. so se boj. za stari režim, za kralj., za srb. prevlado; ker so bili preprič., da so Hrv. 1941 izdali Jug., naj bi Srb. prevzeli obl. nad hrv. ozem. – Hrv., Slo., Mak., Alb., bos. musul. (kar pomeni večino preb. Jug.) seveda ta program niti malo ni zanimal

- part. pa so zagov. ustavne pravice posam. nar. v Jug.; sploh pa so part. prvi podprli hrv. Srbi, nad katerimi so se izživljali ustaši; part. progr. je bil »reorg. drž. na temelju federacije nar.«, kar je bilo zelo privlačno

vsa prizadevanja za sodel. med njimi so tako bila neusp. (jasno že pred nov. 1941)

nastala je zmedena situac. po vsej drž.:

- v Slo. so poleg kolab. skup. nastale tako leve kot desne odporn. skup.
- v Mak. sta se za prevlado borili b. in jug. komun. part.
- kolab. režima sta bila tako v Zg. kot v Beog., a večina podež. ni bila pod njunim nadzorom; tam so nast. org. z razl. nac. in soc. programi
- poleg tega so si (ko je postajalo jasno, da bo Nem. poražena) posam. skup. prizadevale, da bi si zagotovile čimboljši položaj za po voj. □ nastalo je nekaj čudnih zavezništev (čet. so bili najbolj očitno kolab. gib. v Jug.)

čeprav je SZ po jun. 1941 zaht. močan odpor nacion. komun. gib., jim ni mogla ponuditi nobene material. pomoči, saj je imela sama dovolj potreb □ VB pa so lahko, poleg tega pa so se močno želeli utrditi v Sredoz.

pomoč so pošiljali tako part. kot čet., a so kmalu ugotovili, da sodeluj. s silami Osi in z Nedićevim rež. (Srb.) v proti-part. akcijah □ zato so do poml. 1944 postopno spreminjali polit., dokler ni končno vsa njihova pomoč šla part.; kljub proti-čet. stališču pa je VB še vedno podpirala kralja Petra in vlado v Lond.

od poletja 1941 je so bila odp. gib. gl. problem okup. □ čeprav je bil njihov gl. cilj obdržati komunik. z Gr. in vzdolž Donave, si vseeno niso mogli privoščiti, da bi part. prevzeli nadz. nad ostalo drž. □ zato so Nem. med voj. izvedli 7 boj. poh., v katerih so sodel. enkrat z Ita., drugič s čet., ustaši, Nedić. voj. □ namen je bil obkoliti in uničiti part. enote

kljub velikim. usp. pa Nem. niso usp. uničiti vodstva in ujeti Tita

po kapit. Ita. sept. 1943 so velike količine ita. orožja prešle v roke part. in nem. položaj se je še poslabšal, poleg tega jih je skrbel morebitno izkrc. zav. na Balk. □ težko je bilo prepričati lokal. org., da bi še sodel. z njimi □ le-te so se ukv. z zagotov. dobrega lastn. povoj. položaja

proti kon. voj. je bilo jasno, da bodo part. prevzeli obl. v Jug.; lond. oblast je sicer imela močno mednar. podporo, doma pa nič več □ part. so povsod org. lokalne komiteje, ki so vodili lokal. zadeve ter skrbeli za red □ tudi če so part. izgub. nadzor. nad področjem, so te strukt. ostale aktivne

nov 1942 v Bihaću prvo zas. AVNOJ-a: predst. vseh str., a vod. vlogo je imela komun. partija; program: osvob. Jug., po voj. pa svob. volit. ter federat. drž.

nov. 1943 drugo zas. AVNOJ-a v Jajcu: AVNOJ je razgl. za vlado Jug., prec. vlade je postal dr. Ribar, Tito je dobil naziv maršal, vlado v eksilu so zavrnili kot nelegalno, potrdili so feder. ured. drž. po voj., glede vrnitve kralja naj bi odločal referendum

maja 1944 so Nem. nap. Titov štab v Drvarju (BiH), od koder je komaj pobegnil v Ita. in na to na Vis (pod VB)

VB, ki je priznav. vlado v Lond., hkrati pa voj. podpir. part, je skušala spraviti ti dve strani, pritiskala je na kralja, da naj umakne Mihail. in naj sestavi vlado, ki so bo sporazumela s part. premier je jun. 1944 tako postal dr. Šubašić (hrv. km. str. – HSS) in takoj začel pogaj. s Titom na Visu 16.6. sta podp. spor., ki je bil part. zelo ugoden: Lodn. vlado je prisilil, da je AVNOJ sprejela kot edino polit. avtorit. v Jug. in part. voj. kot edino voj.; vpr. monarh. naj bi se reševalo po voj.

avg. 1944 se je Tito srečal s Churchil-om v Neaplju, sept. pa je brez vednosti VB odletel na tajni sest. v SZ z njihovo pomočjo so part. okt. zavzeli Beogr. po tem so SZ enote vstopile v Jug. s S in od tam v sr. Evr.

potem ko so sovr. enote zapustile drž., so se part. morali soočiti še z notr. opoz.; najprej so brez milosti obrač. s kolaboranti, kot so čet., ustaši, hrv. (in slo.) domobr., pripadniki Nedića in Ljotića (srb. faš.)...

komun. zagotovo niso imeli večin. podpore ljud., so pa imeli večino v NO-voj. in v AVNOJ-ž part. voditelji so izkoristili priložnost in ne samo obračun. s kolabor., ampak so tudi onemog. razvoj kakršne koli opoz.

s čet. ni bilo večjih probl, saj jih je bilo ob kon. voj. malo večina je bila ujeta in ubita, Mihaj. je bil ujet, sodili so mu in ga usmrtili jun. 1946

bolj krvava epizoda pa je bil obračun s prpadn. Pavelić. rež. na Hrv.; veliko Hrv. je na kon. voj. hitelo k zmagovalni voj., vsi pa tega niso naredili, ker so imeli v pret. vidne vloge v ustaš. ali domobr. org. ali pa se preprosto niso strinjali s komun. večina teh je bežala na S in se pri Pliberku predala VB voj. ker pa so part. z VB sklenili sporaz. o vračanju zapor., jih je VB vrnila v Jug., in v nasl. tednih je bilo ubitih med 40 000 do 100 000 voj. in civil.

part. so poleg Srb., Hrv. in Slo. usp. prevzeti obl. tudi nad Mak. in Kos., četudi so pri tem pozabili kar nekaj preteklih komun. deklaracij – pred voj. so se zavz. za avton. Mak., ki bi poleg Egej. (gr.) in Vardarske Mak. vključ. tudi Pirin. Mak. (B; b. komun. so se edini od b. str. s tem tudi strinjali) toda zdaj se je pokazalo, da so načrti drugačni...

b. in jug. komun. so se z mak. vpr. srečali že poml. 1941, ko so b. enote vdrle v pokrajino; mak. komun. sekretar Šatarov je bil sicer del jug. veje komun., a se je nagibal k B., zato so jug. komun. v Mak. namesto njega maja 1941 poslali Koliševskega

tudi če so bili B. v zač. v prednosti, pa se je to po nap. na SZ sprem., saj šibka b. ni mogla org. učink. odpora, kot je to zaht. SZ, pač pa je to zmogla mak.(jug.) komun. partija (Koliš.), ki je org. part. gib. v vseeno pa je bilo to gib. kaj kmalu zatrto

1943 so part. uspeli org. enote tudi v Mak. in se tudi hkrati odločili, da bo Mak. del bodoče feder. Jug. v tja so poslali Vukmanovića (»Tempo«), ki naj bi povezal ne samo mak. part. ampak tudi gr. in alb. v od tedaj so jug. komun. prevzeli iniciativo v Mak.

na drugem zas. AVNOJ-a v Jajcu je bila mak. razglaš. kot ena od 6-ih jug. rep. v B. je vznemirilo vpr. Pirin. Mak., a je vpliv B.zbledel, ko se je 1944 morala umak. iz Mak. in so obl. prevz. jug. part. (SZ pa je to podpirala)

Kosovo: med voj. je bilo pod Alb./Ita. okup., nakar so part. prevzeli obl.

ALBANIJA

po zased. Alb. 1939 so Ita. uvedli novo upravo v kot v ČG in kasneje v Hrv. so Ita. želeli ust. ust. monarh. pod Savoy-sko hišo

alb. voj. in diplomacija sta bila takoj vklj. v ita. v ker sta drž. v pret. bili tesno povezani, Ita. ni bilo težko dobiti kolabor. v prvi tak je bil Verlaci (največji veleposest. v drž.), ko pa so se začela trenja, so ga dec. 1941 zamenjali z Krujo

ita. invazija na Gr. v Gr. so kmalu pokazali, da apetiti po priklj. J Alb. še niso zamrli v obratno pa so alb. nacion. zaht. priklj. Epira

po podacu Gr. in po nem. zased. Jug. je Alb. dobila upravo nad Kos. v kot B. in Hrv. so tudi Alb. videli v okup. priložnost za uresnič. svojih nacionalist. želja

kljub vsemu temu pa je tudi v Alb. nastalo odpor. gib.: Kupi (predst. S klanov) je 1940 org. skupine za podporo kralju Zogu, za prihodnost pa so bile najpom. tiste skup., ki so jih org. komun., Nac. fronta ali Kombëtar

komun. part. Alb. ni imela nobene form. org.; večinoma so jo sest. izobr., ki so štud. v tujini, in se jim je zdelo, da nimajo svojega mesta v trad. in konserv. alb. družbi, pridruž. so se jim nekateri brezzemljaši in nekat. druge skup., ki so bile nezadovoljne z razmerami v drž.

njihova glavna napaka je bila, da so se prepirali o ideoloških zadevah v in se do 1941 razdelili na 8 razl. frakcij (od tega sta bili dve naspr. sovj. režima)

Tito je poslal dva delegata (Mugošo in Popovića), ki sta izbrala frakcije, ki so se jim zdele primerne in okt. 1941 je bila formalno ust. komun. part. Alb., njen sekretar je bil Hoxha, izbran je bil 11-član. centr. komite, nov. 1941 je bilo sprejetih 130 novih članov

jasno je bilo, da ima velik vpliv nanjo jug. komun. partija: kako voditi, kako rekrutirati, kako delati v vaseh; org. so tudi mlad. org.

pod pokroviteljstvom Jug. je bila ust. ljud. fronta Nacion. liber. gibanje, v alb. = LNC in v njej so poleg komun. bile tudi druge str. in do mar. 1943 je Voj. nac. osvob. imela nadz. nad večino partiz. gib. v Alb.

okt. 1942 je Kombëtar org. svoje odpor. gib., vodila sta ga Klissura in Frashëri, bilo je nacion. in lib. usmerjeno, zaht. je ust. rep. in reforme ter je nasprotov. kralju Zogu in v naspr. z LNC, ki je delovala v mestih, so oni imeli privrž. na podež., bili so pro-Z usmer., proti SZ, zaht. ohr. mej iz 1941 (Kos.); s komun. so se razl. tudi po metodi delovanja: komun. se niso ozirali na posledice (represalije) svojega del., menili so, da jim okup. nasilje vodi vedno več članov; Komb. pa je so skrbele represalije nad njihov. km. privrž.

Vb je (kot v Jug. in Gr.) zaht., da se odporn. gib. združijo in pred izkrc. na Sic. so želeli pustiti vtis, da se priprav. izkrc. na Balk. polot. in zaradi varnosti so morali biti tako prepričani tudi part.

na zav. spodbudo sta se avg. 1943 v Mukaju srečali vodji obeh org. in ust. so Komite za odrešitev Alb.; spor o prih. Kos. (Komb. je Kos. hotel priklj.), obojni so se sicer strinj., da je treba na Kos. izvesti plebiscit, a komun. so se pod jug. pritiskom premislili in jug. part. niso imeli noben. namena Kos. prepust.

kapit. Ita. je seveda največji odmev na Balk. imela v Alb. in part. so dobili orožje, a Nem. so kmalu okup. drž. (padal. desant na Tirano) in imeli so nadz. v mestih in na obali, part. pa v gorat. predelih

ker so Nem. hoteli najprej org. stabilno upravo, so razglas. neodv. Alb. in da se kralj lahko vrne, razglaš. je bila nevtralnost, org. je bila drž. policija in voj.; ker jih je bolj zanimalo zavarovanje komunikacij in povezav, se niso ukvarj. z upravo drž.; so pa dali vedeti, da podp. priklj. Kos. in hkrati so kolabor. alb. skup. (npr. Skanderbeg SS divizija) začele z izselj. in iztreblj. srb. preb. na Kos.

odpor. gib. še vedno bilo razdelj. na dve skup., dogov. v Mukaju je propadel

- privrž. Komb. so sodel. s tiran. vlado
- Kupi, prej član LNC, je ust. svojo org. Zakonitost, ki je bila proti Komb. in proti LNC; imel je podporo Gegov (S klanov), ki so si želeli vrnitev kralja Zoga

- najmoč. opoz. str. pa so bili komun. (LNC) 1. maja 1944 so v Permētu imeli kongr. in po jug. vzoru ust. AVNO, z Hoxho na čelu, okt. 1944, na drugem kongr. pa so oblikov. začasno vlado

alb. polit. prih. je bila odv. od premnogih razl. razpletov vsepovsod: že med 1.sv je bila njena pozicija negotova; težnje sosed po njenem ozem. so grozile, da bodo nekoč uveljavljene; zav. niso nikjer poznali kakšne alb. vlade v eksilu ali nespornost kralja Zoga; o alb. vpr. se ni razpravlj. na nobeni konf.; zaradi povez. LNC z Jug. je bila velika verj., da bo Jug. zamenj. Ita. v vlogi »varuha«

kar zadeva notr. razmer: LNC je nedvom. imela najmočn. voj. silo in je obvlad. večino drž., imela je podp. zmagovitih jug. part. in ob propadu Nem. rež. v Tirani ter umiku nem. sil niso imeli težav z vzpost. obl.

GRČIJA

v mesecih med ita. nap. okt. 1940 in nem. zasedbo apr. 1941 je gr. delovala kot običajno, premier Metaxas je umr. jan. 1941, nasledil ga je Koryzis

večina komun. (KKE) je bila v ječi, glavni republik. vodit. so bili v eksilu 1. v pret. je bil nar. združ. v skup. boju proti ita. invaziji in kralj je bil simbol upora 1. po predaji je kralj Jurij II. zbežal v Kairo (VB) in tam obl. novo vlado v eksilu, ki so jo priznali tudi zav. 1. po zav. zmagah v S Afr. je bila tam org. tudi gr. voj., mornar. in zračne sile, ki so delovale pod brit. povelj.

kot njih. jug. kolegi, so gr. polit. v eksilu nadalj. nerealno predvoj. polit – zanje je bila gl.spor naspr. med repub. in rojalisti 1. to jih je tudi razdelilo

prvo vlado v eks. je vodil Tsouderos, repub. in venizelist (=proti monar., za vklj. vseh večin. gr. govorečih dež. v Gr., pro-Z usmer.) 1. kabinet je bil razširj, da je lahko vanj vklj. več svojih ljudi; največja napaka njeg. rež. je bila izolacija od dogod. v Gr. (tam tudi niso imeli nobenega »gr. Mihajlovića«)

odn. z dom. odpor. gib. so potekali le preko voj. oper. VB v Gr.

po zased. Gr. so si Ita./Alb. (Pelep. in Atika, V Kreta, otoki), Nem. (vsi pomemb. centri: Atene, Solun; Egej. Mak., Z Kreta) in B.(Trak. in del gr. Mak.) razdel. Gr.

kot v Srb. – tisti rež., ki je sodel. z okup., je dobil obl. 1. v gr. so bili to gen. Tsolakoglou., Logothetopoulos in Rallis, ki so smatrali, da je njih. prva dolžn., da med voj. zagot. red v drž..

večina gr. polit. je bila pasivna in je preprosto čakala kon. voj. / zmago zav., drugi pa (npr. nadškof Damaskinos in polk. Evert, načelnik policije) so skrivaj pomagali VB

prva zima pod okup (1941/41) je bila zelo huda; pred voj. je Gr. uvozila 45% pšenice – a VB je uvedla blokado in v Gr. enostavno ni bilo dovolj hrane – splošna lakota – sčasoma so blokado toliko omilili, da je lahko Rdeči križ z ladjami poslal pomoč

kot v drugih delih Balk., je tudi v Gr. okup. obl. imela le delno obl. nad drž. (ok. 1/3 ozem. in ok. polovica preb.) – drugje pa je prakt. vladala anarh., zlasti v gorat. predelih – dobri pogoji za nast. odpor. gib. – in tudi tu je bilo najmoč. gib. ust. s strani komun.

komun. pred voj. niso imeli velike vloge, razen da so pripomogli k nast. Metaxas-ove dikt.; sest. so jo nezadov. izobr., mešč. sr. sloj, ogrožene manjšine in begunci iz Anatolije; priljublj. se je zmanjš., ko se je Komint. zavzela za neodv. Mak.

v tem času najpom. komun. vodit. sta bila Zachariadis (1931–41, 1945–56) in Siantos (1941–45, medtem ko je bil Zach. v konc. tab. v Dachau-u)

kot vsi, so bili tudi gr. komun. zmedeni ob paktu Ribb.-Molotov 1939 in sodel. SZ z Nem. – vod. gr. komun. je takrat naročilo, naj se zgledujejo po svojih b. bratih, ki so polno sodel. s silami Osi – lažja odl. je bila po nap. na SZ – takrat so zavzeli močno nacion. stališče

v jes. 1941 so v gorah nastale gverilske org.:

- sept. je pod komun. nastala EAM (nar.- osv. f.), v kateri ni bila samo levica, ampak tudi tisti, ki so v pret. naspr. kralju in Metax. dikt., bili so pristni tudi repub. elementi
- s centrom tesno povezana (blizu EAM) je bila tudi ELAS (nar. ljud. osv. voj.), ki je nast. poleti 1942
- sept. 1942 pod vodst. polk. Zervas-a nastane EDES (nar. repub. gr. liga), ki je za avtoriteto priznavala gen. Plastiras-a, ki je deloval v eksilu v Fr.; bila je EAM-ov največji rival
- v zač. 1943 nast. še EKKA (nar. in soc. osvob.), ki jo je vodil polk. Psaros, ki je bila repub. usmerj., a ni igrala pomemb. vloge

vsa odp. gib. so bila ali komun. ali repub., rojalist. ni bilo (star. voj. častn. so ali zbež. ali izstopili iz polit. življ.)

na dog. v Gr. so močno vplivali tudi posegi VB, ki je bila odločena, da bo ohranila in po voj. razšir. svoj vpliv in nadzor nad Sredoz. (na to so ZDA že pristale) – eden njih. gl. ciljev je torej bil, da gver. org., ki so bile večin. komun. usmer., ne prevz. nadz. nad Gr.

četudi si niso bili edini, kakšna pot je najbolj pravilna, je kralj v eks. izgledal najprimern. temelj za gradnjo hiše za prihodnost..., po drugi strani pa so se v boju proti silam Osi lahko zanesli samo na pomoč repub. in komun. gveril. skup. VB: notr. voj.-polit. konflikt

da bi si zavarovali zaledje za operacije v S Afr., so sept. 1942 VB poslali padalce v Gr. in ti so org. gveril. skup., da so zrušili nekaj najpom. žel. povezav (od koder bi Nem. lahko dobavljali pomoč); ti častniki so ostali v Gr. in še naprej sodel. z odpor. gib. in jih tako imeli pod nadz.

ker so zav. pred izkc. na Sic. (jul. 1943) želeli, da sile Osi mislijo, da bo izrc. na Balk., so morali biti tako preprič. tudi gr. part. vodit., na katere se je bilo glede varnosti od vseh drugih na Balk. najmanj mogoče zanesti; tudi tu so zav. poskuš. združ. vsa gib. 1 jul. 1943 so dosegli, da je bil podp. sporazum, v katerem so se odp. gib. zavezala, da bodo sodel. v boju proti okup. 6 predst. je šlo tudi na srečanje z vlado v eks. v Kairo

na tem srečanju so zaht., da se oblik. vlada, v kateri bodo imeli predstav. tudi sami, in to, da se kralj ne vrne v Gr. preden bo o monarh. izveden plebiscit 1 kralj je po posvet. z Roosv. in Chruch. to odklonil 2 in do sporaz. ni prišlo

po kapit. Ita. sta bili (tudi zaradi na novo dobljenega orožja – predvsem EAM) izrazito najmočnejši EAM / ELAS 3 zdaj so bili manj odv. od VB in so lahko začeli s svojo polit. 4 preprič. so bili, da bo voj. kmalu kon. in da bodo zav. poslali velike okrepitve 5 ker so EAM predvid., da bodo zav. po voj. skušali obnoviti monarh., so hoteli pred tem prevz. nadz. v drž.

ELAS: okt. 1943 je nap. konkurenčne gver. org. = zač. drž. voj., ki je trajala do 1949; gl. tarča ELAS-a (15 000 mož) je bil Zervas in njegov EDES (5000 mož); ne samo števil., tudi v oborožitvi je ELAS prednjačila (tudi težko orožje, topove...), vendar je uspela podrediti le manjše gver. enote, EDES pa je ostal skoraj nedotak.

do božiča je bilo jasno, da zav. ne bodo posl. okrep. in EDES še ni uničena

feb. 1944 je bilo po brit. posred. podp. premirje 6 še pred tem pa je bil poleti 1943 kot odg. na nasilje part. ust. še Zaščitni bataljon, ki je bil ust. pod Nem. in naj bi zagotovil red v ogroženih predelih

marca 1944 je EAM ust. PEEA (grški AVNOJ) – konkur. vladi v eks.; enako kot v Jug. so tudi PEEA sest. čl. razl. str., ne samo komun.; komun. pa so bili v gl. vlogi v part. gib.

gl. pomanjklj. vlade v eks. (zdaj v Lond.) je bilo umanjkanje obor. sil v Gr., njihova gl. prednost pa podpora VB (Churchil-a) 7 tako kralju kot VB pa bi koristilo, če bi z odporniki sklenili sporazum 8 bilo je več poskusov: na vseh je levica odklon., da bi lahko kralj po voj. prišel nazaj

položaj vlade v eks. se je še poslabšal apr. 1944, ko se je v Eg. uprla gr. mornarica in kopen. voj. (kljub sumničenju krivci niso bili EAM ali KKE, pač pa veliko nezadov. med vojaki) 9 VB je sicer upor. zatrla, a gr. vlada in kralj so ostali brez voj. 10 VB je med gr. voj. naredila

čistko in ok. 10 000 voj. in častn. je bilo poslanih v konc. tab. z izbranci, ki so podp. kralja in brit. interese v Gr., so oblik. nove enote pod brit. povelj.

po uporju je bil Tsouderos (prec. vlade v eks.) zamenjan z Papandreou-om

Papan. se je imel za soc.-dem. in je podpiral brit. zaduš. upora z maja 1944 je v Libanonu org. sest. s predst. vseh odpor. gib. (PEEA, ELAS, EAM, EKKA) dogovor. so se, da bo sest. nova vlada – koal., kjer bodo svoje ministre imele tudi leve str. delegati PEEA-e in EAM-a so se s tem strinj., a doma so bili zavrnjeni (!)

do tedaj se je tudi SZ zavedla brit. domin. v Gr. jul. 1944 je v Gr. prišel sov. deleg. Popov pogov. niso znani, a sept. so EAM sprejeli sodel. v koal. vladi kar je pomenilo, da vse part. skup. spadajo pod Papandreu-sovo novoust.'gr. vlado nar. enotnosti' in torej pod neposr. povelj. brit. gen. sir Scobie-a

sept. 1944 so se Nem. začeli umikati iz Gr., okt. iz Aten nekaj dni zatem so v mesto vstop. zav. imeli so le 4000 mož (ELAS pa 70 000 bojnikov) in gr. vlada v Gr. ni imela primern. zav. ker so se bali, da bodo part. hoteli še razširiti svojo obl., je VB do dec. v Gr. prepeljala veliko voj.(50 000), letalstvo; vpoklic. so tudi gr. voj. na tujem

EAM se je strinjala z demobil., a le če se hkrati demob. tudi kralj. voj. a gen. Scobie se je sklenil držati prvotnega načr.

1.dec. so EAM izstop. iz vlade in hkrati pozvali na množ. demonstr. 3.dec. in stavko 4. dec. Papan. je sprva dovolil, potem pa prepov. demonstr. vseeno se jih je nekaj tisoč zbralo na trgu v Atenah polic. je streljala nanje, ubila 15 lj. v nasl. tednih so se dogaj. posam. nap. na polic. in javne zgradbe položaj VB in vlade v eks. ni bil dober, ker so part. obvlad. večino podež. in so bili dobro oborož.

VB je bila odločena dobiti Gr. kon. dec. 1944 so poslali še več voj. na božič je v Gr. prišel sam Church. z Eden-om (zun. minist.) na pogov. z vodit. vseh str., tudi levih: dogovor. so se, da kralj ne bo prišel v Gr., dokler ne bo o monarh. izveden pleb. za regenta je bil določen nadšk. Damaskinos v vladi je bil Papan. zamenjan s Plastiras-om (uradni vodja EDES-a, republ. in antikomun.)

ELAS je nadz. ¾ Gr. in je bila skoraj nepoškodov., a ni kontrol. Aten brit. položaj se je krepil, posebej ko je SZ poslala veleposl. v Atene, k uradni vladi zato so 15.jan 1945 EAM sprejeli pogoje premir., 12.feb. pa še sporaz. v Varkizi, ki je predvid. demobil. part. in predajo orož. v zameno naj bi dobili popolno polit. svob. ter amnestijo za vse nelegal. polit. akt. med

voj. (kar pa ni vključ. voj. zločinov) ▫ vzpost. je bil mir, a do tedaj je bilo v drž. voj. ubitih že 11 000 lj. in mater. škode za 250 milj. \$

povoj. Gr. je imela koal. vlado, sest. večinoma iz predvoj. str., ki so uživale vso (polit. in voj.) podp. VB ▫ v naspr. z Jug., kjer so zav. podprli part.

MEDZAVEZNIŠKA POGAJANJA O BALKANU

prih. Balk. kot tudi ostale Evr. se je odl. na medvoj. pogaj. med Roos., Church. in Stal., katerih pogledi so se precej razl. ▫ Church. in Stal. sta želela ohr. ali ponovno pridob. interesna ozem. za svoji drž.

ni bilo pa jasno, do kod bo segel sovj. vpliv v JV in sr. Evr., čeprav je bilo slutiti, da bo Stal. želel vsaj teritorij, ki je bil določen v paktu z Nem. 1939 ▫ s tem se nista mogli strinj. VB in ZDA, že zaradi Polj., zaradi katere je VB sploh zač. voj., pa tudi zaradi vseh žrtev.. zdaj pa bo ravnotežje moči spet izgubljeno

poleg tega pa se tudi ZDA in VB v mnogočem nista strinjali: ZDA so sicer sodel. v 1.sv in na Pariški mir. konf., a V Evr. jih ni preveč zanimala - edina vez so bili imigranti. Ker le-ti niso bili na visokih am. polož. in ker am. javnost ni kazala zanimanja za to podr., se ZDA s tem obsežnim podr. (od S do Egej. morja) niso ukvarjale

ZDA je dala vedeti, da želi polit. odl. predstaviti na čas po voj., ko naj bi to prevzelo neko mednar. telo, npr. DN ▫ bili so proti risanju vplivnih področij in sklep. tajnih sporaz. ▫ ozem. sprem. se lahko »delajo« le na povoj. mir. konf.

bilo je jasno, da bodo ob propadu Balt. drž., priklj. fin. ozem. in priklj. Polj. do sedaj rel. pasivna manjšina (volilcev...) v ZDA (močno vezana na V Evr.) povzdignila svoj glas

VB se je zavedala, da na Balk. nima dovolj močne voj. pozicije, zato se je sprijaznila s tamkajšnjim sovj. vplivom – razen v Gr. (glede Gr. je kljub am. naspr. sklenila neuradni dogov. s SZ)

ko je SZ prodrla do meja V-evr. drž., je postalo jasno, da morajo zav. priti do skup. stališča do tedaj SZ ni kazala namenov za ust. čistih komun. rež. ▫ v part. gib. je spodb. ust. ljud. oblasti

VB je želela natančno določ. meje, do koder - in v kakšni meri - bo segal SZ vpliv

maja 1944 je VB predl., da bi Rom. dobila SZ, Gr. pa VB; čeprav so ZDA to sprejele, pa do uresnič. tega ni nikoli uradno prišlo

vpr. Balk. so velesile reševale brez vsakega posluha za želje tamkaj. nar.: okt. 1944 sreč. Church. (in Eden-a) ter Stal. v Moskvi – dogovor: 90%Rom. SZ, 90% Gr. VB, Jug. 50:50, kasn. je bilo dogov. še razm. 80:20 za SZ v B.

vse to pa je bilo neuradno – dejansko se je izvršilo v prim. Gr., B. in Rom., v Jug. pa je Tito dal jasno vedeti, da ne bo sprejel nobene zun. nadvlade

feb. 1945 so se trije veliki srečali na Jalti; gl. teme so bile prih. Nem., voj. proti Jap., OZN in Polj., zaradi katere so se vneli hudi spori

Roos. je na sest. prinesel Dekl. o svob. Evr., ki sta jo sprejeli tako SZ kot VB in v kateri je bila zapisana pravica ljudi, da si izberejo obliko vlade, pod katero bodo živeli, in obnovitev te pravice tam, kjer je bila odvzeta; nujna izvedba povoj. dem. volitev...

ko se je maja 1945 končala voj. v Evr., se o Balk. ni več razprav., v premirjih z Rom. in B. je bilo vključ. osnivanje zav. nadz. komisije v Bukar. in Sofiji (iz brit., am. in sov. predst.); v Gr. se je utrdila VB; Tito je dovolil ust. koal. vlade (sodel. so tudi predvoj. str.)

USTANOVITEV KOMUNISTIČNIH REŽIMOV

proti kon. voj. so v vseh gl. mestih balk. drž. – razen v Atenah – imeli oblast part. – vendar do 1948 komun. niso imeli popol. oblasti

popolna obl. komun. je bila najprej dosežena v Jug. in Alb., kjer so part. enote dominirale že med voj.

v Rom. in B. so se komun. sprva osredotočili na notr. in pravosodno ministrstvo in nato na zatiranje opoz. ter unič. njihove enotnosti z infiltriranjem svojih čl. – najdlje je post. komun. rež. trajalo v Rom.

ROMUNIJA

po avg. 1944 je bila Rom. v voj. z Nem.; vlada je bila sest. iz km., lib., soc.-dem. in komun., vodil jo je gen. Sănătecsu, pravo obl. v drž. pa je seveda imela SZ – v zavezn. nadz. komisiji so bili brit. in am. predst. neupoštevani

razmere so bile ugodne za razcvet komun. part., a rom. komun. niso bili številčni (samo ok. 2000), njihovo nacion. vodstvo je bilo šibko, zaradi protikomun. čistk je bilo med voj. veliko komun. v ječi ali pa so emigr. v SZ – ti zadnji so se zdaj vrnili v Rom. pod imenom Muscovites

vod. vloge v Musc. so imeli Ana Pauker (hči moldav. rabina), Bodnaraș (ukraj. rodu, iz Bukovine) in Luca (po rodu iz Trans.) – glavna pomanjkljivost (v nacion. Rom.) je bila

njihovo ne-rom. poreklo; kaže pa tudi na to, da je komun. med vojnama privlačil predvsem zatirane nacion. manjšine

med komun., ki so ostali med voj. v Rom. je bil poleg -ja najpom. Gheorghiu-Dej ker so bili maloštevilni, so se združ. z manj. skup., npr. »Fronto oračev« (večin. trans. km.), ki jo je vodil Groza. Le-ti so sprva v nasprotju z Nacion.km.str. predst. revne kmete, kasneje pa so dobili komun. poteze

komun. so sodel. tudi z Zvezo domoljubov, Madž. lj. zvezo (MADOSZ; trans. Madž.), Društvom prijatelji Rusije (ARLUS) in »Domobranci«

okt. 1944 je bila pod komun. vodstvom ust. Nar. dem. fronta (FND), ki so jo poleg komun. sest. še »Orači«, nekaj trgovcev, del Lib. in del soc.-dem.

progr.: vpr. delitve zemlje, ponovna pridob. S Trans., poveč. vlogo delavcev v vodstvu ind. v tem času je partija začela z močno prop. (Ana Pauker), ki je bila usmerjena na vse sloje. tudi bivše prip. Železne garde.

Snătecsu-jeva vlada je trajala le od avg. do nov. 1944, ponovno je uvedla ustavo iz 1923, nadvse pa se je trudila zgraditi dobre odn. s SZ – kar pa je bilo težko, saj so bile vse nacion. str. v Rom. proti-rus. in proti-komun.

nov. je Sănă.s soglas. SZ reorg. vlado. – ostal je premier, a ministri so bili določeni (SZ); vklj. so bili lib. in (a vod. teh str. Brătianu in Maniu nista dobila vloge), in DNF (Gheo.–Dej in Groza), najbolj kontraverzna pa je bila vklj. Km. str. (Penescu) – to zadnje je šlo komun. na roko

dec. 1944 spet nova vlada pod (do mar. 1945) – eden njeg. sekretarjev je bil Georgescu, komun., ki je velikokr. deloval neodv. od nadrejenega

Sovj. so v Mold. in v S Trans. postavili svojo lastno upr. neodv. od Bukar.

jan. 1945 sta Ana Pauker in Gheo.–Dej šla v Moskvo – naloga: potisniti vlado pod vpliv FND – org. demnstr. delav. in km., nap. na uradnike, zač. so zahtevati agrar. ref., prijatelj. s SZ in vrnitev S Trans. – omej. so delo drugih str., uvedli so strogo cenz. in ker so nadzirali tiskarne, so komun. uspeli doseči, da opoz. časopisi niso več izhajali

gen. Răd. je po posebej nasilnih feb. demon. (smrtne žrtve) Ana Pauker in Luca označil za »grozni hijeni« in »tujca brez Boga in domovine« – kmalu je iz Moskve prišel Vyshinsky in od kralja zaht. odstranitev Răd. ter njeg. zamenjavo z Grozo – kralj Michael je pristal

vse to pa je SZ izvedla brez pristanka VB in ZDA

komun. so v novi Grozovi vladi dobli dve najpomemb. minist.: notr. (Georgescu) in pravosod. (Pătrășcanu), poleg tega je Tătărescu (sicer soc.-dem., a v FND) dobil zun. minist.

ker so bili vklj. tudi Lib. in Nacion.km.str. so lahko rekli, da je vlada vključ. vse priključ. so S Trans. in začeli z razdeljev. zemlje
čistka med uradn.; gen. Antoneccu in Mihai Antonecu in še dvema gen. so sodili in jih usmrtili maja 1945

okt. 1945 je komun. partija org. miting □ njihovo št. je v kratkem času naraslo od 2000 do 800 000

sovj. vmešavanje je izzvalo proteste Lond. in Washing., ki nisto hotela priznati Grozove vlade, ker je bila očitno proti jalt. dogov., a SZ je odgovorila, da to enako velja tudi za brit. akcije v Atenah

v želji, da bi zagotovil Rom. vlado, ki bi bila sprejemljiva za vse zav., je kralj Michael prosil Grozo, naj odstopi □ ker je ta odklonil, je kralj protestno odšel v svoje gorsko domovanje in ni hotel več podpis. dekretov in se je popoln. umaknil iz polit. življ. □ komun so kljub temu še vedno pričak. pomoč Z; nov. (na kraljev r. d.) so bile org. demon. kralju v podporo

kljub vsem pričakovanjem pa VB in ZDA nista imeli velikega interesa podpirati opoz. v Rom. Dec. 1945 so se v Moskvi srečali zav. zun. minist. □ odločili so da naj bosta v rom. vlado dodana predst. iz Km. str. in Lib.str. in da naj se izvedejo volitve □ to je bila pravzapr. zmaga SZ (dve ministrstvi od dvajsetih...) □ ko se je to izvedlo, sta VB in ZDA priznali Grozovo vlado

volit. nov. 1946 so potekale v napetih okolišč.; opoz. časop. so bili onemog., nasilje in zastrašev. je onemog. normalno volil. kampanijo □ vladna lista je zmagala (92%), oba prejšnja opoz. ministra sta odstopila □ komun. sto imeli zdaj popoln nadzor v vladi

z Rom. podpis. končnega mir. sporaz. z zav. feb. 1947., so zav. izgub. ves dipl. nadzor nad Rom. □ partija je lahko obračunala z opoz..

pred voj. so imeli Lib. in Km. str. večino; njihovi voditelji so po voj. še vedno imeli velik vpliv □ zato so julija 1947 aretirali Maniu-ja in Mahalache-ja in ju obtožili zarote z am. obvešč. službo (zdaj nisi bil sovr., če si bil fašist, ampak če si sodel. z ZDA...)

avg. 1947 sta bili Lib. in Km. str. tudi uradno razpuščeni; sept. so Soc.-dem. prisilili, da so skupaj s komun. ust. Združ. delav. str. □ hkrati je bilo čistke deležno zun. minist., ki je bilo dolgo center tradic. stališč (Tătărescu-ja je zamenjala Pauker) □ in nazadnje so kralja prisilili, da je odstopil

nove volit. mar. 1948: popolna zmaga (98%) vlade; nova vlada je bila sest. v koal. z Združ. delav. str., Fronto »oračev«, Nar. ljud. str. (bivša Zveza domoljubov) in Zv. Madžarov;

premier je ostal Groza, vsa pomemb. minist. pa so držali komun. (zun., notr., finan., obramb.,
gosp., pravos.)

BOLGARIJA

komun. v B. so imeli med voj. večjo vlogo (kot v Rom.) in so si zato že prej pridobili simpatije in močnej. pozicijo; imeli so tudi več vplivnih zav.

Domovinska fronta (DF) je bila v bistvu komb. močnih str. (Soc.-dem., Zveno, Pladna=levo krilo Km.zv.), ki so v pret. imele velik vpl., a imela je komun. vodstvo

enako pomemb. je bilo tudi pro-rus. gib. v drž. □ Rus. okup. sile so bile bolj disciplin. kot v Rom. in Jug. in so ustvarile prijateljsko ozračje, poleg tega je komun. part. po sept. drž. udaru obdrž. notr. in pravosod. ministr., kar jim je omogočilo, da so na ključne položaje nastavili svoje ljudi; partija je bila kljub vsemu še maloštevilna □ morala je sodel. z drugimi polit. str.

DF je po voj. (1944?) začela z eliminacijo opoz.: ust. je bila »ljud. milica«, ki je izvajala masovne aretac.; osumljenim so nato sodili na »ljud. sodiščih« □ posamezniki so dobili tako prilož. za mašč. krivic iz pret. kot tudi prilož. za politični oportunizem

dec. 1944 je vlada pred sodišče postavila princa Cyrila, generale Mihov-a, Filov-a, Bozhilov-a in Bagrianov-a, 25 članov medvoj. vlad in 68 delegatov □ vsi so bili usmrčeni; Muravijev je dobil dosmrtno, demokrat Mushanov in Km. Gichev pa dolgo zaporno kazen

vlada je priznala 2138 usmrtitev, a nedvomno jih je bilo več

v zač. je teroriziranje ljud. imelo zelene posledice: pasivno poslušnost

najmočn. naspr. komun. kontrole v vladi je bila Km.zv.; nekateri vodit. levega krila (Pladne) so kljub siceršnjemu sodelov. z DF skušali blokirati popolno prevlado komun. v koal.

sept. 1944 se je iz tujine vrnil dr.G.M.Dimitrov in postal sekretar Km.zv. (pro-Z usmer.), ki je začel z bolj neodv. str. polit. □ vendar je kmalu postal tarča obstrukcije in nadlegovanja □ odstopil je v korist Petkov-a, nato pa emigriral v ZDA

Petkov je že prej sodelov. z DF in podpiral je zbliž. s SZ, zato je sprva dobro sodel. s komun., kmalu pa je prišel z njimi v konflikt, saj je bil njihov cilj popolno uničenje agrar. vpl.

ker komun. neposr. ni uspelo podrediti si Km.zv., so nameravali to storiti vsaj delno: maja 1945 so na kongr. Km.zv. predlagali svojega kandid. Obbov-a za sekretarja str. □ ko je bil izvoljen, je z močno podporo odstranil Petkov-a in prevzel nadz., dosegel je, da so bili predst. Km.zv. v DF njegovi privrž. (»predst. so večinsko stališče Km.zv.«)

na enak način so komun. prevz. obl. nad Soc.-dem.

so pa seveda obstajale skupine v teh dveh str., ki niso bile v DF

mar. 1945 je DF imela kongres v Sofiji, na katerem je bil za prec. centr. komiteja izvolj George Dimitrov (prej eden vodilnih v Kominterni, velik ugled, živel v SZ)

poleti 1945 so bile napov. volit.: komun. so zaht., da ima DF eno skup. listo kandidatov, medtem ko so Km.zv. in Zveno hotela svoje kandid. na ločeni listi

pritisk na ti dve je bil tako močan, da je Petrkov na pomoč poklical Z in se skliceval na jaltski dogovor – to je sicer prestavilo volitve na nov., a ni vplivalo na izid

na volit. se je vmešavala policija, bile so nepoštene – o njih so se pogovarjali zun. ministri, ki so se srečali v Moskvi, predlagali so, da bi bile v vlado dodane tudi opoz. str., a predloga niso sprejeli – nasprotno: komun. so nadaljevali s propag. proti opoz. str., celo tistim, ki so bili v pret. njihovi sodelavci

poleti 1946 je tarča bil Zveno, Velchev je bil odstr. z mesta obramb. minist., postal je veleposl. v Švici, Georgijev je še nekaj časa ostal premier

postalo je jasno, da bo monarh. ukinjena – zaradi dveh izgubljenih vojn je postala zelo nepriljublj. – plebis. ept. 1946 – princ (kralj?) Simon in njegova mati sta zapustila drž.

na volit. okt. v DF so večino dobili komun

ker so bile potrebne ustav. sprem., je morala biti izvoljena ustavodaj. skupšč. – volitve so spet spremlj. nasilje in prevare: čeprav so opoz. str. imele svoje liste kandid., pa jim je bila onemog. volil. kampan.; veliko opoz.vod. je bilo zaprtih

Petkov – izvolj. v ustavod. skupšč. – je napadel Dimitrova, da je le podaljšana roka SZ... taka oblika opoz. je bila takrat še tolerir., saj so želeli dobiti odobritev Z pri podpisu mir. pog.

dan za tem, ko je bila mir. pog. jun. 1947 ratific. v am. senatu, je bil Petkov aretiran – avg. so mu sodili, bil je obsojen na smrt in kljub protestom Z je bil sept. obešen – teden za tem so ZDA uradno priznale b. vlado

zdaj, ko so komun. uspeli uničiti Km.zv., so se lotili Soc.-dem. – do konca 1947 je bila B. popoln. pod komun. obl., sprejeta je bila nova ustava

JUGOSLAVIJA

komun. režim v Jug. je bil v najboljši poziciji od vseh v V Evr.; part. sile (prb. 800 000) so imele popoln voj. nadzor nad drž., ni bilo ne zav. ne sovj. okup.

ne samo, da je bila centr. oblast v rokah AVNOJ-a, ampak je med voj. bila vzpost. tudi učink. upravna strukt.

edina omejitev je bil dogov. Tito-Šubašić, ki se je tikal predstav. vlade v Lond. v novi vladi 1.nov. 1944, takoj po zavzetju Beogr. sta se Tito in Šub. bolj natančno dogov. glede sodel. v prih.: kralj Peter se ne bo vrnil, dokler ne bo o monarh. izveden plebis.; do takrat bo regentstvo imelo izvrš. oblast

AVNOJ-u naj bi se pridruž. tisti člani stare vlade, ki niso kolabor. – AVNOJ je postal začas. zakonod. telo

kralj je seveda močno naspr. temu, češ da jug. ustava namreč ne predvid. regent., če je kralj službo zmožen opravljati sam ☐ a pod brit. pritiskom se je uklonil

mar. 1945 so se 3-je člani vlade v eks. pridruž. Tito. vladi: Šub., Grol (srb. Dem.str.) in Šutej (hrv. Km.str.)

hkrati so ust. regent., ki je bilo sest. iz Slo., Hrv. in Srba; po pričakov. so imenov. Tita za mandatarja; v novi vladi si je pridržal tudi obramb. minist., Šub. je postal zun. minist.; od 28 minstrst. le 5 ni bilo v rokah partizanov

kljub vsemu so zav. priznali Titov režim

v AVNOJ je bilo vklj. 39 nekdanjih poslancev ter 69 članov ne-komun. str.

avg. je to telo postalo začasna skupšč.; priprave na volitve

kljub močni poziciji se je partiz. režim še vedno zatekal k terorju in zastraš.; ust. je bila tajna policija pod vod. Rankovića – OZNA, kasneje preimenov. v UDBA

policij. pritisk, špijoni in ovađuhi so bili ukrepi za zatiranje opoz. – tradicion. str. so kmalu ugotov., da ne morejo normalno delovati ☐ tudi trije »lond.« člani vlade so se znašli v nemog. situaciji: niso mogli opravljati svoje službe in nikoli niso prisostvovali polit. odločitvam ☐ Grol je odstop. avg. 1945, sept. pa še Šutej in Šub.; le-ta je bil kmalu zaprt v hišni pripor

ker je bila preprečena volil. kampan. in izhajanje njenih časop., je opoz. (srb. Radikali, Km. str. in Dem. ter hrv. Km. str.), volit. nov. 1945 bojkot. ☐ vol. pravica je bila odvzeta osebam, ki so med voj. kolabor.

glasovali so lahko samo za ali proti vladni listi; volit. naj bi bile tajne..., a veliko prevar in pritiskov, težko je bilo skriti, če si glasoval proti, ovađuhi, opazovanje, volil. kroglice... ☐ volil. udeležba je bila 88% ☐ 90% je bilo »za«

nov. 1945 se je sestala ust.-dajna skupšč. ☐ ukin. je bila monarh. in razgl. Federalistina ljud. rep. Jug. ☐ ko je bila sprejeta ustava, se je ust.-dajna skupšč. spremenila v zakonodajno (parl.); komun. so imeli popoln nadz. ☐ tudi če so bili predst. drugih str. v vladi, le-ti niso predstavlj. str., ampak so bili individualni ☐ opoz. ni bila tolerirana

Z sile niso imele vpliva, saj so part. kot zmagovita voj. uživali velik ugled in jim ni bilo potrebno skrbeti za jalts. dogovor ali mir. pogoje ☐ kljub Tito. dogov. s Šub. je bilo torej malo verjetno, da bi partija tvegala svob. volitve

v naspr. z drug. komun. V-evr. drž. je bila Jug. org. kot federacija šestih rep.: BiH, Hrv., Srb., Slo., Mak., ČG; znotr. Srb. sta bili dve avton. pokrajini: Kos. (alb. preb.) in Vojvodina (madž., rom., srb., hrv., slovašk. in ukraj. preb.)

štiri gl. jeziki: slo., hrv., srb. in mak.; madž in alb. jez. pa v avton. pokr.

tri gl. relig. – pravosl., katol. in musul. – so lahko obstajale še naprej, a pod nadz. komun.

kljub vsemu je Jug. imela bolj kompleksno notr. org. kot katerakoli njena soseda

ALBANIJA

podobna situac. kot v Jug.: po odhodu Nem.iz Tirane nov. 1944 je LNC (kasneje = Dem.f.; voditelj Hoxha) prevzela popoln nadz. nad drž. in takoj pričela z odstr. naspr. tako zun. kot znotr. org.

vodit. prejšnje vlade so sodili zaradi voj. zločinov – tem sodnim »komedijam« je precedoval notr. minister Xoxe

te procese so uporabili tudi za nap. na Z sile, predvs. VB

dec. 1945 volitve z eno samo listo – Dem.f. □ uradni rezult. je bil 93% »za« (pri 92% volil. udelež.) □ jan. 1946 se je sestala skupšč. □ monarh. ukin., ust. ljud. rep. □ sprejeta je bila ustava, na las podobna jug. in sovj.

kljub zmagi je bila vlada v težki situac. – večin. v zvezi z zun. zadevami □ režima velesile niso priznale, jug. vpliv je ostal zelo močan, bali so se, da bi VB podprla Gr. zaht. po priklj. J Alb. – ZDA so jo že podprle; na Kos. so se nadaljevali srb. masakri nad alb. preb., in kljub temu, da je jug. komun. part. leta 1928 in 1940 bila za vrnitev Kos. Alb., je bilo zdaj jasno, da hočejo obnoviti Jug. z mejami izpred voj.; Tito je sicer pristal na manjšin. pravice, a gotovo ni nameraval dovoliti »samoodločbe«, ko je šlo za Jug. ozem.; vpr. Kos. je tako še naprej ostalo gl. tema spora med drž.

ZGODOVINA BALKANA. 20. STOLETJE, Barbara Jelavich

(HISTORY OF THE BALKAN. TWENTYETH CENTURY)

BOLGARIJA

∞B. je bila v JVE najbolj enakopravna družba, ni imela plem., izobraž. (kakovostno!) je bilo dostopno vsem; poleg tega je na tem območju najbolj etnično homogena drž.

∞ vse to podira mit, da je temelj za radikalizem in politično nasilje neenakopravnost v družbi in obstoj ne-asimiliranih manjšin

∞ močan nacionalizem (proti Mak.), kdor se ni strinjal z njim → odstranjen

∞ mir v Neuilly-ž (27.11.1919): Bolgarija je izgubila 25 566 kvadratnih km ozemlja → dobila Kraljevina SHS; G. → zahodno Trakijo (8712 kvadratnih km, ki jo je med bal. voj. dobila od Turčije; bogata polja tobaka), s čim je Bolgarija odsekana od Egejskega morja in je imela pravico trgovskega izhoda preko pristanišča Dedeagača; Romunija → južno Dobrudžo (žitnica!!!).

∞ poleg tega: reparacije, odškodnine, omejitve voj. sile

∞ vse to je izničilo vse (velike) voj. uspehe B. med 1. sv; izgubila je tretjino preb. in gosp. zmožnosti

∞ b. nacion. so trdili, da je zunaj drž. ostala 1/3 b. ozem.; to je temeljilo na dvomljivem in drznem poistovetenju vseh Maked. z Bolgari; javost je bila najbolj ogorčena nad izgubo Mak. ozem. (nacion.!!!), čeprav je bilo gosp. dosti bolj boleča izguba Trakije in J. Dobr. (J. Dobr. so Bolgari leta 1940 dobili nazaj in je po 2. sv niso vrnil)

∞ antanta je z vsiljeno pogodbo 1919 skušala na vsak način oslabiti B., ki je (kljub majhnosti) povzročila veliko škode (k ožinam je pripeljala Nem., skoraj je uničila Srb., onemogočala je antantno oskrbo Rus.)

∞ maščev. in strogi pogoji premirja so povzročili radikalno B., ki je bila v sporu z vsemi sosedomi, pa tudi razjarjen narod, kar se je kazalo v notranjem nasilju

∞ grenkoba je izvirala tudi iz občutka, da so (kot že v 2. balk. voj.) s pridružitvijo centraln. taboru (kljub temu, da jih je ant. vabila k sebi) zagrešili veliko diplom. napako – z boljšo diplomacijo bi lahko bili zmagovalci in bi lahko zdaj posedovala »njena« ozem.

∞ tudi voj. poveljstvo je bilo po njihovem mnenju nesposobno

∞ med voj. je bilo veliko stavk, uporov (zaradi lakote, izčrpanosti...), dezertacij, upor kmetov (sept. 1918)

∞ Radomirjev upor ali Vlodayeva vstaja je pospešila propad b. vojske, četudi je bil njegov prvotni namen (=uničiti mon. in uvesti rep.) neuresničen → car Ferd. se je odrekel prestolu v korist sina Borisa (3.10.1918)

∞ še več: B. je žgalo nezanimanje Jug. za (svojo) Mak. in gr. naseljevanje gr. beguncev (iz Tur.) v gr. del Mak.

- ∞ v b. notr. polit. mak. probl. ni pomenil samo široko podporo mak. revizionizma, ampak so bolg. Makedonci (tudi uspeli prodreti in dolgo tudi dominirati v polit., administr., trgovskih, akadem. in drugih b. kadrih v taki meri, da so bili takorekoč (skupaj z begunci, ki so v B. pribežali z Gr. in Jug.) drž. v drž. (velika, z njihovim majhnim št. nesorazmerna moč!)
- ∞ imeli so paravoj. enote (**InternalMak.Revol.Org.**), ko so zastraševale osebe, ki so bile naklonjene popuščanju do mak. vpr., pa tudi organiz. razl. voj. incidente na Bol. – Jug. meji (manj na meji z Gr.) □ vse skupaj je še bolj izoliralo B. od sosed
- ∞ v poznih 20ih se je nasilje IMRO obrnilo navznoter – notr. obračuni, zdesetkanje čl. □ počasi so degenerirali v gangsterje, tihotapce droge... celo poklicne morilce (ki so jih najemala tudi tuja skrajna gibanja (npr. hrv. ustaši □ atentat na kralja Aleksand.))
- ∞ do zloma IMRO 1934 (nov režim) je pol desetletja zastraševal in teroriz. Bolg., ki so bili hkrati žrtve in sodelavci □ lahek in hiter zlom pa daje misliti, da prejšnje B. vlade niso imele volje (bolj kot moči!) za to
- ∞ med vojnama je B. izvedla tri popise preb. (1920, 1926 in 1934), ki vsi kažejo na rast populacije, kar je posl. stabilizacije mest./kmeč., verskih in etničnih razmerij in delitev ekonom. sektorjev
- ∞ manjšine v B. niso predstavljale probl., kot so v drugih drž. (predvs. balk....); nasprotno, imele so svoje pravice in kult.-izobr. ustanove
- ∞ kmetijstvo se je le malo povečalo, medtem ko je kmečka popul. narasla, posamezne enote so se zmanjšale □ vseeno je bil presežek kmeč. preb.
- ∞ preusmerjenje v bolj dobičkonosne kulture (ind. rastline)
- ∞ ni bilo veliko zakupnikov; kljub temu so bili nekateri najemniški odnosi, ko so veliki posestniki dajali v najem zemljo
- ∞ večina je bila lastnik svoje zemlje, nekaj pa jih je poleg tega najelo še dodatno zemljo
- ∞ relativno stabilno in enakopravno gosp.; na kmetih ni bilo veliko revščine, kot jo med vojnama srečamo drugod
- ∞ slaba distribucija
- ∞ primitivno kmet. – leseni plugi, malo traktorjev...
- ∞ visoka raven brezposelnosti, presežek kmečke popul.
- ∞ nizka produktivnost, nizka poraba □ kapital se v kmet. ne obrača
- ∞ živijo od zelenjave
- ∞ samo 1/9 kmečke popul. ima elektriko

- ∞kljub zaostalosti so (zahvaljujoč marljivosti b. kmetov in dobri zemlji) donosi primerljivi z ostalo Evr.
- ∞b. kmet je na splošno zavračal novosti, predvsem pa je gojil nezaupanje do oblasti; čeprav je bil sposoben zagovarjati svoje interese
- ∞homogena (v vseh pogledih) družba – enotno so dosegli samostojnost, izgnali tur. plem. in zemljo razdelili kmetom ∞ elite so bile kasneje dvignjene iz kmeč. sloja in z odprtim šolskim sistemom in so bile bolj »mehke« kot v drugih evr. drž.
- ∞B. so mnogi (pa tudi sami sebe) imeli za »Pruse Balk.«, naj bi bili najbolj marljivi, natančni, sistematični, varčni, praktični... preb. Balk. polot.; po drugi strani pa naj bi bili bolj kruti, bolj koristolovski, manj »romantični« od drugih Slovanov
- ∞po eni strani so sprejemali Z novosti, po drugi pa se je tur. duh dobro obdržal
- ∞imeli so najbolj napredno social. varnost in sist. zavarovanja na Balk., ki je vključeval tako kmete, obrtnike, delavce in delodajalce
- ∞imeli so najmočn. (Balk.) zadružno gibanje (posojilnice...), pa tudi javno zdravstvo
- ∞ker so v posojilnicah lahko takoj dobili posojilo, je to zaviralo privatne posojevalce, kar je posl. vplivalo, da je Jud. skupn. bila bolje sprejeta (ker ni bila oderuška posojevalka)
- ∞izobr. je bil dobro in dostopno, brezpl. in obvezno do 14. leta; kljub temu so bili učitelji slabo plačani in šolski prostori neprimerni ∞ a šolanje je bilo cenjeno in je lahko primerljivo z ost. Evr.; v šolstvo je šlo skoraj tretjina vsega drž. proračuna (zato je večina izobr. bila kasneje tudi zaposl. v drž. aparatu, kar ni bilo vedno potrebno)!
- ∞B. je imela na Balk. najvišjo stopnjo pismenosti; imeli so čitalnice
- ∞srednje in visoko šolstvo je - kot drugje na Balk. – »proizv.« izobr., ki so botrovali napetosti v polit. in birokr.
- ∞b. štud. so bili v naspr. s sosed. drž. bolj naklonjeni študiju tehničnih, naravosl. ved in manj pravo, literaturi, humanist. vedam
- ∞v naspr. s stabilnim, odprtim, enakopr. in dokaj naprednim šol. sist. pa je bilo b. polit. življ. zelo turbulentno
- ∞velika množica strank, ki so večinoma sledile trenutnim muham njihovih karizmatičnih voditeljev, ne pa nekim ideol./soc. usmeritvam; v B. so ministri ust. stranko, ki je podpirala njihovo ministrstvo
- ∞40-im strankam je uspelo, da so imele zakonodajno oblast (za nekaj časa)

∞marks. so se razdelili na komun. in soc.; zanimivo, da je bila v večinoma kmečki družbi km. str. usta. zadnja in poleg tega sprva niti ne kot str., ampak soc. gib. □ v str. se preobl. tik pred in med 1.sv

∞B. ni imela lokalnih strank, niti ne »hrupnega« partiz. gib.

∞enodomen parl. (súbrania)

∞na prvih medvoj. volitvah 1919 so zmagale »protivoj.« str.: km. str. (Km. zveza)30%, Komun. str. 18%, Soc.-dem. in še nekatere manjše str.; po neusp. pogaj. je voditelj Km. zv. Stamboliski sestavil okt. 1919 koal. z dvema manjšima str.

∞Stamboliski (vodstvo str. si je priboril od njenega ust. Dragiev-a) je bil izviren karizm. med vsemi kmeč. vodit. v JVE; odličen govornik; bil je odločen uvesti prisilno nadvlado kmeta nad B. (in tudi ostalo JVE), in uničiti nadvlado in vpliv mesta in njegovih (po njegovem) nenaravnih in parazitskih preb.

∞komun. (vsi euforični zaradi velikega volil. uspeha na drž. in dec. 1919 še na lokal. volit.) so ga podcenjevali; na prelomu 1919-20 so ga poskušali zrušiti z veliko stavko železn., pošt. in telekomunik. delavcev, pa tudi del. iz privatnega sektorja

∞Stamboliski je stavko krvavo zadušil s pomočjo paravojsk. enot Oranžne garde (v nadaljevanju: OG), nekatere je poklical v voj., druge pa pregnal z njihovih domov; zastrašev.

∞Stamboliski je izkoristil priložnost in razpustil pravkar formirani parl. in razp. nove volit. za mar. 1920; volitve so bile obvezne!; na njih je zbral večino (38%), za njim komun. (20%), Soc.-dem. pa 6%, mešč. str. so bile močno poražene; poleg tega je razveljavil 13 mandatov konkur. str., tako da je Km. zv. imela več kot pol. sedežev □ tako je vlado sest. iz svoje str.

∞Stamboliski je bil med vojno zaprt zaradi protivojsk. usmeritve, ob koncu voj. pa je bil udeležen v Radomirjevem uporu; menil je, da je potrebno vztrajati pri strogih ozem. zaht. do Mak., saj je pričakoval, da se bodo spremenili medn. odnosi v JVE □ in se bodo poenotile km. str. (nadmacion. km. str. – »mednar. zeleni«) in bodo tako močna alternativa V kom. in Z kapit.; predvsem ga je zanimala povezava z Jug.

∞tako obnašanje mu je prineslo predvsem sumničenje carja Borisa, ki se je ob kakršnemkoli združ. z Jug. bal za svojo car. obl. (Karađorđ....), in sovraštvo IMRO-ja zaradi popuščanja mak. vpr. □ tako mu je ostala le B.

∞maja 1921 je uzakonil zemlj. max. na 30 ha in dodatnih 5 ha za vsakega otroka, ki je 5. ali več; za posesti, ki niso bile neposr. obdel. od lastnika, je bil cenzus 4 ha na posam. in 10 ha na družino; kar je bilo več, je bilo odvzeto in dano v poseben sklad, kamor so dali tudi viške

samostan. posesti, pašnike, državno zemljo in neobdelano orno zemljo – iz tega sklada so zemljo dobili tisti, ki je niso imeli, in

∞Stamboliski je menil, da je čl. lahko svob. le, če ima zemljo (–da bi bili svob. vsi, mora vsak imeti le malo zemlje), vendar ta zemlj. max. v praksi ni imel velikega pomena, ker so bile posesti že itak majhne (bolj bi posl. tega zakona občutili le v J Dobr., če bi bila B....)

∞izkazalo se je, da ta zakon (ki je doživel tri popravke) sam po sebi ne more rešiti soc-ek probl., ki jih je povzročal presežek km. preb., brezpos. ..., čeprav je bil –presenetljivo– dobro sprejet med km., napadali pa so ga –razumljivo– komun. in mala buržoaz.

∞s tem zakonom so zemlj. poleg brezzemljašev in malih zakupnikov dobili tudi b. begunci izza »neuilly-ske meje«; vendar je le del te zemlje prišel v sklad z razlastitvami, večinoma je bila to neobd. zemlja

∞kljub vsemu pa je b. vlada bila zelo prizadevna iskanju izboljšav v km. in je tudi bila priprav. invest. tako kapital kot tudi tehnologijo, kar je izjema v tem delu Evr.!

∞Stamboliski je uvedel tudi zakon, po katerem je moral vsak moški med 20. in 40. letom 8 mesecev fizično delati za drž. in dodatnih 21 dni na letno za občino, kjer je živel

∞za neporočene ženske med 16. in 30. letom je bilo določeno 4-mesečno delo za drž.

∞s takim delom so zgradili in popravili veliko cest, želez., mostov, jezov, kanalov, posadili drevesa, izsušili močvirja, napeljali telefon...

∞lahko so se sicer odkupili od tega dela, a to je zmogla le slaba petina; delo ni bilo priljubljeno – bilo pa je efektivno! in je tudi pomagalo pri moralni obnovi in vzgoji mladih za solidarnost, žrtev...

∞ta sistem so obdržale tudi nasl. vlade, le da so ukinile žensko delo

∞manj pozit. je bilo Stamboliski-jevo nerazumno sovraštvo do mest in mest. nač. življ.

∞družbo je razdelil na 6 »stanov«: km., obrt., najemniški delavci, ind., trgov. in administr.-birokratski – prva dva sta bila cenjena, ostali štirje pa »paraziti«, ki jih je sčasoma potrebno iztrebiti – najprej se je spraval na pravnike (ki so tradic. vodili b. polit. življ., zdaj pa bili domnevno utelešenje tujih neg. vplivov) in omejeval in zastraševal novinarje

∞da bi uničil žitne trgovce je dec. 1919 ust. monopolen Drž. žitni konzorcij, prisilno je naseljeval revne v hiše bogatih in uzakonil kazni za tiste, ki so pripravljali voj., jo podaljševali ali zaslužili z njo (tako je obračunal z opozic. in trgovci)

∞iz svoje str. je izklj. izobražence, v birokr. aparatu je zaposlil le svoje zveste a neizkušene privržence

∞sprem. davčnega sist. □ v korist km.

∞sprem. prioritet v šol. sist.

∞mobilizacija v OG (za zastrašev. opoz.)

∞jasno je, da bo tak režim, ki je stal na nerazum. videnju družbi in uresničenju le-te skozi
govorništvo in zločine, prej ali slej propadel □ pa tudi nacion. in irredent. mešč. str. je
neogibno peljal v borbo

∞zanimiv je odn. s komun.: preziral jih je, ker so bili mešč., ind., delavci, po drugi strani pa
so obojni imeli skup. sovr. – buržoazijo; Stamb. je menil, da so koristni za zastraš. sr. sloja, a
se ne da zanašati nanje kot zavezn in se jih na koncu uniči □ enako so menili o njem komun.

∞sept. 1922 je zaprl mešč. polit. v »pripor«; nov. 1922 je izvedel plebiscit, na katerem so
odločali, ali naj ministrom iz pred in med voj. sodijo kot voj. kriminalcem (večin. so bili to
isti, kot tisti v priporu; in z večino je tudi sam v letih 1919-20 soministroval...) □ s tem da je
oznanil, da se bo breme reparacij sorazmerno povečalo za obm., kjer bo največ neg. glasov;
ljud. je odločilo, da ja, kljub temu pa do procesa ni prišlo

∞dec. 1922 sta se spopadli OG in IMRO □ OG je vdrla v Sofijo (»Sodomo«) in oplenila
pisarne opoz.

∞nove volitve apr. 1923; prej je naredil čistko v Km. zv., zaprl veliko komun. vodit., OG je
razganjala opoz. zborovanja, volitve so bile obvezne, zastraševanje...

∞na vol. je dobil 53%, komun. 19%, Soc-dem pa le 2,6%, nekaj malega mešč. str. □ tak rezultat
je bil za Stamb. usoden – uspaval ga je; naspr. pa je postalo jasno, da ga po legalni polit. poti
ni mogoče premagati; komun. so menili, da je Stamb. edini sovr. – Stamb. je o njih mislil
enako, nihče ni računal na mešč. str. □ Stamb. je izgubil občutek za resničnost...

∞maja 1923 je preplašil dvor z namigi o ust. rep., spremenil je voj. komandno strukt.
(zmeda), OG je povzdignil v poluradno voj., prepovedal je uradne org. IMRO (ki so ga
podpirale), zaplenil njihove časopise in zaprl voditelje – enako tudi s komun.

∞napovedal je velik zbor Km.zv. v sept.

∞drž. udar. na Stamb. je bil izveden s strani IMRO in nacion. (voj., izobr., mešč.) pod povelj.
ilegalne Vojaške lige (VL) 9.jun. 1923; komun. v njem na veliko jezo Moskve niso sodel. in
niso izkoristili priložn.

∞VL je bila ust. 1919, kasneje prepov., a v ileg. ponovno ust.; služila je Narodnemu sgvoru
(=dogovoru; v nadalj. NarSg), majhni legalni org. polit., poslovnežev, izobr. in voj. častnikov;
org. sta se delno prekrivali in se dopolnjevali

∞za atentat so imeli tiho podporo carja Borisa... in pomoč IMRO (ki je nevtraliz. OG)

∞IMRO je bil končno tisti, ki je Stamb. pohabil, ga obglavil in razkosal...

∞sodel. IMRO je dalo atentatu mednar., revizionist. in anti-jug. prizvok □ od tod tudi preusmer. B. od fr. k ita. usmeritvi

∞še isti dan je prof. Tsankov (vodja NarSg) dobil mandat za sest. nove vlade □ le-to je sest. iz vseh str., razen iz Km.zv. in komun. □ izklj. je odraz polarizacije, ki se je izkristalizirala v Stamb. eri

∞Tsan. je uspel prepr. Lj. naprednjake in večino Demokr., da so se pridruž. org., ki jo je po novem poimen. Demokr. sgovor (DemSg); le-ta je postala zelo številčna, a nepovezana

∞liber. in Soc.dem. se niso pridružili, a so bili v vladi □ kasneje pa so slednji zaradi posmehovanja tujih Soc.-dem. str., češ da sodelujejo z »belogardisti«, izstopili in so bili do 2.sv v opoz. in dokaj nepomembni

∞sept. 1923 je bila vstaja komun., ki pa jo je Tsank. usp. zatrl. z usp. mobil. vojske z vlaki; vstaja je bila predvs. posl. hujskanja Sovj. in kominterninih vodij, ki so bili ogorčeni zaradi pasiv. ob atentatu. na Stamb. in se niso postavili burž. po robu; Sovj. so »sumili«, da je novi režim le nov člen v vrsti brit. obkoljevanja Rus., medtem ko naj bi Stamb. gojil prisrčne odn. z njimi...

∞vstajo so izvedli kon. sept., ko je bilo že prepozno in je 12.9. Tsan. (po prisluškovanju pogovorom med Moskvo in b. komun.) že aretiral preko 2000 komun., OG, ki naj bi jim pomagala, pa je bila že dolgo uničena; poleg tega se je Tsan. bolje pripravil – železnica...

∞komun. niso imeli zavezn., razen nekaj bivših maščevanja željnih Stamb. privrž., ki so jih rekrut.tik pred zdajci; upor je bil slabo in v naglici načrtovan, nekat. komun. sploh niso sodel. □ vseeno pa jim je uspelo obstati 10 dni v najbolj SZ delu B., odkoder je nekat. usp. pobegniti v Jug. in si tam ustv. komun. »kariero« □ in kljub vsemu so jih vodilni svet. komun. vodit. imeli za neustrašene in žilave in za zgled boljšev.

∞Tsan. je v očeh Z postal »branik proti komun.«; a njegov odslej zelo kruti »beli teror« je sčasoma povzročil »kontraefekt«: apr. 1924 je bila komun. str. prepov, a je v ilegali postajala vse močnejša in vse bolj sovražna in končno postala najmočn. komun. gib. na Balk. □ ves b. ugled (v očeh Z) pa je bil omadeževan

∞moč komun. se je pokazala že na vol. nov. 1923, ko so se povezali s Km.zv. in dosegli 20,3%, koal. DemSg + Dem.-soc. so skupaj dobili 58%, Nac. lib. so dobili 11%, bilo pa je 8,5% (veliko!) nevelj. glasovnic, ki so najverj. bile tihi protest proti režimu...

∞vlada je v ilegalo pošiljala eno »frontno« org. za drugo; komun. – dvojna igra: po eni strani so ovajali skrajne km. org., po drugi pa podpirali in sodelovali z njimi – bolj ali manj usp. (IMRO so poskušali pridobiti na svojo stran; podtaknili bombo v katedralo v Sofiji...); kljub temu pa je Tsan. najbolj škodil sam sebi (s terorjem)

∞politiki, ki so mu v zač. z veseljem sledili, so zdaj odhajali; car Boris mu je zameril prijateljevanje z Beogr.

∞jan. 1926 je moral mandat. predati kolegu Lyapchev-u, ki je omilil pritisk na komun. in Km.zv., a po drugi strani dal IMRO vsa pooblastila (doma in na tujem)

∞Tsan. je postal prec. subranije (parl.), od koder je vodil »notr. opoz.« proti Lyap. zaradi: mehka polit. proti komun., gostoljubnost do tujih vlagateljev, ki presega meje suverenosti, in popustlj. do IMRO, ki pomeni tudi izolacijo od sosed in navezov. na Ita. □ Tsan. struja se je usmerila proti nacizmu

∞komun. so izkor. milo polit. novega režima; ker je bila str. še vedno prep., so ust. del. sindik., mlad. org., izd. časopise...in feb. 1927 ust. Del. str., ki so jo diskretno vodili iz ozadja

∞parl. volit. maja 1927 □ kljub temu, da ni bilo več tako odkritega terorja kot v krizi 1923, je strah še vedno obstajal, zlasti na podež.; zaradi polit. sprem. – zmedeni rezult.:

-DemSg je dobila 44% (20% Tsan. »notr. opoz.«)	-koal. drobcev Km.zv.(»Dragijeviči«)+Radik. 2,5%
-koal. Soc.-dem.+obrtn.+Km.zv. je dobila 24%	-Del.str. 2,5%
-koal. Nac.lib.+desnica Km.zv.+Dem. je dobila 15,2%	-ostali skupaj 6%
-IMRO 3,2%	

∞Soc.dem. so (v svojem porazu) vabili v koal. leve in del. str. (v bistvu sovražn.) □ a komun. (ki so od 1923 želeli soc.-dem. zavezn.) so jih zavrnilo (nova mednar. komun. usmer.: »kdor je soc., je proti komun, je fašist«) □ soc.-dem. str. stagnira, komun. pa vzpon (na občin. volit. so 1930 dobili 11%!)

∞komun. so imeli močno propag. in so org. kar nekaj stavk na prelomu desetletja; hujskanje s strani Moskve...; vpeljevanje svojih ljudi vsepovsod

∞zaradi notr. sporov, gosp. krize in zaradi podp. IMRO nasilju je DemSg izgubljala podporo

∞parl. vol. jun. 1931

-koal. dela Dem.+Radik.+del Nac.lib.+cent. krilo Km.zv. (»vrabča«) je zmagala s 47,6%	-del Dem. je dobil 2,1%
-DemSg +del Nac.lib. so dobili 30,7%	-Mak.+Soc.dem. (zdaj Socalist. federacija) 2%
Del. str. je dobila 12,7%	-Km.zv. in ostale manjše str. so skupaj dobile 3,2%
	-nevelj. je bilo 1,7%

∞to je bila prva miroljubna in legalna sprem.vlade v B. med vojnama

∞nov premier: Malinov (vlada iz zmagovalne koal.), ki pa je okt. istega leta odstopil zaradi zdravst. razl. (te postal prec. subranie) in premier je postal Mushanov, ki pa ni bil karizmatik in to je oslabilo vlado, tako da so se apetiti »vrabča« frakcije povečali...

∞komun. so bili nad svojim rezul. navdušeni... □ 1933 so dobili večino tudi v sofijskem mest. svetu, a je bilo 15/19 mand. razvelj. + razvelj. 29/31 poslan. mand. (2 »nisva komun.«)

∞št. stavk in neredov se je povečalo □ oblast pa je odg. s povečanjem terorja, ne glede na obljube, da bo varovala polit. svob.; aretacije, celo uboji »ko so poskušali zbežati«

∞teror je obrodil sadove □ neredi so se umirili

∞vlada je znižala dolgove (do 40%), lahko so odložili plačilo do 15 let; prepov. zaplen. posesti, ki so obsegale 5 ha ali manj; drž. odkup žita; niž. davkov □ vse to je bilo le začas. blažilo..., a je B. obvarovalo km. nemirov

∞kljub temu je kriza imela globoke ekon. in polit. posl. □ ekon. je bila sicer v krizi tudi v sos. drž. – še bolj!

∞ker so izg. J Dobr. (žito!), so se preusm. v tobak., ki je bil gl. (41%) izvozna surov.

∞cena tobaka je 1926 močno padla, kar je močno oslabilo b. gosp. še pred svet. gosp. krizo, ko je leta 1931 bankrot. Dun. Kreditanstalt, so cene še padle □ DemSg je takrat izgubila na vol. □da bi drž. nadomest. izg., je morala z veliko muke povečati količino pridelkov

∞kriza je torej spodkopala Malinov/Mush. vlado; poleg krize pa je temu botrovalo tudi tolerir. IMRO nasilja, notr. spori med koal.str. in neokusno obnaš. nekaterih ministrov

∞strah pred od komun. nahujsk. množicami je malo zbledel, IMRO nasilje, policij. izgredi, ekon. upad, nemoč vlade, korupcija med uradn., apatija med ljud.

∞drugi drž. udar maja 1934; povod zanj je bila še eno prerekanje o ministr. (ki jih je hotela Km.zv.) □ Tsan. je org. demnostr.

∞izvrš. je bil iz vrst Voj. lige, natančneje iz kluba Zveno, ki je zagovarjal nar. obnovo preko močne vlade in z močno vlogo strokov. in znanstvn., njihova šibka točka: nimajo soc. baze; vodja: polk. Velchev, imel je največ podpore med mlaj. častniki

∞udar je bil sicer tehn. dobro načrtovan in nekrvav, a je bil v prim. s tistim 1923 preveč sploš. usmerjen □ zato ni dobil masovne podpore □ bili so boljši tehniki in zarotniki kot pa politiki

∞njihov premier je bil Gorgijev

∞njihovo naivnost je izkor. car Boris, ki je s starej. častn. pometel z zarotniki na zač. 1935 (vlada je trajala od jan. do apr., ko je bila voj. poslana nazaj v kasarne in izklj. iz polit.)

∞ Vlechev je zbež. v Jug. in se okt. vrnil, kar je izkor. car in ga aretiriral zaradi izdaje, poleg njega pa še ok. 100 »njegovih sodel.«; obsojen je bil na smrt, kasneje na dosmrtno ječo

∞ njihov soc.-ekon. progr. je zavrnil kot preveč radikal., obdržal pa je njihove avtokratske novosti: ukinitev ustave (ki je bila kljub krizam v veljavi od 1879); prep. polit. str. - a brez uvedbe »uradne« vlad. str. (kot v drugih avtokrat. drž.); preoblik. subranije (parl.) v telo, ki šteje 160 članov, je izbrano z liste, ki jo odobri vlada, in ki ne kaže nobenih polit. aktivnosti; omejitev (s strani carja) pristojnosti kabineta; čistka med uradn. in reforme uprave (združ. ministerstev); poenost. lok. oblasti, ki je bila zdaj imenovana, ne voljena; ukin. svob. tiska in neodv. sindik. ter nadomest. z drž.; revizija šol. – usm. v inž., tehnol., znanost; (presenetlj. lahko) zadušitev IMRO

∞ dokončna zavrnitev Zveno-ve želje po pobotanju z Jug. in zamenjanju podporn. Ita. s Fr. ∞ to se je sicer z nem. prodiranjem na Balk. spemen.

∞ parl. je bil razp. do mar. 1938 ∞ bil je »izvoljen« (pod novimi pravili) nov; kmalu so bili izključ. komun. in leva Km.zv.

∞ težje od upravlj. parl. je bilo uničiti ekipo Velchev-Georgijev; na roko mu je šla njihova neizkušenost; sam se je sicer kazal kot skromen, preprost, ki bi raje kot državo vozil lokomotivo..., v resnici pa je bil dokaj neusmiljen, spletkarski, rad je obračal ljudi drug proti drugemu (to je počel celo z Hitl., Muss. in Molotovom)

∞ čeprav je vladal preko ministrov in ni izkazoval moči, je bil do svoje nenadne smrti avg. 1943 ključna in odloč. os. b. polit.

∞ dec. 1939 in jan. 1940 je ponovil »volilni eksperiment«; tudi tokrat izklj. opozicija ∞ odslej je bil parl. njemu poslušen; kljub temu je večina str. preživela

∞ jul. 1940 (po nap. Nem. na SZ) je dal aretirati komun.

∞ car ni nasprotoval vzpost. dipl. stikov jul. 1934 s sovj. Rus.

∞ bil je pro-nem. in pro-ita. usmerjen, in načeloma je bil popustljiv do Jug. ∞ do pomladi 1941, ko so se povečali njegovi ozem. apetiti

∞ enako z Gr. (s katero se je 1938 dogovoril, da lahko Gr. oboroži Trakijo, B. pa se obroroži preko meja določenih z Neuilly-skim mirom) ∞ spoml. 1941 jo je v skladu s polit. osi napadel in okup. obalo Egej. m. ter nekaj otokov

∞ kljub naklonjenosti polit. osi, je z njimi sodeloval le do meje, ki so še koristile B. (ni bil slep Hitl. privrženec), zelo hladnokrven in preračunljiv

∞ ker v B. ni bilo nem. manšine, Hitl. ni imel vzroka za napad, B. je Nem. dovolila da z njenega ozem. nap. Jug. in Gr., a v nap. ni neposr. sodelov.

- ∞ simbolno je napovedal voj. zavezn., ne pa SZ
- ∞ deportiral je Jude iz okup. Gr. in Jug., a omejil deport. b. Judov na min.
- ∞ umrl je 1943
- ∞ sept. 1944 je B. sledila Rom. in se pridr. zavezn. (SZ); utrpela veliko žrtev
- ∞ med sodel. s Hitl. je bila B. manj prizadeta od ostalih kolabor. drž.; po 2.sv pa je s strani komun. doživela čistko
- ∞ v 20-ih letih je tobak zamenjal pšenico; v 30-ih so po Nem. spodbudah uvedli še ind. rastl.; rafinerijo nafte, ind., vrtnarstvo – donosnejše panoge (v sos. drž. so to počeli manj intenz.)
- ∞ v letih 1935-39 so imeli najvišji donos, pa tudi najbolj intenz. km. na Balk.
- ∞ tudi v ind. so sledili nem. predlogom, da naj rajši kot težko ind. razvijejo ind., ki se dopolnjuje s km.
- ∞ njihova pod Tur. tako cenjena obrt je ob osamosv. zbledela ob ind. izdelkih Z v 19. stol; b. vlade so vseskozi podpir. obrt (nižji davki, zastonj žel. transport blaga, neobdavčen uvoz za zanjo potr. surovine...)
- ∞ nasproti temu (in km.) pa se niso nikoli tako posvečali ind.; zlasti ne Stamb., niti nasledniki; km. so dosegli, da subvenc. ind. ni bilo, pa še kar je bilo, naj bi bilo preveč...
- ∞ zdaj velik vzpon ind.; glavni kapital je prišel iz Nem., kamor je šla tudi večina izvoza (in kasn., po anšlusu, v A.); trgovina z Z je bila skoraj nična, prav tako z balk. drž., z izjemo Rom.; Fr. je bila dolžna 3/5 svojega drž. dolga, pa z njo ni skoraj nič trgovala...
- ∞ izvoz: tobak, jajca, sadje, povrtnine
- ∞ uvoz: surovine za tekstil., lesno, lončarsko, usnjarsko, papir. ind.
- ∞ za drž. invest. (izsuševanje, pogozd., melior.) je B. uvažala nem. opremo, medtem ko so delali državljani (obvezno delo – gl. zgoraj)
- ∞ kljub polit. nazad. iz parl. v avtokr. drž., pa so bile njene soc. instit. bolj enakopr. in odprte, bila je demogr. homogena in njeni ekon. dosežki večji kot v sos. drž.

ALBANIJA

- ∞ Alb. so bili med obema voj. edini nar. v Evr., ki je bil več. muslim. - 70%; 20% je bilo pravosl. in 10% katol.
- ∞ bili so tudi zadnji, ki so se odličili izst. iz Otom. imp., čigar polit. elita je bila vedno odprta do njih in so jih imeli kot resnične brate - po veri
- ∞ za samost. so se odl. 1912 in predvsem zato, ker naj bi jih v naspr. prim. razkosali med Srb., ČG in Gr.

- ∞ z B. so zmagali v 1. balk. v. proti Tur. ∅ dotedaj pa niso imeli takih teženj ∅ a bolje je bilo uiti s potaplj. se ladje
- ∞ odl. jim je olajšala zanje sramotna in nesramno central. ponudba Mladotur.
- ∞ podprli sta jo AO in Ita., saj nobena od njiju ni hotela videti, da bi izh. iz Jadr. (Otrantska vrata) obvlad. Gr. ali J-slovan. drž.
- ∞ medn. je bila priznana 1913
- ∞ neodv. je bila skoraj izg. med 1. sv in v zmedi mir. pogodb po njej, ko so njene sos. (Jug., Gr. in Ita.) na razl. načine (okup., dipl., podp. upornikov...) hotele dobiti pod svoj vpliv
- ∞ trma am. prec. Wilsona, še bolj pa pol. in voj. odpornost Alb., je to preprečila in 1920 so obnovili drž. neodv., tuje sile so morale zapust. drž.
- ∞ da bil lahko sklicali parl. (lušnje kongres), so morali v tej na klanu temelječi družbi prej slovesno razgl. *beso* (premirje, prekin. krv. mašč.) ∅ parl. je zasedal od 21.1. – 9.2. 1920
- ∞ kljub vsemu je 2/5 Alb. ostalo izven drž.
- ∞ po popisu 1930 je imela Alb. nekaj čez 1 milj. preb., ki so bili razd.: na S Geg-i (gorovje, pretežno klan. strukt.) in na J agrarni Toski; delila jih je reka Shkimbini (Shkumbi); obe sta se precej razlikovali (kult., družba, dialekt)
- ∞ Gegi so bili plem. urejena, patriarh., a dokaj enakopr. dr., ki je pastirstvo dopoln. s plenjenjem; težko dostopna pokrajina (gorata)
- ∞ Toski so bili manj primitivna in manj enakopr. dr., fevd. urej., zakupn. odn.; J del je bil (geogr.) bolj prijazen za poselitev, a tudi za vpade bolj ranljiv ∅ zato je bil vedno predmet spora za (polit., kult., ekon.) vpliv/prevlado v Biz. in Otom. imp.
- ∞ Gegi so se imeli za bolj svob. in boljše bojavnike; Toski pa so se imeli za bolj civiliz., bolj delavne
- ∞ Gegi so bili musl. in katol., Toski pa musl. in pravosl. ∅ a bolj kot verske so jih znotraj ločevale dr. razlike (klan proti klanu, km. proti veleposest.) ∅ nekat. so celo bili oboje, obrezeni in krščeni in so praznovali obojne praznike, imeli dvojna imena ∅ kar je pač v dol. trenutku prišlo bolj prav
- ∞ kljub vsemu temu pa so bili, ko je šlo za narod, enotni! (kult Skenderbega, nac. junaka iz 15. stol., ki naj bi zdr. nar. ne glede na vero)
- ∞ Alb. se ponosno imajo za najstar. nar. na Balk. – Iliri, čeprav imajo zagotovo tudi gr., slovan. in tur. korenine

∞1908 so sprejeli lat. abec., ki je olajšala komun. med Gegi in Toski in jih je še bolj očitno ločila od ciril. abec. Gr. in Srb.

∞četudi je veliko Alb. ostalo izven meja, pa znotraj nimajo omembe vrednih manjšin, 98% je Alb., 2% pa si delijo Gr., Slovani, Vlahi in Tur.

∞Alb. je bila revna drž., nerazvita; gole gore, močvirnata nižina, nerodovitna zemlja, ind. ni

∞9% zemlje je bilo obdelovalne (polja, sadovnj.), 33% gozda (ki je bil potencial; ponekod pragozd), 25% pašniki, 33% nedonosne zemlje

∞80% km., 15% lj. je živelo v večjih mestih

∞80% (> 7 let) je bilo nepismenih

∞veliko pomanj. kapitala □ ekon. napr., ki je zgodil v Alb., je bil zelo močno podprt s strani Ita. Vsa nafta, ki je bila načrpana, je šla v Ita.; vse ceste, mostovi, pristanišča, cementarna, mlini, tobačne tov., strojilnice, pivovarna, tov. mila... in druge javne zgradbe so bile financirane iz Ita.

∞pokroviteljstvo (ki naj bi bilo... predvsem gosp., ne pa polit. in strateško...) Ita. so nekako sprejele tudi ostale velesile

∞Ita. je bila resda velikodušna vlagateljica, a je od tega tudi imela velik dobiček, v Alb. ni videla trga, ampak vir surovin

∞kljub temu je bila Alb. še vedno ena najmanj razvitejših evr. drž., delno zaradi vzorca (ostanka tur.) vladavine, ki je kapital usmerjal k političnim, birokr., trg. in klanskim voditeljem

∞le-ti so bili razd. v dva tabora:

1. bolj tradic. in polit. izkuš.; zemljeposest., vodje klanov, bivši tur. beg-i; vodja Zogu
2. polit. manj izkuš.; Z-usmer. polit., mešč., in izobr.; vodja pravosl. škof (ki se je šolal na Harwardu) Noli

∞Zogu je imel velik polit. in voj. ugled □ med 1.sv je neustr. vodil svojo »gorsko« voj. proti napadalcem, medtem ko je večino polit. zagrabila panika

∞ko je prišel na oblast, je v policijo in voj. neop. vpeljal ljudi iz klanov in je tako (tudi če uradno ne) imel popolno obl.

∞toda polit. v »stilu paše«, njegovo nagnjenje, da je prihodek z J vlagal le v S del, da je v drž. službe zaposloval le svoje... je prinesla nezadovolj. in naspr.

∞kljub pritiskom je na vol. 1923 dobil 40 sedežev, neodv. kand. 20, Noli pa 35

∞ velika napaka je bila tudi, da so Zogujevi plačanci apr. 1924 umorili mladega in nadarjenega opoz. vodit. Rustem-a □ to je povzr. vstajo opoz. v maju in jun. in Zogu je zbež. v Jug. □ vlado pa je sest. Noli

∞ Noli je bil premier le pol leta 1924, a je bilo vsem jasno, da je nespos. za to službo

∞ vlada je bila sest. iz reform. kot tudi »fevd.« elementov □ ni bilo enotnosti

∞ Noli se je trudil, da bi ugajal Z in razglasil ref., ki so bile za Alb. nebitvene

∞ ust. je sodišče, ki naj bi njegov naspr. obsodilo na smrt, in ukazalo zaplembo njih. premož. □ bolj bi mu koristilo, če bi jih pomilostil in ne mešal sod. s polit.

∞ uvedel je strogo cenz.

∞ SZ je prosil za pomoč in se skliceval na svoje pravosl. škofovstvo □ nakar je emigr. rus. carske voj., ki je bila v Jug., svoje premož. dala Zogu □ le-ta je takoj zbral klane in dec. 1924 zavzel Tirano

∞ Noli je emigriral; veliko njegov privrž. je prestopilo k opoziciji

∞ Noli je odtedaj deloval iz Šv. in A. □ org. je Komite nar. osvob. (ali Konare) in poslal veliko Alb. na polit. urjenje v SZ in je bil kmalu povsem odv. od medn. komun. subvenciji □ 1928 je odstranil vse sodel., ki se niso strinj. s preobr. v komun. □ ker je kmalu izg. nadzor nad lastnim gib., je opustil polit. in se od 1930 v ZDA posvečal svoji cerkv.in književni karieri

∞ konserv., »fevd.«, večin. Zogujevi os. sovr. se niso pridruž. Konare, ampak so v emigr. ust. Nar. zv. (Bashkimi Kombëtar), ki je za pomoč prosila Jug. in Fr.

∞ Zogu ni ponovil Nolijeve napake in je (po odstr. najbolj nevarnih sovr.) 1925 pomilostil naspr.; uspel je prepr. večino izobr., da so služili drž. in se tako osvob. velike odv. od svojega klana in bivših tur.; pazil je tudi, da so bila vsa njegova dejanja vsaj na videz zakonita, vklj. z njegov. izvolitvijo za prec. sept. 1928 in imenov. za Zog I., kralja Albancev (opustil je arab. ime Ahmed, 'zog' pa po alb. pomeni ptica)

∞ jug. vlada je postala pozorna na »kralja Albancev« in ne »kralja Albanije« (manjšina...) □ a za to ni bilo razloga □ Zog se je namreč vedel, da mu kapital nudi lahko le Ita. in ne alb. manjš.

∞ mesto prec. vlade je zdaj predal drugim, a je ohr. funk. povelj. nar. voj. in to podprl še z razorož. vseh klan. voj., razen voj. svojega in enega zavezniškega klana; je pa vodje klanov imen. za rezerv. častnike

∞ njegov nač. vlad. lahko poimen. kot »fevd.«-moderen □ a bil je uspešen

∞v prvi pol. 20-ih let se je v Alb. zgodila vsaj ena resna vstaja na leto, odkar pa je Zog. nov. 1926 zadužil zadnjo, ki je bila nahujskana s strani Jug., se niso več pojavljale

∞po tem uporju je Zog podp. Prvo Tiransko pog. z Ita. (zač. njegov. navez. na Ita.): obe strani sta se zavezali k vzajem. podpori za ohr. alb. terit., sodnega in polit. statusa quo; Mussolini pa se je zavezal, da bo tako pomoč nudil le ob izrecni prošnji Alb.

∞1927 Druga Tir. pog. je dogovor razš. na obramb. zvezo ∅ Ita. je poslala voj. misijo za urjenje in razv. alb. voj. (orožniki so ostali pod Zog. komando, poveljevali so jim individ. najeti upokoj. brit. čast.)

∞s kazenskimi racijami in hitrim sodiščem je uspel umiriti polit. razmere v drž., a kasnejše polit. nasilje je bilo le tisto od njegovih naspr., ki so ga želeli odstr.

∞usp. je brzdal trad. krvno mašč. in ga zamenjal s civilnim, kazen. in trgov. zakonikom

∞usp. je brzdal tudi roparstvo; finan. in davčne ref., ki so pomirile tuje invest. in spodb. nastajajočo lastno burž.

∞po drugi str. pa so bile zemlj. ref. zelo počasne ∅ le 8% drž. in 3% privat. zemlje je bilo razdelj. med brezzemljaše ∅ Zog je bil očitno še vedno prepr., da je bolje imeti na svoji str. vodje klanov, veleposest., uradn. ... kot pa km. množ.

∞enako s šol. ∅ nepismenih je bilo le za 10% manj preb. (zdaj 80%), medtem ko so elitni gojenci licejev (ki so bili zelo kvalitet.) dobivali kraljeve štipend. za štud. na Z univer.

∞glede relig.: bil je sekular. in nacion.:

- že preden je prišel uradno na obl. so se alb. musul. odtujili od kalifata (Tur.), ženskam ni bilo treba več nositi rute, odpravili so naslov 'beg'
- ko je priš. na obl., je spodb. pravosl.C., da je dosegla avtokefalnost; ovirala jo je Gr., a na koncu so le usp.; liturg. in hierarh. pa je bila albaniz. že pred tem
- katol. šole so bile zaprte 1933, ko je Zog nacion. šol. ∅ a ponovno odprte 1936, ko je frančišk. red pristal na drž. nadzor v njih. šolah

∞nacion. šol. je bila izraz alb. nacion. ponosa; v privatnih šolah naj bi namreč učili ita. in gr. usmerjeni učitelji in naj bi alb. otrokom vcepljali svoje nacion. vrednote

∞medtem ko je bila Zog. notr. polit. usp., mu alb. samost. ni uspelo usidrati v evr. drž. sistem; to je bilo najbrž izven njegove in diplom. moči ∅ evr. velesile so namreč odobravale Ita. interese v Alb. in to je onemog. Zogu, da bi se rešil odv. od Ita.

∞poleg tega je bila Ita. finan. velikodušna in njeno pokrovitelj. je Jug. in Gr. odvrčalo od želje, da bi si Alb. razdelili

∞ Zog je moral loviti ravnoto. med a) potrebo po ita. kapit., a zato odv., b) nemirnostjo last. nar., zlasti izobr., ki so imeli Ita. prevlado za nacion. sramoto in c) svojo željo po obl.

∞ počasi pa se je začel bati za alb. neodv. in zato 1931 ni hotel obnoviti Prve Tir. pog., 1932 je zavrnil Muss. ponudbo za poenot. carine, 1933 je nac. šol. (kar je bil proti-ita. ukrep)

∞ odpustil je nekaj Ita. svetovalcev in se zblížal tako z Jug. in Gr. kot tudi iskal podporo pri brit. in fr. vladi ∞ neusp.: Jug. je sredi 30-ih let mirno opustila zanim. za Alb. - v zameno ji je Muss. pomagal brzdati hrv. ustaše; Brit. in Fr. pa nista bili pripravljeni užaliti Ita. s tako nepom. vpr. kot je Alb.

∞ Zog je trdno prenesel odhod. ita. financ in prisotnost ita. mornar. v alb. terit. vodah ∞ a Brit. in Fr. sta mu svetovali kapitul.

∞ z odporom proti Ita. je med Alb. pridobil ugled

∞ 1935-36 je liberal. režim: polit. življ. in tisku je dal nekaj svob. ∞ in si zagotovil nekaj dom. podp. za ublažitev dipl. izolacije

∞ kljub lib. pa so bile stavke še vedno takoj zadušene ∞ delav. še ni imelo takega vpliva

∞ Muss. je imel sredi 30-ih let veliko dela z A., z Abesin. operacijo in Šp. drž. voj., tako da je Alb. dobila lažni obč. olajšanja

∞ začasni kompr. je bil dosežen 1936; Alb. je slavila relat. dipl. zmago (glede na premoč Ita.), kljub vsemu pa je Ita. obdrž. v rokah velik del alb. gosp.

∞ ko je Muss. »opravil z zadevami«, je 25.3.1939 je Alb. dal utimat, ki je zaht., da je Alb. uradni Ita. protektorat, in prisotn. ita. voj. v Alb. ∞ Zog je zavlačeval ∞ je med 7.-10.4.1939 bomb., vdrl in okup. Alb., Zog je zbežal

∞ njegov režim je bil zanim. mešanica klanske, proti-tur., tur. in moderne despotovine; bil je skorump. in zatir., a je kljub temu modern. drž. in je bil večinoma sprejet med ljud.; v medn. odn. je bil previden in hkrati pragmat.; nekatere je motilo njegovo nezavzem. za alb. manjš. preko meje; glede Ita. je »popustil, ko je moral, in se zopetavil, ko je lahko, in iz obeh potegnil najboljše«; drž. je osvob. ropanja, plem. nasilja, upornikov, zmanjšal revšč. in nepism. ter poenotil alb. nar.

∞ močen pospešek Ita. hitri okup. je bil tudi a) strah Muss., da bi nov Jug. režim ne odobral ita. hegem. v Alb. in b) želja, da bi tekmoval s Hitl. in hkrati se mu mašč., ker je zasedel Češ. brez posvet. s partnerji v Osi

∞ podobni razl. so botrovali tudi Muss. okup. Gr. (iz Alb.) 1940, pod pretvezo, da rešujejo Alb. iz vstaje v Epiru a tu so Gr. kmalu zadrž. Ita. in jih potisnili nazaj v J Alb. ita. voj. si od tega poraza nikoli ni opomogla, situac. pa so z nap. na Balk. 1941 rešili Nem.

∞ Alb. so sprva pozdravili gr. zmago, a si premislili, ko je Gr. pokaz. težnje po priklj. J Alb. (= S Epir za gr. nacon.)

∞ med 2.sv so Nem. Alb. priklj. velika okup. ozem. Gr. in Jug. a to je Alb. po voj. izg.

8. POVOJNA UREDITEV: GRŠKA DRŽAVLJANSKA VOJNA IN JUGOSLOVANSKO – SOVJETSKI KONFLIKT

Pred koncem vojne v Evropi, zmagovalne sile niso imele veliko besede o tem kakšno obliko bo dobila Evropa po koncu vojne. ZDA je imela veliko zaupanje v prihodnost združenih narodov in o rešitvi Jaltske konference glede osvobojene Evrope. Izkušeni Churchill je nameraval podpisati sporazum s katerim bi v prihodnje imel močan vpliv v Evropi. Politična struktura V in osrednje Evrope naj bi bila določena z vojskovanjem. To je kmalu spoznal tudi Stalin, ki je aprila l. 1945 Titu povedal, da je ozemeljska razsežnost držav odvisna predvsem od moči svojih bojnih mož.

Leta 1945 mnogo mirovnih sporazumov ni bilo dorečenih. Množične zavrnitve močne Britanije in Francije ter na drugi strani ZDA in SZ, ni bilo moč razumeti. Vsa njihova pozornost je bila usmerjena na reševanje trenutnih kriz, konfliktov na Daljnem vzhodu.

Ob končani vojni so glavno besedo imeli trije voditelji: Churchill, Roosevelt in Stalin s svojimi svetovalci. Med vojno Stalin ni želel odprtje druge fronte, zahodne države pa so upale, da se bosta vojska Nemčije in SZ med seboj popolnoma uničili. Mnogo je bilo razprav o vzrokih za vojno – Stalinovo mnenje je, da se je vojna začela zaradi razvoja svetovne ekonomije in zaradi političnih sil, ki bazirajo na monopolističnem kapitalizmu. Glavni vzrok

po njegovem mnenju pa ni bil napad NEM na Poljsko ampak nasprotja med dvema kapitalističnima taboroma.

Prav položaj Poljske in prihodnost Nemčije sta bila glavna vzroka, ki sta formirala spore med SZ in Z silami. Kljub položaju in moči, ki jo je imel Stalin, so o rešitvah na ta vprašanja odločali novi voditelji. Roosvelta je po njegovi smrti leta 1945 nasledil Harry Truman. Julija 45 so se v VB odvijale volitve, na katerih je zmagala delavska stranka pod okriljem Clementa Attleeja, ki je postal predsednik vlade, Churchilova konzervativna stranka pa je bila poražena.

Avgusta 45 so se voditelji vlad zopet srečali – tokrat v Potsdamu. ZDA so se bale vojne z Japonsko, zato jim je bilo v veliko korist, da v vojni na Daljnem vzhodu sodeluje tudi SZ. Napetost in odnosi med državami so bili zaostreni – SZ je zahtevala pomorsko bazo v Bosporju ali Dardanelah. SZ je takrat razglasila podpis listine o prijateljstvu in nenapadanju z Ankaro in zahtevala ozemlje Ardahtana. Velik pritisk je bil takrat izvršen na Turčijo.

Med pogovori na zahodu, pa je sledil velik preobrat v vojni na vzhodu. Že ob začetku konference, 16. julija je ZDA testirala atomsko bombo; prvo so vrgli 6.8 na Hirošimo, drugo pa 9.8 na Nagasaki. Da bi se Stalin prikupil ZDA je tudi sam napovedal vojno Japonski; 9.8. se Japonska tako preda, kapitulira pa 14.8.

V tem času je bila brez dvoma najmočnejša sila prav ZDA, saj je imela dobro, številčno vojsko in najmočnejše orožje – atomsko bombo. Vendar pa je javnost težila k temu, naj se vojaki iz bojišč vrnejo domov. Do tega obdobja so ZDA kazale malo interesa za države Evrope z izjemo Poljske. Nasprotovali so ustanovitvi vplivnih sfer, vendar pa niso predlagali diplomatske rešitve.

Na drugi strani pa se je v tem času ozemeljsko razširila SZ, kljub določilom Jaltske konference: na Albanijo, Bolgarijo in Jugoslavijo leta 1945, Poljsko 47; Čehoslovaško, Madžarsko in Romunijo pa 1948. Ko so na oblast ilegalno prišli komunisti, so se vodje opozicije obračale na ZDA in jih spraševale ali bodo zahtevale da se stvari urejajo po določilih iz Jalte.

Vprašanje Vzhodne Evrope ni bilo rešeno, kar je povzročilo skrbi med Američani in kongresniki. Ker V Evropa ni delovala v kakršnem koli smislu grožnja za ZDA, se ta ni ubadala s politiko ali se trudila preprečiti širjenje SZ na tem delu.

Romunija in Bolgarija sta imeli vzpostavljen sovjetski režim, Albanija in Jugoslavija komunističnega; tudi Grčija je doživela tujo intervencijo, kar je sprožilo državljansko vojno. Prva faza je bila končana v začetku 1945 in takrat so skušali v Grčiji zadržati volitve.

Glavna nasprotja v povojnem obdobju (z izjemo vprašanja Trsta) so bila bolj politične in ideološke narave, kot teritorialne.

Povojno stanje ni kazalo velikih ozemeljskih sprememb; Romunija je izgubila Besarabijo in s Bukovino (pripadla SZ) ter Dobrudjo (dobi Bolgarija), kljub temu pa je uspela obdržati Transilvanijo. Grčija si je od ITA izborila Dodakaneške otoke. Kljub temu, da je Jugoslavija dobila nekaj ozemelj od ITA, pa se meje niso ustalile, tako kot so v Jugoslaviji pričakovali.

GRŠKA DRŽAVLJANSKA VOJNA 1946-1949

Decembra 1944 je morala VB zmanjšati vpliv v Atenah, vendar pa si je vseeno izborila pravico, da dominira v Mediteranu, z bazo v Grčiji. Veliko svojih ljudi so pripeljali, da bodo Grčiji zopet pomagali, da se postavi na noge, jo obnovili po vojni : pomagali so na področju financ, policije, ekonomskega položaja in legalnega sistema; veliko poudarka je VB dala na politični razvoj Grčije, Aten. VB je tu imela ogromen vpliv, saj so odločali tudi o predsednikih vlade od januarja 1945 do aprila 1946.

Britanci so podpirali stranke, ki so jih vodili Papandreu, Plastiras in Sofoulis.

Stranke so bile skoncentrirane okoli močnih posameznikov. Obstajale so tri stranke, ki pa so bile nestabilne: največji vpliv je imel Tsaldarias in njegova stranka Poupolists, liberalci so bili pod Sofoulisom, državni liberalci pod Zanatasom in Zervasom in nacionalno politično združenje pod Papandreujem, Plastirasom in Sofoulis Venizelosom.

Leta 1945 je koalicija oslabela. Republikanska levica je bila zelo razdrobljena – sestavljali so jo kmetje, socialisti z različnimi programi, zahtevami; najmočnejša v levici je bila KKE (demokratska vojska Grčije) kljub notranjim napetostim. Desnica in kraljeva stranka pa sta imeli nadzor nad policijo in nacionalno vojsko.

Politična moč je bila skoncentrirana v rokah dveh članov lokalnih strank in ključna figura v komunistični partiji je bil George Siantos. Situacija se je spremenila leta 1945, ko se je Nikos Zachriadis vrnil iz zapornišтва v Nemčiji. Stranka je postala aktivna in agresivna v svojem

političnem delovanju. Tako je postala britanska vloga napadena in vlada se je preoblikovala v monarhično fašistična. Istočasno pa se je grška komunistična partija uspešno povezala z partijo v Albaniji, Bolgariji, Jugoslaviji – ki so bile pripravljene podpreti gibanje v Grčiji.

Grški udeleženci narodnoosvobodilnega boja – partizani in KKE so imeli veliko podporo v Makedoniji; KKE je imela tudi tesne vezi z Jugoslavijo. S pomočjo Jugoslovanskih partizanov je bila organizirana t.i. SNOF (slovansko – makedonsko nacionalno osvobodilno gibanje); kasneje se je reorganizirala v NOF. Člani so bili posamezniki, ki so tvorili glavno komponento komunističnih sil ob koncu vojne. Jugoslavija je izkazovala veliko podporo – pomagala je tudi uriti grške vojake. Vendar pa je to sodelovanje neizogibno pripeljalo do vprašanj o prihodnosti Makedonije in Egejskega območja. Zaradi možnosti izgube ozemlja je Grčija (natančneje KKE) bila odločena, da mora pridobiti na svojo stran grško prebivalstvo.

Kljub Varšavskemu paktu februarja 1945, se zadeve v Grčiji niso stabilizirale. Britanska vlada si je prizadevala, da bi se stvari stabilizirale, a grška vlada ni mogla kontrolirati dogodke v državi. Kljub temu, da je po dogovoru ELAS (vojska nacionalne osvoboditve Grčije) predala svoje orožje, pa je mnogo posameznikov ostalo oboroženih. Tudi komunistična in kraljeva stranka sta bili oboroženi. Grška vojska je bila ponovno vzpostavljena, vodili pa so jo predvsem člani kraljeve stranke. Policija je bila vodena s strani anti - komunistov. Največ orožja je imela predvsem desnica, ki je v tem času imela tudi največjo podporo ljudi.

Politično vprašanje, ki ga bilo potrebno rešiti, je bilo o ureditvi države. Zahodne vlade so se odločile, da bi moral na volitvah večino dobiti kralj, kar je potrdil tudi George II. Tako so FRA, VB in ZDA poslale svoje ljudi, ki naj bi opazovali potek volitev. Leve stranke v državi so hotele volitve prestaviti, a jim to ni bilo omogočeno, zato so se KKE in nekatere druge skupine vzdržale volitev. To je povzročilo, da niso imele svojih predstavnikov v parlamentu še naslednja 4 leta. Septembra so se Grki na plebiscitu odločili za monarhijo (George II).

Leta 1946 je situacija postala vedno bolj kaotična (še posebej na podeželju), zato tudi ne vemo točnega datuma začetka državljanske vojne.

Na eni strani so bili predstavniki KKE, na drugi pa vladne stranke. Vlada je imela pod kontrolo Atene, Pirej in Solun. Vladno moč so predstavljali predvsem vojska, mornarica in letalstvo. Vlada se je soočala s problemom discipliniranja vojske, ki je botrovalo temu, da so

bili uporniki močnejši. KKE - demokratično vojsko Grčije pa je vodil Markos Vafiadis. Glavna moč vojske so bili kmetje, ki so se skrivali po gorah. Uporniki so imeli premoč vse do pomladi 1947, saj so imeli boljšo taktiko bojevanja in bili mobilnejši.

Ko se je grška vlada zavedela, da vojne verjetno ne bo dobila, se je obrnila po pomoč k ZDA. ZDA so jim namenile ekonomsko - denarno pomoč (Trumanova doktrina - s katero dobi Grčija veliko denarja, da bi lahko postala samostojna in demokratična država; ter Maršalov načrt – ekonomska pomoč Evropi, junija 1947) in s tem postanejo najbolj vplivna zaveznica/podpornica Grčije (zamenjajo VB). Ameriška prisotnost je naredila velik pozitiven vtis in pustila velik vpliv med ljudmi. Ko je George II leta 1947 umrl, ga je nasledil brat Paul.

Leta 1948 je prišlo do trenj. Grška vojska je bila ojačana z ameriškimi vojaki (SZ je bila proti takšni pomoči, a so Združeni narodi pomoč dovolili).

KKE ni bila kos takšni premoči, kljub pomoči s strani Jugoslavije in Bolgarije. KKE ni imela podpore s strani Sovjetske vlade (Stalin je Jugoslaviji in Bolgariji celo očital podporo KKE).

Med vojno se je demokratična vojska preživljala s pomočjo, ki so jo dobili preko meje – prav to je povzročilo spor med Jugoslavijo in SZ - ta pa je predstavljal končni udarec za KKE. Markos je navedel vzrok za izgubo demokratične strani predvsem pomanjkanje zalog, premalo podpore v mestih in nezadostna zunanja pomoč. Leta 1949 je postal poveljnik demokratične vojske in odšel v Jugoslavijo.

1949 Papagos prevzame povelje vojske. Julija 1949 je Tito zaprl mejo z Grčijo in s tem KKE prekinil oskrbovalno linijo. Boji se nehajo septembra 1949.

Posledice vojne so bile katastrofalne: 100.000 žrtev, velika gmotna škoda (večja kot v 2 SV), ogromno beguncev ... Povojno ekonomsko stanje je bilo v Grčiji zelo šibko – ogromno ljudi je umrlo, deželo je prizadela inflacija in trgovina je bila ogrožena (država je morala uvažati hrano zaradi lakote, a ni imela sredstev s katerimi, bi to plačala). Veliko hrane in sredstev je pošiljala UNRRA (organizacija ki se je borila proti lakoti). Tako je državo pestil velik socialni problem, predvsem za odročne predele (podeželje), kjer ljudje niso imeli dostopa do hrane. Lakota in beda sta bila takrat glavna dejavnika države.

RAZVOJ JUGOSLAVIJE

Ob koncu 2. svetovne je bila Jugoslavija očitno najmočnejša sila na Balkanu – imela je močno vojsko in revolucionaren režim. Imela je dobre odnose z Moskvo, SZ. Partizanski voditelji so oblikovali program za prihodnost te države – poleg ekonomskih, političnih in socialnih sprememb, so si hoteli zagotoviti tudi nekatera ozemlja. Imeli so dominanco nad Tirano, Vardarjem v Makedoniji.

Zaradi nekaterih navez JUGO z VB, je Churchill pričakoval da bo imel na tem območju velik vpliv, vendar pa se je motil, saj so se mnogi partizani povezali s socialističnim taborom – SZ in tako dali na znanje da nočejo nobenega vmešavanja Z – Evropskih držav v svojo politiko.

Avgusta 1946 je JUGO napadla in zrušila 2 tovorna ameriška letala, kar je povzročilo nova trenja. Kljub opravičilom, je dogodek povzročil slabe odnose z Washingtonom. Rezultat tega je bil, da JUGO ni mogla pričakovati pomoči ZDA ali VB pri osvajanju teritorija.

SZ je imela določen vpliv pri reševanju 2 takrat aktualnih vprašanj: Tržaškega in Carinthie(?). Glede slednje so Z evropske države bile mnenja, naj jo obdrži Avstrija. SZ temu ni hotela nasprotovati, saj je od tega imela koristi – svoje čete je lahko imela v Avstriji in tako komunicirala preko Romunije in Madžarske. Pri tržaškem vprašanju pa se SZ ni hotela vpletati oz stopiti na stran JUGO, saj ni hotela ogrožat svojih odnosov z zahodom.

V času dogovarjanja je na začetku Jugoslavija zahtevala vso bivšo ITA provinco Benetke. Maja 1945 so partizanske čete okupirale celotno območje, vendar so se morale zaradi posredovanja ZDA in VB umakniti in tako naj bi območje Pule, Trsta in Gorice bili italijanski. Sprva je SZ podpirala Jugoslavijo pri boju za Trst, VB in ZDA pa so strmele k temu, da bi Z Istra in Trst pripadel Italiji. Julija 1946 so SZ, VB in ZDA sprejele predlog FRA, da bi Jugoslaviji pripadel večji del Istre in da bi Trst bil »svoboden teritorij« - imel pa bi mednarodno vlado. Trst in okolica sta bili razdeljeni v 2 coni: severni del, ki je vključeval tudi mesto Trst je bilo kot cona A pod ZDA in VB; južni del, cona B, pa je bil pod JUGO nadzorom.

V mirovni pogodbi (ITA:JUGO) podpisani februarja 1947 je Jugo prejela ta ozemlja. Jugoslavija je bila nad rezultatom razočarana, predvsem zaradi Trsta in zaradi zatajitve SZ.

Kljub temu da so bile severne meje določene s strani velikih sil, pa so bila teritorialna vprašanja na frontah odvisna od dogovorov med Balkanskimi državami in njihovimi

komunističnimi strankami. Tukaj je imela Jugo vlada prednosti. Kosovo je bilo priključeno Srbiji, a kot avtonomsna regija.

Težko vprašanje je bila Makedonija. Med vojno si je JUGO pridobila že Vardar, problem je bil pri določitvi Egejske Makedonije. Makedonija je bila dolgo jabolko spora, saj so si jo lastile Bolgarija, Srbija, Grčija... Nenehno je bila center nasilja in bojevanja, nasprotij. Beograd je hotel, da postane le ta del Srbije. Makedonski IMRO, zdaj pro - bolgarski, je sodeloval z hrvaškimi Ustaši ter tako dobival pomoč ITA in MADŽ.

Makedonsko vprašanje je bilo tudi ena izmed točk na sestanku JUGO komunistične partije in Kominterne. Glavni poudarek je bil seveda na državi, kjer bi bili prisotni vsi trije veliki narodi: Slovenci, Srbi in Hrvati; vendar pa so dovolili da bi se tudi Makedonci in Črnogorci v državi razvijali, torej postali del nje.

Za vse države je bila odločitev težka, saj nihče ni hotel izgubiti ozemlja. Maja 1926 se je na Dunaju odvijal tretji kongres Jugoslovanske partije in tam se je odločilo. Sprejeta so bila stališča Kominterne. Jugoslavija je bila priznana kot multinacionalna država, Makedonija pa je znotraj nje bila kot ločena komponenta. Podprta je bila tudi drugačna organizacija države, ki je se ja bazirala na delavsko – kmečki republiki. Vsa določila tu, so bila potrjena še na 4. kongresu leta 1928 v Dresdnu. Razdelitev Jugoslavije na različne dele je bila potrjena, kljub uničevalnemu efektu, ki ga je takšna odločitev imela na splošne jugoslovanske interese in na ravnotežje moči na Balkanu.

Sprememba je se je zgodila leta 1935. Kominternina se je odločila, da bo spremenila odnos in taktiko do njenih članic, da bi se bolj uveljavljali vplivi desno usmerjenih in fašistov. Razglašena je bila organizacija – in sicer kot federativna država enakopravnih narodnosti. Več truda je bilo vložnega v širitev komunističnih organizacij v Bosni, Hercegovini in Makedoniji: samoodločba narodov je veljala vendar le v okviru federativne Jugoslavije. V Jajcu je bila sklenjeno, da bo vlada organizirana na bazi šestih republik, med katerimi je bila tudi Makedonija.

Novembra 1944 so se končno začeli dogovori med Bolgarijo in Jugoslavijo o Makedoniji. Bolgarija, ki si je tako močno želela to deželo, je bila šibka. Jugoslavija je predlagala, da bi se Bolgarija pridružila k zvezi kot sedma država, vendar je bil predlog zavrnjen. Velik pritisk je bil izvršen nad Bolgarijo, naj Makedoniji odstopi Pirin in Aegean območja(???).

Zelo pomembni dogodek je bil leta 1947 na Bledu, ko sta se srečala Dimitrov in Tito. Tam so bili položeni temelji k postopni uveljavitvi federacije. Pri vprašanju o Makedoniji je bilo dogovorjeno, da lahko Jugoslavija nadaljuje z aktivnim kulturnim »programom« na območju Pirina (poslali so veliko učiteljev, ki so učili nacionalno zgodovino, njihov jezik; ustanovili gledališče...skratka jih razvijali kulturno).

Novembra 1947 je Tito obiskal Dimitrijeva v Skopju in tam sta podpisala Pogodbo o prijateljstvu.

Jugoslovansko – sovjetski konflikt

Jugoslavija je bila ob koncu vojne zelo močna sila na Balkanu in jasno je bilo, da bi imela pomembno besedo v Evropskih zadevah. Tito je bil zelo zainteresiran, da bi imel eno izmed pomembnejših vlog tudi v komunističnem kampu. Pogajal se je v pogodbah z Albanijo, Poljsko in Čehoslovaško leta 1946, z Bolgarijo 1946 in 1947 ter Romunijo leta 1947. Vpliv Jugoslavije je bil močan tudi v internacionalnih komunističnih krogih.

Sovjetska in Jugoslavija sta podpirali idejo o ustanovitvi mednarodne organizacije, ki bi lahko nadomestila Kominternu, ki jo je ustanovil Stalin l. 1943. Tako je bilo septembra leta 1947 na Poljskem ustanovljen **INFORMBIRO** (piše Cominform – je isto) – Informacijski Biro Komunistične partije; države članice: Čehoslovaška, Bolgarija, Romunija, Francija, Italija, Jugoslavija, SZ, Madžarska. Namen te pisarne je, da so imeli skupen biro, kjer so se izmenjevale informacije. Center je bil v Beogradu.

Vlada v Jugoslaviji je bila oprta še na štiri druge ljudi, poleg Tita: za varnost je bil Ranković, za tuje zadeve Edvard Kardelj, za propagando Milovan Djilas in Boris Kidrič za ekonomske načrte. Vsi so bili predani SZ.

Kljub temu, da je Tito preživel veliko časa v Moskvi, pa je sčasoma med dvema silama prišlo do nasprotij. Tito ni maral, da je še vedno bil v podrejenem položaju. Med voditeljema, predvsem s Stalinove strani je bilo veliko nepoštenih potez; med drugim naj bi kljub vsem obljubam onemogočal ekonomsko rast Jugoslavije. Vse to je pripeljalo do spora med silama – glavni razlog pa naj bi bil nesamostojnost Jugoslavije in napačno mišljenje, da se morajo za vsako svoje dejanje posvetovati s SZ.

Kljub trenjem med vojno pa je spor izbruhnil spomladi leta 1948, ko je Stalin sklical predstavnike jugoslovanske in bolgarske vlade v Moskvo, kjer je Kardelj moral podpisati listino, s katero se je zaobljubil, da se bo o vsaki stvari prej posvetoval v SZ.

Takrat so se voditelji Jugoslavije morali odločiti, ali bo vlada postala samostojna ali pa bo podrejena Moskvi. Tito je zavrnil predlog SZ o satelitskem povezovanju. Zaradi odločitve o samostojnosti, so Tito in Kardelj na eni ter Stalin ter Molotov na drugi strani podpisali listino, v kateri je Stalin ovadil Jugoslovansko partijo, obtožil voditelje arogance, ...

Stalin je takrat Tita obtožil mnogih stvari, ki jih dejansko ni naredil. Tito je vedno zagovarjal svoje odločitve in označil Jugoslavijo kot državo, ki ima za zgled sovjetski sistem, vendar pa se znotraj JUGO razvija socialistični režim, ki je mnogo boljši od onega v SZ.

SZ je imela veliko podporo pri komunističnem bloku; ko je bilo zasedanje Informbiroja v Bukarešti, Tita ni bilo. Na zasedanju pisarne na Kosovu so Jugoslavijo izločili. Narejenih je bilo veliko osebnih napadov na ljudi na višjih položajih v Jugoslaviji, mnogo je bilo celo usmrčenih. Tito se je moral zagovarjati pred delegati, kjer pa ni nikoli direktno obtočil Stalina.

Posledice so bile jasne – komunistične države so bile razdeljene v dva bloka; natančneje je bila Jugoslavija izolirana proti ostalim državam, ki so stopile na stran SZ. Jugoslavija je bila takrat izpostavljena ekonomski nevarnostim. Januarja 1949 je bila ustanovljena CEMA ali CMEA – skupna ekonomska pomoč, v katero je bila sprejeta tudi Jugoslavija. Vendar pa je ob koncu poletja 1949 leta bankrotirala, saj nobena od držav ni smela trgovati z Jugoslavijo. Država je bila prisiljena uvesti spremembe v ekonomski načrt, da se bo lahko zopet postavila na noge. Vendar pa je potrebovala sredstva - finančno pomoč. Tu so mnogo denarja prispevale predvsem ZDA in v zameno dosegle, da je Jugoslavija postala nevtralna. Skupaj s Turčijo in Grčijo so leta 1953 podpisale sporazum o prijateljstvu in sodelovanju (tako sta tudi obe drugi državi bili nevtralni). Leta 1954 se je odločilo o tržaškem vprašanju - da cona B pripade Jugoslaviji. Veliko čast pa je voditelj Jugoslavije – Tito kljub vsemu imel v Komunističnem bloku – velikim voditeljem je bil vzgled in vzpodbuda k podobnim dejanjem.

Reakcija sovjetskega bloka

V sovjetski politiki je še vedno imel glavno vlogo Stalin. Vsi posamezniki so morali Stalinu poročati kdo bi lahko bil v navezavi s Titom. Proletarski internacionalizem ali lojalnost SZ –

to sta bili edini dve možnosti za preživetje. Nobena druga komunistična država kot Jugoslavija ni imela strateških in vojaških privilegijev.

Z vsemi nasprotniki je sovjetski blok obračunal – mnogi so bili iz svojim delovnih mest odstavljani, zaprti, pripri, mnogim so tudi sodili...

Predvsem veliko takšnih dogodkov je bilo v Romuniji in Bolgariji. V Romuniji je voditelj Patrascanu igral veliko vlogo k temu, da je vlada zopet prišla do moči. Našli pa so se posamezniki – komunisti, ki so mu nasprotovali. Patrascanu je bil hitro odstranjen in kasneje tudi usmrčen.

Bolgarija je sledila Poljski in Madžarski in tu je bil tarča lokalni komunist – Traicho Kostov, ki je imel veliko izkušenj v notranji politiki države. Po vojni se okoli ekonomskega sistema ni strinjal s politiko SZ, zato je bil kmalu poražen. Tako so moč države imeli Dimitrov, Kolarov, Chervenkov in Yugov. Po volitvah so odstranili Kostova; Dimitrov je umrl, Yugov je bil odstranjen s položaja ministra – tako je oblast bila skoncentrirana v rokah Červenкова, ki je postal najmočnejši komunist v državi. Do leta 1950 je postal premier in strankarski tajnik. V času njegovega vodstva je Bolgarija imela najtesnejše stike s SZ.

Albanija je spremenila smer

Jugoslavija je ob odstopu iz komunističnega bloka zelo vplivala na Albanijo. Leta 1946 sta državi podpisali pogodbo o prijateljstvu, sodelovanju in skupni pomoči. Podobno je bilo tudi z Bolgarijo. Medtem pa so se vezi z zahodno evropskimi državami krhale. Spomladi 1945 je Albanski parlament oznanil da se je njihova oblast na morju povečala za tri milje, kar je sprožilo nezadovoljstvo. VB se je takoj odzvala in tja poslala svoje sile. Posledica je bila poslabšanje odnosov med Albanijo ter ZDA in VB.

Albanija ni imela drugega izhoda, kot sodelovati z Beogradom. Dobila je nujno pomoč od UNRRE, vendar pa je država potrebovala dodatno pomoč, da bi se ekonomski položaj izboljšal, država pa začela zopet razvijati. Jugoslavija je poslala mnogo mož in poskušala pomagati. Vendar pa so se začela pojavljati mnenja o tem, da naj bi Jugoslavija izrabljala državo in ji hotela škodovati.

O prihodnosti države sta se pojavili dve mnenji: prva naj bi govorila o boljših odnosih z Zahodom, ki bi omogočili boljši ekonomski razvoj, druga pa bila bolj za kopijo jugoslovanskega režima glede domače in tuje politike. Najmočnejši politik in mož v državi je

bil Enver Hoxha, ki je imel mnogo nazivov in Koci Xoxa, notranji minister. Hoxha je dal svojo popolno podporo borcem, ki so bili za posnemanje jugoslovanskega režima.

Ponovno so se pojavile domneve da skuša Jugoslavija škodovati Albaniji (Nako Spiru je bil glavni kritik), vendar sta oba Hoxha in Xoxe simpatizirala z Jugoslavijo. Ker pa je Hoxha skušal najti še sekundarni vir finančne pomoči, je odšel v SZ. Njihova vlada jim je ponudila pomoč ob gradnji novih tovarn in generalni razvoj. Ob izstopu Jugoslavije iz Informbiroja, so se morali vsi svetovalci zapustiti Albanijo. Takrat je SZ posredovala in ponudila pomoč Albaniji. Xoxa je bil odstavljen, Shehuja, je postal generalni vodja vojske. Novembra 1948 je bil prvič organizirana albanska komunistična partija. Albanija je tako postala ena izmed članic Sovjetskega in tako hkrati proti – jugoslovanskega tabora.

Hladna vojna

Dogajanje v Evropi:

V poznih 1940 je komunistični režim tesno povezal SZ z Albanijo, Bolgarijo in Romunijo; Grčija pa je kot ustavno monarhija ostala kot pripadnica Z evropskega kampa.

Jugoslavija je z komunistično usmerjeno vlado ostala nevtralna. Balkanski polotok je podobno kot ostala Evropa bil razdeljen na dva tabora, ki sta se razlikovala v vojski in ideologiji.

Nemčija je bila v tem času razdeljena na okupacijske cone - V deli pod SZ in Poljsko, ostali deli pa pod Z Evropskimi vladami. V Z delu Nemčije je bila t.i. Z nemška federativna republika, ustanovljena 1949 z glavnim mestom Bonn. V vzhodnem delu pa je bila leta 1950 pod Sovjetskim vplivom ustanovljena t.i. Nemška demokratična republika. Podobno je bila razdeljena tudi Avstrija – po podpisu leta 1955 naj bi imela parlamentarni politični sistem, vendar pa je morala biti nevtralna v tujih odnosih.

Evropska situacija je vplivala tudi na Daljni vzhod. Na Kitajskem je po porazu nacionalne vojske, leta 1949 prišel na oblast Mao Zedong. Naslednje leto je v Koreji izbruhnila vojna

med komunističnim severom in Z evropsko naravnanim jugom – po vmešanju ZDA in Združenih Narodov je bilo leta 1953 sklenjeno premirje.

Azija je bila prav tako razdeljena v 2 bloka: Zahodu so pripadali Tajvan, Japonska in južna Koreja; SZ pa s Koreja in Kitajska s komunističnim režimom.

Medtem sta Z del in SZ povezovala svoje pripadnice v združenja. Junija 1947 je George C. Marshall predlagal ekonomsko pomoč vsem državam Evrope, ne glede na režim, kateremu pripadajo. Vendar je po Sovjetski blokadi Češke, Marshallov plan bil bolj osredotočen na Z države. Kasneje je bila tudi vidna težnja po ekonomskem sodelovanju med državami, saj je bil l. 1957 ustanovljen Skupni Evropski trg.

Leta 1949 so z ZDA z nekaterimi državami vstopile v t. i. Severno Atlantsko zvezo - NATO: VB, FRA, Belgija, Nizozemska, Luxemburg, Danska, Islandija, Norveška, ITA, Portugalska, Kanada. Leta 1952 sta se priključili Grčija in Turčija, l. 1955 še Z Nemčija.

Leta 1955 je SZ začela kot odgovor na ustanovitev NATA tvoriti Varšavski pakt, ki ga je osnoval Nikita Hruščev. Leta 1949 je SZ spustila prvo atomsko bombo, kar je dolgoročno pomenilo vojaško trenje med dvema blokoma okoli leta 1970.

V naslednjih letih se ni veliko spreminjalo. Grčija je ostala parlamentarna republika povezana z Zahodom. Bolgarija, Romunija, Albanija in Jugoslavija so ohranile komunistične sisteme, vendar pa so jih razvijale individualno.

Komunistične vlade, 1950 – 1980

Napredki znotraj držav = teoriji: Marksistična – Leninistična

V letu 1945 je imelo večino Balkanskih držav kot podlago nacionalno – liberalne ideologije, podobne kot v Z in osrednji Evropi. Liberalne doktrine so se razvile kot reakcija na merkantilistični sistem. Vodstva so spoznala, da bi se prebivalci, državljani najboljše razvijali v državah, kjer bi bila atmosfera liberalna, svobodnejša. Privatna zemlja je bila tretirana kot »naravno pravo« in kot nekakšno zavarovanje pred tiranijo. Takšen politično ekonomski

sistem je deloval v Z Evropi in S Ameriki. V letu 1914 so VB, FRA, NEM in ZDA postale svetovni najmočnejši narodi z dobro razvitim ekonomskim sistemom in visokim življenjskim standardom.

Popolnoma drugačna slika pa se je odvijala na Balkanskem polotoku. Države so bile tu večinoma še vedno agrarne, primitivne. Napredek se je večinoma dogajal le v glavnih mestih, ki so bila privilegirana.

Najradikalnejši program tega časa je bil vsekakor komunistični. Vlade so poveljevale in strogo sledile napotkom, ki so jih pisali Karl Marx, Friedrich Engels, Vladimir Ilič Lenin in Joseph Stalin. Njihove slike, fotografije so visele povsod. Kritiziranje le teh je bilo strogo prepovedano. Komunistični sistemi so bili bojevito ateistični.

Marx in Engels sta zasnovala svojo teorijo ob opazovanju posledic, ki jih je prinesla industrijska revolucija v Franciji in Nemčiji. Marx se je v svoji teoriji opiral na ekonomiste VB in NEM, predvsem Hegla. Marx pravi, da je v vsakem obdobju materialna baza osnova za nadaljnji politični, kulturni razvoj. V kapitalizmu se tako pojavita 2 razreda – privilegiran (od tega sistema je imel koristi – dominiral družbi in ustvarjal institucije) in delavski, ki ga je sistem zaslužnil. To obdobje je po Marxovi razdelitvi ustrezalo peti zgodovinski eri. Po Marxu je država instrument, ki dominira razredom in po Marxu v kapitalizmu ne bo več razredov ampak bo med ljudmi vladala enakost (saj se bo moč delavcev povečala in sčasoma bodo prevzeli vlado).

Marx vidi to obdobje kot dobo, kjer bo številčno prevladovala masa delavcev, ki jim bodo vladali bogati in vplivni ljudje, ki pa bodo številčno manj zastopani. V večini pa je bil prisoten proletariat, ki je delal v industriji – njih so bolj privlačile socialistične stranke, kot komunistična gibanja.

Na drugi strani pa je bil Lenin z mnenjem, da se lahko politične spremembe zgodijo le z revolucijo. Lenin je poudarek dal predvsem na komunistične stranke, ki naj bi bil katalizator/pokazatelj radikalne politične spremembe. Lenin je vedel, da je le mali delež proletariata vedelo pravo situacijo v strankah, zato se je odločil organizirati stranko, ki bo izrabila položaj krize in prevzela državo. S pomočjo proletariata se bo skušal znebiti sovražnikov, potem pa jih nebo več potreboval.

Kot je dejal Tito je bila SZ tista, ki je bila socialistična država; Jugoslavija pa je šele razvijala socializem. Beseda socializem se tu navezuje na program, ki ga je napisal Marx.

Absolutističen sistem Marxizem – Leninizem ima določene prednosti. Zagotavlja relativno neizprosno doktrino, posebej za tiste, ki jim je zmaga zagotovljena. Negativni prizvok pa ima to, da je ateistična in zahteva ukinitvev privatne lastnine. Kmečki del balkanskega prebivalstva je jemalo zasebno lastnino kot nekaj svetega in ne kot nekaj, kar morajo predati državi.

Komunizem je imel tudi posebno teorijo o krščanski ideji – da slepi ljudi in jih skuša privezati v kapitalistični sistem. Prav zaradi takšnih kontradiktornosti, je prišlo do trenj znotraj balkanskih socialističnih držav.

Mnogo pripadnikov komunističnih strank ni dejansko slepo verjelo in priznavalo Marxove doktrine, ampak so to kljub vsemu navzven sprejeli. Verjeli so, da je to nujno potrebno zaradi položaja v svetu in zaradi nujnosti, da bo ta sistem sčasoma prinesel blaginjo v njihove države. Lahko bi rekli, da je takšen sistem večinoma na oblasti Balkanskih držav prišel kot nujnosti. V Bolgariji in Romuniji kot rezultat prisotnost sovjetske vojske; v Jugoslaviji kot rezultat zmage SZ na vzhodni fronti. Najbolj avtoritativen režim pa je bil v Albaniji, kjer se je obdržal s pomočjo vojske in policije.

Vlada in strankarske organizacije v praksi

Sovjetske institucije so zagotovile tudi model delovanja za nove vlade. Vse nove institucije so bile podobne tistim, ki so veljali v državah prej – vse države so še vedno imele svojo državno skupščino in ustavo. Radikalne spremembe so bile le v strankarskem sistemu. V novem sistemu je bilo državno pravo v rokah edine lokalne stranke – komunistične in ne v rokah vlade. Volitve nikakor niso mogle spodbijati njihovo moč. Te ustave držav so zagotavljale pravice državljana – pravico govora, svobodnega tiska, ...

Kljub spremembam pa so razmere v 4 državah ostale nespremenjene : Romuniji, Bolgariji, Albaniji in Jugoslaviji. V Romuniji in Bolgariji so še vedno imeli Državni svet, V Albaniji pa Predsedništvo. V Jugoslaviji so imeli Ministrski svet. Vendar pa je pomembno da so resnično moč tudi v teh državah imeli svetu komunistične stranke – po zgledu SZ. Najvišje telo je bilo kongres stranke; centralni komite je sprejemal glavne odločitve. Državo so vodili

posamezniki, ki so bili največkrat člani državne in strankarske organizacije. Komunistične stranke Balkanskih držav so bile v večini sestavljene iz delavskega razreda.

V državah je bilo mnogo drugih organizacij, ki so skušale privabiti čim več državljanov – delavske in mladinske, agrarne zveze (delavske so bile aktivne ob morebitnih pritiskih države na delavce).

Ekonomski sistem

Tudi ekonomski sistem je bil podoben kot v SZ in je bil predstavljen s strani sovjetskih managerjev. V letih po vojni so morale vse Balkanske države ponovno vzpostaviti nek sistem. Romunija in Bolgariji - državi poraženki – sta morali plačati popravila in hkrati podpirati vojsko SZ. Tudi SZ se je morala okrepiti od vojne škode in sicer z denarjem, ki ga je dobila iz vzhodno Evropskih držav. SZ je spremenila politiko do vseh socialističnih držav sebi v korist, tako da je dvigale cene blaga, ki ga je izvažala. Ustanavljala je tudi skupna podjetja. Na tak način je SZ dobila kontrolo nad državami Balkana in pridobila ogromno denarja. Tako so tudi države utrpeli dvojno škodo, saj so morale poravnati vojno škodo v svoji politiki in nenehno prispevati tudi k zahtevam SZ da bi se država čim prej opomogla.

Po letu 1947 so bile države pripravljene in zmožne da izvedejo svoje programe industrializacije in modernizacije. SZ je dosegla, da so vse države proizvajale podobne industrijske izdelke; ni dovolila, da bi vsaka država proizvajala dobrine, za katere je imela največ pogojev. Moskva je tako imela ogromno proizvodov, ki jih je potrebovala za preživetje in hkrati je uspela med seboj države oddaljiti. Vsaka država je zasnovala svojstven ekonomski sistem in imela trgovske poti le s SZ.

Takšen sistem je zagotavljal oziroma zavaroval vladno lastnino. Centralna vladna administracija je imela popolno kontrolo nad produkcijo in razdelitvijo dobrin – določali so količino, ki se mora proizvesti, ceno, kje se proizvajajo,... Kontrolirana je bila tudi tuja trgovina. Izvoz in uvoz je potekal skozi posebne državne pisarne, tuje vladne organizacije. S temi ukrepi so skušali preprečiti, da bi se proizvajalo doma oziroma izven teh tovarn.

Nova bremena pa so bila na vladi in birokraciji, ki so morali pripraviti natančne načrte (ponavadi so bili za 5 let).

Po zgladu SZ so se osredotočali predvsem na težko industrijo: metalurgijo, tovarne, ki so izdelovale stroje; cilj je bil ustvariti dobro podlago za prihodnost. Tako so bili tudi prebivalci prisiljeni sprejeti povprečen standard. Sistem pa je imel kar nekaj pomanjkljivosti: bil je izjemno varčen in ni mogel hitro sprejeti sprememb. Ker neko podjetje ni moralo nujno imeti dobiček, se ponavadi ni delalo s polno paro in je podjetje kljub vsemu bilo uspešno, saj je država izgubo lahko nadomestila; mnogo delavcev je tako vložilo v delo minimalen trud, kot bi ga v svojem lastnem podjetju. Po Marxu naj bi prav v socializmu razvil nov človek, ki bi delal za splošno dobro in ne le za individualne interese.

Največji polom je doživela agrikultura, še posebej po letu 1945. Kmetje niso bili navdušeni nad sistemom. V tovarnah so sicer bili zaposleni, vendar pa so bolj pridno delali doma v privatnih podjetjih.

Socialne spremembe

Komunistični sistem je bil naperjen predvsem proti boržuaziji. Srednjemu razredu so zaplenili lastnino; če so imeli srečo so lahko posamezniki postali managerji v majhnih državnih podjetjih ali pa so se pridružili delu v tovarnah. Člani višjega razreda – odvetniki, zdravniki in podobni – so postali državni uslužbenci in imeli kontrolo. Socialistični režim je zagotavljal vsem zaposlitev in plačano zdravstvo. Kljub radikalnim spremembam so se delavci in višji sloji prilagodili novim sistemom in načinu življenja. Najtežje so spremembe sprejeli kmetje. Vlada je kmečke delavce poskušala spremeniti v proletarijat, ki bi delal na farmah.

Velik pomen je dobila zemlja, ki je bila tudi pokazatelj posameznikovega premoženja.

Velika sprememba se je pojavila v družini, saj so začeli ženskam dajati enake pravice kot moškim, kar je pomenilo da so ženske iskale službe izven svojega doma.

Stvari so postajale dostopnejše, posamezniki so lahko potovali, saj so popravili ceste; vsakdo je vedel o dogajanju v svetu, saj so imeli radie, tvje. Veliko več poudarka so dali tudi na socialno blaginjo – gradili so bolnice, dom za ostarele, gledališča, hale, počitniške domove, ... vse to za svoje državljane. Kljub mnogim slabostih je uvedba mnogih socialnih programov ena izmed pomembnejših dosežkov vodstva komunističnih strank.

Ideološke kontrole

Vse države - tudi Jugoslavija je začutila močno potrebo po strogi cenzuri kulturnega življenja, tiska, izobrazbe in religije – zato je izvajala kontrolo, ki bi morala biti izvajana s strani policije in vojske.

Dejstvo je bilo, da je religija igrala precejšnjo vlogo v vsakdanjem življenju na Balkanskem polotoku. Prva kontrola, ki je bila izvedena je bila seveda nad cerkvijo – katoliško, ortodoksno in muslimansko. Ker je cerkev imela veliko lastnine in je bila izrazito proti komunistična, je morala vlada do nje pristopiti zelo strogo. Zasegli so jim lastnino in jim prepovedali upravljati oziroma voditi šole; mnogo so jih tudi zaprli ali spremenili v muzeje. Šole so bile ustanove, kjer so poučevali ideje komunistične družbe; v šolah je bilo zaradi napredka več pozornosti namenjene znanosti in tehnologiji.

Komunistični režim je zahteval, da ustvarjalci (pisatelji, pesniki) dobesedno propagirajo sistem. Potovanja niso bila dovoljena, saj je že tako mnogo ljudi emigriralo iz držav.

Tuja politika; teorija o imperialističnih vojnah

Po mnenju Lenina naj bi bila trenutna situacija delavcev rezultat tuje politike kapitalističnih držav. Te države so bile izjemno uspešne, saj so imele kolonialne posesti v Aziji in Afriki. Imele so dobiček in tako so lahko zadostile potrebam delavcev; ampak na račun ljudi, ki so zato morali trdo delati. Ko pa bi se kolonialne posesti izčrpale, bi sčasoma prišlo do bojev med državami.

Imperialistične vojne so bile dobrodošle, kljub vsej škodi, ki so jo storile, saj bi pripeljale do revolucije. Takrat bi bili ustvarjeni pogoji, da nastopijo komunistične stranke in v času krize pridobijo moč.

Po letu 1945 so Albanija, Bolgarija, Romunija in Jugoslavija bile vključene v tujo politiko na dveh nivojih: odnosi s tistimi, ki so bili zunaj sovjetskega sistema in njihove bližje vključitve z ostalimi komunističnimi strankami – z vzhodno evropskimi državami in SZ.

Sovjetska zveza in komunistične države v svetovnih zadevah

Po letu 1945 so V evropske države imele v zunanji politiki tesne povezave s SZ. Veliki dogodki so bili predvsem – odnos med Moskvo in Washingtonom, propad večjih sil, razširitev revolucionarnega gibanja in zmaga Mao Zedonga na Kitajskem. Določeno svobodo so dobile predvsem Albanija, Romunija in Jugoslavija.

Do smrti Stalina so bili zunanji odnosi ogroženi predvsem med blokom Sovjetskih držav in ZDA. Zahodno evropske demokratične države so bile povezane v NATO. SZ in Kitajska pa sta tudi kmalu podpisali sporazum. Tako je bil svet razdeljen v dva bloka: ZDA in tiste Evropske države, ki so bile članice NATA in Japonska na eni strani ter SZ, Kitajska ter države, ki so jo podpirale na drugi strani.

Med leti 1950 – 54 je bila jedro spora Azija. Po vojni je bila Koreja razdeljena v dva dela: severni, ki je pripadal SZ in ameriškemu jugu. Severni režim je skušal z vojnimi spopadi preiti tudi na južni, vendar pa je rezultat prinesel enako stanje, kot je bilo na začetku – teritorialne meje so ostale nespremenjene. Naslednji spopadi so se dogajali na Indokini, ki je bilo francosko kolonialno območje. Ob koncu spopadov je bil rezultat slednji: severi del je imel komunistični režim, zahodna vlada pa se je ustalila na jugu.

Medtem pa je l. 1953 umrl Stalin. V ideji skupnega vodenja države so tako oblast delil Malenkov, Molotov, Beria; kasneje se je pojavil tudi Nikita Hruščev. Vendar pa ideja o skupnem vladanju ni obstajala dolgo, saj so sčasoma vsakega posebej odstranili. Na koncu je ostal Hruščev, ki je postal vodja stranke in imel pozicijo kot pokojni Stalin. Hruščev je v svojem skrivnem govoru kritiziral Stalina in nekatera njegova dejanja. Mnogo strank je moralo pod prisilo nekatera svoja dejanja, ki so se Nikiti zdela sporna, priznati kot napačna.

Hruščev je bil v svoji politiki zelo odločen, a vendar je za razliko od Stalina strmel k miru ter razumevanju med državami. Organiziral je veliko sestankov z voditelji Z evropskih držav, na katerih so razglabljali o prihodnosti Evrope. Kljub mnogim sporom, pa sta se SZ in ZDA pogajala predvsem o nuklearnemu orožju. Hruščev je podpisal pogodbo z Avstrijo (sovjetske čete so se umaknile iz avstrijskega območja). Vendar pa se je bil prisilnem umakniti (1964). Nadomestila sta ga 2 moža, ki pa nista naredila nobenih večjih sprememb.

V večjih konfliktih med NATO in SZ, je večina socialističnih držav podprla Moskvo zaradi njene podpore v Kubi, Koreji, Vietnamu in Berlinu.

Odnosi znotraj bloka

SZ je imela težave predvsem v odnosih s Kitajsko in V Evropskimi državami. Znotraj komunističnega bloka so se tako pojavile 3 večje krize:

- 1956 revolucija na Madžarskem
- Sino – sovjetski prepir po letu 1960
- Sovjetska intervencija na Češkoslovaškem leta 1968

Leta 1953, ko je vlada dovolila, da nezadovoljneži glede režima spregovorijo, se je pojavil večji protest delavcev (zaradi pogojev dela). Kasneje so se začeli upori tudi na Poljskem in Madžarskem. Na Poljskem je bilo dovoljeno, da postavijo za vodjo komunistične stranke Gomulka. Na Madžarskem se je vse začelo s študentskimi demonstracijami, a so se ideje kmalu razširile. Voditelj Imre Nagy je hotel državo izločiti iz varšavske organizacije in uvesti večstrankarski sistem. Ker so takšne ideje ogrozile politiko SZ, je pa je sovjetska vlada reagirala zelo hitro – intervenirala in usmrtila sovražnike.

Ta intervencija je naredila velik vtis na države Z Evrope, tudi na Tita. Po smrti Stalina, so se zelo izboljšali tudi odnosi SZ in Jugoslavijo.

Hruščev je s svojim govorom proti Stalinu poslabšal svoje odnose s Kitajsko (voditelj Kitajske je podpiral Stalina, Hruščev pa ga je kritiziral). Kasneje so se odnosi še poslabšali. Kljub temu, da je bile kasneje – v letih 1960 dvomljiva dominanca SZ, pa so v Albaniji, Kitajski, Jugoslaviji in Romuniji še vedno imeli komunistična prepričanja. Kljub vsemu, so voditelji teh držav – tudi Tito, bili vedno vdani komunisti.

Kasneje je prišlo še do upora vlade v Čehoslovaški, vendar pa je SZ reagirala in umirila zadeve.

Comecon in Varšavski pakt

Januarja 1949 so SZ, Poljska, Čehoslovaška, Madžarska, Bolgarija in Romunija ustanovile **COMECON** (svet za skupno ekonomsko pomoč). Kasneje sta se pridružili še Albanija in Nemška demokratična republika. V letih 1962 se priklopi še Mongolija, 72 Kuba in 78 še Vietnam. Status opazovalk pa so imele: Jugoslavija, S Koreja, Laos in Kitajska. Organizacija je bila kor protiutež Maršalovem planu in kasneje tudi Evropskem skupnem trgu.

V času vlade Stalina, ta ni imel večje vloge; država je morala strmeti k gradnji svoje ekonomije. Vse države so bile še vedno odvisne od SZ; trgovanje pa je bilo možno za vsako državo le z SZ. S to potezo si je zveza zagotovila določena sredstva in skrbela predvsem za rast svojega ekonomskega položaja.

Comecon so poskušali narediti kot bolj produktivno organizacijo. Po letu 1953 so se tako stvari spremenile, saj naj bi vsaka država proizvajala surovine, za katere ima najboljše pogoje – seveda so hoteli razvijati predvsem industrijo; kar pa ni bilo ugodno za Balkanske države, ki so bile pretežno agrikulturno naravnane. Romunija se je uprla in podprli so jo Jugoslavija, Albanija in Kitajska.

Ko so se države razvijale, so postale odvisne od dobrin iz SZ, v zameno pa so ponujale svoje izdelke. Ti izdelki pa niso imeli takšne kvalitete, tako da je se kljub vsemu SZ znašla kot poraženka.

Maja 1955 pa je bil podpisan t.i. **VARŠAVSKI PAKT**, ki je bil [vojaška zveza držav vzhodnega bloka](#), ki so se organizirale kot odgovor na zahodno ustanovitev [Nata \(1949\)](#): SZ, Poljska, Čehoslovaška, Madžarska, Bolgarija, Romunija, Albanija in Nemška demokratična republika. Vse podpisnice so hotele sodelovati v vojaškem planiranju in bile hkrati zaskrbljene za zaščito svoje suverenosti, dominanco je imela SZ; poveljniki skupnih sil pa so bili vedno Rusi. Države so se upravičeno bale, da bo SZ izkoriščala te skupne vojaške čete, za svoje interne boje, ne bo pa držav zaščitila ob morebitnih zunanjih napadih.

Bolgarija – nasprotnica komunističnega režima

Vulko Červenkov (Chervenkov) je po letu 1950 postal najvplivnejši mož Bolgarije. Svojo mladost je preživel v komunistični stranki; kmalu je odšel v SZ, kjer je postal tudi član Kominterne. V Bolgarijo se je vrnil leta 1945 in ker je bil pripadnik stalinističnega sistema, je bila njegova pozicija zelo šibka. Po nasvetih iz Moskve je bil prisiljen svojo mero kontrole in nadzora omiliti. Ravno v tem času so se pojavile pritožbe kmetov, zato jih je t.i. agrarna unija morala prepričati v pozitivnost kolektivizacije. Več poudarka so začeli dajati na proizvodnjo potrošniških dobrin. Červenkov je tako ostal na položaju premierja, Todor Živkov (Zhivkov) pa je postal strankarski tajnik.

Po letu 1944 je imela prav Bolgarija najtesnejši odnos s SZ. Vlada in voditelji so nadebudno spremljali spremembe v SZ in se ravnali po njihovih navodilih. Stalinistični ekonomski sistem je Bolgarija sprejela z navdušenjem, saj je predvidel gradnjo ter razvoj težke industrije. Sprva so naredili dvoletni plan, kasneje pa petletnega. Bolgarija je bila v osnovi zelo revna dežela in za svoj razvoj je potrebovala olje in železo, ki ga je dobila od SZ.

Kljub temu, da je imela Bolgarija nekaj privilegijev, pa je po vojni bila deležna negativnih ukrepov s strani SZ: zveza je za svoje produkte dvignila ceno, bolgarskim pa jo znižala. Tako je prišlo v državo manj denarja. Vendar pa se kljub temu država izkazala, saj je pokazala napredek – temelji za železno in jekleno industrijo so bili položeni. Napredek je bil hitro viden v elektrifikaciji države (napeljali so elektriko). Še vedno pa je primanjkovalo stanovanj v mestih in potrošniških dobrin.

Šibka točka države je bila agrikultura. V preteklosti je država veljala za majhno kmetijsko državo, kjer živijo kmetje na farmah in vrtnarji. Po sovjetskih zgledih so zemljo kolektivizirali in tako dosegli, da je kmetijska produkcija upadla. Kljub temu, pa so kmetom dovolili nekaj malega zemlje obdržati, da so na njej lahko pridelali za svojo porabo (ta zemlja je bila v teoriji kljub vsemu last države, a vsak pridelek, ki je bil pridelan na tej zemlji je pripadel posamezniku). Tu je bila produkcija velika. Kolektivizacija ni bila nikoli ukinjena in je popolnoma spremenila izgled države. Kljub nasprotovanju prebivalcev, se je pojavil nov izgled vasi in kmečkega življenja.

Medtem pa je Červenkov izgubljal na moči. Ker se je povezal z Malenkovom iz SZ in je minister za notranje zadeve – Anton Yugov izrabil situacijo (imel je moč in iz zapora izpustil vse svoje pripadnike) so se proti Červenkovu uprli. Opozicija je dosegla da je moral naslednji

mesec odstopiti. Nov premier je postal Yugov. Červenkov je kot nov minister za izobraževanje in kulturo uvedel popolno kontrolo.

Tretji ekonomski načrt Bolgarije, ki je bil planiran za leto 1958 in 1962, je povzročil več preglavic kot prejšnji. Vlada v Bolgariji je napovedala, da se bo načrt izvršil v treh ali štirih letih in ne petih. A takšno pretiravanje je bilo napačno. Delegacija je odšla na obisk na Kitajsko – državi sta si zelo podobni, saj sta imeli obe v večini kmečko populacijo in željo po modernizaciji. Kitajska je imela ideje, ki so zelo privlačile Bolgarijo.

Strankarski spori so še vedno nadaljevali in odnos med Yugom in Červenkovom je bil sovražen. Nova kriza se je pojavila na 21. zasedanju kongresa sovjetske stranke, leta 1961. Tam je bilo ugotovljeno, da je Hruščev ponovno organiziral anti – socialistično kampanjo. Červenkov je bil umaknjen iz svoje pozicije, prav tako Yugov (poleg tega je bil tudi izključen iz stranke). Ko je Hruščev obiskal Bolgarijo je podprl Živkova, ki je bil kasneje razglašen za premireja.

Todor Živkov je izhajal iz kmečke družine in se je na svoj položaj povzpel iz položaja tajnika. Ko so eliminirali Červenkova, Chankova in Yugova ni imel Živkov nobenega močnega nasprotnika ob sebi. Razen aretacije mož, ki naj bi sodelovali v zaroti proti kitajski, je bila notranja politika v času njegovega vladanja zelo mirna. Režim je imel konzervativno stališče v političnih, kulturnih in ekonomskih zadevah.

V ekonomskem smislu je bila Bolgarija še vedno odvisna od SZ, saj so morali olje in železo uvažati. V Bolgariji so zgradili veliko konstrukcijo blizu Sofije, ki je zrasla s finančno pomočjo SZ. Tovarna je bila postavljena na območju, kjer sta bila železo in premog v omejenih zalogah in zelo slabe kakovosti, zato je bilo potrebno boljšo surovino uvažati po morju, kar je pa bilo izjemno drago. Mnogi so zato dvomili v uspešnost tega podjetja.

Bolgarija je imela prav tako zelo tesne odnose s SZ v tuji politiki. Problem je nastal, ko je hotel Hruščev izboljšati odnos z Jugoslavijo. Kljub vsemu se odnosi niso popravili. Problem je bila tudi Makedonija, kateri Bolgarija ni mogla opustiti svojih zahtev. Bolgarija je imela del njihovega ozemlja – lastila si je Pirinsko Makedonijo. Prej je Bolgarija priznala obstoj makedonskega naroda in državo, a le pod pogojem, da bi ta bila v okviru balkanske

federacije. Vendar so politiki spremenili mnenje in zanikali obstoj ločenega makedonskega naroda. V censusu so sami sebe razglasili za Makedonce.

Bolgarska politika je po letu 1945 bila v tesnih relacijah s SZ; imeli so jo za drugo sovjetsko zvezo. Tudi bolgarski ambasador v Moskvi je bil izredno spoštovan. Takšna politika je bila verjetno v drugih državah kritizirana, vendar pa moramo razumeti, da je Bolgarija to storila zase – saj je dobivala od SZ veliko podporo - pomoč ter varnost in ji nudila material (olje, železo), da je lahko proizvajala svoje proizvode.

Odnosi z ostalimi državami so bili dokaj sprejemljivi; a v vsaki zadevi je Bolgarija podprla SZ. V povojnih letih je imela nekaj težav s Turčijo – del Dobrudje, ki je pripadel Bolgariji je bil poseljen z Turki. Vlada je izjemno pritiskala na te ljudi, da so se izselili iz tega območja. Po vojni je tudi veliko Židov zapustilo državo; sčasoma se je število manjšin v Bolgariji zmanjševalo.

Država je izboljšala odnose z Grčijo. V letih po grški državljanski vojni so bili odnosi napeti. Po podpisu pogodbe v Bolgariji leta 1948, naj bi Grčija dobila ogromno denarja, da bi si opomogla. Zaradi bolgarske nacionalizacije grške zemlje, je prišlo do zaprtja meje – cestne, železniške in telefonske komunikacije so bile prekinjene. To se je spremenilo v času vladanja Georga Papandrea; takrat je prišlo do podpisa pogodbe, ki je vključevala trgovino, diplomatske odnose in kulturno sodelovanje.